

Sabina Wurmbrand

A Pásztor felesége

szerkesztette:

Charles Foley

Mártírok Hangja

Amana7 Kiadó

Budapest 2022

A fordítás alapjául szolgáló mű:

The Pastor's Wife by Sabina Wurmbrand

This book was first published in the United States of America by The John Day Company with the title The Pastor's Wife, copyright © 1970, by Richard Wurmbrand.

Fordította: Araya-Módos Tünde

Borítóterv: Endrődi Rapi Katalin

Kiadásért felel: Kazi Zoltán

Translated by permission by VOM Books, 1815 SE Bison,
Bartlesville, OK 74006, USA

Copyright © The Voice of the Martyr's Inc.

Hungarian edition © 2022 by Amana7 kiadó

Hungarian translation copyright © Araya-Módos Tünde
All rights reserved! Minden jog fenntartva!

ISBN 978-963-7657-23-8

Tartalom

Első rész

1.Találkozás a szovjet hadsereggel.....	7
2.A terror.....	22
3.Richardeltűnése.....	36
4.Letartóztatásom.....	45
5.Jilava.....	64
6.Megtérésem.....	78
7.Igéretetek.....	84

Második rész

8.A csatorna.....	90
9.Azárka.....	107
10. K-4-es tábor-Tél.....	114
11.Duna.....	129
12.K-4-es tábor-Nyár.....	135
13.A Baragan-síkság.....	147
14. A vonat.....	157
15.Tigurosor.....	166
16.A sertéstelep.....	171

Harmadik rész

17.Újra otthon.....	180
18.A földalatti egyház.....	194
19.Még nincs vége a harcnak.....	210
20.Az új terror.....	225
21.Szabadon.....	241
Epilógus.....	251

A könyvben szereplő személyek, illetve helyszínek nevei szándékosan lettek megváltoztatva, hogy a kommunista hatóságok ne tudják őket beazonosítani.

S.W

Első rész

Találkozás a Szovjet Hadsereggel

1944 nyarán, a hitleri Németország hanyatlásával egy időben nyomultak be Romániába a szovjet katonák milliói. Amikor az első csapat elérte Bukarestet, úgy gondoltuk, hogy eléjük megyünk villamossal.

Augusztus utolsó napját írtuk. Izzott a levegő a hőségétől, még egy kőszá felhőt sem lehetett látni az égen. A fegyverek nyugodtak. Csak a távolban lehetett harangszót hallani.

Richard, a férjem, háborúban edzett pásztor volt. Gyakran fordult meg román börtöntáborokban, ahol sok orosz katonával ismerkedett meg. Azt mondta, hogy nekik a zsigereikben van a vallás, annak ellenére, hogy több mint huszonöt éven keresztül próbálták rájuk erőltetni az ateizmust.

- Eléjük kell mennünk, találkozunk kell velük! - mondta Richard.

- El kell mondanunk az oroszoknak, hogy Jézus Krisztus le tudja hozni a Mennyet a földre!

Amikor leszálltunk a villamosról a külváros határában, megláttuk a helyi kommunistákat, kezükben vörös zászlókkal. Előbújtak a rejtekhelyeikről, hogy üdvözöljék a „dicsőséges Vörös Hadsereget”. Kiszúrtak minket és elég gyanúsán sandítottak ránk, hiszen az emberek nagy többsége megpróbálta kikerülni a felszabadítók útját. Bukarestben egy nagy hivatalos fogadtatás előkészületei zajlottak.

Richard fiatal, magas, széles vállú, feltűnő jelenség volt. Kisugárzása magabiztos, ami a hitéből származott. Ott álltam, szinte eltörpülve mellette. Mosolyogtam, hiszen a háborúnak vége, biztos mint mindenki a barátunk lesz.

Két-három román hivatalnok várakozott egy tenyérszerű árnyék mögé bújva. Idegesen gyakoroltak néhány orosz szót. Azért jöttek ide, hogy a hagyományokhoz híven egy szimbolikus ajándé-

8 A pásztor felesége

kot adjanak át az ide érkező idegeneknek, egy vekni kenyeret és egy csipetnyi sót.

Csak néztük a néptelen utat, és azon gondolkodtunk, hogy mit is várunk. Az oroszok már a szövetségeseink voltak. De azt mindenki tudta, hogy a hódító hadsereg katonái gyakran fosztogatnak, rabolnak, vagy ha éppen kedvük szottyán, nőket erőszakolnak.

A látóhatáron feltűnt egy biciklis fiú, aki úgy pedálozott, mint ha az élete függnektől.

- Jönnék! - szinte visította.

- Jönnék az oroszok!

A hőséggel nem törődve a kommunisták felsorakoztak. Felemelték a lekonyuló vörös zászlóikat. A hivatalnokok, akik korábban alaposan megbeszélték a fővárosban megrendezendő ünnepség részleteit, most úgy lecövekeltek, mintha a saját feláldozásukat várták volna.

Egyre nagyobb zajjal közeledtek a motorkerékpárok, majd az első tankok.

A tankok kis tornyocskáiból kivillantak a vörös csillagos sisakok. A kommunisták remegő hangon elkezdtek énekelni az Internacionálét.

Az aszfalt szinte beleremegett a megszállók súlyába. A lánc-
talpak lelassítottak, majd megálltak.

A vezértank fölénk tornyosult. Piszkos, szürke, horpadt fémdoboz. A hatalmas ágyúcső az ég felé mutatott. Miután befejeződött az üdvözlőbeszéd, az egyik hivatalnok rátámaszkodott a tankra, majd fogta a sót és a kenyeret, és a tank nyílása felé nyújtotta. Közben úgy nézett a fekete veknire, mint a bármikor felrobbanhatna. Majd zavartan felnevetett.

A fiatal őrmester, aki mellette állt, elkapta a tekintetemet.

- Nos, drágám - vigyorgott rám. Te mit tudsz nekem felajánlani?

Aznap csak pár nő merészkedett ki az utcára.

- A Szent Bibliát hoztam!

Válaszoltam neki teljes nyugalommal. És ezzel át is adtam neki.

- Kenyér, só és Biblia! Ami nekünk kell, az inkább az ital.

Röhögve mondta, majd fejére nyomta a sisakját. Ahogy a nap rásütött szőke hajára, az megcsillant.

- Mindenesetre köszönöm! - tette hozzá.

A nagy vasdarab csak úgy ütötte az utat. A kipufogója pedig ontotta felénk a fekete füstöt. Az előőrs mellettünk dübörgött

tovább. Mi próbáltunk stabilan megállni, miközben törölgettük a szemünket.

Hazafelé menet, a villamosról még láttunk néhány orosz katonát, ahogy éppen fosztogattak.

Boroshordókat görgettek ki a járdára. Csirkéket, sonkákat, kolbászokat süllyesztettek el a zsákjaikban.

A katonák izgatottan nézegették a boltok kirakatait és mutogatták egymásnak az ott kapható portékákat.

Bukarest a régi önmagához képest olyan volt, mint egy magára hagyott üres csigaház, mégis ezeknek a nagy orosz gyerekeknek a Kánaánt jelentette.

Amikor leszálltunk a villamosról, Richard megpróbált némelyikükkel szóba elegyedni, de ami leginkább őket érdekelte, az az volt, hogy hol kaphatnak vodkát.

Mindezek után úgy döntöttünk, hogy új tervet kell készítenünk. Elindultunk hazafelé.

Sajnos ezektől a szegény lelkektől ellopták Istent és cserébe megkapták a földi paradicsom boldogságának az ígérését. Az pedig soha nem tudja igazán megelégíteni az ember szívét.

Egy dolgot mindenki tudott. Legalább a náci terrornak vége van.

Az emberek abban reménykedtek, hogy az oroszok végül lenyugszanak és hamarosan békesség lesz. Csak néhányan sejtették, hogy valami új és hosszabban tartó zsarnokság kezdődik el. Persze, én sem tudtam, hogy csak most léptünk rá arra az útra, amely a börtönig vezet és a barátaink sírjával van kikövezve.

Nem hittem Richardnak, amikor a házasságunk előtt arra figyelmeztetett, hogy nem lesz mellette könnyű az életem.

Akkoriban nem igazán érdekelt minket se Isten se az emberek. Nem akartunk családot, csak egyszerűen jól akartuk érezni magunkat. Aztán befogadtuk Jézust a szívünkbe, és minden megváltozott.

Richard elkezdett norvég, svéd és brit misszióknak dolgozni, majd pásztor lett. Az Egyházak Világtanácsának a szervezetében is részt vett. Különböző felekezetek templomaiban, gyülekezeteiben prédikált, de még bárókban, bordélyházakban és börtönökben is.

Harmincegy éves voltam, amikor az oroszok megérkeztek. Richard ekkorra már ismert prédikátor és könyvszerző volt.

Keresztények és zsidók mind szenvedtünk a román fasizmus

10 A pásztor felesége

alatt, amelynek vezetője Hitler bábfigurája, Antonescu tábornagy volt. Richardot háromszor tartóztatták le ez időszak alatt.

Mi ketten, hét zsidó csoporttal együtt a katonai bíróság elé kellett, hogy álljunk, azzal a váddal, hogy illegális vallási összejöveteleket tartottunk.

Egy román nő odajött a rendőrségre és azt mondta a tisztnek:

- A zsidó testvéreimet őrizetbe vette. Számomra megtiszteltetés lenne, ha szenvedhetnék velük együtt.

Ennyi elég is volt. Őt is letartóztatták és velünk együtt bíróság elé állították.

Isten nagyon sok barátot hozott az életünkbe. Olyanok voltak, mint az angyalok. Éjjel és nappal önfeláldozóan segítettek nekünk, és mindig akkor jelentek meg, amikor éppen szükségünk volt rájuk.

Istennek több ezer ilyen „angyala” dolgozik azon, hogy azokká váljunk, akiké lennünk kell.

Közjük tartozott egy ortodox, nagy tekintélyű pópa is, aki Antonescuval jóban volt. Ő kiállt mellettünk a bírósági tárgyaláson. Azt mondta, hogy Krisztusban mi testvérek vagyunk.

Egy német baptista pásztor, Fleischer és a többiek pedig azt vallották, hogy a kereszténység számára fontos munkát végzünk. Ők ezzel tulajdonképpen kockára tették az életüket, hiszen kínos helyzetbe hozták a bírót, aki persze eleve tudta, hogy mi ártatlanok vagyunk. Ezen vallomások után a bíró kénytelen volt felmenteni minket.

Minden egyes esetben, amikor Richard nehéz helyzetbe került, volt egy befolyásos trió, akik segítettek neki. Ilyen volt Solheim pásztor és felesége, valamint von Reuterswärd svéd nagykövet. Őket személyesen is megismerhettük. Az ő közbelépéseik nélkül Richard az egész náci időszakot börtönben töltötte volna. A nagykövetnek elég nagy befolyása volt, mivel Antonescu az ő semleges nagykövetségét használta fel arra, hogy Moszkvával kapcsolatot tartson fenn. (Antonescu szövetségese volt Hitlernek, de minden eshetőségre számított.)

Egyik ilyen alkalom, amikor Richardot letartóztatták, és elvitték kényszermunkára, a zsidók begyűjtésekor történt. Reuterswärd határozott fellépése mentette meg őt. De számtalan esetet említhetnék, amikor segített nekünk.

Bukarestnek szerencséje volt. Vidéken történtek a pokoli pogromok. Iasiban például egy nap alatt 11 000 zsidót mészároltak le. Olyan volt, mintha Bukarestre is vonatkozott volna az a bibliai példa, ami Szodomára és Gomorára. Ha van tíz igaz ember, akkor nem pusztul el a város.

Hozzánk is eljutott annak a hét fiatal lánynak a híre, akik túl-
élték Tassyt. Őket a norvég misszionárius, Olga testvérnő vezet-
te hitre Krisztusban. A kérdés az volt, hogy hogyan lehetne őket
Bukarestbe csempészni még a következő tömegmészárlás előtt.
A problémát az jelentette, hogy a zsidók nem utazhattak.

Viszont a rendőrségen dolgozott egy keresztény barátunk,
aki letartóztatta a lányokat és átvitette őket a fővárosba. Amikor
megérkeztek, eléjük mentünk a vasútállomásra, és elvittük őket
hozzánk, a biztonságos otthonunkba.

Egy másik fiatal férfi a barátnőjével jött a fővárosba, és aztán
ők is velünk maradtak. Az elkövetkező esztendőket figyelembe
véve ők mindannyian óriási segítséget és vigasztalást nyújtottak
a számunkra, de különösen a fiatal férfi. Ő lépett a helyembe,
mint pásztor, amikor én éppen le voltam tartóztatva.

Ha valamit nagyon akarunk, akkor megtaláljuk a megvaló-
sításának a módját. Mi pedig azt akartuk, hogy ezek a lányok
megmeneküljenek a fenyegető haláltól. Sok ember szeretett vol-
na életüket menteni, de a vágy az kevés, tettek is kellenek. Ha
nem tölti be egy hívő a keresztényi kötelességét az életmentés
területén, akkor ezek pusztulnak el, a megmenekülés helyett.
Senki nem volt, aki megmentette volna a zsidók tízezreit a vidéki
deportálástól. Sajnos a deportáltak közé tartozott a saját csalá-
dom is, akik a határmenti Czernowitzban laktak.

Ebben az évben kemény tél volt. Nagyon sok fogoly összeesett
a hóban és ott is fagyott meg, mások pedig éhen haltak. Akik
megmaradtak, azokat a katonák tizedelték meg.

A szüleim, a bátyám, három lány testvérem, sok barátom és
rokonaim soha nem tértek haza. Mai napig, ha erre rá gondolok,
olyan, mintha egy sebet tépnék fel.

A zsidó történelem tele van ilyen tragikus eseményekkel. Min-
den egyes zsidó ember szívébe mélyen belevésődtek ezek az em-
lékek. Ezért képes a zsidóság arra, hogy túllépjen a saját problé-
máin és tudjon más nemzetekből származók hasonló csapásain
is gyászolni.

Mihai, a fiúnk, öt éves volt, amikor a nácizmus megbukott.
A körülöttünk zajló események órá is hatással voltak, korához
képest jóval érettebb lett.

A nácizmus időszaka alatt mindennapos volt a félelem és a
halál. A fiam ilyen atmoszférában nőtt föl. A lakásunkba min-
den este jöttek-mentek az emberek, és elmesélték a személyes
problémáikat. Mihai már gyerekkorában hallott és tanult a ke-
gyetlenségekből és szenvedésekből. Richard is szívesen tanította

12 A pásztor felesége

őt, különböző történeteket mesélt neki. Mondanom se kell, hogy Mihai rajongott az apjáért, és bár rengeteg dolga volt a missziók szervezésével, minden nap szakított időt arra, hogy beszélgeszen és játsszon a fiával. Egyszer keresztelő Jánosról beszélt neki, hogy ő azt tanította az embereknek, hogy ha van két köntösük, a másiknak pedig egy sincs, akkor adják oda annak az egyiket. Mihai erre azt mondja az apjának:

- Apa, neked van két öltönyöd?

- Igen, van - válaszolta Richard.

Több év óta éppen akkor vett egy új öltönyt.

- Odaadhatnád az új öltönyödet az idős Ionescu bácsinak, akin tudod, mindig az a bűdös kabát van.

Richard, mit volt mit tennie, megígérte neki, hogy odaadja. Ezután elégedetten feküdt le Mihai.

A fiam mindig komolyan vette a hallottakat, és levonta belőlük a számára fontos következtetéseket. Nagy hatást tett rá az, ahogy az apja eljut az emberek szívéhez. Néha ezek a megtérések Mihainak is nagy örömet okoztak, hiszen a megtértek kedvence lett, és hoztak neki játékokat és cukorkákat.

A háború ideje alatt el kellett költöznünk egy kisebb lakásba. Az új házban több szomszédunk is zsidóellenes volt. A zsidók gyűlölete átítatta a román társadalmat. Sajnos a keresztények, főleg a papi méltóságok gerjesztették az emberek között az antiszemitizmust. Kevesen tudtak ennek a viszolygásnak ellenállni.

Az udvarunkban kiragasztottak Corneliu Codreanuról, a Vasgárda vezérééről nagy plakátokat. Ő szinte egyet jelentett az antiszemitizmussal.

ZSIDÓ feliratot nem csak a személyi kártyánkba pecsételték be, hanem a szívünkbe is. Ez eléggé aggasztott minket. De Richard törte a jeget, végiglátogatta a szomszédjainkat. Meg volt győződve arról, hogy bármilyen körülmények között meg lehet nyerni lelkeket Krisztus számára, és nem rendítette meg az ebben való hitében sem a világból áradó cinizmus, sem a brutalitás. Bárkivel találkozott, mindig képes volt úgy terelni a beszélgetést, hogy Jézus Krisztust beleszöje a mondandójába és anélkül, hogy bárkit is megbántson, Isten igazságos ítéletére figyelmeztette. Meg tudta nyerni az embereket. Kedves volt, de amellet határozott is. Úgy érezte az ember, hogy a nagy kék szemével belelát a veséibe.

Richardnak volt egy stratégiája. Először összebarátkozott a házi bácsinkkal, majd az összes szomszédal, és mindegyiknek az életébe bele próbálta csempészni a nevetést.

Parvalescu úr a harmadikról kitört magából:

- Ti zsidók, soha semmi jót nem csináltatok.

Richard, aki éppen a nappalijukban álldogált, csak ennyit mondott erre:

- Oh, de jó az a kis varrógép! Hogy is hívják? Ah, igen, Singer! Várjunk csak, azt nem egy zsidó találta fel? Parvalescu úr, ha tényleg úgy gondolja, hogy a zsidóktól annyi hasznavehetetlenek dolog származik, azt akkor adja csak el!

Nem volt egyszerű a középkorú Gorgescu asszony felé közeledés sem, aki indulatosan mondogatta: „Azok a zsidók!” De rövid idő múlva már a bánatát osztotta meg Richarddal, hogy elhagyta a férje. A fia kezelhetetlen. És ráadásul attól tartott, hogy elkap valamilyen nemi betegséget. Richard ehhez már csak ennyit fűzött hozzá:

- Ha el is kapna valamit, azt is meg lehet gyógyítani. Bár igaz, hogy az arra való gyógyszert a zsidók találták fel.

Képes volt az elítéletüket szétoszlatni. Ezek után pedig, már tudta nekik hirdetni az evangéliumot. Hamarosan el is indult bennük a változás. Először udvariasabbak voltak, majd később a szeretetüket is kifejezték felénk.

Codreanu plakátjai le lettek cserélve Bibliai idézetekre. És abban az időszakban, amikor kint a gonoszság a tombolt, a mi kis háztömbünkben a béke és a barátság honolt, egy teljesen másik világban éltünk.

Az egyik új barátunk rendőr volt, akinek volt egy motorbiciklije. Részeges volt, aki rendszeresen verte a feleségét, egészen addig, amíg Richard nem beszélt neki Krisztusról, és át nem adta Neki a szívét. Ezek után már Mihait is el mertük engedni vele, egy motoros körre. Abban az időben egy motorbicikli nagy ritkaságnak számított. Az biztos, hogy Mihai ezek után a világ legboldogabb gyerekének érezte magát.

Amikor a légitámadás elkezdődött, mindenki a városban ragadt. Zsidók nem utazhattak. Ez a rendőr ismerősünk volt az, aki fogta Mihait és elvitte vidékre, hogy biztonságban legyen a barátainkkal, amíg vége nincs a támadásoknak. Arra az esetre, ha megállítják őket, kitaláltunk a fiamnak egy tipikus román nevet, Jon M. Vlad-ot. Teljes extázisban volt ettől a kalandtól.

Mihai hallott már a kegyetlenkedésekről és a szenvedésekről, de az otthonunkban emellett megismerhette a jóságot is. Körülvették a barátok, és a tőlük rá áradó szeretetből olyan kincset kapott, amit később kamatoztathatott.

Anitzát, az egyik legközelebbi barátomat, egyik nap elhívtam

14 A pásztor felesége

hozzánk kávézni. Egy szőke, alacsony, filigrán teremtés volt, nagyon jó kedélyű, és meglehetősen beszédes. Egyébként Norvégiában született.

- Óh, ezek az oroszok! Hallottál a Moszkvával kötött új egyezségünkről? Az összes búzáunkat elveszik, és ezért cserébe nekik adjuk még az olajunkat is! Tegnap láttam a Vörös Hadsereg egyik katonáját, akinek mindegyik karján három karóra volt! Úgy szedték le az órákat az emberekről, mintha a buszjegyeket gyűjtenék össze.

Nevetett, de az ország szempontjából ez egyáltalán nem volt neveléses.

- Amit a szovjet hadsereg összerabolt, annak az értéke elérte a több százmillió dollárt is! Mindezek után, kiadták a Kremlben az utasítást, hogy a hadihajóinkat, kereskedelmi hajóflottánkat, az utakon levő árukat és minden autót el kell vinni Oroszországba. A boltok tátongtak az ürességtől. Mindenhol kigyózó hosszú sorokart lehetett látni. De Sztálin azt mondta, hogy a Vörös Hadsereg akkor távozik, ha Németország végleges vereséget szenved. Remélhetőleg hamarosan vége lesz ennek az egésznek!

Beszéljünk most egy kicsit felemelőbb dolgokról! Sabina, halottam a beszédedet a női egyletben. Milyen nagyszerű ügyvéd vészett el benned! Csodálatos volt a felszólalásod, és a férjed prédikációja is fantasztikus volt! Rendkívül sokszínű volt, történelem, művészet és filozófia közel két órában. Mi Norvégiában nem szoktunk hozzá ilyen hosszú beszédekhez, bár nekem személy szerint nagyon tetszett, csüngtem a szavaidon, és reméltem, hogy még egy ideig nem hagyod abba.

Anutza nagyon szeretett cseverészni. De tulajdonképpen azért jött, hogy vigyen „A Barát” című egyházi folyóiratból egy jó adagot. A fasiszták a kiadványunkat egyébként betiltották. Emiatt most már mindannyian a lapok terjesztésén munkálkodtunk.

Élveztük a vallásszabadságnak ezt a kis szikráját. A román diktátort, Antonescut elvitték Moszkvába, majd egy kis időre visszahozták. Az ortodox egyház főpapjai, akik a zsidókat és a protestánsokat nyomorgatták, elveszítették a hatalmukat.

Legalább demokratikus kormányunk volt. De azért ahhoz, hogy az oroszokkal megmaradjon a jó barátság, néhány kulcsfontosságú pozícióba kommunistákat ültettek be. Senki nem sejtette, hogy mit hoz a jövő.

Mindezek után azt mondták, hogy "ez a 20 milliós nép országa". Pedig még annyi igazi komcsi sem volt, akikkel egy stadiont meg lehetett volna tölteni!

A háború alatt végig azon munkálkodtunk, hogy a nácizmus áldozatait segítsük. Zsidókat a koncentrációs táborokból, az öldöklés miatt árván maradt gyerekeket, román protestánsokat, akiket Antonescu időszaka alatt üldöztek. Először magyar zsidóknak szerveztünk támogatást, majd egy másik elnyomott kisebbségnek, a cigányoknak.

De mostanra létrejött az elnyomottak egy új csoportja. Az üldözök lettek az üldözöttek. Német csapatok kivonulásakor jó néhány katonai egységük ragadt itt. Őnekik viszont saját magukat kellett megvédeniük, ha nem tudták, akkor meghaltak. És sokan voltak ilyenek.

Mi teljes szívünkben a nácik ellen voltunk. Milliókat öltek meg. Országokat tettek teljesen tönkre. Városokat romboltak le. Barátainkat, rokonainkat vetették kemencékbe.

De most végre veszítettek, és nem jelentettek többé veszélyt. A legtöbb megmaradt katona, olyan volt, mint mi, háborús áldozat. Éheztek és féltek. Nem tudtuk megtenni, hogy ne segítsünk rajtuk.

Sokan mondták nekünk:

- Gyilkosokért kockáztatjátok az életeteket!

Richard erre azt mondta:

- Isten mindig az üldözöttek oldalán áll.

Nem csak Martin Bormann és csatlósait üldözték úgy, mint egy vadat, hanem azt a sok, vasárnap délutánonként hivalkodó barnainges kölyköt is, akik parancsra voltak kénytelenek bevonulni katonának. Nem mindegyikük volt olyan bátor, hogy bevállalja a halált a nácik lemészárlásakor. Antiszemiták voltak a nácik, de ugyanúgy a románok is. Nagyon kevesen voltak olyanok, akik az életük kockáztatásával is hajlandók lettek volna segíteni a zsidóknak. Hitler és a követői miatt azért nem kell az egész népet gyűlölni. Nem kellene inkább szeretni azon keveseket, akik képesek voltak szembeállni egy zsarnokkal és valamennyire jók tudtak maradni?

A Biblia kijelenti azt, hogy ki az igazi zsidó. A Bibliában szereplő héber Ivri szó azt jelenti, hogy *'a másik oldalra állni'*. Az első zsidó személy Ábrahám volt, aki a szó szoros értelmében egyedül állt a másik oldalon. Akkor, amikor mindenki bálványimádó volt, Ábrahám az élő Istent imádta. Amíg az emberek egyre gonoszabbak voltak egymáshoz, addig Isten képessé tett néhány főt arra, hogy a gonoszt jóval győzzék le.

Egyszer elbújt az udvarunkon található melléképületben három német tiszt. Ez egy sötét kis garázs volt, amit a hó is félig

16 A pásztor felesége

már betakart. Éjszakánként mi adtunk nekik ennivalót, és ürítettük a vödreiket. Gyűlöltek azokat a kegyetlenkedéseket, amiket korábban elkövettek, hiszen mi magunk voltunk az áldozataik. De mindezek ellenére szóba álltunk velük, és próbáltuk emberként kezelni őket, és nem ketrecbe zárt állatokként tekinteni rájuk.

Egyik este azt mondja nekem a parancsnokuk:

- El szeretném mondani Önnek azt, amin állandóan jár az agyam. Tudják, hogy német katonák bujtatásáért halálbüntetés jár. Maguk ráadásul zsidók is, mégis megteszik! Tudniuk kell, hogy akkor, amikor a német hadsereg visszafoglalja majd Bukarestet, ami egészen biztos, én nem fogom ugyanezt megtenni magukért.

Kutakodva nézett rám. Úgy éreztem, hogy el kell neki magyaráznom ezt a helyzetet. Ott ültem egy fejjel lefelé fordított lánán és azt mondtam neki:

- Én most az ön vendéglátója vagyok. De annak ellenére, hogy a nációk megölték a családtagjaimat, addig, amíg az én tetőm alatt van, tartozom önnek nem csak védelemmel, hanem a vendégnek kijáró tisztelettel is. Szenvedni fog, hiszen a Bibliában le van írva, hogy „Aki embervért ont, annak vére ember által ontassék ki.” Amennyire rajtam áll, meg fogom védeni a rendőrségtől, de az Isten haragjától nem tudom.

Erre azt mondja:

- Ez csak duma.

Megveregette a vállamat. Elhúzódtam tőle, hiszen ártatlan vért ontottak a kezei. Bocsánatot kért:

- Nem akartam megbántani. Csak tényleg elgondolkodtatott az, hogy egy zsidó nő miért kockáztatja az életét egy német katonáért. Oszintén szólva, én nem szeretem a zsidókat és nem félem az Istent.

Erre már csak annyit válaszoltam:

- Hagyjuk! Az Ószövetségben Isten ígéje azt mondja, hogy *„Olyan legyen nektek a jövevény, aki nálatok tartózkodik, mintha közületek való bennszülött volna, és szeressed azt, mint magadat, mert jövevények voltatok Egyiptom földjén.”*

Úgy tűnt ettől kissé összezavarodott.

- Jó néhány évezreddel korábban történt mindez. Mi köze van Önhöz annak, hogy az ősei szenvedtek Egyiptomban?

A válaszom erre a következő volt:

- Istennél egy nap annyi, mint ezer esztendő. Azt mondják a bölcsek, hogy a korábbi generációk élettapasztalatait írják le

emlékkönyvekbe, hogy azokból tanuljunk. A lelkiismeretünkbe vannak beleírva ezek a múltbeli események. Nem is tudunk ró-
luk, de mégis befolyásolják az érzelmeinket és döntéseinket.

Egyébként Istennek jó oka van arra, hogy szeressük az idege-
neket, mert végsősorban mindannyian idegenek vagyunk egy-
más számára, még saját magunkat sem ismerjük igazán.

Azt mondja nekem a tiszt:

- Na, várjunk csak egy percet! A zsidók büntetteket követtek
el a németek és az emberiség ellen! Őszintén a szemébe kell ezt
mondanom. De Önnek emberként kell ránk tekintenie, akik zsi-
dók ellen követtünk el büntetteket. És mindnek képes megbo-
csájtani?

Nagyon komolyan válaszoltam neki:

- Jézus Krisztusba vetett hit által bocsánatot lehet nyerni a leg-
durvább bűnökre is. A megbocsátás nem az én hatalmamban
van, hanem Jézuséban, ha valaki szívéből hozzá fordul, megkap-
hatja.

A porhóban ropogó lépteket lehetett hallani az udvarból. Ki-
kukucsáltam, de csak a szomszédunkban lakó öreg, süket ház-
mesterünket láttam. A parancsnok rágyújtott egy cigire, amit
Richard hozott nekik (ő maga egyébként utálta a cigarettát). Jó
mélyen beleszívott, aztán átadta a csikket a bajtársának. Azt
mondja nekem:

- Gnädige Frau, nem mondom azt, hogy megértem magát, de
azt belátom, hogy ha néhány emberben nem lenne meg ez a fajta
hozzaállás, mint magában, hogy a rosszat jóval kell viszonzni,
akkor ennek az öldöklésnek soha nem lenne vége.

Amikor felálltam, hogy elmenjek, akkor ők is felálltak és udva-
riasan kicsit meghajoltak. Betettem a szennyesüket a szatyromba
és kimentem.

Ezek az emberek végül is biztonságban tudtak visszatérni
Németországba. Nekik szerencsájük volt, de több ezer hasonló
cipőben járó honfitársuknak nem. Azokat begyűjtötték és szovjet
munkatáborokba hurcolták. Rengetegen ott is haltak meg. Sok
orosz kereszténynek is ez lett a sorsa, de talán ők még meg tud-
ták ismertetni többekkel az üdvösségre vezető utat.

Minden német meg akart szabadulni a wehrmachtos egyen-
ruhájától. A fess zubbonyukra, kitüntetéseikre, rangjelzéseikre
annak idején olyan büszkék voltak, de ez már mind a múlté. A
katonai egyenruhákért mi csak egyszerű ruhákat tudtunk nekik
cserébe felajánlani, amiket persze igencsak vonakodva fogadtak
el.

Ebben az időben kezdett Richard orosz katonákat is hazahozni. Eltökélt volt, hogy beszél nekik Jézusról. Persze mások teljes joggal meg voltak arról győződve, hogy az országnak meg kell tőlük szabadulnia.

- Sabina, legyél nagyon óvatos! - mondta Anutza nekem. Mit csinálsz, ha az oroszok meg a németek összetalálkoznak nálatok?

Azért ügyeltünk arra, hogy ez nehogy megtörténhessen!

Richard elkezdett bejárni a Vörös Hadsereg laktanyáiba kora nepperként. Mindig voltak érdeklődők, és ha már többen összegyűltek, a férjem a bizniszről a Bibliára terelte a szót.

Azt mondta egyszer egy idősebb férfi:

- Te nem is igazán az órádat akarod eladni, hanem meg akarsz minket téríteni.

Ahogy Richard folytatta a mondandóját, az egyik férfi finoman megfogta a könyökét figyelmeztetve, hogy inkább az óráról beszéljen, mert éppen egy spicli közeleg.

A Vörös Hadsereg tele volt besúgókkal. Kémkedtek az elvtársak után, és mindent, amit hallottak, jelentettek. A fiatal katonák semmit sem tudtak Istenről. Soha nem láttak Bibliát, és még templomban sem jártak soha. Ebben a helyzetben értettem meg Richardnak azt a mondatát, hogy az oroszoknak elvinni az evangéliumot, egyet jelent azzal, hogy a Mennyet lehozza a földre.

Néhányan közülük tanultak voltak, beszéltek németül vagy franciául. Én a hitről beszéltem nekik.

- A hitet azzal kezdjük, hogy „én hiszek”! Nem egy párt határozza meg, hogy te miben higgy, mit gondolj. Neked, mint független személyiségnek fontos, hogy jogod legyen a gondolataidhoz. Ez rólad szól.

A hadsereg a leglassabb teherautó sebességéhez alkalmazkodik. Ha egy ember a tömeggel halad, a leglassabb ember tempóját veszi fel. De Jézus Krisztus téged ki akar hívni a tömegből. Az embernek olyan fantasztikus joga van az életben, hogy mondhat Isten invitálására Igent, vagy Nemet.

Egyszerűen csodálatos volt látni az emberekben, ahogy az igazság fényt gyújt bennük.

A gyülekezetünkkel kapcsolatban sok tennivalónk akadt. Túl kellett járnunk a cenzúra eszén, hiszen oroszul több ezer Evangéliumot nyomtattunk ki. A katonák csapatokban portyáztak, így őket elég nehéz volt megkönyékezni. De megpróbáltunk különböző taktikákat alkalmazni. Általában tehervonatokban utaztatták a csapatokat. Sokszor előfordult, hogy mellékvágányra állították ezeket a kocsikat, és ott dekkoltak órákon keresztül.

Ezt az időt használtuk ki, hogy sebtében kiösszuk közöttük az Evangéliumokat.

Vörös katonák gyakran aludtak nálunk. Egyik este hatan zuhantak az ágyba, úgy ahogy voltak, bakancsban és fegyverrel. Nekem, ami nagy kihívást jelentett a lakásunkban, az a tetvek elleni küzdelem volt. Minekünk nem fájt annyira a fejünk a vendégeink miatt, mint nekik, hogy nálunk maradjanak. Évek óta nem jártak otthon, és furcsa volt nekik egy szobában pihenni. Már az is felüdülést jelentett számukra, ha egy órát a zajos laktanyától távol tölthettek.

A fosztogatások, lopások még mindig nem szűntek meg. Egyik nap megállt az ajtónkban két vidéki kinézetű, egyenruhás fiú.

- Akarnak venni esernyőt? - kérdezték - és három lopott esernyőt nyújtottak felénk.

- Óh, de hát mi keresztények vagyunk! - válaszolta Richard.

- Mi nem vásárolunk, viszont nekünk is van mit kínálnunk.

És ezzel beljebb invitálta őket. Hozott nekik egy kis tejet inni. Aztán az idősebbik, szőke, aki talán már betöltötte a húszat, rám bámult.

- Óh, de hát maga adta nekem a Bibliát! - kiáltott fel.

Ebben a pillanatban ismertem fel őt én is.

- Maga az az őrmester, aki azon a tankon volt, ami először jött Bukarestbe! - mondtam.

Még mindig megvolt a Bibliája, és már bele is olvasott. Egy kérdés nagyon foglalkoztatta, amit fel is tett nekem.

Iván ebéd közben elmondta nekünk, hogyan harcolta végig Kelet-Európát. Mesélte, hogy a századukban volt egy zsidó férfi, aki sokukhoz hasonlóan nem kapott vallásos nevelést.

- Az egységünknel volt egy idősebb férfi, aki egyszer dühösen ráüvöltött a zsidó katonára. „Ti öltétek meg Krisztust!” A zsidó férfi azt hitte, hogy nem hallotta jól. Biztos, hogy elment az esze ennek a fickónak, hiszen Bukaresttől Sztálingrádig rengeteg embert gyilkolt meg. Honnan tudhatná, név szerint, hogy kit is ölt meg?

Fogalma sem volt arról, hogy ki az a Krisztus!

Iván elhozta hozzánk ezt a zsidó férfit, akiről mesélt nekünk. Richard élvezettel beszélt nekik Ádámtól egészen a Jelenések könyvéig. Mindezek után Sztálin már nem volt többé az istenük.

Elég gyakran eljöttek hozzánk beszélgetni. Amikor Iván hadteste kivonult, adott nekünk egy búcsúajándékot, egy vadonatúj, gyönyörűsége elektromos kályhát.

Ránéztem Richardra, mert persze mindketten tudtuk, hogy ezt nem pénzért vette...

- Ez gyönyörű! – lelkesedett Anutza.
- Pont amire Liebmannék vágyakoztak!

Ez a család Auschwitzból tért vissza, és sok minden hiányzott még az otthonukból. El is küldték nekik a kályhát. Iván ezzel a lopással fejezte ki háláját azért, mert megmutattuk neki Krisztushoz vezető utat. Egy egyszerű lélek így fejezte ki szeretetét, még ha egy kicsit furcsa módon is. Ha Isten minden cselekedetünket szigorúan megítélné, akkor senki sem tudna üdvözülni! Milyen megkönnyebbülés, hogy Jézus Krisztus vére befedez még ilyen bűnöket is.

Richard és az Evangélikus Egyház többi szolgálója, Magne Solheim pásztorral együtt létrehoztak egy ingyenkonyhát, hogy a szükségben levő háborús túlélőknek tudjanak enni adni.

A mi lakásunk pedig inkább egy vendégházhoz hasonlított. Mindig tele volt barátokkal és idegenekkel. Sokan közülük korábbi elítéltek voltak, akiket a börtönben Milly, az egyik barátunk nyert meg az Úrnak. Nálunk egy átlagos vasárnapi ebéd minimum tizenkét főből állt.

Annyi volt a teendő, hogy fiatal lányok segítettek be nekünk. Néha ők is kikérték a véleményünket erkölcsi dolgokban. Egyszer egy olyan kérdést szegeztek nekem, ami kissé zavarba hozott, hiszen annak idején én magam is egy hasonló helyzetben kerestem rá a választ.

Amikor tizenhét éves voltam, Párizsban éltem. Ez volt az első utazásom a szüleim nélkül. Nagyon furcsa volt, hiszen egy kis városban, szigorú, ortodox zsidó családban nőttem fel, ahol a tiltások, korlátozások, szabályok mindennaposak voltak az életemben. És hirtelen belecsöppentem egy másik világba. Egyetemre jártam, és életemben először randevúztam egy fiatalemberrel. Meg akart csókolni, de nem engedtem neki. Muszáj voltam elmagyarázni neki a neveltetésemet. A fiatalember feltett egy egyszerű kérdést:

- Ha hiszel Istenben, akkor hiszel abban is, hogy Ő teremtette a kezet és a száját. Ha megérinthetem a kezedet, akkor mi rossz van abban, ha a számmal megérintem a te szádát, vagy átölellek?

Se a szüleim, se a tanárain nem készítettek fel efféle kérdésekre! Persze, nem tudtam rá válaszolni. És hát a fiú nagyon vonzó volt. Úgyhogy alkalmazkodtam Párizs könnyedségéhez, és kicsit lazítottam az erkölcsi korlátaimon. Egy Istenben nem hívő személy lelkiismeretfurdalás nélkül csókolózik, és sok mindent megtesz.

A bűn a fiú szemein és kezein keresztül lopózott be az életem-

be. Az én szívem és szemeim pedig az ő alárendeltjeivé váltak.

De a lelkiismeret működését nem lehet csak úgy kiiktatni. Nem hagyott nyugodni a helyzet. Miért kell egy nőnek megőriznie a tisztaságát? Az erkölcsi tanításoknak ez az egyik alappillére. De miért olyan fontos ez?

Őszintén, akkor még nem tudtam a választ. Csak évekkel később értettem meg.

Általában egy pásztor felesége nem szokott a szexualitásról gyakran beszélgetni. Én magam sem gondoltam volna anno, hogy majd ilyen kísértésbe esek. De hát halandó emberek vagyunk, mégha valaki pásztor, vagy annak a felesége is. Richarddal korábban kissé meggondolatlan, énközpontú életet éltünk. Megtértünk, de sok mindent nem tudtunk még, ami idős keresztényeknek már egyértelmű. A stressz növekedésével a szexualitás fontosságának még nagyobb szerephez kell jutnia a házasságban. Ezt mi is felismertük.

Richard annyira jó ember volt, jóképű, és okos, hogy én attól féltem, hogy elcsavarják a fejét a bókogatások. Sok fiatal lány lett szerelmes belé, és az egyik neki is nagyon megtetszett. Na jó, be kell hogy valljam, tényleg nagyon bájos volt a leányzó. Az ember mindig felvidult tőle. Látszott Richardon, hogy tépelődik. Finoman próbáltam neki segíteni. A bűn csak az alkalomra vár. Egy feleségnek az a dolga, hogy a férjét megvédje ilyen veszélyes helyzetekben.

Nem szólt semmit, de egyik nap, amikor egy keresztény himnuszt zongorázott és énekelt, és az jött, hogy 'Minden órában szükségem van Rád', elsírta magát. A szöveg üzent a dallamon keresztül. Én átöleltem és azt mondtam neki:

- Richard, ne legyél ilyen kemény magaddal szemben, hiszen te is ember vagy. Ezen is túleszünk.

És túljutottunk ezen is. Később, amikor a férjem tizennégy éven keresztül le volt tartóztatva, én is kerültem hasonló helyzetbe, küzdöttem a kísértéssel. Magányos voltam, és majdnem engedtem a lehetőségeknek.

Igazán akkor értettem meg, hogy korábban min ment keresztül Richard.

A terror

Egy éjszaka leforgása alatt növekedett meg a családunk létszáma. Korábban egy fiúnk volt, de most lett négy, plusz három lány. A koncentrációs táborokból való visszatérés után zsidó gyerekek ezrei lettek árvákká. Csak rongyok maradtak rajtuk, és hogy meg ne fagyjanak, papírokba csavarták be őket. Én nagyon szeretem a gyerekeket, ezért boldogan fogadtunk be hatot közülük. Olyan örömet hoztak az otthonunkba! Mihai is teljesen felvillanyozódott miattuk. Így szólt:

- De hát, anya, azt mondtad nekem, hogy nem lesznek testvéreim, és nézd, most mégis vannak!

Annyira helyesek voltak, de nagyon soványak. Csak a szemük volt olyan nagyon riadt. Vajon milyen szörnyűségeket láthattak? Megölték minden családtagjukat, rokonukat.

Hamarosan kezdett kikerekedni az arcocskájuk. Lassacskán elkezdtek nevetgélni, és játszani. Az orosz katonák imádták őket. Nekik is volt családjuk, de velük már évek óta nem találkoztak. Gyakran előfordult, hogy az oroszok leálltak beszélgetni Mihai-jal és a többi gyerekkel az utcán. Adtak nekik cukorkákat, és megsimogatták a fejüket. A gyerekek mosolyogva megköszönték, majd oda nyújtottak nekik az Evangéliumból egy-egy példányt.

Ha ugyanezt egy felnőtt tette volna, akkor az veszélyes lett volna, de gyerekekkel nem foglalkoztak. Az oroszok odáig voltak a gyerekekért, és miattuk még Isten felé is érdeklődést mutattak. Tehát Mihai, mintegy öt évesen belekezdett a misszionárius munkába.

A gyülekezetünk tagjai szinte minden éjjel kijártak az utcákra, hogy plakátokat ragasszanak ki a falakra, ajtókra, buszok oldalára, és vasúti várókba. Mindegyiken bibliai idézetek, vagy keresztény gondolatok voltak. Bár emiatt az orosz barátaink közül többeket letartóztattak, de egyik sem lett áruló. Amilyen sebességgel letépték a plakátjainkat, mi ugyanolyan gyorsasággal vissza is ragasztottuk őket. Az egyik munkatársunk Gabriella, egy gyönyörű nő volt, aki könnyűszerrel az orosz katonák közelébe tudott jutni. Elég sok magas rangú tisztnek is adott Bibliát. De egyik nap arra ébredtünk, hogy letartóztatták, és átadták

a szovjetek a román milíciának. Amíg a börtönben ült, várva a bírósági tárgyalást, egy férfi látogatta meg a cellájában. Megkérdezte tőle, hogy miért is van bent. Felcsillant Gabriella szeme és belekezdett a történetébe. A férfi azt mondta, hogy megpróbál neki segíteni. Nem sokkal ez után megjelent egy másik férfi és kinyitotta a cellája ajtaját. Egészen egy utcára nyíló ajtóig vezetete.

- Most pedig tűnjön el gyorsan!

Ő nem teketóriázott és kísértelt, hálát adva Istennek azért, hogy kiszabadult. A férfi volt a rendőrfőnök, aki nem sokkal korábban fogadta be Jézus Krisztust a szívébe.

Nagyon sok csodát tapasztaltunk meg.

Az egyik barátunk, Georgescu asszony beteg volt. Egy olyan szektába járt, ahol tiltották a gyógyszerek beszedését, és az orvosi beavatkozást. Azt mondták, hogy csak Isten gyógyíthatja meg az embert. Ha ideje engedte, mindig elment az oroszok közé, hogy hirdesse nekik az evangéliumot. Elfogták és egy dühtől kivörösödött fejű parancsnok elé állították. A férfi üvöltözött vele, ő meg elkezdett hirtelen vérezni. Ahogy meglátta a parancsnok a vért, falfehérré változott.

- Dobjátok ki! - kiáltotta.

Georgescu asszonyt kipenderítették az utcára. Isten úgy döntött, hogy jobb, ha kiszabadul.

- Szegény lábaim! Ma reggel öt órát álltam sorba a Viktória utcában, és nézd, ennyit sikerült beszereznem.

Anutzának egy kis csomag kávé, meg valami szürke kolbász lapult a szatyrában. A héten nekünk ilyen csemegéhez még nem sikerült hozzájutnunk.

Aznap volt az orosz *felszabadítás* évfordulójának az ünnepe. Két napig volt némi élelmiszer az üzletekben. Utána megint üresen kongtak. A kirakatokban csak poros kartondobozokat, meg üres borosüvegeket lehetett látni. Románia éhezett.

Nem elég, hogy a szovjetek fosztogattak, zsaroltak minket (háborús kártérítési igényt nyújtottak be), ehhez jött még a szárazság, az összeaszott a gabona. Több millióan az éhhalál küszöbén voltak. Az emberek falevelekből és gyökerekből készítettek levest maguknak.

Az Egyházak Világtanácsa küldött ételt, ruhákat és pénzt. Mi szerveztük meg, hogy ezek eljussanak a rászorulóknak. A gyülekezeti teremben felállított ingyenkonyha, amit Richard és Soheim pásztor szervezett, naponta 200 éhes embert látott el étellel. A konyha működéséhez fontos papírok kitöltése, engedélyeztetése

24 A pásztor felesége

nem volt olyan egyszerű, mert a kommunista kormány mindenben akadékoskodott. Szerencsére voltak többen is, akik önkéntes munkával segítettek az adminisztrációban.

Az éhségtől leginkább sújtott területekről átvittük a gyerekeket Bukarestbe, és hittestvérek otthonaiban helyeztük el őket. Volt közöttük egy hat éves kislány is. Ő hozzánk került. Olyan vékony volt, mint egy fogpiszkáló, és csak az az egy ruhája volt, amit éppen hordott. Úgy gondoltam, hogy olyan ételt adok neki enni, ami tápláló. Gabonapelyhet tejjel és cukorral. De hozzá se nyúlt. Kis parasztlány volt ő, és nem szokott az ilyesféle ételekhez. A megszokott kukoricapuliszkáját kérte. Mászt nem is ismert. Elég határozottan kellett fellépnünk, hogy másfajta ételt is hajlandó legyen végre megkóstolni. Szépen lassacskán elkezdett hízni.

Nagyon megszerettük. Egyik nap így szólt:

- Téged őszig foglak szeretni.

Hiszen újra jön a betakarítás és visszatér a szüleihez.

Amikor az oroszok elfoglalták Budapestet, szükségünk volt valakire, aki pénzt tudna odavinni a helyi misszió megsegítésére. Richard nem hagyhatta el Bukarestet, és senki más nem merte felvállalni a felelősséget. Nekem kellett mennem.

- Neked nem szabad! - kiáltott fel Anutza. - Ezek a borzasztó orosz katonák ki vannak éhezve a nőkre. Az utcán lehet látni elvágott torkú nőket, és senki nem tesz semmit.

Normális körülmények között nem olyan hosszú az út odáig, de a Vörös Hadsereg minden vonatot és autót lefoglalt a maga számára. Az állomásokon óriási káosz és pánik tört ki, amikor az éhes és otthonuk nélkül maradt emberek tömegei megpróbálták bezsúfolódní a még megmaradt kocsikba. Nekem sikerült egy sarkot találnom. Napokon keresztül zötyögtünk végig az országon, míg végül megérkeztünk Budapestre. Az orosz katonákkal teli vonaton én voltam az egyedüli nő.

Amikor megérkeztem, a német katonák még mindig harcoltak a városban. Pedig már minden romos volt. Nem jártak a buszok, nem lehetett taxit fogni, semmilyen közlekedési eszköz nem volt. Kénytelen voltam mindenhova gyalogolni. Bandukoltam a romos házak mellett és senkivel nem találkoztam, akivel szerettem volna. Közülük többeket deportáltak a németek, és soha nem tértek vissza. Másokat meg az utcai harcokban öltek meg néhány napja. Végül, akit megtaláltam, Johnson pásztor volt a norvég misszió vezetője és Ungár Aladár, Krisztus-hívő zsidó, aki a Keresztyén Testvérgyülekezet vezetője volt. A gyülekeze-

tükben zsidók és más nemzetekből valók együtt magasztalták Istent.

Egyszerűen nem hittek a szemüknek, amikor megláttak. Úgy néztek rám, mint Istennek egy angyalára. Az éhség nem látott méreteket öltött, és a segítségem a legjobbkor érkezett. Ahogy az emberek előbújtak a pincékből, úgy kellett egyre és egyre több étel. Minden elfogyott. A harcban elesett lovak húsát is megették.

Nagyon sok egyházi épületet is földig leromboltak. Rengeteg hittestvérünk vált földön futóvá. A segítség, amit hoztam, nagyon kellett.

Találkoztam Langlet professzorral is, a Vöröskereszt budapesti főmegbízottjával, aki fáradhatatlan volt a munkájában. Mielőtt továbbutaztam volna, együtt ebédeltünk. Azt mondtam neki:

- Jézus Krisztus jutalmazzon meg Téged mindazért, amit tettél.

Erre azt válaszolta:

- Egyszer, amikor felszálltam a villamosra és ki akartam fizetni a viteldíjamat, nem volt nálam elég pénz. Valaki viszont lerendezte helyettem. Meg akartam köszönni neki, de azt mondta nekem: „Ne nekem köszönje meg, hanem annak, aki tegnap ugyanezt tette velem. Én most csak azt törlesztem.” Tulajdonképpen nem Krisztus jutalmaz meg engem, hanem nekem ad lehetőséget arra, hogy az adósságomból törlesszek Neki vissza.

Budapestről Bécsbe utaztam. Normális körülmények között ez egy négy órás út, de most hat napig tartott.

Egyik nap korán reggel találtam egy olyan vonatot, ami készen állt az indulásra. Az emberek az ajtókba kapaszkodva lógtak le és még a vonat tetején is ültek. Teljes képtelenségnek tűnt, hogy bárki is felszálljon még.

Egyszer csak hallom, hogy a nevemet kiabálják. Egy csapat Auschwitzból menekült lány volt, akik még nálunk is laktak Bukarestben. Az egyik vagon tetején ücsörögtek.

- Nincs már hely sehol, de csinálunk neked. - Nevetve mondták.

Keddtől vasárnapig kellett fent ülnünk, míg végül megérkeztünk Bécsbe.

Ez a város is romokban hevert és éhezett. Elég kalandos úton, de végül is sikerült barátokkal és keresztény vezetőkkel kapcsolatba kerülnöm. Miután teljesítettem a küldetésemet, visszatérhettem a családomhoz.

Hetekig voltam távol az otthonomtól. Richard azt mondta nekem:

- Borzasztóan aggódtunk miattad. Egy látomást kaptam veled kapcsolatban. - Amikor kinyitott egy könyvet, az arcom jelent

26 A pásztor felesége

meg előtte. – Akkor billentem vissza a valóságba, amikor egy ág megzörrent az ablakon. A hegyekben voltam, és ahogy mentem, hangosan kiáltoztam a nevedet. Úgy tűnt, mintha hallanám a választodat.

És én valóban meghallottam őt, és válaszoltam is neki. Ott találtam magamat, amint keresem őt a romos utcákon és kiabálok: „Richard, Richard!” Annyira közel voltunk egymáshoz!

Az országot most már Moszkva irányította. De a helyi kommunisták még úgy tettek, mintha demokrácia lenne. Azt mondták, hogy mindenkivel barátságban akarnak lenni. „Szabadon tartatunk-e istentiszteleteket? Természetesen. Olyan alkotmányos monarchia, aminek részét képezi egy minden pártot magába foglaló kormány, és maga Mihály király is? Miért is ne?” Egyszerű: azért hozták ezt létre, hogy a nyugati hatalmakat megtevésszék.

Akkor hullott le a lepel, amikor Visinszkij, szovjet külügyminiszter egyik reggel bemasírozott a palotába és kiadta az utasítást, hogy a katonaságot és a rendőrséget fel kell oszlatni. A királynak ki kell jelölnie megbízható kommunistákat, kulcsfontosságú pozíciók betöltésére, vagy különben... Hallottuk, hogy Oroszországban az egyház az állam irányítása alá került. Még mennyi ideje maradt Romániának, hogy itt is ugyanazt végrehajtsák?

Éppen a gyülekezeti termet készítettem elő a vasárnapi istentiszteletre, amikor Solheim pásztor belépett. Látszott rajta, hogy valami aggasztja.

Azt mondta:

– Furcsa hírek érkeztek. A kormány megrendezi az úgynevezett egyházi közösségek kongresszusát. Minden felekezetet, vallási közösséget felkértek arra, hogy küldjenek a nagygyűlésre egy-egy delegációt. És ezt a konferenciát ráadásul a Parlament épületében fogják megtartani. Ki hallott ilyet!? Vajon mit terveznek már megint?

Mindenkinek volt elképzelése, vagy híre erről az eseményről. Sok egyházi vezető úgy gondolta, hogy már tudja, mit fog a kormány mondani a „teljes vallásszabadságról”.

Richard így gondolkodott:

– Vajon nem az fog történni itt is, mint ami Oroszországban? Lenin addig, amíg hatalomra nem került védte az üldözött szektákat. Azután pedig tízezrek haltak meg közülük koncentrációs táborokban. Először megnyugtatták az egyházakat, hogy elfogadják őket, majd utána jött az arculcsapás.

Solheimmel tanácskoztunk ez ügyben, hiszen ő volt a misszió vezetője, neki kellett döntést hoznia.

- Odategyünk, és hallatjuk a hangunkat - mondta.

Azon a bizonyos reggelen, felmentünk a Parlament Dombra. A nagy ülésterem tele volt. Lent, fönt, a galériákon: mindenhol ültek muszlimok, zsidók, protestánsok és ortodoxok. Mintegy 4000 püspök, pásztor, pap, rabbi és imám gyűlt össze.

Mindenhol vörös zászlók díszeltek. Hivatalosan Sztálint választották meg a kongresszus tiszteletbeli elnökének. Az emelvényen foglalt helyet a kommunisták krémje. Petru Groza a báb miniszterelnök, és Teohari Georgescu a nagyhatalmú belügyminiszter.

Még egy istentiszteletet is tartottak az összejövetel előtt. A kommunista vezetők önmagukkal kerültek ellentétbe. Csókolgatták az ikonokat, sőt még az ortodox püspöknek, a pátriárkának a kezét is.

Elkezdődtek a beszédek. Groza, aki egész egyszerűen hazáruló volt, Moszkva hűbérese; azt fejtette ki, hogy az új román kormány a hit védelmezője, bármilyen vallásról is legyen szó, és hajlandóak továbbra is fizetést adni a papságnak. Tulajdonképpen fizetésemelést terveznek. Óriási vastaps kísérte ezt a bejelentést.

Papok és pásztorok adták egymásnak a szót, hogy mennyire örülnek annak, hogy a vallást ilyen szinten megbecsülik. Az állam számíthat az egyházak támogatására, ha az állam is támogatja az egyházakat. A püspök megjegyezte, hogy a különböző történelmi korokban más és más fajta politikai irányzatok csatlakoztak az egyházhoz. Most a Vörösök fognak, és ennek ő nagyon örül. Mindenki lelkendezett. És ezt a nagy boldogságot egyenesben közvetítette a rádió is a világ felé.

Az egész abszurd volt és borzalmas, hiszen a kommunizmus a vallás szétrombolására kötelezte el magát. Oroszországban már kimutatta a foga fehérjét. Ott az emberek már nem mertek nyíltan beszélni, mert már féltették a családjukat, munkájukat vagy a fizetésüket.

Itt is jobb lett volna, ha inkább csöndben maradnak, minthogy hazudjanak meg hízelegjenek.

Olyan volt, mint a arcul köpték volna Jézus Krisztust. Láttam, hogy Richard majd szétrobban. Ami már a szívében volt, azt mondtam ki:

- Nem mosod le Jézus arcáról ezt a szégyent?

Richard tudta mi fog történni:

28 A pásztor felesége

- Ha én megszólalok, te elveszíted a férjedet.

Azonnal rávágta, át sem gondolva szavaim súlyát:

- Nincs szükségem gyáva férjre.

Szót kért. A komcsik ettől teljesen lázba jöttek. Az Egyházak Világtanácsának, valamint a külföldi misszióknak a képviselője csinál nekik propagandát. Richard előre ment, hogy felszólaljon. Mindenki néma csendben figyelt. Olyan volt, mintha az Úr Szeleme szállt volna le.

Richard azt mondta, hogy amikor Isten gyermekei összegyűlnek, az angyalok is odamennek, hogy hallgassák Isten bölcsességét. Az összes jelenlévőnek nem az a feladata, hogy a földi múlandó hatalmasságokat dicsőítse, hanem a teremtő Istent és Krisztust, a Megváltót, aki meghalt értünk a kereszten.

Ahogy beszélt, megváltozott az egész teremnek az atmoszférája.

A szívem repdesett az örömtől, hogy ezt az üzenetet az egész ország hallotta!

Hirtelen a kultuszminiszter Burducea felpattant.

- Visszavonom a felszólalásához való jogát! - Torkaszakadtából üvöltött.

Richard figyelmen kívül hagyta, és folytatta. A hallgatóság elkezdett tapsolni. Azt merre kimondani, amit tulajdonképpen mindegyik szeretett volna.

- Kapcsolják le a mikrofonját! - ordította Burducea, kikelve magából.

A kongresszus egy emberként kiabálta.

- A pásztor, a pásztor! - Ütemre kántálták. Richard így kapta „A pásztor” nevet.

Néhány percig tartott még a zűrzavar. Elvágta a mikrofon kábelét, Richard lejött az emelvényről, de a kiabálások, tapsok még mindig tartottak.

Ezzel ért véget az aznapi gyűlés. Nagy kavarodás és zaj közepette hagytuk el a termet.

Richard anyja otthon hallgatta a történeteket a rádióban. Amikor véget ért a közvetítés, szinte biztos volt benne, hogy többet nem látja a fiát.

- Azt hittem, hogy mindkettőtöket letartóztattak. És most mi fog történni? - kérdezte falfelhéren.

- Anya, az én Megváltóm minden hatalommal rendelkezik. Biztos, hogy azt fogja tenni, ami nekem a legjobb - válaszolta neki.

Hivatalosan nem szankcionálták a történeteket, de hamarosan olyan kommunista zavartkeltőket küldtek el az összejöveteleink-

re, akik tönkretették azokat. Nem sokkal később egy új, és nagyobb gyülekezeti termet avattunk fel. Heteken keresztül zord tekintetű fiatalok jelentek meg. Leültek hátul és onnan fütyültek, csúfolódtak és szakítottak félbe minket.

- Örülőtök kellene! - jegyezte meg Solheim. - Jobb egy lármázó közönség, aki figyel, mint egy csendben levő, aki csak úgy tesz, mint a figyelme!

Kidolgoztunk egy tervet utcai prédikációkhoz, hogy könnyebben elérjük az embereket. Túl sokan voltak szegénylősök ahhoz, hogy eljöjjenek a gyülekezetbe. Összegyűltünk néhányan az utca egyik sarkán és elkezdtünk dicséreteket énekelni. Romániában ez szokatlan volt, és így az emberek kíváncsian körénk sereglettek. Ekkor én röviden, de határozottan elmondtam nekik az evangéliumot.

Egyik délután a nagy Malaxa gyár előtt volt egy tiltakozó gyűlés a kommunista hatalomátvétel ellen. Ha már összegyűltek a munkások, akkor én is kihasználtam az alkalmat és hirdettem nekik az üdvösséghez vezető utat. Némelyeknek ez volt az utolsó esélye az örök életre. Másnap megjelent a rendőrség, és tüzet nyitott a tömegre. Rengeteg munkás ott halt meg.

Egyszer az egyetem lépcsőjén beszéltem. A tömeg nő-tön-nőtt, amíg be nem terítették az egész teret. Soha életemben nem volt olyan hallgatóságom. Az emberek a mellékutcákból futva jöttek közelebb. A forgalom feltorlódott Bukarest egyik legforgalmasabb sugárútján. Nem volt semmi rendbontás, csak hosszan tartó tapsolás.

Amikor éppen meséltem Richardnak az élményeimet, Anutza betoppant.

- Az egész városban arról beszélnek, hogy Ana Pauker beszédet tartott az egyetem előtt. Azt mondják, hogy Moszkvából küldték vissza, hogy Romániát meggyőzze Sztálin támogatásáról.

Pauker asszony kommunista tanárnő volt, aki elhagyta az országot és Oroszországba ment. A Vörös Hadsereg egyik tisztje lett. Fekete hajú zsidó nő volt, és akkor, amikor én kiálltam egy ilyen nyilvános helyen beszélni, szárnyra kelt a hír, hogy a hírhedt Ana Pauker tért vissza. Állítólag saját kezűleg lőtte le a férjét, Marcellt „politikai elhajlása” miatt.

Csak azt nem értette senki, hogy Pauker elvtársnő miért beszél nekik a bűneikből való megtérésről. Ezen gurultunk a nevetéstől.

1947-ben elkezdődtek a letartóztatások. A választások meghamisításához minden csaló vagy erőszakos eszközt felhasználtak, ami csak létezett, hogy a kommunisták jussanak teljhatalomhoz. A terrorhullám kisöpört az útból ellenzéki vezetőket, becsületes, vagy becstelen rendőrfőnököket, köztisztviselőket. Utánuk következtek a katolikus püspökök, papok, szerzetesek, apácák. Éjszaka letartóztatták azokat, akik nyugat felé vallási műsorokat sugároztak. Több tízezren tűntek el börtönökben, munkatáborokban. A megmaradtak közül sokan a hegyekbe menekültek, és a szabadságharcosokhoz csatlakoztak.

Azok a zsidók, akik nem hagyták el Romániát kezdetben, amikor az oroszok érkezése miatt még kavarodás volt, most csapdába estek. A határok le voltak zárva. Addigra már ezrek menekültek el, maguk mögött hagyva szinte mindenüket. Inkább azt választották, hogy nélkülöző menekültek legyenek, mint hogy a szovjetek által kínált „szabadságot” elfogadják.

Anutzának minden oka meg volt arra, hogy azt gondolhassa, hogy a letartóztatandó zsidók listájára felkerült. Mint aki az állam ellen elkövetett bűncselekmény miatt gyanúsított. Mindenki, aki kapcsolatba került egy külföldivel, az már gyanús volt. Akár még egy borbély is, aki megborotválta őket.

A búcsúzásunk nagyon elszomorított, hiszen annyira közel kerültünk egymáshoz.

– Mint Dávid és Jonatán – mondta sírva Anutza. – Csak én vagyok Jonatán. Ő még inkább szeretett.

Könnyek között megöleltük egymást, és Anutza azt mondta:

– Mindent meg fogok tenni azért, hogy mindkettőtököt kijuttassalak ebből az országból. Legközelebb akkor találkozunk, amikor már szabadság lesz.

Aznap Richard betegen feküdt az ágyban. Anutza tudta, hogy nagy a veszélye annak, hogy letartóztassák a férjemet. Odahajolt hozzá, megpuszilta, és ígéretet tett neki.

És valóban betartotta a szavát, és találkoztunk. Csakhogy addig hús évnek kellett eltelnie.

A terror mindenre kiterjedt. Titkos rendőrség tört be az otthonokba, és házkutatásokat tartottak. Aztán bevitték az embert, hogy vallomást tegyen. Azt mondták, hogy nem kell vinnie semmit, hiszen csak pár óráig tart az egész.

Külföldi újságírók látták a teherautókat az utcákon, amikre az volt ráírva, hogy: „Hús”, „Hal”, „Kenyér”, ők pedig megírták, hogy az embereknek van mit enniük. De azt nem látták, hogy a kocsik embereket szállítanak a börtönökbe és nem élelmiszert.

Aztán mi is megkaptuk az első figyelmeztetést. Richard a misszió épületében dolgozott, amikor besétált oda egy civilruhás férfi.

- Riosanu felügyelő - mutatkozott be. - Maga Wurmbrand? Igen, akkor magát gyűlölöm a földön a legjobban.

Richard rámeredt.

- De hát, mi még soha nem találkoztunk! Ezt hogy érti?

- Emlékszik, hogy úgy tíz évvel ezelőtt találkoztam egy Betty nevű lánnyal. Szőke, göndör hajú, beszédes.

- Nos, lehet, mi van vele?

- Mondja csak el, hogy miért nem vette őt feleségül?

- Soha nem is jutott ilyen az eszembe.

- Magának nem, de nekem igen. Wurmbrand, bárcsak elvette volna! Akkor én most egy boldog ember lennék. És ezt teljesen komolyan gondolta.

- De, hogy lássa, hogy nem haragszom magára - mondta a nagylelkű felügyelő -, idejöttem magához, hogy adjak egy jó tanácsot. A titkosrendőrség központjában van magáról egy vaskos akta. Saját szememmel láttam. Nem olyan régen valaki feljelentést tett maga ellen, hogy meglehetősen sok oroszral beszélgett. Úgy van?

Riosanu összedörzsölte rücskös kezeit.

- Talán meg tudunk egyezni - mondta. A jelentést megsemmisítené megfelelő ellenértékért cserébe.

Bekapcsolódtam a beszélgetésbe, és megállapodtunk egy öszszegben. Azt mondja Riosanu, miközben gyömöszölte a pénzt a zsebébe:

- Áll az alku. Az informátor neve...

- Ne! - szakítottam félbe gyorsan. - Nem akarjuk tudni!

Azt szerettem volna, hogy ne nehezteljek arra a férfire. Talán ez furcsának hangzik.

Azokban a napokban nem lehetett tudni, hogy a spiclik hány életet tesznek tönkre.

Riosanu megvonta a vállát.

- Ahogy óhajtja - tette hozzá. És távozott.

Nem sokkal ez után, Richardot bevitték kihallgatásra. Semmit nem említettek a Vörös Hadsereg „zargatásáról”. Még mindig voltak olyan befolyásos barátaink, akik tudtak nekünk segíteni. Így három hét után elengedték Richardot. De nagyon jól tudtuk, hogy ez éppen csak egy lélegzetvételnyi idő volt.

Egyre több barátunkat, segítőköt tartóztatták le.

Emlékszem arra a napra, amikor először láttam egy olyan

férfit, akit a titkosrendőrség kínozta meg. Alig tudott beszélni, mert annyira meg volt dagadva, és be volt lilulva a szája. Egy ki-mondottan kedves, barátságos ember, akinek mindenkire volt egy jó szava.

Most viszont a szemeiben csak gyűlöletet és kétségbeesést lehetett látni.

Megfélemlítéssel és lefizetéssel elérték a komcsik, hogy be-álljanak a szolgálatukba az egyházi vezetők. Akik nem voltak hajlandók árulókká lenni, azok váltak gyanúsakká, hogy árulók. Azok jutottak legkorábban börtönbe, akik a legjobban ellenáll-
tak.

Még egy politikai akadály maradt hátra. A mi szeretett, fiatal Mihály királyunk, aki biztos nem adja be a derekát egykönnyen. De 1947 decemberében az Egyesült Államok és Nagy Britannia elismerte a Kreml bábfiguráját, Grozát; és csak ez után tudták rákényszeríteni a távozásra. Groza és Gheorghiu-Dej, azaz egy csaló ügyvéd és egy régi vasutas vezették az országot. Ők adták ki az utasítást a királynak, hogy mondjon le. A palotát körül-vették a katonák. Nem volt más választása. Ugyanezen a napon született meg a „Román Népszerű Köztársaság”.

Eszembe jutott egy igevers: „*Megindul a föld, ha a szolga ural-
kodik.*”

Bokros teendőim közepette elkezdtem egy kicsit köhögni. Egy héten belül már az ágyat nyomtam hörghuruttal. Az éhség, a vitaminhiány, a budapesti kaland; mindezek összeadódva le-döntöttek a lábamról. Hátamon feküdtem, nagyon kimerültem és kábának éreztem magam, amikor egy váratlan vendég csön-getett. Egy orosz doktornő volt az. Az arcán lehetett látni, hogy valami borzasztó dolog történt.

Vera Yakovlena csak futólag ismert minket. Egy ukrán város-ból származott. Onnan vitték el őt, és rajta kívül még nagyon sok papot és hívőt a szibériai munkatáborokba. Csak kevesen tértek vissza.

Nem érdekelte, hogy beteg vagyok. Azért jött, hogy átadjon egy üzenetet.

- Együtt dolgoztunk nők és férfiak egy erdőirtáson. Választ-hattunk, vagy éhen halunk, vagy megfagyunk.

Yakovlena megragadta a karomat. Kezén vastag fehér hegek voltak. Remegett, ahogy felidézte az emlékeit.

- Mindennap láttam, ahogy az emberek összeesnek a kimerü-léstől és a hóban fagnak meg.

Amikor kiderült róla, hogy Krisztusnak a követője, megbüntették. Órákon keresztül mezítláb kellett a jégen állnia. Ezek után nem tudta teljesíteni a kiszabott munkamennyiséget. Az örök ökölrel ütötték. Elesett a hóban. Amikor visszatértek a táborba, nem kapott enni még a felvizezett levesből sem.

Kiment az udvarra, hogy egyedül lehessen, és kisírhatta magát. Szerencsétlenségére tiltott területre tévedt, a drótkerítés melletti lövésásvba, ahol bizony jócskán lőttek le rabokat.

Egy éles hang üvöltött rá:

– Hé, te! Az anyád hívó?

A rémült Yakovlena hüppögve mondta:

– Miért kérdezi? – pont abban a pillanatban gondolt az anyjára.

Az őr erre ezt felelte:

– Mert már tíz perce figyellek, és egyszerűen képtelen voltam arra, hogy lelőjelek. Nem bírom megmozdítani a karomat! Egész nap semmi baja nem volt. Úgyhogy biztosra veszem, hogy imádkozik érted az anyád. – A hangja megenyhült. – Fuss vissza! Másfelé nézek!

Yakovlena még aznap kicsit később találkozott a katonával. Az nevetve felemelte a karját.

– Megint jól működik!

Tíz évet húzott le ebben a táborban. A legtöbben meghaltak, de ő visszatért, hogy elmondhassa, Isten még a nyomorúság közepette is hűséges marad és megmutatja a hatalmát. Most a Szovjet Hadsereg egyik orvosa.

Fájt a fejem. Ahelyett, hogy a gyógyító csodába vettem volna a hitemet, a fájdalmammal voltam elfoglalva. Mit kell ebből megértenem? Miért kellett idejönnie, és mind ezeket elmondania nekem?

Felállt, hogy távozzon. Én meglehetősen gyengének éreztem magam, de megkérdeztem tőle, hogy nem akar-e éjszakára maradni. Vagy legalább addig, amíg Richard haza nem ér. De már a kilincset fogta. Még annyit mondott röviden:

– A férjemet is elvitték. Már tizenkét éve börtönben van. Néha azon gondolkodom, hogy még valaha az életben fogunk-e találkozni. – Aztán távozott.

Tizenkét év!? Ezt az egészszet nem értettem. Jóval később jöttem rá, hogy Isten rajta keresztül jelentette ki nekünk, hogy milyen szenvedéseken kell majd keresztülmenünk. Ananiásnak, a damaszkuszi gyülekezet vezetőjének már kétezer évvel ezelőtt megmondta Isten: „ Megmutatom Pálnak, a későbbi apostolnak, mindazokat a szenvedéseket, amiket majd az én nevemért kell szenved-

34 A pásztor felesége

nie.”

Még nem volt késő elhagyni az országot. Bár nap, mint nap ez egyre nehezebbé vált. Több ezren fizettek azért, hogy elmenekülhessenek. De én tudtam, hogy Richard nem igazán akar menni. Bár ő azt mondta:

- Antonescu időszaka alatt soha nem börtönöztek be minket több mint két vagy három hétre. A kommunistáknál ezek évek lehetnek. Ők még téged is bevihetnek. Mihaira, és a többi gyerekre akkor ki fog vigyázni?

Történt egy másik furcsa dolog is. Az egyik pásztor, akit már évek óta nem láttunk, eljött hozzánk. Annak idején Isten Richardot használta a megtéréséhez. Alkoholista volt, állandóan kocsmákba járt, aztán az egyik este találkozott Richarddal. Elkezdtek beszélgetni, majd vitázni, végül is meggyőzte őt. Következő nap, amikor kijózanodva felkelt, már egy másik ember volt.

Most emlékeztetett minket mindezekre. És miközben beszélgettünk, többször is megjegyezte:

- Ami a leginkább megragadott abból, amit mondtál Richard, az az igevers volt, amit az angyal mondott Lótnak: *„Mentsd meg a te életedet, hátra ne tekints!”*

Amikor elment, Richard azt kérdezte tőlem:

- Szerinted ez Istennek az aktuális üzenete felénk? Azért kellett most eljönnie hozzánk, annyi év után, hogy megint és megint csak ugyanazt a mondatot ismételje: *„Mentsd meg az életed?”* Nem olyan, mint egy figyelmeztetés, hogy menekülve mentsem meg az életemet?

Azt mondtam erre neki:

- Milyen életbe menekülj? - Majd átmentem a hálószobába, és kinyitottam ott a Bibliámat, ahol Jézus azt mondja: *„Mert aki meg akarja tartani az ő életét, elveszti azt; aki pedig elveszti az ő életét én érettem, megtalálja azt.”*

Megkérdeztem Richardot:

- Ha most elmész, képes leszel majd valaha is erről a versről prédikálni?

Azon az estén többet nem hoztuk szóba a témát.

Viszont néhány nappal később, így szólt hozzám a férjem:

- Ha nyugatra megyünk, akkor többé már semmit se tudunk tenni a román egyházért! Ha maradunk, akkor viszont én is börtönbe kerülök, mint a többiek. Többet nem lehetünk együtt. Engem megkínoznak, talán meg is ölnek. És, ha téged is lecsuknak, akkor vége a missziónak. Solheimék külföldiek. Nekik nem en-

gedik meg, hogy itt maradjanak. Mihai pedig utcagyerek lesz, egy kommunista. Kinek lesz mindez a hasznára?

Annyit mondtam:

- Szerintem maradnunk kell.

Az utolsó jel is megérkezett. Bukarest külvárosában, magánházaknál kezdtünk el istentiszteleteket tartani. Ott biztonságosabb volt, mint a templomokban. Soha azelőtt nem tapasztaltunk meg olyan áldott összejöveleteket, és annyi megtérőt. Mintha Isten a legdurvább megpróbáltatások előtt adná a legnagyobb vigasztalást. Ő tudta, mi fog történni velünk.

Egyik este meglátogattunk egy korábban nagyon gazdag férfit. Csak a nagy háza maradt meg egyelőre, minden mást elvettek tőle.

Megkaptuk a házat azzal a feltétellel, hogy majd örököljük. Egy ilyen helyen megtartott titkos ima-összejövetel, minden résztvevőnek biztos börtönt jelenthetett.

Nagyjából ötvenen gyűltünk össze virrasztásra. Már mindenki a térdeire ereszkedett. Éjfél környékén az egyik hölgy hirtelen azt mondta hangosan:

- És te, aki azon gondolkodsz, hogy elmenjél, emlékezzél arra, hogy a jó pásztor nem hagyja a juhait egyedül a pusztában. Együtt marad az utolsókkal is.

Fogalma sem volt arról, hogy ezen tépelődik Richard. Mindannyian ránéztünk csodálkozva, de mást nem mondott.

Amikor hajnalodott, haza sétáltunk a kihalt utcákon. Januárt írtunk, hideg volt és havazott.

Azt mondtam:

- Most nem mehetünk el.

Richard egyetértett velem. Mindenkinek el is mondtuk, hogy maradunk. Nagyon örültek a hírek.

Az a nő, aki Richarddal kapcsolatban kapta a figyelmeztetést, tizennégy évvel később, amikor visszatért a férjem, a vasútállomáson várt rá, kezében virággal. Richard emlékezett rá és azt mondta:

- Nem bánom, hogy elfogadtam a tanácsodat. Hálás vagyok érte.

Richard eltűnése

- Richard mit gondolsz, milyen a pokol?

Az estét barátokkal töltöttük, és persze szóba kerültek a kommunisták. Egy becsületes, jóindulatú, mindannyiunk által jól ismert politikust letartóztattak. Néhány hét múlva felkötötte magát a cellájában. Min mehetett keresztül, hogy ezt megtette? Valaki megjegyezte:

- Biztos, hogy a poklok poklát kellett kiállnia.

- Az már a pokol, ha az ember egyedül van a sötétben és eszébe jut minden gonosz dolog, amit valaha is tett - tette hozzá Richard.

Pár nap múlva ő maga is ebben a pokolban találta magát.

1948. február 29-én, vasárnap reggel Richard egyedül ment a gyülekezetbe. Én később indultam utána. Solheim pásztorot egyedül találtam a kis irodájában. Szomorúnak tűnt.

- Richard nem ért ide - mondta. - De hát, annyi minden jár a fejében. Biztos valami fontos dolgot kellett elintéznie és elfelejtette, hogy itt várom. Azt ígérte, hogy fél óra múlva itt lesz, de lehet, hogy összefutott egy barátjával, akinek segítség kell - tette hozzá. - Biztos jön!

Solheim pásztor megtartotta az összejövetelt. Én felhívtam az összes barátunkat, de nem volt egyiknél sem. Egyre jobban nőtt bennem az aggodalom.

Úgy volt, hogy délután összead egy fiatal párt a férjem, akiket jól ismertünk.

- Ne aggódj! - mondta Solheim. - Soha nem tudhatod, hogy Richardnak mi jár a fejében. Emlékezz vissza a nyári táborra, amikor elment reggel újságot venni és csak délben telefonált neked, hogy nem ér vissza reggelire.

Elmosolyodtam, ahogy felidéztem ezt az emléket. Richardnak eszébe jutott egy sürgős ügylet, és átugrott Bukarestbe azt elintézni. Szerintem most is valami ilyesmi lehet.

Otthon a vasárnapi ebéd általában egy nyüzsgő, örömteli esemény volt. Nem is igazán az étkezésről szólt. Fontosabb volt, hogy beszélgettünk, énekeltünk. Sokaknak ez volt a hét fénypontja.

Most viszont csendben ültünk és vártuk Richardot. De nem jött. Még előző este is sok vendégünk volt. Richard nagy

örömmel mesélt. Hirtelen megállt. Valaki azt mondta neki:

– Richard, valahogy olyan szomorúnak tűnsz. Mi a baj?

Furcsa volt a válasza. A Prédikátor könyvéből idézett: „*A nevetésről azt mondom: bolondság!*”

Nem is kapcsolódott a témához. De a szívének a mélyéből szólt. Most értettük meg, hogy miért is bolondság a nevetés. Senki nem szólt egy szót se.

Délután Solheim pásztornak kellett megtartania az esküvőt. Felhívtunk minden kórházat. Én benéztem minden baleseti osztályra, hátha balesetet szenvedett. De nem volt sehol.

Nagyon nehezen néztem szembe a ténnyel, hogy most mit is kell tennem. El kellett mennem a Belügyminisztériumba. Le volt tartóztatva.

Innentől kezdve elindult a keresése, ami napokig, hónapokig, sőt évekig tartott. Egyik hivaltaltól a másikig. Kopogtatni minden lehetséges ajtón.

Azt megtudtam, hogy minden fontos rabot a Belügyminisztérium pincebörtönében tartanak fogva. Rengeteg asszony kereste a letartóztatott férjét, fiát vagy apját. Volt egy „információs iroda”, amit abból a célból hoztak létre, hogy az eltűntek iránt itt lehessen érdeklődni. A lépcsőház tele volt nőkkel és gyerekekkel. Türelmesen, bár nem sok reménnyel, de váraкоztak, hogy valami hírt kaphassanak szeretteikről. A csupasz falon csak egy felirat díszelgett: „Kegyetlenek leszünk a kommunizmus ellenségeivel”.

A nők kérdésekkel bombázták a hivatalnokokat. Ők úgy tettek mintha valóban keresnék az eltűnt nevét egy gépelt listán. Még iratszekrényekbe is benéztek. De valahogy sehol sem találták az eltűnteket.

Az a hír járta, hogy Richardot Moszkvába vitték. (Ez történt Antonescuvval és másokkal is.) Képtelen voltam elhinni, hogy kilépett az életemből. Minden egyes este elkészítettem a vacsorát és leültem az ablakhoz. Bizakodtam, hogy aznap este visszajön. Hiszen nem tett semmi rosszat. Biztos hamarosan szabadon engedik. A kommunisták nem lehetnek rosszabbak a náciknál, akik mindig elengedték őt egy-két hét után.

De nem jött. Odanyomtam a homlokomat az ablaküveghez és keservesen sírtam. Későn feküdtem le, de még így sem tudtam elaludni. Reggel Solheim pásztor eljött velem, hogy a svéd nagykövettől segítséget kérjek. Ő korábban már a szövetségeseink volt. Reuterswärd úr azt mondta, hogy azonnal beszél Ana Paukerrel a külügyminiszter asszonnyal.

Pauker asszonynak a válasza már elő volt készítve:

- Információink szerint Wurmbrand pásztor elszökött az országból egy dollárokkal teli bőrönddel. A pénzt az éhező családok megsegítésére kellett volna elköltenie. Állítólag Dániában van.

A nagykövet még a miniszterelnököt is megkereste ez ügyben. Groza ugyanazt mondta neki, mint Pauker asszony. De ő még egy kicsit gunyoros is volt.

- Szóval Wurmbrandnak a mi börtöneinkben kellene lennie? Ha ezt be tudja bizonyítani, akkor kiengedem.

A kommunisták olyan visszataszítóan magabiztosak voltak. Ha valaki bekerült a titkosrendőrség celláiba, akkor az többé már nem létezett.

Más már nem tudott közbenjárni érte. Az utolsó remény, amivel ezek próbálkoztak, az a megvesztegetés volt.

- Ismered Teohari Georgescu minisztert? - kérdezte Klari Meir, iskoláskori barátnőm. - A bátyja közel lakik hozzánk, és úgy hallottam, hogy a megfelelő összegért cserébe börtönajtók nyílnak meg. Beszélek a feleségével az ügyedben.

Georgescu úr hajlandóságot mutatott, de természetesen a legnagyobb titoktartás mellett. A szívességének magas volt az ára.

Ahogy óhajtotta a külvárosban egy lepukkant viskóban találkoztam vele. Egy alacsony, zömök férfi jelent meg egy elegáns új öltönyben.

- Georgescu vagyok - mondta. - Elrendezek ezt-azt. Szólok a testvéremnek és már elintéztnek is veheti a dolgot. Mi a garancia? Szavamat adom.

Azt az összeget, amit kért, csak nagy nehezen tudtam előteremteni. Áadtam neki.

És semmi nem történt!

Sajnos nem az első és nem is az utolsó alkalom volt, hogy rászedtek. Semmit se tudtunk csinálni. Találkoztam rengeteg tolvajjal, bűnözővel, de ilyen magas szintű kifosztás mindegyiken túltett. Jó néhányan közülük magas rangú tisztséget tölthettek be. A legtöbben csak névlegesen voltak kommunisták.

- Kit tudja, hogy mi fog történni!? - mondta az egyik fontos pártember, aki egyik este a lakásunkra jött. - Talán a britek vagy az amerikaiak.

Ezzel a fajta gondolkodásával, ahogy a jövőre nézett (és az abban az órában kapott pénzjutalom ösztönzésére), úgy döntött,

hogy segít. Megteszi, ami tőle telik, amíg veszély nem fenyegeti a munkáját.

A harmadik kommunista tisztviselővel egy barátnőm hozott össze. Neki volt régen a tanítványa. Titokban találkoztak, mint-ha szerelmesek lennének, így álcázták az üzlet lebonyolítását.

Egyiknek sem volt semmi eredménye.

Néhány hónap hiábavaló próbálkozás után az egyik este egy idegen állt meg az ajtónkban. Egy borostás férfi volt, aki szilvapálinkától bűzlött. Ragaszkodott hozzá, hogy négyszemközt beszéljünk.

- Találkoztam a férjével - mondta, és ettől a szívem nagyot dobbant. - Börtönőr vagyok, de ne kérdezze, hogy hol. Amikor vittem neki enni, azt mondta, hogy maga biztosan adna nekem pénzt, ha némi hírekkel szolgálnék róla.

- Attól függ...hogymennyiért - mondtam. Már annyiszor átvágtak.

- Én most a bőrömet kockáztatom, ugye tudja?

Az összeg, amit mondott, nagyon magas volt. De nem lehetett alkudni.

Solheim pásztor hezitált ugyanúgy, mint én. Azt mondta az őrnök:

- Hozzál ide nekünk pár sort, amit Wurmbrandt ír.

Átadott neki egy tábla csokit a segélycsomagból.

- Ezt vidd el Wurmbrandtnak, és cserébe hozzál tőle egy üzenetet, amin rajta van az aláírása is.

Két nappal később visszajött a férfi. Levette a sapkáját. A bélést tapogatta. Aztán átnyújtotta nekem a csoki papírt. Ezt olvastam rajta:

„Legdrágább feleségem. Hálás vagyok az édességért. Jól vagyok. Richard”

Kézzel volt írva. Jól olvasható, határozott írás, de mégis látszott rajta, hogy remegett a keze. A sorai így is méltóságtejesek voltak.

- Ő egész jól van - mondta az őrnök. - Néhányan nem bírják a magányt. Nem tudják elviselni a saját maguk társaságát. Leheletén érződött a pálinka. Szerелеmmel üdvözli magát.

Megegyeztünk, hogy fizetünk neki, ha továbbra is hoz üzeneteket. Végül azt mondta:

- Rendben. De tudják, ez nem csak a pénzről szól. Mások ilyenért tizenkét évet kaptak.

Kockára tette a szabadságát két szerelméért. Az egyik a mammon volt, a másik az alkohol. Az italhoz pénz kellett. De egyébként szerette Richardot is.

Néha odacsúsztatott neki egy kis plusz kenyeret. Továbbra is hozott nekünk üzeneteket, de már csak szóban.

- Mire költöd a pénzt, amit adunk neked? - kérdeztem tőle.

- Hogy berúgjak! - és nevetett. De Isten megérintette a szívét. Ha még az alkoholtól nem is szabadította meg.

Solheim és kedves felesége Cilgia, a bajban is jó barátaim maradtak. Mindent félre tettek, csak hogy engem tudjanak bátorítani és Richard kiszabadulásában segíteni. Solheim pásztor eljött velem a Svéd Nagykövetségre, ahol korábban már fogadott minket a nagykövet. Amikor meglátta a papírfecnit Richard kézírásával, azon nyomban papírra vetett néhány sort a miniszterelnöknek:

„ Ön azt ígérte, hogy ha be tudjuk bizonyítani, hogy Wurmbrand pásztor román börtönben van, akkor szabadon engedi. Most ez a bizonyíték a kezemben van.”

Groza átadta a kis levelet Ana Paukernek a Külügyminisztériumban. Szaván csípték. Azonnal hívatta von Reuterswäld urat, és levette a tíz körméről. Ha ő azt mondta, hogy Wurmbrand Dániába menekült, akkor annak úgy is kell lennie. Hogy képzeled egy sokkal kisebb hatalommal rendelkező nagykövet, hogy megsérti őt, és beleüti az orrát a belügyekbe. Ő nem hazug ember.

A nagykövet persona non grata-nak lett nyilvánítva. Nem kívánatos személy. A felettesei megkérdőjelezték, hogy bölcs volt-e beleavatkozni ebbe az ügybe. Richard a románokhoz tartozott, még akkor is, ha külföldi missziónak dolgozott. Von Reuterswärd azt mondta, hogy a lelkiismerete nem hagyta nyugodni, hogy ne segítsen egy ártatlan embernek. Az államminiszter hazudott neki, és kötelességének érezte, hogy ezt ne hagyja annyiban. Isten embere volt a nagykövet, és a kormány nem mindig bánt kesztyűs kézzel az ilyen személyekkel. Stockholm visszahívta, és nyugdíjazta őt.

Nem sokkal ez után, Grozát a Nagy Nemzetgyűlés éppen üres elnöki pozíciójába helyezték. Egyszer találkozott Pastorelrel, a híres román satíráíróval, aki úgy leckézette meg, hogy gúnyos vicceket jelentetett meg róla.

„Megkövetelem, hogy tiszteljenek! Én vagyok az elnök!”

Pastorel: Ez egy vicc, de nem én ötlöttem ki.

Az ilyenfajta viccelődésekben úgy érzi az ember, mint a légtételt kapna. A zsidók köztudottan tragikus helyzetekből tudnak

nagyon jó, keserű vicceket csinálni. Már egy poénért is börtönbe dugtak. Pastorel hat évnyi börtönbüntetést kapott.

A következő Solheim volt, akit az ország elhagyására kényszerítettek. Ő Richardot szinte édestestvérének érezte, Romániát pedig második hazájának tartotta. Mint minden jó misszionárius, teljes válszélességgel kiállt mellettünk és a missziós állomásunk mellett is.

De többet már nem tehetett. Azért még maradtak hűségese barátaink, annak ellenére, hogy aki velünk barátságosan viselkedett, már veszélybe sodorta saját magát.

Egy politikai fogoly felesége nem kaphatott élelmiszerjegyet. Az csak a „dolgozóknak” járt. Egy politikai fogoly felesége nem dolgozhatott. Miért? Mert nem volt élelmiszerjegye. Tehát nem is létezett.

Én nem vitatkoztam a legfelsőbb hatóságokkal amiatt, hogy letagadják, hogy Richard a börtönben van. Csak azt kérdeztem:

- Hogy fogok életben maradni? És a fiam?
- Ez a maga problémája.

Mihai-jal kettesben maradtunk. Már nem volt több gyermekünk. Richard letartóztatása előtt elveszítettük azokat az árva gyerekeket, akik még a náci vérengzés elől menekültek el Kelet Romániából. Az a hír járta, hogy az oroszok eldöntötték, hogy a két újonnan hozzácsatolt keleti régiót menekültekkel népesítik be. (Besszarábia, Bukovina) Be kellett látnunk, hogy a gyerekeket előbb vagy utóbb el fogják venni tőlünk. Több száz zsidó árvának kellett szembe néznie a rideg valósággal. Mennyivel jobb lenne, ha segíteni tudnánk nekik eljutni Palesztinába, ahol éppen az új Izraeli Állam születik! Sok vívódás után úgy döntöttünk, hogy útnak engedjük a gyerekeinket. Ez sokkal jobb döntésnek tűnt a szemünkben, mintsem azon aggódni, hogy a szovjetek elkapják őket, és valami kiszámíthatatlan sors fog rájuk várni.

Csatlakoztak a Bulbul nevű török gőzös fedélzetén levő menekültek kis csapatához. Hetek teltek el, és még mindig semmi hírt nem kaptunk felőlük. Richard egyre gondterheltebbnek tűnt. Egy nemzetközi keresésbe kezdtünk a Fekete-tengertől a Földközi-tenger keleti partjáig. Egyre fogyott a reményünk. Arra gondoltuk, hogy talán felrobbantotta egy akna a Bulbult, és elsüllyedt. De a mai napig nem derült ki, hogy mi is történt vele. A hajó nem ért célba. Túlélőkről nem tudni.

Borzasztó volt a fájdalomunk. Saját gyermekeinkként szerettük őket. Nagyon nehezen voltunk hajlandók elfogadni a tényeket,

42 A pásztor felesége

hogy elvesztek. Én még egy jó darabig képtelen voltam bárkivel is találkozni. Nagyon kevés ember tud megvigasztalni egy másikat. Minden megkérdőjeleződött bennem, a hitem, a feltámadás, és az örök élet. Meg kellett értenem, hogy az elveszett gyerekeim nem a halottak, hanem az élők között vannak. Sokszor úgy éreztem, hogy soha nem fog elmúlni ez a fájdalom. De Isten erőt adott a továbblépésre. Egyik nap az ige nagyon megérintette a szívemet. Így szólt: „*az én békességemet adom néktek*”. Akkor értettem meg igazán a türelem szót, ami annyiszor le van írva az Új Szövetségben. Görögül ez a szó a hypomone, ami azt jelenti, hogy valami alatt maradni, elfogadni, elviselni azt a fájdalmat, amit Isten megenged. Ez fog sok gyümölcsöt teremni. Isten ad és el is vehet. Ő adott sok fiatal személyt az életembe. Amit megtanultam, és nem felejték el: ahhoz hogy az embernek irgalmas szíve legyen, sok mindenben keresztül kell mennie.

De nem merülhettem bele a gyászszomba, hiszen meg kellett vigasztalnom Mihait is. Olyan keservesen sírt. Ott tartottam a karjaimban és azt a történetet meséltem el neki, amit annyiszor hallottam Richardtól. Talmudból származik, az emberi bölcsesség egyik nagyszerű könyvéből.

Így szól: Amíg a híres rabbi távol volt a házától, meghalt a két fia. Mindkettőjük nagyon jóképű volt, és ráadásul gyönyörűségüket lelték a Törvényben. A rabbi felesége bevitte őket a hálószobába és letakarta őket egy fehér lepellel. Este jött haza a rabbi.

- Hol vannak a fiaim? - kérdezte. - Mindenhol kerestem őket az iskolában, de nem találtam meg őket.

Az asszony hozott neki egy kelyhet. A rabbi magasztalta az Urat. Ahogy beállt a Szombat, ivott és megint megkérdezte.

- Hol vannak a fiaim?

- Nem lehetnek messze - válaszolta a felesége, és elé tette az ételt.

Miután hálát adott az ételért, az asszony hozzá fordult.

- Ha megengeded, szeretnék valamit kérdezni tőled.

- Persze, kérdezz nyugodtan! - mondta.

- Néhány napja valaki rám bízott néhány drága ékszerrel, és most kéri vissza. Vissza kellene, hogy adjam neki?

- Micsoda? - kérdezte a rabbi. Miért vacillálnál azon, hogy visszaadj valamit a tulajdonosának?

- Nem, dehogy - mondta. Csak úgy gondoltam, hogy mielőtt visszaadom, az a legjobb, ha kikérem a véleményedet.

Ezek után bevezette a férjét a szobába, ahol a fiúk feküdtek, és lerántotta a fehér leplet róluk.

- A fiaim! A fiaim! - hangosan siránkozott az apa. - Szemem fényei, drága fiaim!

Az anya is keservesen sírt, ahogy félre fordult.

Aztán egy idő után kézen fogta a férjét és azt mondta neki:

- De hát nem azt tanítottad nekem, hogy ne halogassuk annak a visszaadását, amit ránk bíztak megőrizni? „Az Úr adta, az Úr vette el. Áldott legyen az Úrnak neve!”

Ebben az időben, amikor egyik tragédia után következett a másik, mégis történt valami csodálatos, ami végre örömet hozott az életembe. A történelem egyik legnagyobb eseménye, Izrael Állam megalakulása 1948-ban. Beteljesedtek a bibliai próféciaák, miszerint a zsidóság visszatér a hazájába.

„Íme, én összegyűjtöm őket mindama földekről, amelyekre kiűztem őket haragomban.” Így szólt Isten Jeremiás prófétához. A visszatérés Isten tervének része volt már akkor, amikor megáldotta Ábrahámot a zsidók ősatyját. A világ is részesül ebből az áldásból. Láttam, hogy valósult meg Isten akarata, és most már örökre meg is marad.

Amikor a próféta kijelentette, hogy Isten összegyűjti a népét a föld négy széléről, fogalma sem volt róla, hogy az hány kontinenst, és országot fog jelenteni. Az emberek persze meg akarták magyarázni ezt a fantasztikus eseményt, aminek a tanúi lehetek. Azok, akik évek óta elő sem vették a Bibliát, elkezdtek tanulmányozni az írásokat, mintha azokat most frissen adták volna ki. Ezékiel, Jeremiás, Ámos írásain gondolkodtak, és próbáltak rájönni az ez utáni eseményekre.

Romániából indult el az új nagy exodus. A náciak fél millió román zsidót mészároltak le. Akik túléltek, azoknak a kommunistákkal gyűlt meg a bajuk, azokkal, akik korábban felszabadítóknak tűntek. Az oroszok által megszállt keleti régiókból, az utcákról gyűjtötték össze a zsidókat, és vitték szovjet bányákba dolgozni őket. A mostani különbség a korábbiakhoz képest az volt, hogy zsidókkal vitték el románokat is. Teherautókkal vitték el őket úgy, hogy még a családjuktól sem tudtak elbúcsúzni. Alig néhányan tértek vissza közülük.

Bukovinából, ahonnan én is származom, volt egy fiatal férfi, aki azt mondta:

- A bátyám négy hónapig bujkált egy lyukban a konyhaszekrény mögött, hogy elkerülje a deportálást. Én, amikor kiszaba-

dultam, csak egy rongyot viseltem. Mondtam a szovjet hivatalnoknak, hogy övé lehet a lakásom, minden, ami benne van, és az összes pénzem, egy útlevelért cserébe. Megkaptam és mentem. Ennyit a kommunizmusról. Egyszerűen mindenkitől mindent elloptak.

Így történtek a dolgok, az emberek mindenüket odaadták azért, hogy kijussanak innen.

Nem sokkal Izrael Állam megalakulása után Ana Pauker aláírt egy megállapodást az új állammal. Ebben az állt, hogy egy szép összegért elengedi a zsidókat a kommunista paradicsomból. A Román Népköztársaságnak szüksége volt külföldi valutára. Fejpénzért adták el a zsidókat. Az összeg attól is függött, hogy mennyire volt képzett az illető. Tudósok, orvosok és professzorok többre kerültek.

Minden éjjel tömegek várakoztak a vízumiroda előtt. Öregek, fiatalok, nagyszülők takarókba bugyolált kisbabákkal aludtak a járdán. Egy idegen mesélte el, aki látta a zsidók hosszú sorban állását a rendőrségtől a Parlament térig. „Miért ez a sorban állás?” – kérdezte. „Narancsért?” De hát az utca másik oldalán is árulnak narancsot, és ott még sor sincs. „De mi a fáról szeretnék leszedni a narancsot!”

A kormány az úgynevezett 'Izrael hadműveletet' titokban akarta tartani.

Különleges vonatokat indítottak kihalt állomásokról, félreeső mellékvágányokról. Egy sem indult Bukarest központjából. Csakis külvárosokból és sötétedés után. De minden egyes vonat dugig volt.

Minden este kint voltunk az állomásokon, hogy könnyes szemmel elbúcsúzhassunk a barátainktól.

„Jövöre Jeruzsálemben!” Ugyanazt kiáltották, mint ami visszhangzott századokon keresztül a zsinagógákból és a gettókból. Óriási örömet jelentett a számomra, hogy ez most már tényleg megvalósulhat.

Mózes második könyvében, az Exoduszban az áll, hogy „*sok elegy nép is ment fel*„ Egyiptomból a zsidókkal. És ez most is így történt. Nagyon sokan menekültek a kommunizmus elől hamis kilépési vízummal. Úgy tettek, mintha zsidók lennének. Rengeteg kívülálló úgy érezte magát biztonságban, hogy belekeveredett az utazó tömegbe.

Egy magas rangú rendőrtiszt azt mondta nekem:

– Ha ad nekem pénzt, és segít vízumot szerezni és zsidóként elhagyni az országot, akkor kihozom a férjét a börtönből.

Az egyik megbízható barátom azt mondta, hogy ez a rendőr meg is tudná ezt tenni. Mondtam is a fiamnak, hogy ez az ajánlat új reményt adott.

Ekkor már tíz éves volt Mihai. Korához képest magas, éles arccsontja, és érdeklődő szeme volt. Az iskolában azt mondták neki, hogy ő annak a fia, akit a „társadalomból kiközösítettek”. Nagy arcul csapás volt ez neki, hiszen Mihai teljesen odáig volt az apjáért. Nehéz volt elmagyarázni neki, hogy miért vitték el és börtönözték be. Néha remegtem, ha rá gondoltam, hogy mi lesz a fiam hitével. Amikor mondtam neki, hogy van még remény, ő teljesen lázba jött. Következő reggelre elillant a lelkesedése. Azt mondta nekem:

- Anya, volt egy álmom az éjszaka. Láttam a szomszédunkat, amint tartja a sapkáját és hívogat két madarat, hogy repüljenek bele. Körül röpdösték, majd elrepültek.

Úgy gondolta, hogy azt jelenti, hogy nem lesz semmi a ter-
vünkből. Pár nappal később hallottuk, hogy letartóztatták azt a rendőrt, aki felajánlotta nekünk a segítségét. Mihai álmokon keresztül nagyon sok kijelentést kapott.

Napról napra egyre több ember tűnt el. Egyszer viszont több olyan rabot is kiengedtek, akiket sokan ismertek. Mentőkkel vitték haza őket. Elmesélték, hogyan kínozták meg őket. Megmutatták az ütéseik nyomát meg a hegeiket. Miután elérték velük a kívánt hatást, megint becsukták őket.

Sírva fakadtam arra a gondolatra, hogy esetleg éppen abban a percben is kínozzák Richardot. Attól tartottam, hogy megtörik és elárulja a barátait.

Azt ígérte korábban, hogy inkább meghal, mintsem hogy áru-
ló legyen. De ki tudja megmondani, hogy mennyit bír elviselni egy ember. Péter apostol is azt mondta, hogy ő nem tagadja meg Krisztust.

Ha Richard meghal, tudom, hogy akkor is fogunk találkozni a túlvilágon. Azt ígértük egymásnak, hogy a Mennyek országának tizenkét kapujából az egyiknél fogunk találkozni. A randevú helyszínét is pontosítottuk, a Benjamin kapu lesz. Jézus is megbeszélte egy találkozót a tanítványaival. Azt mondta, hogy feltámadása után Galileában látják újra egymást. És betartotta az ígérteét.

Letartóztatásom

Egyik nap augusztusban későn értem haza. Mihai vidéken volt a barátainknál, így szabadon intézhettem a dolgaimat. Mi nők általában feltűnés nélkül végezzük a pásztori szolgálatunkat az egyházban. Ha kell, takarítunk, vagy gyerekekre vigyázunk, de nem lustálkodunk. Az egyik kedves hölgy sajnos kórházba került, és a férje egyedül maradt otthon a hat gyerekével. Hozzájuk mentem takarítani és segíteni a gyerekek ellátásában. Majdnem este 11 volt, mikorra mindennel végeztem. A férfinak annak idején volt földje meg pénze is, de a kommunisták mindenét elvették.

Hazafelé vörös zászlókkal díszített utcákon vezetett az utam. A város készülődött a Felszabadulás ünnepére, a Vörös Hadsegereg bevonulásnak a megemlékezésére.

Annyira fáradt voltam, hogy úgy gondoltam, evés nélkül fekszem le.

Az unokatestvérem nálunk volt addig, amíg el nem utazhatott Izraelbe. Amikor hazaértem, láttam, hogy valami nagyon aggasztja. Nem olyan rég egy gyanús alak csöngetett be hozzánk.

- Azt mondta a férfi, hogy valami Lakhatási Irodából jött - mesélte a rokonom. - Meg hogy több embert fognak ideköltöztetni. De én biztos vagyok benne, hogy arra volt kíváncsi, hogy hány bejárati ajtaja van a lakásnak.

Akkor már sajnos tudtam, hogy mire számíthatok. Rendőri razziára. Nem lesz meglepetés. Annyira kimerült voltam, hogy nem is igazán érdekelt. Mihai jó kezekben van, Isten vigyáz rá, ez az, amit igazán fontosnak éreztem. Lefeküdtem aludni. Istenre bíztam a férjemet, a fiamat és minden szerettemet.

Reggel ötkor dörömböltek az ajtón. Az unokatestvérem nyitotta ki. Hallottam az üvöltözést, meg csizmák dübörögését a lépcsőn.

- Mi a neve?

- Hitler! - dadogta az unokatestvérem a valóban meglepő vezetéknevét.

- Micsoda! Letartóztatni!

Szegény rokonom próbálta elmagyarázni nekik nevének az eredetét. Az anyja feleségül ment egy pajeszos, ortodox zsidó férfihoz, akit Haskel Hitlernek hívtak. Annak ellenére, hogy ál-

landóan kellemetlen helyzetbe hozta a neve, nem akarta megváltoztatni.

Szerencsére felfogták, hogy semmi köze nincs ahhoz a bizonyos másik Hitlerhez, így félre lökték az útból és benyomultak a hálószobába.

A szobában rajtam kívül még egy hölgy látogatónk is volt. Egy kedves hittestvérünk. Felültünk és magunk köré csavartuk a takarót.

- Sabina Wurmbrand? - kiáltotta a bivalynyakú férfi. Amíg a lakásunkban volt, folyamatosan üvöltözött. - Tudjuk, hogy fegyvereket rejteget. Most azonnal mutassa meg, hogy hol vannak!

Mielőtt szóhoz jutottam volna, máris elkezdtek mindent feltúrní. Kipakolták a fiókokat, szekrényeket, könyveket dobáltak le a polcokról. A barátnőm kiugrott az ágyból, hogy mindent visszapakoljon utánuk.

- Ne foglalkozzon ezzel! Öltözzenek föl!

Hat férfi előtt kellett magunkra vennünk a ruháinkat. Mindenünkön átappostak. Néha-néha kiabáltak egyet, mintha azzal buzdítanák egymást, hogy folytassák az értelmetlen házkutatást.

- Szóval nem akarja nekünk elárulni, hogy hova dugta el a fegyvereket? Darabokra szedjük ezt a lakást!

Azt mondtam nekik:

- Az egyetlen fegyver, ami ebben a házban van, az ez. Lehajoltam és felvettem a megtaposott Bibliát.

A bivalynyakú rám ordított:

- Maga velünk jön, hogy vallomást tegyen azokról a fegyverekről!

Letettem a Bibliát az asztalra és ennyit mondtam:

- Adjanak pár percet, hogy imádkozzak! Utána indulhatunk.

Ott álltak, ásítottak, amíg mi együtt imádkoztunk a barátnőmmel. Átöleltem az unokatestvéreimet és az édesanyját.

- Jövöre Jeruzsálemben!

A szemük megtelt könnyekkel.

- Leshana haba be - Yerushalayim! - válaszolták.

Ahogy kivezettek az otthonomból, még távozóban felkaptam a kredencről egy kis csomagot. Harisnya meg alsónemű volt benne. A gyülekezetünkéből az egyik lánytól kaptam ajándékba pár nappal korábban. Ki se nyitottam, csak letettem. Soha nem gondoltam volna, hogy ezek a dolgok lesznek majd a leghasznosabbak a börtönben.

Belöktek egy Oldsmobile hátsó ülésére. Egy elsötétített motoros szemüveget raktak rám, hogy ne lássam, merre megyünk. Rövid volt az utunk. Néhány perc múlva kirángattak a kocsiból,

és úgy vonszoltak, mint egy megkötözött bárányt. A lábaimmal söpörtem a járdát, a lépcsőt súroltam, amikor felcipeltek az emeletre. A sípcsontomat lehorzsoltam a falnál, ahogy lökdöstek előre. Levették rólam a szemüveget. Kicsit hátulról meglöktek. Mögöttem bevágták az ajtót.

Egy nővel teli hosszú teremben találtam magamat. Padokon, meg a földön ültek. Aztán megint kinyílt az ajtó, és újabb nőket taszigáltak be. Egy liberális politikusnak a feleségét is láttam közöttük. De még jó néhány az újságból ismert arcot fedeztem fel. Egy színész nő rövid ruhában is ott volt. De a palota egyik udvarhölgye is ide került. Mi voltunk a veszélyesek, romániai „társadalom romlott” elemei. Estére több százan zsúfolódtunk össze a teremben.

Az egész országban razziákat tartottak a kommunisták, mint ha ezzel akarnák megünnepelni a Felszabadulás napját. Néhány évvel korábban augusztus 23-án adtuk meg magunkat az oroszoknak.

A terem lehangoló volt, ahogy mindannyian összekuporodtunk, az egyetlen mennyezetről lelógó izzó alatt. Éhesek és szomjasak voltunk. Nem hoztak nekünk se enni se inni.

Szinte kivétel nélkül minden nő sírt.

Mennyi ideig leszünk itt? Mi fog történni a gyermekeinkkel?

Mihai elvesztette szeretett apukáját. Most meg elveszik tőle még az édesanyját is. Mindenünket, amink van, elvesznek, a lakásunkat és a benne levő értékeinket. Mihainak még szüksége lesz a barátaink támogatására. Pedig akiknél most van, őket is veszély fenyegeti.

Éppen imádkoztam a fiamért, amikor felpattant egy nő és elkezdte verni az ajtót. Azt kiabálta:

- A gyerekeim! A gyerekeim!

Mások a férjük, fiaik, szeretteik után kiáltoztak. Egy másik nő mellettem hisztériás rohamot kapott. Megint egy másik beteg volt. Az egyetlen WC megtelt. Az ajtó csak akkor nyílt ki, amikor újabb nőket löktek be. Azok kétségbeesetten kiabálták az öröknek:

- De hát én nem tettem semmit!

A színésznő bizalmasan hozzám fordult és azt mondta:

- Ki fogok jutni! Majd meglátod!

Sokan azt gondolták naivan, hogy az ártatlanságuk miatt kiszabadulhatnak. Valóban így van, de nem egy Kommunista Államban, 1950-ben.

Mindegyiknek azt mondták, hogy azért kell, hogy bemenjenek a rendőrségre, hogy vallomást tegyenek. Valakinek ez tíz évébe

tellelt.

Következő reggel rezesbanda zenélésére ébredtünk. Elkezdődött a Felszabadulás napjának a megünneplése. (A részvétel természetesen kötelező volt.) Mi nem láttunk semmit az ablakokon keresztül, mert be voltak festve. De ha itt vonul el az ünnepség, akkor viszont Bukarest főutcájában található rendőrségen kell, hogy legyünk; azaz a Győzelem utcában.

Több ezer csizma dübörgését hallgattuk. Ütemre kántálták a szöveget:

„AUGUSZTUS 23-A HOZTA EL SZÁMUNKRA A SZABADSÁGOT! „

Aztán jött egy rím, ami igazán fülsértő volt:

„ HALÁL A BÖRTÖNBEN LEVŐ TOLVAJOKRA ÉS ÁRULÓKRA.”

- Ez nagy szégyen! - morogták a körülöttem levők.

A nemzeti himnuszt hangosan zengték a felvonuláskor.

„ LEVETJÜK TÖRÖTT LANCAINKAT...”

Románia történelmében soha nem volt annyi emberen bilincs, mint akkor.

Az idő borzasztóan lassan múlt, de mi semmi más nem tehetünk, csak vártunk. Váltották egymást a nappalok és az éjszakák, de mi nem igazán érzékeljük az idő múlását. Olyan volt, mint a soha véget nem érő pokolnak a lehelete lenne.

Legalább hoztak az örök fekete kenyeret és felvizezett levest.

Következő nap az őrmester név szerint szólított minket. Kienednek minket valahova?

Az én nevem az első listán szerepelt. Na, megint rám tették az elsötétített motoros szemüveget. Benyomtak egy furgonba, és mint később megtudtam, elvittek a Titkosrendőrség központjába, a Rahova utcába.

Mielőtt egy kis cellába bedugtak volna, egy női őr megkérdezte a már bent lévőket:

- Van maguk között valaki, aki ismeri ezt a nőt?

Senki. Így megengedte, hogy csatlakozzam hozzájuk. Arra mindig ügyeltek, hogy barátokat soha ne tegyenek össze. Nehogy egy kicsit is jobban érezd magad. Jobb, ha magányos vagy. A kihallgatási időszak alatt, soha nem engedték meg, hogy egy cellában hosszabb időt töltsön el az ember, mert akkor már összebarátkozhatna valakivel, és bizalom alakulhatna ki közöttük. Minden egyes új érkező akár informátor is lehetett, egy börtönbe beépített spicli. Egy fiatal orvostanhallgatón kívül, minden cellatársam parasztasszony volt. Véletlenszerűen esett az emberekre

a választás, hogy kit csuknak le. A parasztokat megfélemlítették, elvették tőlük a földjeiket, és azokból létrehozták a szövetkezeteket. A földművelők keményen szembe szálltak a kiküldött hivatalos személyekkel, hogy megvédjék a területeiket, de mindhiába. Rengeteg gazdálkodót végeztek ki rögtönzött hadbíróóságok előtt és közel 100 000-en kaptak börtönbüntetést.

Néhány nappal később áthelyeztek egy magánzárkába. Semmi más nem volt benne, csak egy vaságy. Még vödör sem volt. Pedig ez az első dolog, amit egy rab a cellában keres. A vödört rettentően hiányoltam. Fontosabb volt, mint az étel, a meleg, vagy egy lámpa. Az embernek görcsöl a hasa a benti ételektől és attól a félelemtől, hogy bármikor behívhatják kihallgatásra. De az örök ez mit sem érdekelt. Háromszor engednek ki a cellából, hogy könnyíts magadon. Reggel 5-kor, délután 3-kor és este 10-kor.

A cellának magasan volt egy kis ablaka, persze rajta vasrács. Bár augusztust volt, mégis a zárka hűvös és dohos volt. Ebben a helyzetben tudtam igazán értékelni a kis nyári kabátkámat, és a gyapjú harisnyát.

Mennyi idő után fognak behívni? Mit fognak kérdezni? Eszembe jutottak a korábbi incidensek a rendőrséggel. Amikor az állomással szembeni kávézóban vártam Richardot, és hatalmába kerített a félelem, hogy többet nem fogom látni. Annak idején azt mondta, hogy a pokol az, amikor sötétben ülünk és a korábbi bűneink emlékei feltörnek bennünk. Annyi elevenedett meg, szinte mindet láttam magam előtt.

Egy idősebb férfi ór hozott ételt, főtt zabot. Kedvesebb volt, mint a fiatalabbak. Gyakran vígasztalt egy-két jó szóval.

- Ma egy kicsit vastagabb - motyogta, miközben rápislantott a zabkására. Ő azon kevesek közé tartozott, akik még hitték, hogy az amerikaiak megérkezhetnek és ezt az egész helyzetet megváltoztathatják.

Egyszer még azt is felajánlotta, hogy kicsempészik nekem egy levelet. De én attól tartottam, hogy ez egy csapda lehet a barátainak, akiknek küldeném.

Elmondott suttogva egy történetet, amikor megkérdezte az egyik tisztet:

- Miért vannak ilyen sokan a börtönben?

- Mit foglalkozol te ezzel? Különbösen még eggyel többen lesznek - mondta neki a hivatalnok.

Az ór elvigyorodott. És mi történt? Következő nap így is lett. Becsukták őt is. Senki nem tudja, hogy miért. De soha többé nem

látta azt a tisztet. Hát igen, aki ma ítélkezik, holnap már azt ítélik el.

Éjszaka, amikor az ágyon feküdtem, próbáltam nem odafigyelni a zajokra. Súlyos fém ajtók nyikorgása, szegecses csizmák karistolása, az örök káromkodása hallatszott.

Valahol mellettem ajtókat nyitottak ki. Minden egyes alkalommal arra gondoltam, hogy mindjárt az enyém következik. De arra még jó néhány nyomasztó napot kellett várnom.

Kinyitották a cellám ajtaját.

- Forduljon meg!

Felrakták rám megint a szemüveget. Mintha egy sötét erő nehezedett volna rám, ahogy a karomnál fogva végighúztak a folyosón. Balra, jobbra, balra, jobbra, ahogy mindig befordultunk. Le fognak lőni? Úgy halok meg a sötétségben, hogy nem is figyelmeztetnek!

Aztán megálltunk. Levették rólam a sötét szemüveget. A hirtelen napfénytől hunyorogtam. Egy nagy teremben voltam. Az őr egy székhez vezetett. Egy igazi széken ülhettem és egy valószínűleg asztalra támaszkodhattam. Egy nagy tölgyfa asztal volt, amin tintapacák hagytak foltot. Az asztal túloldalán a Titkosrendőrség két egyenruhás tagja ült. Az egyik egy természetes, középkorú őrnagy, méretes bajusszal, a másik fiatal, szőke hajú hadnagy, aki ott volt a letartóztatásomkor. A hadnagy rám bámult, mintha kutakodna az emlékei között. A jóképű, szőke hajú, kék szemű férfi valakire emlékeztetett. Sejtelmesen rám mosolygott.

Én reszkettem. Abban a pillanatban ugrott be. Úgy néz ki, mint az a srác Párizsban, akibe szerelmes voltam jó néhány évvel ezelőtt. Döbbenetes volt számomra a hasonlóság.

Azt vártam, hogy jó néhány vádat felhoznak ellenem. De az őrnagy azt mondta fáradtan:

- Tudja Wurmbrandné, államellenes bűncselekménnyel vádoljuk. Most pedig ír nekünk erről egy részletes vallomást.

- De mit írjak? Fogalmam sincs, hogy miért hoztak ide.

- Tudja azt maga nagyon jól!

A kisasztalon volt toll meg papír. Leírtam néhány sort, hogy nem tudom, hogy miért tartóztattak le. Rápillantott, bólintott, majd kérte a következő rabot.

A szemem be volt kötve. Az őr egész végig, amíg a cellámig jutottunk, üvöltött velem, meg sokszor nekilökött a falnak. Amikor bezáródott mögöttem a cellaajtó, láttam, hogy még bekukuskált a kis lyukon.

- Most pedig addig fog itt ülni, és gondolkodni, amíg azt nem fogja leírni, amit a tiszt mondott magának! Vagy kezelésbe veszik!

Kínzás, terrorizálás, gúnyolás, megalázás. A mentális kínzás előkészít, megpuhít a kihallgatásra. Magnószalagra vett sikoltozás. Folyosó hangszórójából szólt, ahogy egy kivégzőosztag sortűzet nyit. Ahogy egy anyától elveszik a gyermekét.

Lelki terror. Láttam, hogy milyen eredményük volt ezeknek a cellákban.

Sajnos számomra nem jelentett már újdonságot az, hogy mit kell mondani azoknak, akik kihallgatnak. A náci időkben többször kerültem ilyen helyzetbe. Néhányan úgy gondolták, hogy még akkor sem szabad hazudni, ha azzal mások életét lehetne megmenteni. És meggyőződésük szerint cselekedtek. De a szeretet az igazság felett áll. Persze, hogy nem mondom meg a tolvajnak, hogy hol van eldugva a pénz a házamban. Az orvosnak is joga van becsapni egy bolondot, akinél fegyver van, hogy ártalmatlanítsa. A kommunisták indokolatlan gyűlöletét nem lehet másnak nevezni, csak örültségnek. Nekünk az a dolgunk, hogy félrevezessük azokat, akiknek a legfőbb célja az, hogy tönkre tegyenek.

Másnap az őrnagy és a segédje várt rám. A kérdések már elő voltak készítve. Ezeket kellett kipipálgatniuk. Olyan információkat akartak kicsikarni belőlem, amiket Richard ellen fel tudnak használni.

Egy dologra, amit mondott az őrnagy, nagyon határozottan emlékszem.

- Minden embernek megvan a gyenge pontja.

Erre a szóke hadnagy odafordult felé és összemosolyogtak.

Megpróbálják megtalálni Richard gyenge pontját. Ez azt jelenti, hogy a kihallgatása meglehetősen kegyetlen lesz. Az őrnagy kerülgette a forró kását. Arról hadovált, hogy a kommunizmus micsoda áldást jelent az embereknek. Azt erősítették, hogy ők a barátaim, és természetesen Wurmbrand pásztoré is. Ki szeretné engedni, de először néhány információra van szükségük tőle. Azt kérdezték tőlem, hogy mit mondott Richard a társainak ekkor meg akkor.

Mondtam nekik, hogy mi soha nem politizáltunk, hanem mindig vallási dolgokról beszélgettünk.

Tudálékosan elmosolyodott az őrnagy és így szólt:

- Wurmbrandné, a Biblia tele van politikával. Nézzük a prófétákat,

akik fellázadtak és panaszkodtak az Egyiptomi rendszerre. Jézus is szót emelt a korának vezetői ellen. Ha a férje keresztény, akkor biztosan van véleménye a kormányról.

- A férjemet nem érdekli a politika.

- Mielőtt Mihály király elhagyta az országot, elment hozzá egy audenciára. Miért?

- De hát ez nem volt titok. Sok embert fogadott a király.

- Mennyi ideig tartott az audencia?

- Körülbelül két óra hosszat.

- Ez alatt az időszak alatt nem esett szó a politikáról?

- Már említettem, hogy a férjemet nem érdekli a politika.

- Nos, akkor miről beszélgettek?

- Az Evangéliumról.

- És mit mondott arra a király?

- Hogy szívesen hallgatja.

A hadnagy horkantva felnevetett, majd gyorsan a szája elé tette a kezét. Erre szúrós tekintettel ránézett az őrnagy, amiből valószínűsíthető volt, hogy kemény megrovásban fogja később részesíteni.

Az őrnagynak egyre őszintébbnek tűnt a mosolya.

- Wurmbrandné, maga egy intelligens nő. Nem is értem a maga viselkedését. Maga meg a férje zsidók. Mi kommunisták védtük meg magukat a náciktól. Hálásnak kellene lenniük. A mi oldalunkon kellene állniuk.

Összeráncolta a szemöldökét. Még lassabban kezdett beszélni.

- A férjét ellenforradalmi tevékenységgel vádolják. Akár agyon is löhető. A társai már beszéltek. Az ellene felhozott vádakat alátámasztották.

A szívem egyre hevesebben vert. Egészen biztos, hogy hazudik. Figyelte a reakcióimat. Próbáltam rezenéstelen arccal végighallgatni. Folytatta.

- Lehet, hogy a társai csak a bőrtüket akarták menteni. Vagy még az is lehet, hogy ők a valós ellenforradalmárok. Nem tudjuk ezt megítélni addig, amíg maga el nem mond nekünk mindent, amit hallott tőlük a misszióban. Mindent! Beszéljen, leplezze le az igazi ellenforradalmárokat és a férje holnap szabad lesz!

Az őrnagy odafordult a segédjéhez és rámosolyodott, hogy támogassa ebben az örömteli pillanatban. A csicskása lelkesítve mondta nekem:

- És hazamehet a családjához!

Milyen szép is lenne! Az illúzióimat félretoltam és ennyit mondtam:

- De hát én semmiről nem tudok!

Az éjszakát ismételten a cellában töltöttem. A lábamon levő

sérülések, amelyeket az őrtől kaptam, csak úgy sajogtak a vaságy széléhez érve. „Szegény Richard, amilyen magas, az ő lábai bőven lelőgnak egy ilyen ágyról.”

Most mit fognak vele csinálni? Egy pillanatra átsuhant rajtam a gondolat, hogy bevallok nekik bármit, csakhogy már biztonságban lehessenek a férjem mellett. Aztán elkezdtem remegni. Azt akartam, hogy éljen és hogy ellenálljon. Ez a két vágy erősödött fel bennem nagyon.

Az őrnagy fáradtnak tűnt. A szemei kicsit csipásak voltak, de a győzelem reménysége is felcsillant benne. Türelmetlenül kopogott az ujaival az asztalon. Az érdeklődésük most a nácik felé terelődött. Milyen németeket ismerek? Milyen kapcsolatban álltunk velük? Tisztában vagyok azzal, hogy lelőtték azokat, akik menedéket nyújtottak a náciknak? Miért rejtegettem tiszteket az otthonomban?

Én őszintén annyit tudtam nekik mondani, hogy nem bujtattam nácikat. Ők az én számomra emberek voltak. Szükségben voltak és mi próbáltunk segítséget nyújtani nekik, függetlenül attól, hogy miben hittek. Korábban üldözött zsidókkal meg cigányokkal tettük ugyanezt.

- Tehát tagadja a vádakát! Nos, hát, van egy meglepetésünk a maga számára.

Megnyomta az asztal alatt levő csengőt. Erre az örök behoztak egy férfit, akit azonnal felismertem, Stefanescu volt. 1945-ben nálunk tartózkodott. Ő mindent tudott arról, hogy mit tettünk a németekért.

Előre lökték. Idegesen tekintett az őrnagyra a helyettesre, majd rám. Egy nagyot nyelt, becsukta a szemét, hogy ne is legyen tudomást erről a világról.

- Most pedig Stefanescu - mondta az őrnagy, miközben rágyújtott egy szivarra - mondja csak el szépen nekünk, hogy tartották a Wurmbrandék a nácikat az otthonukban. Maga ismeri ezt a hölgyet, igaz?

- Nem.

- Micsoda?!

- Soha nem láttam még.

- Hazudik!

- Nem, uram.

Stefanescu megint becsukta a szemeit.

Üvöltött az őrnagy és toporzékolt. Stefanescu képe elé nyomta az arcát két centire és torkaszakadtából ordított.

A réműlettől ledermedt Stefanescu megint megismételte, hogy nem ismer engem.

Bár, nagyon is jól ismert. És annak idején egyáltalán nem volt jó indulattal az irányomba, de Isten valahogy megvakította, és nem ismert fel.

Végül megelégedve a dolgot, az őrnagy türelmetlenül szólt az öröknek, hogy vezessék ki.

Kutakodva nézett rám, majd elnyomta a szivarját. Ezek után úgy tűnt, hogy gondolkodóba esett. Ez valami képtelenség. Egy zsidó nő, aki a náci pogromok alatt minden rokonát elveszíti, náciikat bújtat a pincéjében. Kockára téve maga és férjének az életét. Aztán témát váltva, a Vörös Hadseregben végzett tevékenységünkről kérdezett.

Sikerült kitérnem a rázós kérdései elől.

Később, ahogy a cellámban feküdtem, felelevenedett bennem, amikor a Vörös Hadsereg langaléta katonái megtöltötték a lakásunkat. Olyan gyermeki őszinteséggel hallgatták Isten beszédét. Az egyik, amikor meghallotta Richardtól, hogy Jézus a harmadik napon feltámadt a halálból, örömeiben táncra perdült a szobában.

Bátorságot adott mindaz, ami aznap történt. Erősen éreztem Isten jelenlétét a magánzárkámban. Isten adott erőt és bölcseséget ahhoz, hogyan térjek ki azok elől a kérdések elől, amelyek az orosz Evangéliumok terjesztésével és a segélyalapítványokkal kapcsolatosak voltak. Talán a legrosszabb részén már túl vagyok.

A meszelt falnak egy darabkája levált. Leszedtem és a nehéz, sötétszínű takarómra egy nagy keresztet rajzoltam rá. Ezzel fejeztem ki Isten felé a hálámat.

Az újabb kihallgatást egy nagy darab, kopasz, izzadós fickó vezette le. Addig kellett a tintafoltos asztal mellett állnom, amíg végig nem olvasta a rólam szóló jelentéseket.

A szőke hadnagy egy vastag tankönyvfélébe jegyzetelt. Hébe-hóba felnézett rám sunyi tekintettel. Úgy tett, mintha ő valamit tudna, amit én nem. Ennek a jóképű férfinak az arca olyan volt, mintha szórakozna, és egyben izgatott is lenne; mint moziban a gyerek, aki tudja, hogy valami elképesztően komisz dolog fog következni a következő percekben.

A kopasz vallatómnak borzasztóan szőrös volt a karja. Na, végre belekezdett a mondandójába. Minden kérdése személyes jellegű volt. A családomról, barátaimról, külföldi utazásaimról. Párizsi egyetemi éveimről. Kedves, barátságos volt, nyugodt hangvételi volt a kihallgatás.

- És most pedig - nehezen meghatározható hivatalos hangon utasítást adott, hogy töltsék ki egy kérdőívet -, azt szeretnék, ha leírná a szexuális múltját.

Elég nehezemre esett felfogni, hogy mit is akarnak. Türelmesen elmagyarázta.

- A szexuális kapcsolatait. Feltételezem, hogy voltak. Mi történt maga és az első fiúja között? Hogyan cirógatta magát? Hogyan viszonzta a csókjait? És utána mi következett? Magáévá tette azon nyomban, illetve ha igen, hol történt mindez? Vagy a következő fiúval feküdt le először? Beszéljen a fiú öleléseiről. Hasonlítsa össze az életében levő két vagy három férfit. Folytassa, hogy mi volt a többi szeretőivel. Mindenről tudni akarunk, minden apró részletre kitérő vallomást várunk el.

Behízelt, nyugodt hangja olyan volt, mint egy arculcsapás.

Rám nézett a hadnagy. Körbenyalta a szája szélét, amíg rá nem talált egy kis sebre.

- Írjon le mindent! Kíváncsiak vagyunk minden részletre. Biztosan nagyon sok van.

Megpróbáltam megőrizni a hidegvéremet.

- Nincs joguk ilyeneket kérdezni! Vádolhatnak azzal, hogy ellenforradalmár vagyok, vagy amit akarnak, de nem csinálhatnak úgy, mintha ez erkölcsi bíróság lenne!

Szőrös ujjaival az asztalon kopogtatott.

- Azt mi döntjük el, hogy ez mi legyen. Az a hír járja, hogy maga valamiféle szent. De mi szerintünk nem az. Tudjuk, hogy nem az, hanem ellenkezőleg. Azon vagyunk, hogy most színt valljon.

Úgy rám bámult, hogy még nem is pislogott közben.

- Ribanc! - szinte köpte a szavakat a hadnagy.

- Természetesen nem fogom megtenni azt, amire utasítottak.

- Na, majd meglátjuk!

A kopasz vallatómnak lángolt a feje, elkezdett obszcén kérdésekkel bombázni. Közben csak úgy ömlött a káromkodás a szájából. A kérdéseit még azzal nyomatékosította, hogy nagy húsos kezével néha-néha rácsapott az asztalra.

Csurgott rólam a veríték. Zúgott a fejem. Úgy éreztem mindjárt elájulok. Megtagadtam, hogy bármit is leírjak.

Egy óra múlva hagyta abba. A hadnagy addigra már visszament a könyvéhez. Ők már többször lefolytattak ilyenfajta kihallgatást, nekik ez már kissé unalmas volt.

- Az idő nekünk dolgozik - mondta a kopasz.

De hátra volt még, hogy megforgassa bennem a kést.

- A férje már bevallotta nekünk, hogy áruló volt és kém. Maga már úton van a szemétdomb felé. - Megkerülte az íróasztalt, és belelihegett az arcomba. - Az biztos, hogy maga addig nem fog innen kikerülni, amíg el nem mondja nekünk részletesen a szexuális előéletét.

Rám meredt hosszú ideig.

Görcsben voltam, és remegtem.

A börtönfolyosónak éreztem a savanykás szagát, ahogy végig vittek rajta. Akkor vették le rólam a szemüveget, amikor belöktek a cellába, és így még egy pillanatra megláthattam a számát. Megtudtam, hogy hányasban vagyok. Megint visszakerültem a lyukba, a hetesbe.

Hetes a cellám száma. Ami egy szent szám, mint a teremtés napjai vagy a hét ágú gyertyatartó.

Lefeküdtem a vaságyra és csak zokogtam. Egy idő után kezdem lenyugodni. A testem ott feküdt a sötétben, de a lelkem elhagyta a börtön falait.

Eszembe jutottak a Biblia szavai: „*Krisztussal együtt megfeszítettem.*” Amikor eljön az idő, és azt kell mondanom, hogy itt a „vége”, akkor bárcsak a szeretetet tudnám kifejezni az utolsó szavaimmal a szüleim, barátaim, és a mellettem levő lator felé is, mint ahogy Jézus is ezt tette. Isten a nyomorúság közepette is mellettem volt.

- Ébresztő!

Mielu, az ór volt az ajtóban, akinek mindig vörös volt az arca. Felálltam és a fal felé fordultam.

- Ez nem egy szálloda. Ha itt mindenki csak heverészne, és jó ételekkel hizlalnánk, akkor az emberek tolonganának, hogy bejuthassanak ide. Itt megtanulja, hogy mire való a börtön.

Mileu románul bárányt jelent, de nem olyan volt a természete.

A szokásos reggeli ellenőrzéseken kívül napközben is a folyosókon szokott járkálni, és be-belátogatott a cellákba.

- Forduljon felém! Van valami jelenteni valója?

- Kérhetek egy kanalat a leveshez?

- Ha beszélni akar velem, akkor fogja be a száját!

Röhögött a saját viccén. Román börtönökben erről vált ismertté. Azt mondják, hogy a háború előtt kávézóban árult cipőfűzőket. A mostani pozícióját annak köszönhetette, hogy folyamatosan jelentette fel az embereket. Minden alkalmat megragadott ahhoz, hogy bebizonyítsa, hogy milyen fontos ő.

Délben megérkezett egy zsíros leves. Mindet meg kellett inni. Ez volt a szabály. Akik éhségsztrájkot folytattak, azokat kény-

szerrel etették meg. Két ór lefogta, míg a harmadik beleöntötte a fogoly szájába. Ha ez volt a helyzet, akkor egy kicsit tartalmasabb levest hoztak. Benne volt még tojássárgája meg cukor, hogy felerősítsék a „beteget”. Azt mondták, hogy három napra való tápanyagot tartalmazott ez. Tehát sokan úgy döntöttek, hogy visszautasítják a normál ételt, hogy megkaphassák az erőszakos etetés általit!

Elmosolyodtam, amikor eszembe jutott, hogy Richard milyen válogatós volt a házasságunk első éveiben. Mennyire értékelné most a főztömet.

Mindketten fejből tudtunk hosszú részeket az Exodusból, Mózes második könyvéből. Le van írva, hogyan szabadult ki Izrael népe Egyiptomból, a rabszolgasorsból. Isten hozta ki őket.

Minden este ezt a részt ismételtetem a hetes számú cellámban. Tudtam, hogy Richard ugyanezt csinálja, bárhol is van. Isten minket is kiszabadít!

- Most már készen áll válaszolni a kérdéseimre? - Közelebb hajolt a szőrös kezű. Éreztem az alkoholnak meg a dohánynak a szagát a leheletén. - Mit tanulhatunk egy szent szexuális múltjából?

A szóke hadnagy ránézett az idősebb kollégájára, aki elég meglepettnek tűnt ezt az érzéketlen bevezetőt hallva.

Megint ott volt előtte a notesze és a tankönyve. Gondoltam, hogy ő az új proletár vezetők egyike. Valószínűnek tartottam, hogy egy okos fiú volt, aki egy gyárból kapaszkodhatott fel a ranglétrán. Próbált átmenni a vizsgákon, azon volt, hogy megkapjon bizonyos előléptetéseket, miközben a kihallgatások egyre gyakoribbá váltak az életében.

A kopasz vallatónak hús percébe tellett, amíg végig ment a mocskos kérdésein. Én makacsul csak azt ismételtetem, hogy nincs joga ilyeneket kérdezni tőlem. Aztán egy kis szünetet tartva rágyújtott egy cigire. Úgy gondoltam, hogy a hadnagy fogja folytatni. De amikor az idősebbik kiment, a fiatalabb tiszt csak tovább folytatta a tanulását.

Ránéztem, miközben kicsit még remegtem. Nem láttam egészen tisztán, és a térdeim majdnem összeszokadtak. Egész éjjel nem aludtam.

Mennyire emlékeztetett engem ez a férfi arra a fiúra Párizsban! De régen is volt már! Hol lehet ő most? Mindketten jóképűek. De mi minden rejtőzhet egy szép arc mögött. Többször is felnézett a könyvből, és tudatosan rám mosolygott. Mintha tudná a válaszokat a durva kollégájának a kérdéseire!

Három órán keresztül kellett ácsorognom. Ez már bevett gyakorlat volt náluk. Nehogy egy kicsit is veszítsenek a szabad idejükből, jó korán odahívták a rabokat, és hagyták őket ácsorogni, amíg ők tanulmányozták az aktát. Regisztrálták azt, amikor az elítélt megérkezett, és amikor távozott. Hivatalosan lejegyezték, hogy mennyi időt töltöttek velem.

Visszatért az idősebb férfi és még egy órán keresztül próbált puhítani. Kivel feküdtem le, és közben mit csináltam.

Nagyon fáradt voltam. Sötét hullámokban tört rám a kimerültség. De valahogy összeszedtem az erőmet és azt mondtam:

- Nem fogom elmondani maguknak azt, amit hallani akarnak!

Persze, odadobhattam volna nekik egy kis csontot, mert ettől függetlenül még a legdurvább szexuális múlt sem tudja megakadályozni az embert abban, hogy Isten szentté tegye, ha Ő azt úgy akarja. Mária Magdaléna korábban prostituált volt, de őrá még akkor is emlékezni fognak, amikor minket már réges-rég elfelejtettek.

A kihallgatóm elmormogott valami káromkodást az orra alatt.

- Vigyétek el innen! - mondta.

A szőke hadnagy egy nagyot ásított meg kinyújtózkodott, közben engem kivezettek.

Néhány nappal később áthelyeztek a nagy közös cellába. Olyan volt, mint egy jégverem. Közeledett a tél. Sokan irigykedtek rám a nyári kabátom, meg a gyapjú harisnyám miatt. Ott, közöttük én voltam a gazdag nő.

Megpróbáltam megosztani azt, amim volt. Másoknak a kabátom takaróként, a köpenyem meg gála öltözetként szolgált a kihallgatásokon. A harisnyámat felajánlottam egy lánynak, akin csak egy vékony karton ruha volt. Úgy meghatódott ettől, hogy potyogtak a könnyei, végiggurulva fehér, finom kis arcán.

Amin nagyon meglepődtem, hogy volt négy nő a cellában, akiken hosszú estélyi ruha volt. Bár mégsem takarták be őket kellőképpen. Fehér szatén anyagból készültek, ujjatlanok, mély dekoltázssal, uszályal, amik nem voltak a legpraktikusabb rabruhák a koszos cement padlón.

- Megnéztünk egy filmet az Amerikai Nagykövetségen - mesélte az egyikük. - Jeges medvékről szólt. Hazafelé megállították a taxinkat és kirángattak belőle minket. A Titkosrendőrség központjába vittek. „Mindent tudunk. Maguk amerikai kémek!” - mondták.

Napokig tartott a kihallgatásuk. Éhezették és nem engedték aludni őket. Ők minden vádat visszautasítottak. Most várják a

bírósági tárgyalást. Az elegáns ruhákból akkorra már csak rongyok lettek. Letéptek belőlük csíkokat, amiket zsebkendőnek, törölközőnek, vagy egyéb célra használtak.

Az én kabátommal minden egyes alkalommal, amikor kölcsön adtam, úgy bántak, mint a hímes tojással. Mintha egy nerc-stóla lett volna. Nagyon hálásak voltak érte.

- Fel szeretnéd venni a következő kihallgatásodon?

- Jaj, nagyon kedves tőled! Ezek előtt a vadállatok előtt szinte meztelennek érzem magam a fedetlen vállaimmal. Ebben bábóbb vagyok.

Kivágódott az ajtó, a szívünk meg majd' kiugrott a helyéről.

- Maga! - mondta az őr. Soha nem tudták rendesen kiejteni a nevemet. Wurmbrand német eredetű, mint sok más zsidó név is. A w hang mindig nehézséget okozott nekik.

- Vegye fel a szemüveget!

Megint vakon kellett végigsétálnom a bűzös folyosón.

Amikor beléptem egy szobába, több férfi hangját hallottam. Rögtön abba hagyták a beszélgetést. Szinte éreztem, ahogy szemrevételeznek. Hátborzongató volt. Semmit nem láttam, nem hallottam, csak a tekinteteket éreztem. És most mi fog történni?

- Vegye le a szemüveget!

A hirtelen fénytől káprázott a szemem. Ennek az újabb, hosszú, kihallgató szobának nem voltak ablakai. Valószínűnek tartottam, hogy föld alatt vagyunk. Egy hosszú asztal mögött tíz egyenruhás tiszt ült. Közöttük volt az a három is, akikkel már korábban találkoztam. Mindegyik rám meredt.

- Tudja, hogy mi történt a férjével?

- De hát nem emlékeznek? - mondtam. - Maguk fogják elmondani nekem.

- Üljön le! - utasított a bajszos őrnagy. - Ha együttműködik velünk és minden kérdésünkre válaszol, lehet, hogy engedjük, hogy találkozzanak.

En tényleg elhittem, hogy ez lehetséges lenne. Nem követtünk el semmiféle bűntényt. Talán már megvolt a bírósági tárgyalása és felmentették. Mennyire naiv voltam akkor!

Kiterítették az asztalra egy csomó fényképet. Férfiak és nők voltak rajtuk. Az őrmester egyenként felém mutatta.

- Ki ez?

- És ez kicsoda?

- Ismeri ezt a férfit?

- És ezt a férfit?

Csak egyet ismertem fel a sok közül. Próbáltam fapofát vágni,

és nem elárulni magamat. Hajtogattam, hogy ezt sem ismerem.

Egy kedves barátunk volt. Orosz katona, akit az otthonunkban keresgeltünk meg. Rendőrségen készítették róla a fotót szeméből és profilból. Nem valami jól sikerült képek voltak. Nagyon más volt rajtuk. Hol lehet most? Én csak tovább folytattam: Nem. Nem. Nem. Ráztam a fejemet.

Üvöltéssel próbáltak megfélemlíteni. Kérdések és még több kérdések jöttek. Néhányra nem tudtam válaszolni. Néhányra nem is akartam. Jó sokáig tartott a procedúra. A folyamatos zajtól és vakító fénytől zúgott a fejem. Úgy éreztem, hogy forog körülöttem a világ.

- Megvannak a módszereink, amivel majd szóra bírjuk! Ne gondolja, hogy átverhet minket. Csak az időnket vesztegeti, és a saját maga életét kockáztatja.

Az ismételtetések, piócaságuk őrijtőek voltak. Az idegössze-roppanás szélén álltam.

Még több órán keresztül tartott ez az egész, mielőtt vissza-engedtek a cellába. Lefeküdtem a szalmával töltött matracra és hevesen zokogtam.

- Nem engedélyezett a maga számára a sírás!

Az ór ott állt az ajtóban.

De nem tudtam abbahagyni. A többiekre is átragadt. Ők is velem együtt zokogtak.

Az ór, faarccal megfordult, és bezárta maga mögött az ajtót.

Két órán keresztül keservesen sírtam. Aztán összeszedtem magamat és megpróbáltam gondolkodni. A kérdezősködés egyik témáról a másik témáig, egyik személyről a másikig folyt. Ha bárkinek a nevét is megemlíteném, letartóztatnák és kicsinálnák. Egy nevet sem ejthetek ki a számon. Úgy éreztem, hogy nem bírok ki több ilyen kihallgatást.

De a legközelebbi keresztkérdésekhez már új taktikákat használtak.

A kopasz vallatóm egyedül volt és mosolygott rám.

- Wurmbrandné, maga még csak harminchat éves. A legszebb évei még maga előtt vannak. Miért ilyen konok? Miért utasítja vissza, hogy együttműködjön velünk? Maga holnap már szabad lehetne, ha elárulná nekünk, ezeknek az árulóknak a neveit!

Egy szót se szóltam.

- Beszéljünk világosan! Minden férfinak, és minden nőnek is megvan az ára. Ismeri annak a férfinak a történetét, aki egy éjszakai bárban megkérdezi a pincért: „Mennyibe kerül az a szőke a bárpultnál? „100 frank”. „És az a barna?” „Ó nagyon különleges,

500 frank.” „Aha, és az a lány a sarokban, azzal a férfival?” „Ó, nem uram, ő a felesége, nem kaphatja meg 1000 frank alatt!”

Hahotázott saját hülye viccén, miközben zsebkendővel törölgette a homlokát.

- Maga egy tisztességes nő. Nyugodtan emelje magasra a tarifáját! Júdás bolond volt, hogy a főnökét csak harminc ezüstpénzért árulta el. Legalább 300-at kellett volna kérnie. Mondja meg, mit akar? Engedjük szabadon magát, és a férjét? Neki egy jó plébániát szeretne? Még a családjáról is gondoskodnánk. Maga nagy érték lenne a számunkra. Nos?

Miután mindezt elmondta nekem, nagy csönd lett. Végül én törtem meg.

- Nagyon köszönöm, de már eladtam magamat másnak. Isten Fia lett miattam megkínózva, és az életét adta értem. Óáltala bejuthatok a Mennybe. Ettől többet fel tud nekem ajánlani?

A kopasz férfi hirtelen nagyon összeesettnek tűnt. Hangja rekedtes volt, és frusztrált. Szőrös öklét összeszorította. Azt hittem, hogy mindjárt megüt. De visszahúzta a kezét. Végigsimított a fején, és csak egy mélyet sóhajtott.

Október 23-án volt a házassági évfordulónk. Ahogy erre az örömteli napra emlékeztem, csak még rosszabbul éreztem magam.

Beköszöntött a tél. Mihai mindig olyan könnyen megfázott. Ő is, mint ahogy a gyerekek az álmukat alusszák, picit mocorgott és néha lerúgta a takaróját a földre. Most ki takargatja be?

Néha szándékosan csinálta az ellenkezőjét annak, amit mondtam neki. Egyszer elmentünk piknikezni és kértem, hogy ne igyon a patak vizéből, de csak azért is megtette. Utána hetekig fájt a torka. Aztán volt, hogy felmászott egy fára, és leesett róla. Akkor majdnem meghalt. Most ki fog rá vigyázni? Suzanne nagynénikéjénél volt, aki nagyon szerette őt. De neki is megvolt a maga baja. Naponta csak úgy zakatolt a fejem ezektől az aggó-dó gondolatoktól.

Novemberben, a börtönigazgató személyesen látogatott a cellában. Néhány nőnek velem együtt azt mondták, hogy készüljünk, mert tíz perc múlva megyünk. Kérdéseket nem lehetett feltenni. Félve szedegettük össze holmijainkat. Két variációnk volt. Vagy szabadon engednek minket, vagy agyonlőnek.

Engem huszonnégy havi kényszermunkára ítélték. Az én jelenlétem nélkül döntött a bizottság. Ha letelik a büntetésem, majd újabbat szabnak ki rám. Én a több ezer rab közé tartoztam,

akiket a „közigazgatási” kategóriába soroltak. Mi még a tárgyalás lehetőségét sem kaptuk meg, úgy küldtek minket a rabszolgatáborokba. Fogalmunk sem volt róla, hogy már elítéltek minket.

A táborok a gazdasági rendszer nélkülözhetetlen részévé váltak. Az egész országban mindenhol voltak. Akik nem tudtak azonosulni a kommunista világgéppel, átnevelésre lettek küldve. Ők a társadalom különböző rétegeiből kerültek ki. Voltak közöttük szabotőrök, olyanok, akik nem tudták teljesíteni az előírt normát, romák, bűnözők, papok, prostituáltak, és a burzsoá krémje is. A táborok elképesztő méretűek voltak. Olyan 200 000 ember lehetett az állandó létszám. Férfiak, nők és még gyerekek is. Tizenkét éves kortól fölfelé, egészen idős korig. Ez a fajta szocialista újjáépítési modell volt jellemző az összes kommunista országban.

Az állam azt csinálta, amit akart, és azt jelentetett meg a sajtóban, amit jónak látott. Az újságokban egy szó sem esett bírósági tárgyalásokról, vagy ítélethozatalokról.

Csak felmagasztaló szavak voltak a fantasztikus kormányról, aki mindenkinek munkát biztosít. Csodát tesz az országgal. Nem úgy, mint a nyugati országokban, ahol milliók vannak munka nélkül.

Nyugaton prominens személyek emlegették Romániát, mint jó példát, ahol sikeresen megoldották a munkanélküliség problémáját.

Mielőtt én is részese lehettem ennek a „sikeres megoldásnak”, átszállítottak ideiglenesen az ország legrettegettebb börtönébe, Jilava-ba.

Jilava

Megbillent a teherautó miközben egy rámpán gurult lefelé, szinte minden nő egyszerre sikított fel. Kialudtak a lámpák. Csörömpölt az acél. Megálltunk, hirtelen síri csönd lett, vártuk, hogy mi fog következni, milyen parancsokat fognak osztogatni.

- Vegyék le a szemüvegeket!

Egy nagy ablaktalan földalatti pincében találtuk magunkat. A falak a nedvességtől csillogtak. A kőpadló zsírfoltos volt. Mindenhol egyenruhás női öröket láttunk. Egy izmos, tömzsi, vörös hajú nő figyelmeztetett minket, az ujját felmutatva:

- Én Aspra őrmester vagyok. Érdes a nevem, és a természetem is. Ezt ne felejtsek el!

Aztán leült hasonszórú kollégáival egy asztal mögé. Nyilván tartásba vettek minket, egy hivatalnok feljegyezte a neveinket.

- Az intézménybe való belépéskor minden fölösleges ruhadarabot, megőrzésre átveszünk. - Vegyék le a ruháikat! - harsogta érzéketlenül Aspra.

Oda kellett adnom a nyári kabátomat. De rajtam maradhatott a kis vékony ruhám és a harisnyám, ami addigra már tele volt lyukakkal. Készítettek leltárt. Pár órával később egy sötét, boltíves folyosón kellett végighaladnunk. A levegő dohos és párás volt. Az acélrácsok mögött álltak a biztonságiak khaki színű sapkában.

Számomra nem volt teljesen ismeretlen Jilava. A múlt században építettek itt egy erődöt. A cellái a föld alatt voltak. Akkor jártam itt, amikor elkezdődtek a tömeges letartóztatások. Egy lánnyal jöttem ide, mert úgy gondolta, hogy az elítéltek között lehet a barátja. Az aktákon pillanatok alatt végiglapoztak és azt mondták, hogy nem találják az illető nevét.

Én is ugyanúgy végigjártam minden lehetséges helyet Bukarest húsz kilométeres körzetében, hogy megtaláljam Richardod, de egyszerűen nyoma veszett. Rengeteg papírt kellett kitöltenem, órákon keresztül kellett várakoznom, hogy a végén azt mondják nekem, hogy semmit sem tudnak róla.

Egyszer két, tizenöt éves iskolás lány került a cellánkba, amikor a kihallgatási központban voltam. Egy titkos hazafias csoportnak voltak a tagjai.

- Isten őrizzen meg attól, hogy megismerd Jilava-ban a „Négyes Cellát” - suttogta nekem az idősebbik lány.

Aspra őrmester kinyitotta a súlyos vasajtót, ami még vasrudakkal is meg volt erősítve.

- Ez a négyes cella!

Már késő délelőttre járt, de a cella még mindig meglehetősen sötét volt.

A mennyezetről egy haloványan világító égő lógott le. A magas boltozatos helyiség mindkét oldalán fából készült emeletes ágyak sorakoztak. Közöttük csak egy keskeny folyosó maradt. A terem végén volt egy rácsos kis ablak, ami le volt festve.

Szemek sokasága meredt rám.

- Viorica vagyok, a teremfőnök - hallottam valakinek a hangját. Egy kéz emelkedett a magasba és integetett.

- Adja oda neki a sor végén a helyet!

A cella legsötétebb zugában helyezték el a wc-nek titulált vödört, mellette volt a nyitott szennyvíz csatorna. Az a pricc, amit nekem adtak, pont efölött volt. A vödört ötven nő használta, és persze a pocskék ételek miatt a legtöbbjüknek bélproblémája volt.

A felső ágyakon alig volt levegő, a hőségtől szinte meg lehetett fulladni. A nők annyira izzadtak, hogy félmegtelenül feküdtek a priccseiken. Bármerre is néztem a látvány lehangoló volt. Vékony karok, görbe lábak, beesett mellkasok és rajtuk sebesülések. Olyan volt, mintha egy középkori kriptaházban lettem volna.

Jó néhányukon lehetett látni a kínzások nyomait.

Voltak olyan nők, akik az ajtó közelében a betonra feküdtek, csak hogy egy kis levegőhöz juthassanak.

- Azok bolondok! - mondta nekem a mellettem levő lány. - A nyirkos padló még inkább veszélyezteti az életüket.

Jilava egy román szó, ami azt jelenti, hogy nyirkos. Az erődöt árok vette körül. Benne egy akasztófához hasonlító szerkezet, amin himbálózott egy sındarab. Amikor azt reggel 5-kor megkondították, fel kellett kelniünk. Elkezdődött a sorban állás a vödör előtt. Beindult a hangzavar, beszélgetések és viták. Csörömpöltek a kulacsokkal, ahogy kimosták ezeket.. Feltöltötték vízzel és kilötykölték.

Jilavában az első reggelemen arra lettem figyelmes, hogy valaki egy zsoltárt énekel.

- Ott mennek az apácák!

A szívem hevesebben kezdett verni.

- Apácák itt Jilavában? - kérdeztem.

- Igen, és ha meghallja őket Aspra énekelni, akkor megint hátra köti a kezüket. Múltkor ezt meg is csinálta velük és három órán keresztül úgy tartotta őket.

Egy tizennyolc év körüli sápadt lány abbahagyta a kenyérhéjának a rágcshálását és azt mondta:

- Az még semmi! Misleaban ahol korábban voltam börtönben, ott a vallásos nőket megkötözték, és gázmaszkokat adtak rájuk. Borzasztó volt látni!

A többi apácát a szomszédos cellákban tartották fogva. Három és fél méter vastag falak sem tudták meggátolni a nőket abban, hogy ne kommunikáljanak. Igaz, ez elég kockázatos volt. A fém poharukat odatartották a falhoz, hogy jobban hallják a kopogtatást. A bögre felerősítette a hangokat és elég tisztán lehetett hallani a jeleket. De egynek állandóan örködni kellett. Folyamatosan rajta tartotta a szemét a kulcslyukon.

Kialakítottak egy belső morzét, ezzel küldték az üzeneteket. Kiderítettük, hogy ebben az épületszárnyban, négy cellában, 200 nőt helyeztek el. És valahol még van 3000 férfi is. Mindezt egy 600 fős erődítményben!

Amikor az ember börtönbe kerül, akkor tanulja meg azt, hogy mit jelent ezen a földön úgy élni, hogy semmi dolga. Nem kell mosni, varrni, vagy dolgozni. A nők csak úgy sóhajtoztak az után, hogy takaríthassanak, vagy főzhessenek. Mennyire szerettek volna sütni egy süteményt a gyerekeiknek, port törölgetni, ablakot pucolni vagy asztalokat súrolni. Még néznivalónk sem volt. Az idő csak nem akart múlni, vánszorgott.

- Ha visszagondolok arra, hogy panaszkodtam, hogy nincs időm semmire sem! - mondta a szomszédom. - Biztos nem voltam magamnál!

Egy anya akkor érti meg, hogy milyen öröm volt a gyerekeinek dolgozni, amikor már kirepülnek. Borzasztó érzés az, hogy nincs már feladata.

11 órakor felsorakoztunk a levesosztáshoz. Minden nő egy szelet fekete kenyeret kapott. Az a gondolat, hogy enni kapunk, le nyugtatott mindenkit, csendben vártunk.

Abban a pillanatban, ahogy kivitték az ételes hordót, beindultak a veszekedések. Elkezdtek verekedni egy szelet kenyérért, mert a másikat nagyobbnak vélték a magukénál. Szinte mindig ugyanúgy kezdődött a perpatvar. „ Te ribanc, tudod, hogy ma én lettem volna a soros, hogy először kapjak.” Sértések özönét árasztották egymásra. A cella zengett visszataszító nyivákolásuktól.

Kivágódott az ajtó, berohantak az örök, és elkezdték őket botokkal verni. Aspra azt harsogta:

- Mi túl jók vagyunk hozzátok! Ha ez így megy tovább, akkor holnap nem kaptok enni!

A kiömlött leves tócsákban állt a padlón. A sötétből, az egyik emeletes ágyról hangos sírást lehetett hallani. Amikor kimentek az örök, bevágva maguk után az ajtót, kitört a zűrzavar. Ötven nő kiabálta egymásnak, hogy mi igazságos, és mi nem, egészen addig, amíg be nem jött ismételten Aspra egy szócsővel.

- Se ma, se holnap nem lesz étel!

Miután távoztak Aspráék, a rabok morogva és sziszegve hányták egymásra a vádaskodásaikat. A mellettem levő lány megfogta a karomat.

- Óh, te szegény, nem is ettél!

- Nem gond, annyira nem volt fogamra való!

- Rothadt sárgarépa. Az állami mezőgazdasági tröszt 300 tonnáat ömlesztett ide. Még disznóknak sem venné meg senki. Mi viszont heteken keresztül ezt kapjuk. Nézd, a bőröm mennyire besárgult. Mi csak úgy hívjuk, hogy „Sárgarépatitis”.

Elenának hívták őt, aki ezt mondta.

Egy nagy darab tudálékoskodó nő bámult rám.

- És te, ki vagy? Miért kerültél ide? - követelte, hogy mondjam meg neki. - Mióta itt vagy, egy szót sem szóltál!

Megmondtam neki, hogy mi a nevem, és hogy egy pásztorinak vagyok a felesége.

- Vallásos vagy? Ismered a bibliai történeteket? - kérdezték tőlem szinte egyszerre a parasztasszonyok.

- De jó, mesélj nekünk belőle valamit! - mondták többen. - Itt annyira unalmas.

Da a nagydarab, férfias nő még mindig elég barátságtalanul szólt hozzám.

- Még a végén plébánia lesz itt!

Elsétált, felhúzza az orrát.

- Ne is törődj vele, ez Elsa Gavriloiu! - mondta Elena. - Ő egy megrögzött párttag. Mindig is nagyon hálás volt azért a lehetőségért, hogy itt a jilvai átnevelő intézetben tanulmányozhatja a világnézeti tévedéseit.

A többi nő nevetett ezen és kicsit jobban is érezték magukat, egészen addig a pillanatig, amíg eszükbe nem jutott, hogy az elkövetkezendő harminchat órában nem kapnak enni.

Hogy egy kicsit felvidámítsam őket, elmeséltem nekik József és testvérei történetét, hogy még a legreménytelenebb helyzetben is van kimenekedés. Sokszor fordul a kocka az életben. Látva, hogy egyre jobban beleélik magukat az eseményekbe, el is magyaráztam nekik a történetben, hogy mi mit jelent.

- Emlékeztek, hogy József apja adott neki egy színes köpönye-

get. Voltak benne sötét, meg világos fonalak. Mindkettő hozzátartozik az élethez. Bár a féltékeny testvérei eladták rabszolgának, mégis Józsefből a testórság főhadnagya házának a felügyelője lett. Aztán megint fordult a kocka és börtönbe került. De innen is kikerült, és egész Egyiptom második embere lett. Ő mentette meg az országot az éhhaláltól. Amikor a bátyjai eljöttek hozzá gabonát venni, nem ismerték fel. Attól félték, hogy ez az egyiptomi uraság elveheti a szamarait. Gyakran velünk is ugyanez történik. Pitiáner dolgokon aggódunk, és közben nem látjuk meg a történések háttérében húzódó lényegét. Néha csak azért látjuk olyan nagy-nak a fájdalmainkat, mert emberként szűk a látókörünk. Nem értjük az események miérettjét. József végül Egyiptom első minisztere lett, és a testvéreinek a megmentője, azoknak, akik annak idején eladták őt.

Míg néhány nő csendben figyelt rám, addig a többiek hűmögtek, meg huhogtak, mint egy madárházban.

Elkaptam a vörösés hajú Viorica tekintetét.

- Legyél óvatos! - suttogta nekem a paraszttasszony. - Ha Aspra meghallja, hogy te Istenről beszélsz, akkor nagy bajba kerülhetsz.

Másnap reggel Viorica jelent meg a priccsek közötti sorban.

- Tudom, hogy ki vagy! - és rám mutatott. Órák óta ezen töröm a fejemet, de végre rájöttem.

Arra gondoltam, hogy mivel hallotta a kis prédikációm, most jött, hogy lecsapjon rám.

- Annyira ismerős volt a neved! Ezen gondolkodtam, hogy hol hallottam már ezt a nevet...

A felső ágyon ültem, a többiek meg csak úgy bámultak rám, mintha valami nagy látványosság lennék.

- Igen! - mondta győzelemittasan Viorica. - Ő prédikátor. Wurmbrand pásztor felesége!

A teremfőnök büszkén elmesélte, hogy a nagybátyja a bukaresti ortodox egyházban szolgált. Hallotta Richardot felszólalni a Kultusz konferencián.

- 4000 résztvevő közül ő volt az egyetlen, aki felállt, és úgy beszélt, mint Isten embere, míg a többiek csak hajbókoltak a komcsiknak - mondta Viorica. - Tudod, hogy azok után menesztették a Kultuszminisztert?

Odafordult hozzám.

- Voltam a gyülekezetekben. Nagyszerű istentisztelet volt.

Szóval ebben az órában hőssé váltam. Lekerültem a vödör fölötti purgatóriumi posztomról. Viorica talált nekem egy jobb he-

lyet körülbelül három méterrel arrébb, ami éppen felszabadult. Oda jött meglátogatni engem.

- Hát egyáltalán nem mókás dolog teremőrnnek lenni - mondta.
- Még egy olyan nap, mint a tegnapi, és megőrülök.

Nagy hatalma volt Vioricának, mert ő javasolta Aspra őrmesternek, hogy ki álljon be az áhított mosodai munkába. Rengeteg nő alázkodott meg előtte és pitzett neki, hogy ők moshassák az örök koszos alsóneműit. Kemény munka volt, de mindenképpen jobb volt, mint a sötét, bűdös 4-es cellában semmit se tenni.

Megkaptam az első tányér tertschemet, azaz kukoricakását. Én meg kerestem, hogy mivel egyem meg.

- Kell neki egy kanál! - Gavrioiuné gúnyolódott. - Nyald ki!

Megpróbáltam megenni a vizes, bűzös kását a lapos bádogg-táblából. Lecsurgott az államon. A tányér kinyalása olyan állatias volt, ezért inkább odaadtam valakinek a reggeli tertschet.

Elkezdtem gondolkodni a helyzeten. Miért nem akarok meg-alázkodni? A mi Urunk volt a legalázatosabb. Eszembe jutott Gedeon, a bibliai hős, aki kiállt Izrael ellenségeivel harcolni. Azt mondta neki Isten, hogy csak azokkal a katonákkal menjen el a csatába, akik úgy lefetyelik a vizet, mint ahogy a kuttyák szokták, mert azok állnak készen arra, hogy ha kell, elviseljék a megaláz-tatást is.

A következő adagot már kinyaltam.

Később Elena megmutatta nekem, hogy lehet egy fadarabból törött üvegdarabbal kifaragni egy kanálfélét.

Mislea börtönéből az egyik nő elmondta, hogy ott a szoptatós anyáknak, meg terhes nőknek extra adagot adtak enni.

- De aztán leálltak vele.

- Miért, mi történt?

- Mert ezek után a nők fele azt mondta, hogy terhes, a másik fele meg olyan irigy lett, hogy emiatt jelenetet rendezett.

Egyikünk sem volt olyan gömbölyű, hogy elhitték volna, hogy terhesek vagyunk, bár néhányunknak az éhségtől elég rendesen felpuffedt a hasa. Később jöttünk rá, hogy az éheztetés a fogva-tartás fontos részét képezi. Ez tett minket közömbössé és így ke-vésbe akadémikusodóvá. Aztán, amikor a munkatáborokba tobo-roztak embereket, bőven voltak önkéntes jelentkezők, mivel azt gondolták, hogy ott több étel lesz.

Általában az apácák priccsénél gyűltünk össze.

- Oszd meg a női egylettel kapcsolatos munkatapasztalataidat! Segíts nekünk, hogy elkerüljük a perpatvarokat! - mondta Stupi-neanuné, Elena legközelebbi szövetségese.

Egy magas, méltóságteljes, módos özvegyasszony volt ő, egészen addig, amíg a kommunisták mindenét el nem vették. Ezek után kénytelen volt gyertyát árulni, meg azt a templomot takarítani, amit korábban anyagilag nagylelkűen támogatott. Elmesélte furcsa történetét.

Egyik reggel a templomban, amikor a gyertyás asztala mellett állt, meglátott egy idegent. Keresztet vetett, de nem úgy, ahogy az ortodoxok szoktak jobbról balra, hanem fordítva balról jobbra, ahogy a katolikusok. Vett egy gyertyát. Úgy tűnt, hogy nem jól beszél románul. Azt mondta, hogy Franciaországból jött papnövendék, és most Európában utazgat, és hogy mennyire elkésértette az, amikor látta az egyház üldözését.

Stupineanuné gondolta, hogy legalább kicsit gyakorolja francia tudását, és elmond neki még egy s mást. Abban a templomban, ahol voltak, az oltár előtt a rendőrség verőemberei brutálisan megkínózták a pópát!

Másnap Stepineanunét letartóztatták. Persze a francia egy kommunista besúgó volt. Felajánlották az özvegynek, hogy vagy információkat szolgáltat a Titkosrendőrségnek a templomba járókról, hogy kik őt, és miről beszélgetnek, vagy börtönbe kerül.

- Már egy éve vagyok Jilavában. - mondta. Negyvenöt évesen már teljesen ősz volt.

Volt még két katolikus nővér is, akikből sugárzott a nyugalom és a jóság. Egy zokszó nélkül gondoskodtak az idősebb nőkről. Ők mosták le a sérülteket. Dicséreteket énekeltek. Vigaszt nyújtottak annak, akinek szüksége volt rá.

- Engedik nektek, hogy énekeljete? - kérdeztem tőlük, amikor először beszélgettem velük.

- Megengedik, hogy énekeljünk, utána meg maguknak, hogy megverjenek minket - válaszolta Veronica nővér.

Sophia nővér, a fiatalabbik megmutatta a véraláfutásokat a nyakán, és karjain.

- Nagyon halkán éneklünk - mondta. - De valaki felnyom minket. Berohannak és pofoznak, ütnek, rúgnak. Mindezek után Aspra őrmester megtiltotta, hogy bárki is megszólaljon. De hát, hogy lehet ötven nőt csendben tartani!

Sophia templomokban játszott orgonán, és himnuszokat énekelt.

Néhányan ismerték azokat a dalokat, amiket az „Úr hadseregének” írtak. Ez az Üdvhadsereghez hasonló mozgalom a parasztság köreiből nőtte ki magát.

Legtöbb nő ortodox volt. Az írástudatlan parasztasszonyok

nagyon félték attól, hogy nehogy úgy haljanak meg, hogy a pap nem adja fel nekik az utolsó kenetet. Úgy hitték, hogy akkor kísértetek lesznek, és nem léphetnek be a Mennyek országába. Az apácák ismételtették a temetési szertartás szavait, és bár a nők nagytöbbsége nem volt benne biztos, hogy ez is elég lesz, azért úgy gondolták, hogy jobb, mint a semmi.

- Uram, adj nyugalmat szentjeid között szolgálóknak, aki most álomra hunyja szemeit - kántálták az apácák. - Adjál neki nyugalmat füves legelődon.

Füves legelők. Mi éppen a föld alatt voltunk. A celláink fölött nő a fű, amin tehenek legelésznek. Milyen boldogok lehetnek ők, hiszen van bőven mit enniük és süt rájuk a nap!

Jilavában az apácák közé tartoztak a rendfőnöknők, novíciusok, laikus nővérek, akik társadalmi munkát végeztek. Tízennyolc éves lányoktól egészen a hatvan éves idősebb nőig. Amikor a kormány betiltotta a Görög Katolikus egyház működését, azokat a szerzeteseket, papokat, apácákat, akik visszautasították, hogy belépjenek az Ortodox egyházba (ami egyébként a kommunisták irányítása alatt állt), bebörtönözték. Ott meg csatlakoztak a Román Katolikus testvériséghez.

Aspra őrmester helyettese volt Georgescu tizedes, egy kerek arcú, lassú felfogású lány, aki néha halkán és behízeltgően beszélt. Ő gyűjtötte össze a rabokat tornára.

- Amikor azt mondom, hogy kifelé, akkor senki ne maradjon le. Mindenki egyszerre legyen kint.

Képtelenség, hogy ötven nő egyszerre lépjen ki egy ajtón. De hát ki vitatkozhatna Georgescuval.

- Ha én utasítást adok, akkor ti engedelmeskedjétek! - dűnyögte. Háta mögött néhány nő kuncogva utánozta orrhangját, de nem bírták sokáig, és kitörtek nevetésben. De amikor elkezdett kiabálni a tizedes, gyorsan elhúzták a csíkot. Mindig az öregek és a gyengék kapták tőle az ütéseket, mert ők voltak az utolsók a tülekedésben.

- Nem tudja, hogy mi az irgalom? - kiáltottam rá. - Meg van írva, hogy aki nem mutat irgalmat a másik felé, az sem fog Istentől kapni.

- Nem, nem tudom! - replikázott. - És nem is akarom tudni!

Azért még Georgescunak is meg volt a gyenge pontja. Bár addig, amíg a 4-es cellában voltam, egyszer sem adott engedélyt arra, hogy bárki is orvosi ellátásban részesülhessen; de ha valakinek a foga fájt, azt elengedte a fogorvoshoz. Ő is sokat szenvedte.

dett a fogfájástól. Jól tudta, hogy az mit jelent. Mennyire érzéketlenek voltak ezek a női örök!

Én olyan emberekhez voltam szokva, akik kimutatták érzelmeiket, akár szerettek, akár gyűöltek. De ezek az egyenruhás lányok csak bábfigurák voltak. Ha azt az utasítást kapták, hogy üssenek, ütöttek. Akár szőnyegek is lehettünk volna. Ha az volt az utasítás, hogy vegyenek vissza magukból, azt viszont szándékosan figyelmen kívül hagyták. Elvégeztek egy rendészeti iskolát, ahol azt tanították nekik, hogy vakon engedelmeskedjenek a parancsnak. A legtöbbjük paraszti sorból került ki. Korábban soha nem volt olyan szép ruhájuk, mint az egyenruha, és olyan drága játékszerük, mint a pisztoly. Ők uralkodtak Romániában, ez az ő világuk volt.

A proletárdiktatúra hatalmaskodásai főleg a tanárok, profeszszorfeleségek és a kultúra más tagjai ellen irányultak. Ez nem csak egyszerűen a műveletlenek bosszúja volt. Teljesen bele lovalták magukat abba a gondolatba, hogy a burzsoá értelmiségiek veszélyeztetik a világgkommunizmus előre haladását. Még mindig hittek a pártban és annak ígéreteiben!

Sandát nézve azt gondolhatja az ember, hogy ő az egyik leg-egészségesebb nő az egész cellában. Magas, hosszú- és sötéthajú, tiszta tekintetű fiatal nő volt. Tudományos területen szerzett diplomát letartóztatása előtt egy hónappal. Mesélte nekem. Hangja könnyed volt, mintha három lépéssel a történetek fölött járna. Soha nem tudhatod, hogy legközelebb hova kerülsz. Azért tartóztatták le, mert a bátyja az Arsenescu ezredes hegyekben összegyűlt szabadságharcosaihoz csatlakozott. Még azt is jelentették a rendőrségen, hogy milyen megjegyzéseket tett az egyetemen.

Ahogy beszélgettünk, néha a szemében félelmetes ürességet láttam. Néha mondat közben elakadt a hangja. Ilyet már korábban is tapasztaltam raboknál, és ez megijesztett.

Egyik este Sanda ágya melletti priccs üres lett.

Egy nő mászott fel hozzám az emeletes ágyamra.

- Kérlek, had ülhessek ide melléd! - könyörgött. - Sanda olyan furcsa lett. Szerintem megint rájön a roham.

Odamentem, hogy megnézzem a lányt. Csak úgy csurogtak a könnyek az arcán. Hosszú ujjaival csavargatta idegesen a haját.

Hirtelen felkiáltott:

- Nem tudom, nem emlékszem, soha nem láttam még ezelőtt...

Viorica futott végig az ágyak közötti folyosón.

- Borzasztó állapotban van - sopánkodott. Nem tudom, hogy miért nem viszik el innen? Mintha nem lenne nekem épp elég dolgom!

Több nő pánikszerűen keresztet vetett.

Sanda nehezen vette a levegőt: arca elvörösödött. Aztán egy éles kiáltással leugrott az ágyáról, mint egy csapdába esett vad, aki menteni akarja a bőrét. Karjaival hadonászott a levegőben, a haja meg szállt a magasba. Mindenkit félresöpört az útjából. Felkapott egy csomó bádog tányért az ablakpárkányról és Viorica feje mellett elkezdte dobálni, de szerencsére elhibázta őket, és az ajtónak csapódtak.

Csak úgy tűntek el a takaró alatt a női fejek! Sikításokat, hangesztést lehetett hallani.

Két erős lány próbálta lefogni Sandát. A keskeny folyosón oda-vissza ment a küzdelem. Viorica próbálta kiabálni nekik a tanácsait, de hasztalanok voltak.

- Markold meg, vagy gáncsold el! Óh, Istenem, Istenem!

Egy légiónyi láthatatlan démon lett kieresztve.

A végén, Veronica nővér, aki mindvégig megőrizte a hidegvérét, hátulról egy takarót dobott Sanda fejére. Mindannyian leesetek a padlóra. A két lány lent tartotta Sandát. Végre a vonaglása abbamaradt. Lenyugodott. Felsegítették az ágyára, de még mindig önkívületi állapotban volt. Teljesen leizzadt, a ruháit pedig szétszakította.

Aztán még a szőr is felállt a hátamon. A cella távolabbi pontjáról egy férfihang hallatszott.

Az egyik vallató szigorú, rideg hangja volt. Kérdéseket tett föl, de mindig ugyanazokat. Csak egyre ismételte.

Remegtem ezt hallva, inkább átmentem a cella túlsó végébe. Egy sápadt fiatal lány felhúzta a lábait a mellkasához, a priccén teljesen összekuporodott a félelemtől.

Ő kezdett el válaszolni:

- Nem tudom, nem voltam ott.

Aztán egy sikoly hallatszott.

- Kérem, ne üssön! Kérem, ne! KÉREM! Jaaaa!

Nyitva voltak a szemei. Újra átélte azt a rémületet, amit megtapasztalt egy titkosrendőrségi cellában való kihallgatása során. Ijesztő volt, ahogy gépiesen, de szinte ugyanúgy utánozta a vallató mély hangját, arra meg a választ, amit lélegzetviesszafojtva ismételtgetett: „Nem tudom.” Fuldokló, köhögő hangokat adott, amit valószínűnek tartok, hogy valamilyen kínzás miatti fájdalom okozhatott.

De mindez csak a kezdet volt.

Egy óra múlva már az egész cella atmoszférája megtelt ijesztő kiabálásokkal és zokogásokkal. Egymás után dőltek ki a sorból a nők. Nagyon úgy nézett ki, hogy ebben a bűzös sötétségben egy gonosz erő uralma alá kerültünk. A cellában levő egyetlen égő félelmetes árnyékokat vetett a boltíves mennyezetre.

Először úgy éreztem, hogy teljesen lezsibbadok a sokk hatására.

Majd ezután, ahogy a vas felizzik a tűzben, úgy kezdett el valami nekem is feldagadni a mellkasomban, én magam is újra átéltem a kihallgatásomat. Feljöttek bennem az éjszakai rettegések, az aggodalmak, hogy mit csinálhatnak Richarddal, és mi történik Mihai-jal.

Imával küzdöttem ez ellen az örület ellen. Nem tudatosan imádkoztam, hanem hagytam, hogy a szavak csak úgy feltörjenek belőlem, mint egy patak. Ugyanezt tették az apácák is.

Mintha lenne a pokolban egy biztonságos hely, mindenki hozzánk akart jönni. Rabok préselődtek mellém, szorongatták a kezemet. Olyan volt, mintha menekülnének ettől a lidérces pogramtól.

Az öröknek ez nem volt újdonság, máskor is láttak már ilyen borzasztó helyzeteket. Próbálták távol tartani magukat az ilyen szituációktól.

Sanda, aki elindította ezt a láncreakciót, már rég édesdeden aludt, és semmit nem hallott az egészből.

A zokogások kezdtek alább hagyni. Egy óra múlva csak néha lehetett kimerült szuszogásokat hallani az éjszakai csendben. Tovatűnt a félelem.

Nem tudtam elaludni. Már egy jó ideje csak úgy feküdtem az ágyamon és imádkoztam.

- Uram, köszönöm, hogy megadtad, hogy figyeljenek rám ezek a nők. Kérlek, adj bölcs szívet ahhoz, hogy tudjak nekik úgy beszélni, hogy megnyerjem a lelküket Neked.

Lehetett hallani, ahogy a kinti hosszú folyosón az örök léptei egyre távolodnak, és valahol a börtön mélyén bevágódott egy nehéz ajtó. Úgy tűnt nekem, mintha egy másik cellából hallanám egy nőnek a köhögését. Apró, halk dzsungelzajok visszhangoztak Jilava barlangjából, miközben 3000 lélek próbált elszendredni, és elfelejtetni mindazt, ami körül veszi.

Következő reggel szemtől szembe találtam magam Elsa Gavrioiuval, egy régi kommunistával. Az a hír járta, hogy a titkosrendőrségnél volt tiszt, de kiesett a pixisből.

A párttisztogatások áldozatai közül sokan idekerültek a börtönbe.

Elsa szinte a képembe nyomta robusztus állkapcsát.

- Kezdd bele a prédikációba megint, én meg majd addig ütöm az ajtót, amíg be nem jön az ór.

- Elsa, te még mindig hiszel a pártban? - kérdeztem tőle.

- Természetesen! Nekem még mindig erős az elkötelezettségem! Egy félreértés következtében tartóztattak le engem.

- Az én hitemet sem törte meg az, hogy idekerültem. Tulajdonképpen, még erősebb lett. El akarom mondani az embereknek, hogy milyen csodálatos barátjuk Jézus.

- Miattad az egész cellát megbüntetik. Én nem akarok miattad és a te Istened miatt szenvedni! Egyébként sem sokat segített neked.

- Az az Isten, akit te annyira nem szeretsz. Tűnődtem ezen a mondaton. Milyen személy ő? Ha azt mondod, hogy nem szeretem Jacket, akkor tudod, hogy milyen ő. Milyen elképzelésed van Istenről?

Aha! Nagyon élvezte, hogy olyan helyzet állt elő, amikor a korábban betanult szöveget mondhatja el. Isten egy fanatikus, aki nem engedi, hogy a tudomány bebizonyítsa az igazságot. Azt támogatja, aki a proletáriátust kizsákmányolja. Abból a pénzből, amit kipréselnek belőlük, építteti fel Magának a templomait. Azokat a fegyvereket áldja meg, amelyek mindkét részen pusztítanak.

- Hát, azt az istent, akiről te beszélsz, azt tényleg nem lehet szeretni. Az az Isten, akit én szeretek, teljesen más. Ő is a munkások között élt, és az elnyomottak között nőtt fel. Étel adott az éhezőknek, és meggyógyította a betegeket. Ő megtanítja, hogy hogyan szeressünk. És mindezekén túl, még meg is halt értünk.

- Szeretet! - a hangja cinikus volt. - Az meg mire jó? De tőlem, mondhatod, mert én mindent utálok. Ha tudnád, hogy mennyire gyűlölöm azokat az áruló elvtársakat, akik ide juttattak engem. Bárcsak mind a pokolra jutna! Az egész életemet feláldoztam a pártért, és ezt kaptam cserébe.

Lehajtotta a fejét, és egy könnycsepp jelent meg a szemében. Úgy tűnt, hogy ebben a pillanatban mást már nem tehetek érte.

- Imádkozzák? Bocssásk meg nekik Atyám? - suttogva mondta ki a szavakat. - Én nem tudom elfogadni a bűnbocsánatot. Ez hazugság. - Elkezdett keservesen sírni.

- Ezek mind egyformák! - szipogta. - Ha jönnek a jenkik, engem felkötnek. Ha maradnak a komcsik, itt rohadok meg a börtönben. Oh, megbocsátás!

Már patakokban folytak a könnyei. Egy idő után aztán felült, és megtörölgette hamuszürke arcát a szoknyája sarkával. Ezek után rám nézett fürkésző tekintettel.

- Sabina Wurmbrand, te egy ravasz nő vagy! Mondom neked, hogy ne prédikálj nekem, és öt perc múlva mégis megteszed.

De Gavriloiuné most mégsem ijesztgetett azzal, hogy riasztja az öröket.

Most már mindenki tudta a 4-es cellában, hogy ki vagyok. Jöttek hozzám a nők, hogy franciául meg németül tanuljanak tőlem.

- Wurmbrandné minden órája ezekkel a szavakkal kezdődött 'Dieu' vagy 'Gott'. - A legkedvesebb tanítványom Fanny Marinescu mindig nevetett ezen.

Néhányan azért jöttek hozzám, hogy valamivel eltöltsék az idejüket. Néhányan pedig úgy gondolták, hogy majd hasznos lehet nekik, ha megint végre szabadok lesznek. Bukarest tele volt a szövetségesek csapataival, és nekik mindig kellenek tolmácsok.

Fanny férje és anyja is börtönben voltak. Huszonöt éves volt, csendes, szegénylős, nagy kerek szemei voltak és rövidre vágott haja.

Először az udvaron beszélgettünk, a reggeli létszámellenőrzés után. Aspra őrmester és a segédje olyanok voltak, mint egy lovasversenyen a bukmékerek, mindenkit alaposan szemügyre vettek.

- Nézd, egy fűszál! - suttopta. - Fantasztikus, itt képes növekedni!

Micsoda ereje van az életnek! - és szájába vette a fűszálat.

Közeli barátnők lettünk. A francia órák írásbeli részét a szappannal bekent cipőink talpán gyakoroltuk. Jilavában semmivel nem láttak el bennünket. Nem volt papírunk, se ruhánk, se fehérneműink. Nem kaptunk csomagot otthonról. De viszont DDT rovarirtót időnként szétszórtak. Ha a szappanos cipőtalpra szór belőle az ember, akkor arra elég jól lehet már írni egy fadarabbal.

Néha szünetet kellett tartanunk órák közben, mert belé hasított Fannyba a fájdalom.

- Én nem tudom, hogy mi lehet ez! - panaszolta zihálva. - Hullámokban tör rám.

Gyakorlatilag lehetetlen volt, hogy megnézze egy orvos. Nagy ritkán fel-feltűnt egy doktornő. Ilyenkor a betegek megrohamozták, hogy segítsen rajtuk, meg adjon nekik gyógyszert. Az volt a szabály, hogy csak akkor engedhetnek a kórházba maximum három-négy személyt, ha „sürgős esetről” van szó. Persze olyanokat, akik a legnagyobb hisztit csapták.

Kétféle kezelést ismertek. Hasmenésre kén tartalmú tableta, minden másra pedig Aspirin.

Fanny Marinescu pedig összeesett. Egy takarón vitték ki. Pár nap múlva tért vissza. Meg lett a diagnózisa, béltuberkulózis.

- Azt ígérték, hogy megműtenek - suttogta nekem, miközben némi mosolyt erőltetett az arcára.

Néhány héttel később Fannyt visszavitték a börtönkórházba, ahol meg is halt.

A diagnózisról kiderült, hogy téves volt, és nem tuberkulózisa volt, hanem rákja.

Később találkoztam Fanny Marinescu édesanyjával a munkatáborban, és én mondtam el neki a tragikus hírt.

Az emeletes ágyak közötti folyosón, pont az én priccsemmel szemben volt Ioanidné. A fia a hegyekben tevékenykedő Arsene-cu ezredes maquisai közé tartozott. Két lánya szintén börtönbe került. Az egyik Misleaba, a másik Jilavába, de nem hozzánk, hanem egy szomszédos cellába. Az anya általában az udvari kötelező séta közben láthatta a lányát. A befestett ablakon lekapart egy kukucsálónyi részt a festékből. Bárki, aki megközelítette ezt a részt, azonnal megbüntették. De a hatvanéves Ioanidné, kész volt minden kockázatot bevállalni, csak hogy megpillanthassa lányát. Amikor meglátta, könnyek potyogtak a szeméből.

Néha minden erejét összeszedve felmászott hozzám és mesélt a férjéről és a gyerekeiről. Kérdezett Richardról, akit egyébként név szerint is sok fogoly ismert. Kíváncsi volt, hogy először hol találkoztam vele. Hogy mindig pásztor volt-e. Hogy egy zsidóból lehet-e keresztény, és hogy az nem ritkaság-e.

- Hát ez egy hosszú történet! - mondtam neki. - Néha szomorú és nehéz is, de amellet mégis boldoggá tesz.

Egész eddig nem engedtem meg magamnak, hogy sok mindenre visszaemlékezek. De Ioanidné nagy csendben hallgatott. Úgy ült a félhomályban, hogy ráncos arca teljes árnyékban maradt, úgy tűnt, mintha csak magamban beszélnék.

Időnként hümmögött, vagy kérdezett: - Igen? - Vagy néha meglepetésszerűen felkiáltott. Be kell, hogy lássam, a történet néha még magamnak is furcsának tűnt. Az első találkozásunktól kezdtem, amikor Richard huszonhét éves volt, én pedig tőle négy évvel fiatalabb.

Megtérésem

Bukarestnek abba az utcájába fordultam be, ahol Wurmbrandék laktak. Az egyik nagybátyám rendszeresen járt látogatóba hozzájuk, és ez úttal engem is elvitt magával. Felnéztem a házra. Megláttam az erkélyen egy fiatal férfit, aki nagyon mérges volt. Emiatt majdnem vissza is fordultam. Ahogy meglátta a nagybátyámat, integetett neki és lejött hozzánk. Miután megtörtént az üdvözlés és bemutatkozás, elárulta nekem teljes őszinteséggel, hogy miért vágott olyan dühös képet.

- Az anyám állandóan nyaggat, hogy nőüljek meg. Már meg is találta a nekem valót. Ő öröklí a családi vállalkozást, van két házuk és a hozománya egy millió.

- Ez jól hangzik!

- Persze, nem bánom, ha az ölembe pottyan egy jól működő vállalkozás, meg egy szép örökség - nevetett. A lánnyal van a gond, nem tetszik. De azt mondja anyám, hogy ez a legjobb módja annak, hogy gazdaggá tegyem a családjunkat. Aztán kimentem az erkélyre, és megláttalak téged. - Hozzátette viccesen. - Átsuhant az agyamon az a gondolat, ha egy ilyen nőről lenne szó, mint te, akkor a milliók sem érdekelnének.

Nem mentem vissza Párizsba. Bukarestben vállaltam munkát, és minden este találkoztunk. Rájöttünk Richarddal, hogy annyi minden közös bennünk. Mindketten szegények voltunk gyerekkorunkban, és zsidók, akiket a vallásuk miatt kiközösítettek.

Richard ígéretes üzletember volt. Mivel éles volt az esze, ezt ki is használta a pénzkereséshez. De nagyon élvezte az elköltését. Rendszeresen jártunk éjszakai bárókba, meg színházba és nem igazán gondoltunk a jövőnkre. Aztán egyik este így szólt:

- Én nem vagyok egy könnyű eset. Sokat fogsz miattam szenvedni!

Annaira szerelmesek voltunk egymásba, hogy semmi mással nem törődünk.

Tradicionalis, vallásos esküvőt tartottunk. A borospoharat is földhöz vágják, ami azt jelenti, hogy emlékezzünk arra, hogy Jeruzsálemet pogányok tiporták le.

A boldogságunk kevesebb, mint egy évig tartott. Aztán Richard elkezdett csúnyán köhögni. Amikor hazajött az orvostól,

egészen falfehér volt: tbc. Az egyik tüdején volt egy folt. Azonnal be kellett mennie egy szanatóriumba.

Abban az időben a tbc egy csúnya, hosszan tartó betegség volt, aminek sokszor végzetes lett a kimenetele. Mintha Richard megkapta volna a halálos ítéletét. Úgy tűnt, életem legnagyobb tragédiájával állok szemben. Egy kegyetlen, borzalmas játszma-ba kerültem bele, ami a legnagyobb boldogságom közepén csap le rám.

Amikor Richard elment egy hegyi szanatóriumba, én odaköltöztem az anyjához. Tulajdonképpen kedves volt, de mégis elég sok éjszakán sírtam álomba magam.

Kéthetente vonatoztam Richardhoz, hogy meglátogassam. Gyönyörű helyen volt. Minden olyan békés. Erdővel borított hegyekre, völgyekre nyíló kilátással. Richard szinte elégedettnek tűnt. Azt mondta:

- Először az életemben, pihenek.

Hálás volt, és egyre jobban erősödött. De egy furcsa változás is történt benne.

- Gondolkodtam a múltamon. Mindenkit megbántottam. Az anyámat, és sok lányt, akiket te nem ismersz. Mindig csak magammal voltam elfoglalva.

- Ne siránkozz rajta! - mondtam neki. - Én is ilyen életet éltem. Ez hozzá tartozik a fiatalsághoz.

Egyik alkalommal éppen olvasott. A könyvet a szanatórium egyik betegétől kapta.

- A Ratisbonne testvérekről szól a könyv - mondta. - A zsidók megtérésére alapítottak egy rendet. Addig, amíg én elfecséreltem az éveimet, ők közben imádkoztak értem.

Beszélt nekem Jézus Krisztusról. Ez volt a tőle kapott legnagyobb pofon az életemben. Én egy ortodox zsidó családban nőttem fel, ahol tilos volt kimondani Krisztus nevét. Amikor egy templom mellett elhaladtunk, másik irányba kellett néznünk. Én azt gondoltam magamról, hogy már túlléptem szigorú vallásos neveltetésem. De hogy Richard ilyenekről gondolkodik, borzasztóan elszomorított.

Ismertem a történelmet, hogy a keresztények szinte folyamatosan üldözték a népemet. Rákényszerítették a zsidókat arra, hogy megkeresztelkedjenek. Ezek inkább megölték saját gyermekeiket és saját magukat, minthogy elhagyják a vallásukat. Amikor ott kellett lenniük a katolikus miséken, viasszal dugták be a fülüket, hogy ne hallják azokat a szavakat, amiket ők Isten káromlásának tartottak.

És mi magunk is, ha körül néztünk, nem láttunk sok biztató jelet. Az ortodox egyház keményen antiszemita volt, de ugyanúgy az evangélikus is. A legnagyobb antiszemita szervezet az országban az úgynevezett „Országos Keresztény Védelmi Liga” volt. Úgy tűnt, hogy fő tevékenységük közé zsidó egyetemisták elagyabugyálása, és zsidó boltok szétverése tartozott.

Ezek alapján, akár a múltra gondoltam, akár a jelenre, nem tudtam felfogni, hogy mi vezethette Richardot arra, hogy kereszténnyé váljon. Soha senki nem tudta igazán elmondani nekem, hogy mi is a kereszténység lényege.

Richard egyre jobban lett. Próbáltam neki arról beszélni, hogy milyen jó lesz majd újra Bukarestben lenni. Ő meg arról lelkenedett, hogy miket fedezett fel a Krisztus életét bemutató Új Szövetségben. Korábban nem terveztük, hogy lesznek gyermekeink. Most meg azt ecsetelte, hogyan fogjuk őket felnevelni.

És a férjem felgyógyult a kis hegyi faluban. Viszont történt egy számomra hátborzongató dolog is. Egy idős férfi, aki egyébként ács volt, néhány napot velünk töltött. Amikor meghallotta, hogy Richard zsidó, tágra nyíltak a szemei izgatottságában. Érdes kezét rátette a férjem kezére és ezt mondta:

- Az életem végére egy valamit kértem Istentől. Mivel Jézus Krisztus zsidó volt, ezért én is szerettem volna Neki egy zsidót ajándékba adni. Itt eggyel sem találkoztam, a falut viszont nem hagyhattam el, ezért Istennek kellett valakit ideküldenie. És tessék, itt vagy előttem, válasz az imámra!

Richardot ez nagyon megérintette, de az én szívem ettől jobban összeszorult. Mielőtt elindultunk, az ács adott a férjemnek egy használt Bibliát, ezekkel a szavakkal:

- A feleségem és én órák hosszat imádkoztunk e fölött, kérve a megtéréseidet.

Richard belelapozott. Én meg nem tudtam, hogy mit csináljak. Teljesen meg voltam döbbenve. Azok közül, akik nem zsidók, csak elképzelni tudják, hogy milyen keresztényellenes érzések kavarghatnak egy zsidó szívében. A történelmi tényeken kívül még személyes emlékeim is voltak ezzel kapcsolatban. Amikor gyerek voltam, gyalog kellett hazamennem az iskolából. Az egyik saroknál két nagyobb lány lesben várt rám, hogy meghúzzák a hajamat. „Csak azért, mert te egy kis koszos zsidó fruska vagy!” Ők viszont keresztények voltak. Ez csak egy gyerekes játék volt, de később, amikor már felnőttem, már elkezdődött a náci Németországban a zsidók üldözése.

Richard mondta nekem, hogy Jézus maga is az igazságtalan-

ság áldozata volt, de én nem bírtam elviselni, hogy ő ezt a tiltott nevet a szájára veszi.

- Nekem nincs Rá szükségem! – mondtam. És neked sincs! Ez nem természetes így! Mi zsidók vagyunk, nekünk más az életünk!

Amikor az alámerítkezéséről beszélt, azt hittem, hogy elájulok.

- Inkább meghalok, mintsem keresztény váljon belőled. Hidd el, hogy ez nem normális!

Mondtam neki, hogy ha vallásos akar lenni, akkor a saját zsidó hitét gyakorolja. Egy ideig ezt meg is tette. Eljárt a zsinagógába, de ott is Krisztusról beszélt. Aztán meggyőződött, hogy nézzek be egy templomba. Rettegtem ettől, de hajtott a kíváncsiság is.

Tele volt szentek képeivel. Megmutatta, hogy ezeknek több mint a fele zsidó volt, mint ahogy Jézus és Szűz Mária is.

Mózes könyvében található tíz parancsolatot minden gyerekek tudnia kell. A Zsoltárok, Dávid zsoltáiraiból valók. Az Ószövetség tele van Krisztusról szóló próféciákkal, kijelentésekkel.

- A tény az - mondta Richard, ahogy körbe vezetett a furcsa, boltíves épületben -, hogy maga a kereszténység egyszerűen a mi zsidó hitünkön alapszik, és ez nyílt meg a föld minden népének is.

Ki tette lehetővé, hogy a zsidó értékek, erkölcs, és bölcsesség a világban elterjedjen? Több százmillió emberhez eljusson, már több mint kétezer éve? Csak Jézus Krisztus tudta ezt megtenni. Mivel a zsidók Szent Könyve, az Ó műve le lett fordítva héberről több ezer nyelvre. Ma a Bibliát olvassák az emberek, parasztoktól kezdve tudósokig: Pasteur, Einstein és még sorolhatnánk.

Éjszakákon át türelmesen érvelve gyűrte le Richard az ellenvetéseimet. Elolvastam az Új Testamentumot. Csodáltam és nagyon megszerettem a Megváltót. De igazán azzal tudtam azonosulni, amit Gandhi mondott: „ A kereszténységből nekem csak Krisztus kell, a többit megtarthatod!” Jézus követőivel, akik ártottak a népemnek, nem akartam semmilyen közösséget.

Richard nem így volt ezzel.

- Nem fogadhatod el Jézust a tanítványai nélkül. Ő nem hagyja ott őket miattad! És a tanítványait sem fogadhatod el anélkül, hogy Júdást a barátodnak nevezd, ahogy Jézus is tette.

Egy idő után elfogadtam az érveléseit, de az érzelmeim még kavargtak, bennem volt az ellenállás. Ezek pedig egyre erősödtek. Mondtam magamnak: Igaza van! De a szívem, a belém

égetett neveltetésem lázongott! Néhány héttel később ez a belső vívódás már tombolt bennem.

Egyik este Richard az Anglikán Egyház zsidó missziója által szervezett imaalkalomról jött haza. Megfogta a kezemet és azt mondta, hogy átadta a szívét Krisztusnak, és hamarosan meg fog keresztelkedni.

Azt gondoltam magamról, hogy egy kemény, sokat elviselni képes személy vagyok. De ezt a hírt már nem tudtam megemészteni. Órákra bezárkóztam a szobámba. Elhatároztam, hogy aznap, amikor megkeresztelkedik a férjem, én öngyilkos leszek.

Amikor elérkezett a nagy nap, egyedül maradtam otthon, bezártam az ajtót, lerogytam a földre és zokogtam. Egy borzasztó ürességet éreztem, mintha sivatagban lennék, ahol tombol a szél. Kétségbeesésemben felkiáltottam:

- Jézus, én nem mehetek Hozzád, és Richardot sem akarom, hogy a Tiéd legyen! Már nem bírom tovább!

Még én magam is megdöbentem saját hangom erején. Sokáig ott feküdtem a padlón, sírva.

Aztán lassan kezdtem megnyugodni.

Valami megváltozott bennem. Visszatért az életkedvem.

Richard alámerítkezése egy másik városban történt, ahova vónattal utazott. Amikor visszajött, elé mentem virággal az állomásra.

Nagyon örült nekem. Aznap késő estig beszélgettünk a történetről. Most már tudom, hogy szépen lassan elindult bennem egy változás, amit egy számomra érthetetlen erő hozott létre. Azért meg kell, hogy jegyezzem, hogy mindig azt gondoltam, hogy én hozom a döntéseimet.

Őszintén, még nem voltam kész arra, hogy kereszténynek nevezsem magam. Fiatal voltam. Még szórakozni szerettem volna, táncolni, meg moziba járni. Nem pedig gyülekezetekben prédikációkat hallgatni. Richard, hogy a kedvemben járjon, néha bele is ment az ilyen programokba. Egyik vasárnap este elmentünk egy szórakozóhelyre, ahol elég hamar rájöttem arra, hogy egyáltalán nem érzem jól magam. A zaj, a cigarettafüst, az alkohol, meg a poénok egyre jobban zavartak. A beszélgetések pedig unalmasak, vagy visszataszítóak voltak. Nem is tudtam odafigyelni rájuk. Megkérdeztem Richardot:

- Nem mehetnénk haza?

Meglepetésemre azt mondta, hogy udvariatlan lenne ilyen korán elmenni. Mintha olvasna a gondolataimban, mindig valamilyen kifogással ott tartott. Aztán eljött az a pillanat, amikor már nem bírtam tovább. Úgy éreztem magam, mintha mocskos lennék.

Nagyon későn, amikor hazafelé tartottunk azt mondtam Richardnak, anélkül, hogy átgondoltam volna:

- Most rögtön meg szeretnék keresztelkedni!

Elmosolyodott.

- Elég sokáig vártál vele, várjál még egy napot!

Másnap elvitt a barátaihoz az Anglikán Misszióba, Adency pásztorhoz, egy szent emberhez, és Ellison pásztorhoz, aki szintén úgy tűnt nekem, mintha nem is e világból való lenne. Mindketten, mindenüket feladták a szolgálatukért. Ő tőlük tanultam meg azt, hogy a kereszténység, áldozatról és önmegtágadásról szól.

Kimondhatatlanul boldog voltam, és ezt másokkal is meg akartam osztani. Megkeresztelkedésem utáni nap éppen munkába sietve beszélgettem egy zsidó barátnőmmel, akiről meg voltam győződve, hogy ő is megtér. (Máris elfelejtettem, hogy én magam is miket gondoltam erről!) De minél többet beszéltem a bennem végbement változásról, annál kevésbé akart meghallgatni engem.

- Szóval, elveszítettelek téged! - mondta, és sírva tovább ment.

Ő egy nagyon közeli barátnőm volt.

Ez csak az első lecke volt számomra.

Megtérésem után született meg a kisbabánk. Korábban nem akartunk gyerekeket, mert úgy gondoltuk, csak akadályoznának minket szabad életünkben. A fiúnk Mihai 1939-ben jött a világra. Ekkor már gyülekeztek Románia felett a sötét felhők. Hitler bűvkörébe tartoztunk, és tudtuk, hogy itt is hamarosan a zsidók ellen fognak fordulni. Minden körülmény a gyerekvállalás ellen szólt. De nekünk mégis meglett a fiúnk, Mihai. Mennyire hálásak vagyunk azért, hogy él!

Richard anyja majdnem annyira büszke volt rá, mint mi. Első nap minden rokonának sietett elmondani a jó hírt:

- Richard kiköpött mása, és milyen kis okos!

Richard azt mondta nekem róla:

- Olyan sötét a haja, mint neked és olyan szép is. Bár most még csak sírni tud. Mikor mond valami okosat?

Fölöttébb boldogok voltunk!

Amikorra befejeztem a történetemet, már majdnem este lett. A cella szinte minden zugában elkerülhetetlenül viták és érvelések hangzottak el. Ahogy a nők elhelyezkedtek a priccükön éjszákára készülődve, karok és mozdulatok árnyjátéka vetült a mennyezetre. A teremben olyan hangzavar lett, mintha egy dühös méhkasba került volna az ember.

Ígéretek

A folyosón férfihangokat meg súlyos csizmák döbürgését lehetett hallani. Kivágódott a nagy ajtó.

- Álljanak fel!

Egy csapat ór lépett be. Őket pedig kilenc tiszt követte. A cella közepén félkörben álltak meg. Zsinórok csillogtak a tiszta, jól vasalt egyenruhájukon. Velük szemben pedig zsíros, hosszú hajú nők csoportja állt rongyokba öltözve. Senki nem szólt egy szót sem.

A katonatisztek undorral bámultak minket, az egyik még egy zsebkendőt is az orrához tartott. Aztán némán kivonultak. Az ajtó becsapódott mögöttük.

Ez volt Jilavában az első és utolsó alkalom, hogy szemrevételezték minket. Zsvij támadt, mindenkinek volt elképzelése arról, hogy ez mit jelenthet. Mint ahogy arról is, hogy ha valakinek három bab volt a levesében, és nem kettő.

- Ne kérdezzétek, hogy ezt honnan tudom - a kedves Viorica mondta barátainak. - Az amerikaiak ultimátumot nyújtottak be Moszkvának! Tegnap hallottam, de nem hittem el. Ezt viszont csak nektek mondom!

A titok pillanatok alatt szájról szájra járt a teremben. Minden egyes priccsen csacsogó nők gyártottak újabb és újabb variációkat egy témára. Már szabadnak és nemzeti hősnek látták magukat. Jönnek az amerikaiak! Hacsak máris nincsenek itt!

Egészen addig mámoros örömben úsztunk, amíg ismételten ki nem nyílt az ajtó.

- Gyerünk, hordóék! Hölgyeim, megjött a sárgarépa leves!

A gőzölgő hordó bűze megelőzte a látványt. Sok idősebb nő meg se mozdult. Addigra már túlságosan gyengék voltak ahhoz. Ez a halálos étrend - akkor persze ezt még nem tudtuk - a munkatáborra való felkészítés része volt. Persze a leggyengébbek voltak a legkiszolgáltatottabbak. Az „inspekció” is a költöztetés folyamatához tartozott hozzá. Eldőlt a sorsunk, Amerika beavatkozása nélkül.

- Természetesen ez rabszolgamunkát jelent - mondta nekünk egy fiatal tanárnő. - De a csatornánál naponta közel 70 deka kenyeret kaptok! És még makaróni is van!

Micsoda boldogság! Jilavát elárasztották a pletykák! Minden egyes újabb érkező hozzáadott egy kicsit a csatorna csodáihoz. A

nagy létesítmény, amelyről már régóta beszélnek, milliárdokba fog kerülni. A csatorna 64 km hosszan fog végig haladni Dél-Románia sík területein. A Dunát fogja összekötni a Fekete-tengerrel.

Több millió tonna követ kell felrobbantani. Külön ennek a kivitelezésére létesítettek cementgyárakat. Óriási összegekért béreltek üzemeket Oroszországtól. Mérnökök, hivatalnokok, adminisztrátorok hadát vették már fel. Kormányon belül is létrehoztak egy új hivatalt. Románia egész gazdasága a Csatornára összpontosított.

- Azt beszélük, hogy a csatorna mellett felállított munkatáborokban még azt is megengedik, hogy csomagot kapjon az ember.

- Bármit, amit otthonról szeretnél kapni!

- Csokoládét!

Csokoládé volt mindenkinek az álma!

A csatornánál volt ingyen meleg ruha és orvosi ellátás.

Mindezekon felül a csatornánál találkozhat az gyerekeiddel, meg a férjeddal. Ráadásul nem egy rövid látogatási időre, hanem egy egész napra.

És mi mindezt elhittük! Semmi másra nem tudtunk gondolni.

- De nem mindenki jogosult arra, hogy odamehessen – figyelmeztetett minket Viorica.

- Ahogy egyik nap a politikus említette nekem: „Szocialista társadalomban a munka kiváltság, és nem banditáknak való.”

Jilavában egyre elviselhetlenebbé vált a túlszűfolttság. A 4-es cellában harminc főnek volt hely, de 1950 karácsonyára már nyolcvan voltunk. Nem lehetett úgy menni az ágyak között, hogy ne lépjél rá valakire. Ott is feküdtek. A levegő pedig borzasztóan bűzlött.

Annyira megőrültünk, amikor egyik reggel kivittek minket, hogy megfűrödjünk. De ez a kis boldogság is rövid életű volt, mint ahogy minden jó a börtönben. Férfi örök siettettek, lökdöstek, vertek minket a sötét folyosókon. Sok nőnek, akik hónapokon keresztül csak feküdtek, ez a hirtelen mozgás túl soknak bizonyult, közülük néhányan össze is estek.

- Öt perc! Csak öt perc! – harsogta egy fiatal, cigány kinézetű hadnagy. – Levetközni, lezuhanyozni és aztán kifelé! Nincs beszélgetés! Ha valaki nem tartja be, azt megbüntetem.

Azon nyomban egy nő kezdett el rikácsolni. A mögötte álló nő felé fordult.

- Ráléptél a fájó sarkamra!

Erre valami motyogós bocsánatkérés érkezett.

- Talán nem tudod, hogy én ki vagyok?

Mi mindannyian tudtuk, hogy ki ő. Ő volt a cella leggonoszabb besúgója. A vétkes nő, aki majdnem hetven éves volt, nyugodt hangon, bár levegőért kapkodva a folyosói rohanás miatt azt mondta:

- Kedvesem, én már néha azt sem tudom, hogy én ki vagyok! Honnan tudnám, hogy te ki vagy!?

Egy őrijítő sípolás hasított a levegőbe. A hadnagy indulatosan belefújt a sípjába. Feje elvörösödött a dühtől, úgy kiáltotta:

- Nincs zuhanyozás! Vissza a cellába! Gyerünk!

A hűgyszagú folyosón, káromkodva leütötték az idős asszonyt az örök.

A 4-es cellából hallottuk, hogy ordítóznak a szomszédunkban. Egyesek bosszút akartak állni a besúgón. Mások a gyenge idős nőt akarták megbüntetni, akiről kiderült, hogy az ország legnagyobb demokratájának, a Nemzeti Párt egy korábbi elnökének a felesége.

Szegény Mihalache asszony! Ebbe a borzasztó komédiába ő csak véletlenül keveredett bele.

Aztán később kiderült az igazság. Nem működtek a zuhanyok. Eltört egy vízvezeték. De hát a fürdésre való parancs már előtte megszületett. Ennyi nőt viszont ki tudna lefürdetni víz nélkül? A főfelügyelő megoldotta a problémát. A besúgóval megegyezett, hogy csináljon egy kis felfordulást, egy műbalhét.

Mihalache asszony megható válasza viszont elterjedt a börtönben. Honnan is tudhatnánk, hogy kik vagyunk!? Elvették a családkunkat, identitásunkat, és mindenünket. De hát egy hernyó tud arról, hogy pillangó lesz belőle, amikor bebábozódik? Talán mi is, a 4-es cellában szenvedés által húztuk magunk köré a kemény burkot, amiből később szentekként tudunk kibújni.

Másnap reggel Georgescu tizedes egy papírral a kezében jelent meg.

- Mindazok, akiknek a neve ezen a listán szerepel, azon nyomban útra kelnek.

Várakozásteljes csend lett.

- Esetleg megtudhatjuk, hogy kik szerepelnek a listán? - Gavrioiuné bátorkodott megkérdezni.

- Ne osztogassál nekem parancsokat! - ragadta meg Gavrioiuné ruháját, fenyegetően. - Nesze! - odanyomta neki a listát. - Gyerünk, olvasd fel nekik! Kikészülök tőletek!

Georgescunak nehezére esett az olvasás, és a listát ráadásul kézzel írták.

A nő hangosan felolvasta a neveket, a csoport pedig távozott. Semmivel nem indokolták meg, hogy miért éppen ők mennek el. Néhányan azt gondolták, hogy haza engedik őket. De Jilavától semmi sem lehet rosszabb!

Mi csak irigykedve néztünk rájuk. Ők pedig rajtunk szánakozva, értékes apróságokat hagytak ránk.

- Sabina, szeretnéd ezt a zsebkendőt? Sajnos nem túl tiszta! - Ioanidné ajánlotta fel nekem, amit ő törölközőként vagy kis terítőként használt.

Veronica nővér, az apáca, adott nekem egy hosszú, fekete rakott alsószoknyát.

- Vedd el, fogadd el! - könyörgött. Van még egy nekem, kint van vagy mínusz tíz fok.

Elfogadtam. A szoknya a földet söpörte, de a lábaim legalább nem fáztak. Veronica nővér vidáman megpuszilt, és elsietett, nem tudni, hogy hová, talán éppen a halálába igyekezett.

Én meg csak vártam, nap mint nap, hogy a nevemet szólítsák. Emlékszem, 1951. január 6-án feküdtem a priccsemen, és azon gondolkodtam, hogy aznap van Mihai születésnapja. Csak úgy tódultak fel bennem az emlékek. Richard még a szülés előtt eldöntötte, hogy fiúnk lesz és azt is, hogy mikor fog a világra jönni. Azt mondta egyik este:

- Ami sok az sok! Ha nem jelentkezik a baba este 9-ig, hívok egy taxit és beviszlek a kórházba.

- De hát nincsenek fájásaim!

- Ebben a családban én döntöm el, hogy neked mikor legyenek fájásaid!

Igy tehát elvitt a kórházba, és másnap, amikor bejött hozzám, már egy kislíúval vártam.

Mivel nehéz volt a szülésem, átvittek a műtét utáni kórterembe.

- És a másik? - kérdezte. - Én kettőt szeretnék! És hamar!

Én rámosolyogtam és azt mondtam:

- Ne haragudj, de ezt még nem tudom megígérni!

Nagyon boldogok voltunk.

Aznap szerepelt a nevem a listán, amikor Mihai éppen a tizenegyedik évét töltötte be.

Reggel 8-kor már a 4-es cellán kívül voltam, és a folyosón vára-koztam. Visszakaptam a nyári kabátkámat. Georgescu és a többi őr komédiába illően kedvesek voltak a sorban álló nőkkal. Ők se tudtak többet, mint mi; arról, hogy mi fog velünk történni. Lehet, hogy a jövőben még valahol találkozunk. Még az is elképzelhető,

hogy megérkeznek az amerikaiak.

Egész nap a didergő hidegben ácsorogtunk. Másik cellából is csatlakoztak hozzánk. Végre felmáztunk a teherautóra, és elvittek Ghencea-ig, a Bukarest közelében levő átmeneti táborba.

Laktanyák mellett haladtunk el, ahol nők és férfiak ülve dolgoztak. Aznap este csillagos volt az ég, de dermesztően hideg. Beton kemény földön trappoltunk. De mégis úgy éreztem, hogy ez a Mennysorság! Jilavában, a föld alatt töltött hosszú hónapok után végre felnézhettem az égre, és láthattam a holdat, ahogy kettéhasít egy felhőt. Ez a szerelmesek barátja! Hányszor kellett elrejténie orcáját annak idején, amikor Richard csókot lopott tőlem a kihalt utcán.

Ghencea egy régi német laktanya volt. Szögesdróttal körbe kerített nagy terület, benne rozoga faházak, és kinti latrinák. Laza volt a fegyelem. Nyugodtan kísérelhettem az ajtón, és beszélgethettem a másik házból valókkal minden további nélkül. Egy szempillantás alatt elillant tőlünk a boldogtalanság. A tiszta, fagyos levegőben üdvözlő kiáltások hallatszottak.

- Elengedni? - egy fekete szemű, sudár lány felkiáltott, amikor meghallotta az újonnan érkezők reményteljes beszélgetését. - Micsoda ötlet! Ez a csatorna kezdő pontja. Néhány nap múlva elvisznek oda benneteket.

Most már több mindent megtudtunk a csatornáról. Munkatáborok és városok sokaságát állították fel az útvonala mentén. Tassaulnál felépítettek egy új mélytengeri kikötőt. Az egész Karasu völgyet ki kellett szárítani.

Harmadik napon a parancsnok elé állítottak. Zaharia Ion tiszt már a húszas években csatlakozott a párthoz. Soványka testén csak úgy lötyögött a grandiózus egyenruha. Mintha egy páncél védte volna. Valószínű, hogy látszott rajtam, hogy megriadtam tőle. Beesett arccal mosolygott.

- Tudja, hogy miért nézek így ki? - érdeklődött. - Mert a burzsoá ideje alatt a börtönben éhezettek. Olyanok, mint maga!

- Nagyon sajnálom, ha igazságtalanul került börtönbe! - mondtam neki. - De én nem tartozom a burzsoá közé.

Rám nézett elgondolkodva.

- Van egy ajánlatom!

Ami arról szólt, hogy ahelyett, hogy a csatornára mennék dolgozni, maradhatnék kiváltságos őrizetesként a Ghencea viszonylagos kényelmében. Cserébe mindössze bizalmas jelentéseket kéne néha-néha leadnom a foglyokról.

- Köszönöm! - mondtam. A Bibliában két áruőről lehet olvasni. Az egyik, aki Dávid királyt árulta el, a másik, aki Jézust. Mind a ketten később felkötötték magukat. Én nem szeretném így befejezni az életemet, úgyhogy nem leszek informátor.

- Akkor viszont soha nem lesz szabad!

Ami Zaharia Ion parancsnokot illeti, egyik "burzsoá" üldözője sem bizonyult annyira könyörtelennek, mint a kommunista elvtársai, ugyanis később hamis vádakkal letartóztatták és börtönben halt meg. Mostanra már hivatalosan is „rehabilitálták”. Aki nek a létezésében sem ő, sem a kegyetlen felettesei nem hittek, hogyan tudna a lelkének megnyugvást adni?

Bukarest közelében egy rendező-pályaudvaron végre felszálltunk a vonatra, ami a csatornához indult. A hosszú, fekete börtönvagon dugig volt, nem csak „politikai” foglyokkal, hanem tolvajokkal, utcalányokkal és romákkal. Morcos örök betuszkoltak minket a kocsikba. Leültünk a félhomályban, és vártuk, hogy elinduljunk. Egészen magasan voltak a rácsos ablakok, azokon szűrődött be némi fény. Végre szép lassan nyikorogva elindultunk dél felé.

Egyszer csak megpillantottam egy csillogó víztükroét és a folyó part szép zöld pázsitját. Eszembe jutott Prut folyó, ami a szülővárosom közelében folyt. Sokszor elmentünk a mellette levő erdőbe, erdei szamócát szedni, amit aztán cukorral, meg tejszínnel megettünk.

Hosszú órákon keresztül utaztunk, míg végül megállt a vonat, és holtfáradtan, elzsibbadva, kikászálódtunk a kocsiból. CER-NAVODA: az állomás feliratát olvastuk. Duna menti kis város. A tábor innen még kilométerekre volt. Oda kellett menetelnünk a sötét, fagyos éjszakában.

Végre megérkeztünk. Szögesdróttal ellátott kapukon és magas őrtornyok alatt kellett áthaladnunk. Reflektorok pásztáztak az egyforma kunyhók között.

Második rész

A csatorna

Amikor a házsor utolsó épületébe belépett a csoportunk, hangos üdvözléssel köszöntöttek minket az ott levők.

- Valiea! Te jó öreg Valiea!

Az egyik nő előreszalad, és átölelt valakit.

Valiea egy kb. huszonhat éves cigány nő volt, profi tolvaj. Sok roma lopott, de Valiea tevékenysége híres volt. Egy koromfekete, dús hajú, sas orrú idősebb cigányasszony – aki a főnök volt, – a szárnyai alá vette. Rögtön találtak neki egy ágyat, adtak neki enni, és mind e közben úgy csicseregtek, mint a szarkák.

Én senkit sem ismertem, és engem se ismert senki. Sőt rám se néztek. Szombaton késő este az egész napi munka után már mindenki holtfáradt volt. Kidőltek az ágyukon. Körülnéztem, hogy hol van egy üres hely, de már minden ágyon jócskán voltak. Így hát leültem a földre. Egy perc se telt el, és máris egy nő, akinek az ágyához dőltem, elkezdett nekem a lányáról mesélni. Fogalma sem volt arról, hogy a lányát letartóztatták-e, vagy kidobták-e az utcára.

- Az a nagyszerű itt, hogy reménykedhetünk a vorbitor-ban (hivatalos látogatási engedély rokonoknak). Még ruhát is kérhetünk tőlük.

Ezzel betette a bogaram a fülembé. Nem tudtam aludni, egész éjjel csak azon járt az eszem, hogy esetleg láthatnám Mihait. Hajnal felé tudtam végre elszundítani. Heves szívveréssel ébredtem. A sötétben csikorgást, valaminek a nyikorgását hallottam.

- A dög! - hördült fel a mellettem levő nő. - Felugrott az ágyamra!

Akkor csapta meg az orromat egy fanyar szag! Patkányok!

Kicsit távolabb egy lágyabb, intelligens hang szólalt meg:

- Valójában a patkányoknak van okuk zavaró körülményeknek tekinteni minket, nem nekünk őket. Ők már régebb óta itt vannak. Már pár generáció óta.

Egy másik kedélyesen hozzá tette:

- Egy kis kenyeret kéne félreraknod nekik az éjszakára. Ez eltereli a figyelmüket arról, hogy téged harapjanak meg.

Vasárnap reggel a deszkapadlón töltött éjszaka után abban reménykedtem, hogy napközben majd tudok egy kicsit pihenni, meg kimoshatom, megvarrhatom a ruháimat. Ez egy naiv elképzelés volt.

A tábor női szekcióját egy olyan rab irányította, aki többszörös bűnöző volt. Biddable Rinát a táborparancsnok választotta ki a politikusok iránt érzett gyűlölete miatt. Míg a bűnözői múlttal rendelkező foglyok lebzseltek, addig a politikaiak térden csúszva sikálták a padlót.

- Minden újonnan érkezőnek kint gyülekező, fürdésre! - kiabálta.

Felsorakoztunk, majd az örök kíséretében a fagyos sáron keresztül át masíroztunk a fürdőbe.

Voltak közöttünk prostituáltak, jól nevelt fiatal úrihölgyek, és magasan képzettek. Néhányan nyöszörögtek, mások sikítottak, és voltak, akik káromkodtak. De azt az örök is megtették.

Csak nevettek és közben nagyokat dobbantottak a csizmájukkal. Rina egy színes kendővel bugyolálta be a fejét, amiből csak a kis malacorra kandikált ki. Olyan volt, mintha gágogna, miközben sürgette a többieket.

Körbeforgott velem a világ! A vizes betonpadló arcul csapott. A fárasztó utazás, az éhség, a szégyen összeadódott és elájultam. Visszavitték a barakkba és lefektettek egy ágyra.

És valami furcsa dolog történt. Rám dobtak egy kabátot, és egy sűrű-fehér csíkos zsákanyagból készült szoknyát. A harisnyám már tele volt lyukakkal, még mindig rajtam volt a rakott szoknya, amit Jilavában az apácától kaptam. Zsidó fizimiskámmal, fekete hajammal biztos szokatlanul néztem ki.

A politikai foglyok többször rám sandítottak, majd úgy döntöttek, hogy nem közülük való vagyok. A romák viszont azt mondták, hogy hozzájuk tartozom.

Én mondtam nekik:

- Biztosíthatlak benneteket, hogy nem. Nem is beszélem a nyelveteket!

Egy sas orrú idősebb asszony, értelmes tekintettel rám nézett és megveregette a karomat.

- Drágám, mi ezt jobban tudjuk. Tudjuk!

Meg voltak győződve arról, hogy valami miatt nem merem bevallani a hovatartozásomat. Ettől kezdve Cernavodában cigánylány lettem.

Bárhon is legyenek, a romák mindenhol elkülönülten élnek. Kelet-Európában Románia volt a kedvenc országuk. Karavánokkal vándoroltak mindenfelé, a férfiak hosszú, beolajozott haját viseltek, a nőkön pedig bokáig érő, hosszú szoknya volt, sok alszoknyával. Feltűnően szépek voltak. Sokan közülük bármit elloptak, ami a kezük ügyébe került.

A kommunisták több ezret küldtek közülük börtönbe, vagy munkatáborba, ahol ugyanúgy folytatták kis stílusú tevékenységüket. Kizárt volt, hogy egy régi ruhadarabot, vagy akár egy rongyot is hosszabb időre felakasszon az ember. Bármi el tudott tűnni a bő szoknyák alatt.

A csatornánál szinte egyedül voltam a politikai foglyok között, aki semmijét nem veszítette el.

Richarddal együtt segítettük a romákat a háború végén, amikor kiözönlöttek a náci táborokból. Most lett meg ennek a jutalma.

Azt mondták, hogy majd együtt leszek a férjemmel meg a fiammal, és tengereken, országokon keresztül fogunk utazni, hogy rátaláljunk a boldogságunkra. De, hogy ez csak tizenöt év múlva fog bekövetkezni, arra nem számítottam.

Jóslással jól kerestek. Sok nő inkább odaadta a kenyéradagját, azért hogy azt hallhassa, hogy nem sokára kiengedik, és a családja jólétben fog élni. A cigányoknak nem volt kártyájuk, viszont egy olyan régi módszerrel jósolták meg a jövőt, ami talán Timur és Dzsingisz Kán idejére nyúlik vissza. Kukoricaszemeket dobáltak le a földre, és a minta alapján fogalmaztak meg reményteljes ígéreteket.

Nomádokként a cigányok bárhol letelepedhettek. Még a börtönben is olyanok voltak, mint egy nagy család. Később, amikor megengedték, hogy képeslapot küldjünk szeretteinknek, én írtam helyettük. Egyikőjük se tudott írni-olvasni. Minden üzenetet így kezdtek: „Az egész cigány népnek üdvözlétemet küldöm!”

Néha heves vitatkozások törtek ki közöttük. Az nem csak legenda, hogy a cigányasszonyok olykor-olykor a csecsemőiket használták bunkósbotokként, és azzal verték egymást. Addig nem hagyták abba, amíg mind a két gyerek meg nem halt. Szerettek önfeledten táncolni és énekelni, mert így még arról is elfelejtkeztek, hogy hol vannak.

Egy idő után mindegyiket megismertem azok közül, akikkel egy épületben voltam. Még az utcalányokat is. Néhányuknak nagyon jó természetük volt, és amikor megéreztek Jézus érintését, mindent megtettek annak érdekében, hogy kijöjjenek abból a

mocsokból, amibe az élet beletaszította őket.

Következő nap korán reggel elhagytuk a tábor. A Fekete-tenger felől fújt a fagyos szél. Vártuk, hogy elindulhassunk, az örök dörzsölgették a kezeiket, közben pedig mérgelődtek, hogy ki kellett bújniuk a meleg ágyaikból. Amikor megmozdultunk, azonnal ütöttek és káromkodtak. Rajtunk vezették le a dühüket.

A kapuknál, a vasból készült megfigyelő tornyok alatt elüvöltötte magát a minket vezető őr.

- 2000 bűnözőt és ellenforradalmárt viszek!

Vagy éppen ahányan voltak aznap, azt a számot mondta.

A csípős, viharos szél szúrta az arcbőrünket, és cibálta a ruhánkat.

Úgy tűnt, hogy nincs vége az embersornak. Előre néztem és csak a foglyokat láttam meg a mellettük toporgó fegyveres őröket. Néha még hátra is merészkedtem nézni, (ami egyébként tilos volt) és láttam a hosszan kígyózó sort, ami olyannak tűnt, mint egy hatalmas szörnyeteg. Egy vak, reménytelen szörny, ami testek, karok meg lábak összessége. Nincs célja, csak erőlködik addig, amíg össze nem esik.

Az ókori rabszolgák jutottak az eszembe. Az őseim ott volt Egyiptomban, és a fáraónak dolgoztak.

Mi egy töltést építettünk együtt, férfiak és nők. Földdel kellett feltöltenem a talicskákat. Amikor a talicska megtelt, egy férfinak kellett 200 méterrel odébb vinni. Egy meredek lejtőn kellett felfutnia vele a gát széléhez. Ott kiborította a földet, majd vissza. A férfiaknak keményebb volt a munkájuk, mint nekünk. Az első néhány talicska megtöltése után már támolyogtam, amikor ismét fel kellett emelnem a nehéz földdel teli lapátot.

Minden csapatnak megvolt a „brigádvezetője”, akinek voltak segítői, ők ellenőrizték, hogy mennyit dolgozol. Az elvárt norma szerint naponta legalább 8 köbméternek kellett lennie. Ha nagy erőfeszítések árán tudtuk is teljesíteni a normát, a következő napra már feljebb emelték a megtöltendő talicskáknak a számát. Ha nem teljesítettük, akkor megbüntettek minket.

A brigádvezetők megbízott foglyok voltak. Nekik különleges ellátásuk volt, sőt némelyek még fizetést is kaptak. Ők soha nem végeztek másfajta munkát. Ők voltak élet és halál urai. Rina maximumán kizsigerelte a munkásait.

Beszélgetés, vagy bármiféle más kapcsolat létesítése egymás között tilos volt. Én megkockáztattam, és reménykedtem, hogy nem bukok le. Amikor töltöttem a talicskát, néhány kedves szót szóltam a sorstársamhoz, és a Biblia szavaival buzdítottam. Ri-

adtan nézett rám az egyik középkorú férfi. Szerintem korábban földműves lehetett. Megragadta a talicskáját és csendben eltolta. Aztán egy másik férfi jött egy másik talicskával. Aztán megint másik, és megint másik.

A negyedik férfi szólt vissza:

- Rákosi báró hálás a kedves szavaidért, és szeretné tudni, hogy ki vagy.

Az általam földművesnek hitt férfi egy Erdélyből származó magyar nemes volt. Erdélyben évszázadok óta sok magyar élt. Ez a terület pár száz éven keresztül a Habsburgok fennhatósága alá is tartozott. Annyira meglepődtem, hogy egy pillanatra még a lapátomról is elfelejtkeztem.

- Gyerünk! Ébresztő! - hallottam Rina hangját 15 méterről. - Börtönben akarsz tölteni egy egész éjszakát?

Elkezdtem lapátolni teljes erőbedobással. A férfi felemelte a talicskáját és tovább állt.

A „Börtön” volt az a szó, amitől még a vér is megfagyott az ereimben. Egy 1,8 méter magas, és 80 centiméter széles lyuk volt. A táborban gyakori büntetési mód volt, hogy oda bedugták az embert. Az egész napi munka után, egész éjjel meg se lehetett itt mozdulni, állni kellett. Másnap meg megint dolgozni. De akkora már annyira fáradt volt az ember, hogy nem tudott rendesen teljesíteni, és így megint vissza egy éjszakára.

Délben kaptunk ebédre fél kiló kenyeret meg némi levest és zabot. Jilavához képest több volt, de ha a reményeinket nézzük, akkor attól jóval alul maradt. Ez volt mind, amit adtak az egész napi munkához.

Ahogy körülnéztem a szinte csont és bőr társaimon, azon gondolkodtam, hogy nem is csoda, hogy nem ismertem fel egy bárót. Ilyen állapotban nehéz volt megkülönböztetni egymástól a férfiakat. Mindegyikük foltos, rongyos ruhában volt. Mindegyiknek szinte egyforma, üres volt a tekintete, vagy esetleg a félelem tükröződött az arcán.

Voltak közöttük egyetemi tanárok, szerkesztők, papok, üzletemberek és magas rangú köztisztviselők. A mellettük levő rablóktól, striciktől és zsebtolvajoktól külsejük alapján szinte lehetetlen volt megkülönböztetni őket.

Még négy órát robotoltunk. Már lement a nap, amikor végre felsorakozhattunk, hogy visszatérjünk a táborba. Az úton többen összeestek, az egyik férfi éppen mellettem. Anélkül, hogy akár egy szót is szólt volna, két másik erősebb férfi felkapta. Az elesett férfi karját a vállukra helyezték és továbbmentek vele. Egy idő

nőt háton vittek. Lehetett látni, hogy az elgémberedett lábain levő harisnya már tele van lyukakkal. Előttünk valami zavargás alakult ki. Egy férfi holtan esett össze. Őt az út szélére húzták félre. Az egyre jobban ránk nehezedő sötétségben hárman, miközben az orruk alatt valamit morogtak, a vállukra vették. A szél továbbra sem hagyott alább.

A kapunál kiabálta a vezető őr: 2000 semmirekellő visszatért.

Már szinte teljesen besötétedett, csak nyugaton vöröslött az ég alja.

- Friss szellő! - az egyik őr nevetgélve jegyezte meg, miközben nagykabátjába beleburkolózott.

En úgy éreztem, hogy a csontomig hatol a hideg. Felhólyagosdta a kezeim, lábaim. Fájt minden tagom. Olyan volt, mintha a fejem nem is hozzám tartozna. Másnap már erősen folyt is az orrom, megfáztam.

A süvöltő szélben jócskán kellett várjunk, mire az egész csorda bepréselődött a kapukon. Más munkaterületekről is akkor érkeztek vissza, emiatt nagy torlódás alakult ki a bejáratnál.

Mire végre bejutottunk a barakkunkba, kitört a veszekedés. Az egyik utcalány eldugott valamit a matraca alá, ami eltűnt.

- Cigány tolvajok! - üvöltötte. - Én lehet, hogy prosti vagyok, de legalább nem nyúlok a másikéhoz!

Tania az egyik cigánylány nem hagyta válasz nélkül:

- Én lehet, hogy korábban loptam, de legalább csak a saját férjemmel feküdtem le!

A moldáv Lisa visítva kérdezte:

- Kivel? Nem a bátyáddal? - röhögött gonoszkodó viccén.

A románok gyakran aludtak egy szobában a családtagjaikkal. Akár egy ágyban is a férj, feleség, anya, anyós, sógornő.

Lisa egyébként ölt. Féltékenységből lelötte egy puskával szoknyapécér férjét.

- Nehogy te mond meg nekem, hogy hogyan kell viselkedni! - ordította Tania. - Ha akarom, vissza is adhatom, amit ellopok. De te egy ember életét oltottad ki, amit nem tudsz visszaadni.

Megpróbáltam befogni a fületem, hogy ne is halljam ezt a magas röptű erkölcsi vitát. További szóváltások után Tania visszaballagott a tolvajok közé a terem sarkába. A többiek lelkendezve fogadták, de ő ezt csak egy vigyorral viszonzta.

Tania magas, szép, csillogó fekete hajú lány volt, akit a többiek nagy tiszteletben tartottak. És félték tőle! A kalandok, amelyeket nagy élvezettel elmesélt, méltóvá tették arra, hogy elnevezzék az Ényveskező Tanianak. Ha valaki megsértette, az azt kockáz-

tatta meg, hogy kizárják a klikkjükből. Bárki, aki átverte, arra számíthatott, hogy egy éjszakát a kis cellában kell töltenie. Attól sem hátrált meg Tania, hogy az öröknek elmondjon valamilyen igaz vagy hamis történetet csak azért, hogy megbüntesse az el-lenségét. De a barátaihoz való hűsége mindennél előbbre való volt. Egyébként nagyon büszke volt a képességeire. A fiatalabb lányok röhögőgörcsöt kaptak, amikor elmesélte, hogy egyszer hogyan üritett ki félig egy ruhaboltot. Kiválasztotta közülük a legtehetségesebbet, hogy magánórát adjon neki.

A lányok szinte bálványozták. Arról számoltak be, hogy Tania a börtönön kívül mindig könyveket olvasott. Egyszer mikor betört egy üres házba, a könyvtárban találta magát. Elkezdett olvasni és nem bírta letenni a könyvet. Egy idő után viszont elálmosodott és elaludt a kötettel a kezében, egy kényelmes karosszékben. Amikor a házigazdák hazajöttek a színházból, ott talál-ták a lányt. Tania egyébként nem akarta bevallani, hogy művelt, mert úgy gondolta, hogy ez árthat a hírnevének.

Az ember elég hamar különbséget tudott tenni tolvajok, prostituáltak és a gengszterek szajhái között. Évek hosszú során elkövetett bűneik lenyomatokat hagytak a lelkükön. Beszédstílusuk, és viselkedésük azonnal elárulta, hogy kik is ők. Tania egy független nő volt. Volt benne valami nemesség.

Nekem viccelődve mondta:

- Ne gondold, hogy mi tolvajok erkölcstelenek vagyunk! Erkölc-si okokból én határozottan ellenzek minden olyan lopást, amit nem az enyém, hanem egy másik banda követ el.

Nagyon óvatosan próbáltam megkérnyékezni a szívét. Jobban meg szerettem volna ismerni őt. Megkérdeztem tőle, hogy ő nem hagyná-e el Romániát, mint ahogy sok zsidó és a kommunizmus elől menekülők megtették.

- A pokolba is! - nézett rám megvetően. - Amire én várok, er-ről a borzasztó helyről kikerülni és együtt lenni végre a fiúmmal. Őt nem tudták elkapni. Majd mi megmutatjuk ezeknek a kom-munistaféléknek, hogy mi mire vagyunk képesek.

Áradozott példaképének alvilági kalandjairól, külsejéről, és egyéb csodálatos képességeiről.

- Mi van a szüleiddel?

- Óh, a szüleim! - Úgy beszélt róluk, mint valami ócska bú-tordarabról. Haszontalanok. Anyám fiatalon nagyon szép nő volt, és gyakran váltogatta a fiúkat. Aztán egyszer csak bepoty-tyantam. Apa lelépett, akárki is volt. Anyám egy mocskos, öreg részeges fickó mellett kötött ki, aki minden este megverte. Aztán

még szült egy rakat gyereket.

Tania nagyon színesen, káromkodásokkal teli tűzdelve írta le történeteit, de egy idő után már meg se hallottad a trágárságokat. Olyan volt, mint mikor hozzászokunk egy beszédhibához. Megsajnáltam őt. Annyira vágytam arra, hogy elérjem a lelkét. Elszomorított, hogy minden lelkiismeret-furdalás nélkül mennyi embert átvert.

- Aztán egyszer csak rájött arra, hogy a nagy szerelme, éppen a sógora. Meg kellett osztania a szobát, hat másik rokonnal, az ágyát pedig a nővérel és annak a férjével. És megtörtént a dolog. Ő csak tizenkét éves volt ekkor. Egyébként már öt évesen megtanították lopni - folytatta a beszámolót.

Egy másik nap kitört belőle:

- Igen, tudom a parancsolatot, hogy ne lopj! A rendőrök is ezt mondták nekem, miközben ütöttek, ezek a „maguk fajták”. Mondtam nekik, hogy ti vagytok a „maguk fajta” tolvajok. Elrabolatok minden földet, minden házat, és az egész valamire való országot. Ti mondjátok meg nekem, hogy mi helyes, és mi nem? Kővér feneketeiken pöffeszkedtek a plüssel kárpitozott irodákban. Meg kéne próbálnotok nektek is Bukarestben télen-nyáron híd alatt aludni, és utána papolni arról, hogy ne lopj! - harsányan nevetett ezen.

- Jól elverték! Kiverték az első fogaimat. Most ez a lemez van a helyükön. - Kivette a szájából, és megmutatta nekem.

Szemei villogtak. Néhányan a csodálói közül, akik köré gyűltek, csak együttérzéssel bólogattak.

- Tania, te csodálatos vagy! Soha nem lett volna nekem mindehhez ennyi lelkierőm! - mondta Joana, egy törekeny fiatal lány, aki egy bukaresti gengszter szeretője volt. A rendőrség megérkezése előtt le tudott lépni a férfi, és most biztonságban van Párizsban.

A többi nő rám nézett, hogy mindehhez mit szólok.

- Tania, nagyon bátor nő vagy! Mindazzal a dinamizmussal és ésszel, amivel te rendelkezel, sokkal többre is vihetnéd! Csak azért, mert a szüleid élete ennyire kisiklott, nem jelenti azt, hogy a tiédnek is ugyanolyannak kell lennie. Nagyon sok híres embernek borzasztó szülei voltak, vagy nem is voltak, mert árvaként nőttek fel. Ha megváltoztatod a gondolkodásmódod, és helyes irányba indulsz el, lehet, hogy rád is nagyság vár.

- En, híresség? Milyen területen? - említett néhány fura lehetőséget. - Kérlek, ne értsél félre, de én SZERETEK lopni. Ez az életem, erre születtem!

Megpróbáltam egy példával más irányba terelni.

- Egy nagyszerű ember az életét csalóként, szélhámosként kezdte. Máténak hívták. De amikor találkozott az Úrral, annyira nagy hatást gyakorolt rá az Ő jósága, és szeretete, hogy mindenét elhagyva, tanítvány lett belőle. Tolvajból szent lett. Jézus a mai napig szeret, és hajlandó megbocsátani a föld bármely pontján élő embernek, mint ahogy neki is megtette. Mátéból mártír lett. Ő írta meg az egyik evangéliumot, amit most az egész világon olvasnak.

- Tanítvány, szent és mártír! Honnan vették ezeket a szavakat?! - Tania gúnyolódott.

A politikai és bűnügyi foglyok közötti szakadék (akiket vallási okokból tartóztattak le, azok is politikainak számítottak) sokszor áthidalhatatlannak tűnt. Mindig elítélt nők voltak azok a kiváltságosok, akik főnöki pozíciót kaphattak, mint normafelügyelő, vagy szobafőnök. Ők keserítették meg a korábban közép és felső osztályhoz tartozók életét. A tolvajok gúnyosan „Asszonyomnak” szólították őket, és mindenféle dolgot kitaláltak, hogy borsot törjenek az orruk alá. A politikaiak nem akartak és nem is próbáltak kapcsolatba lépni a többiekkel. Zsidó-cigány keresztényként, aki nem tartoztam igazán egyik oldalhoz sem, szerettem beszélni mindenkivel, még a legkeményebb bűnözővel is a barakkban, de ha viszont úgy adódott, megítéltem a bűnt a legtekintélyesebb nőben is. Természetesen amiatt, hogy hajlandó voltam bárkivel szóba állni, sokan gyilkos tekintettel néztek rám.

Cernavodában sok híresség volt. Még egy társasági rovatot is lehetett volna írni arról, hogy mit csinálnak éppen. Talán kívülálló személyként érdekes lett volna megszerkeszteni. „Ma reggel az illemhely előtti sorban állás közben egy bámészkodó észrevette X grófnőt, ahogy éppen csacsog korábbi udvarhölgyével Y bárónővel; a legutolsó konyhai beszámoló szerint arról, hogy a társadalom szégyenletes tagjainak a sírjait felnyitják és róluk minden aranyat és egyéb ékszert leszednek és az államnak átadják.”

Mennyi furcsa találkozót láttunk!

Az egyik munkacsoportban csak fasiszta nők voltak. Codreanuné volt a főnökük, a Vaszgárda alapítójának és vezetőjének a felesége. Ő volt az, aki hozzá segítette Romániát ahhoz, hogy a nációkkal szövetségre lépjen. Az egyik könyvben arról lehet olvasni, hogy azzal büszkélkedett, hogy életében nem fogott kezét még egyetlen zsidóval sem, és még soha nem tette be a lábát zsidó boltba.

Most Codreanu-né a kommunistáknak rabszolgaként dolgozott együtt zsidó nőkkel. De nem változott meg az elítélete.

- Az a bűnöző Churchill! - dühöngött -, egy cionista, zsidó stróman! És Rooseveltt egészen biztos, hogy zsidó! Miattuk vagyunk mi most itt.

Az örök kegyetlenek voltak ezekhez a nőkhöz. Fogolytársaik megtámadták őket. De bátrak voltak. Mivel én az irányukban megértést és szeretetet mutattam, ezért az egyikük így közelített hozzám:

- A barátaim és én úgy döntöttünk, hogy amikor majd Románia összes zsidóját letörlik a föld színéről, téged és családodat megmentünk!

Meglepődött, hogy nem fogadtam kitörő örömmel ezt a bejelentést!

Jó néhány politikusnak a felesége és azok a nők, akik politizáltak, nagy eszmecserét folytattak arról, hogy milyen eseményeknek kéne lezajlani a világban. Azt mondta az egyik nekem:

- Egész éjjel fent voltam és a jövőn gondolkodtam. Szeretnéd tudni, hogy mire jutottam?

Nem hagyott választási lehetőséget.

- Először is egy teljes katonai reformra van szükség. Minden egyenruhának király-kéknek kell lennie, és hozzá illő nagy csákó sapkának.

Ezt feleltem neki:

- Nagyon kedves vagy, köszönöm szépen, de nem kell, hogy beavass a terveidbe. Annyi nekem már elegendő, hogy minden egyenruha királykék lesz.

De még akkor is, ha néha valaki bolondnak vagy gonosznak tűnik, mond olyat, amiből lehet tanulni. Egy ortodox nővér a barakkunkból káromkodott, pajzán történeteket mesélt és ráadásul lopott is.

Megkérdeztem tőle:

- Gondolkodj egy kicsit, hogy fogsz így üdvözülni?

Nevetett.

- Egy szerzetes megtanította nekem, hogy hogyan juthatok a Mennybe. Tartsak meg két parancsolatot! Soha ne ítélkezsek mások felett. A másik pedig, hogy mindig bocsássak meg annak, aki vétkezik ellenem. Ha ezeket betartom, Istennek is meg kell nekem bocsájtania!

Nem mondom, hogy a legmagasabb szintű teológia volt ez, de azért örültem, hogy ezt elmondta, mert láttam, hogy tényleg megtartotta ezeket, amiket említett.

1951-ben egyre több kommunista nő jelent meg a táborokban, és börtönökben. Cernavodában találkoztam Marioara Dragoescuval, akit a régi rezsim börtönzött be, mint vezető forradalmárt. Az elvtársai aztán munkatáborba küldték, mert ellenforradalmárnak tartották.

De mindezek ellenére megmaradtak kommunista elvei, és képes volt harcolni is azokért. A nagy marxista társadalom már a küszöbön áll. Mísléában a nagy női börtönben szoptatta két hónapos kisbabáját, aztán elvették tőle és egy állami árvaházba tették be. Fogalma sem volt arról, hogy valaha az életben fogja-e még látni.

Megsajnáltam Gheorghe Cristescut, a párt egyik alapítóját, aki 1907-ben a szocialista elveiért kapta az első börtönbüntetését. Ő volt a Román Kommunista Párt első titkára. Akkor volt hetvenkét éves, és velünk együtt dolgozott kint reggeltől estig, akár esett, akár fújtt.

Néha én töltöttem meg földdel a talicskáját. Mint egy ökör, ami be van fogva, úgy gürizett. Könnyebb volt a dombon felhúzni, mint feltolni a talicskát.

Emlékszem Richard mondott nekem még valamit nem sokkal letartóztatása előtt, amit aztán én mondogattam ennek az embernek.

- Zsarnokság alatt a börtön a legtiszteletreméltóbb hely.

Halvány mosoly jelent meg az arcán. Az ór ráüvöltött, mire ő elsietett a rakományával.

Következő napon, amikor ismét kint voltunk, azt súgtam oda neki:

- Bocsánat, hogy bajt hoztam Önre, hogy beszéltem.

- Ez nem beszéd volt, hanem inkább zene a füleimnek ennyi itt töltött idő után. Már nagyon ki voltam éhezve kedves szavakra, mint ahogy az ember színekre is vágyik ennyi szürkeség után.

Később elmondta nekem a csalódását.

- Ez a fajta kommunizmus, amit ezek csinálnak, nem az, amiért én harcoltam és szenvedtem. Úgy éreztem, hogy becstelen lenne a részemről, ha nem tiltakoznék ellenük.

Közülünk, akiknek volt hitünk, rádöbrentünk arra, hogy igazi kincsünk van. A legfiatalabb és leggyengébb keresztényeknek is többjük volt, mint a leggazdagabb úrinőknek, vagy a legragyozóbb elméjű értelmiséginek.

Ha az értelmiségiektől elveszik a könyveiket, meg a szórakozási lehetőségeiket, akkor elhervadnak, mint egy virág, ami nem

kap vizet.

Nailescuné a kolozsvári egyetem professzorának a felesége egyik nap így szólt hozzám:

- Mennyire szerencsés vagy, hogy tudsz még gondolkodni, és imádkozni! Én sajnos már nem tudok. Megpróbálok egy versre emlékezni és biztos, hogy abban a pillanatban jön be az ör üvöltve. Rögtön visszaránt a valóságba, a táborba, és úgy érzem, hogy soha nem kerülök ki innen. Nem tudok semmi másra gondolni. Nem tudom másra terelni a gondolataimat.

Azok a nők a legmértőbbak a szájalomra, akik annak idején a társasági élethez tartoztak. Nekik volt itt a legkeményebb életük. Ők szinte minden materiális dolgot elveszítettek, és semmijük sem volt, amiből erőt meríthettek volna. Amiről csak emlékeik maradtak, azok az extravagáns kalapok, régi bridzsezések, luxus hotelek, egyéjszakás kalandok, vagy akár szeretők, meg a végig dorbézolt hétvégéik. Ezek a törmelékek viszont úgy kattogtak az agyukban, mint egy varrógép. Először az idegeik adták fel a szolgálatot, a fehér kis kacsóikkal együtt.

Munka után elég sok nő jött oda hozzánk vallásos rabokhoz, hogy megkérjenek minket, szinte könyörögve, hogy mondjunk nekik bibliai történeteket. Az Ige reményt, vigasztalást és életet adott nekik.

Nem volt nálunk Biblia. Jobban ki voltunk rá éhezve, mint a kenyérre. Mennyire bántam, hogy nem tudtam belőle többet fejből. De amit tudtunk, azt ismételtük naponta. Amikor virasztottunk, akkor is azokat mondtuk éjszaka. Több keresztény, köztük én is, amikor már valószínűnek tűnt, hogy le fognak tartóztatni, hosszabb szakaszokat tanultam meg a Bibliából. Ezek voltak az igazi kincsek! Míg a többiek veszekedtek, civakodtak, addig mi fekdüztünk nyugodtan a matracunkon és a Biblia szövegével imádkoztunk és azon elmélkedtünk. Hosszú éjszakákon át ismételtük magunknak a verseit. Ha egy újabb hívő érkezett, akkor megtanultuk tőle, amit ő tudott, és megtanítottuk arra, amit mi tudtunk. Így tulajdonképpen egy iratlan Biblia járt száj-ról-szájra a román börtönökben.

Egyre jobban bele tudtam mélyedni az igén való elmélkedésbe. Az első lépése az elmélyült elmélkedésnek az, hogy rájössz arra, hogy amit magadról gondoltál, az nem az, amit a könyvek, mozi, újságok és egyébek kialakítanak benned. Te tulajdonképpen kicsi vagy.

A második lépésben már félre kell tolnod mindazt, ami nem te vagy, ami csak álarc. Így láthatod meg igazán, ki is vagy. Ha

egyszer újra önmagad vagy, akkor már könnyű azzal beszélned, akit szeretsz. A megfelelő pillanatban, mint amikor egy író megkapja az inspirációt, meglátod azt, akin igazán elmélyülten gondolkodtál. Jézus azt mondta:

- Boldogok, akiknek szívük tiszta, mert meglátják Istent - de nem csak Istent.

Gyakran folytattunk eszmecsere erről Richarddal, különösen azokról az évekről, amikor magánzárkában volt. Üzeneteket tudtunk váltani egymás között. Teljesen meg voltam róla győződve, hogy olyan szoros kapcsolatban állunk egymással, hogy érezhetem a jelenlétét. Biztos voltam benne, hogy átmennek hozzám a gondolataim. Ezek a pillanatok ismétlődtek a börtönben töltött tizennégy éve alatt, és a szabadulásom után is.

A Bibliámban van egy ceruzával írt bejegyzés, 1953-ból, pár hónappal a szabadulásom után.

Richard ma meglátogatott. Miközben olvastam, ő fölém hajolt.

Mindig félttem attól, hogy őt is egy rabszolgatáborba küldték. Hogy bírna ki ilyen munkát!? Az írás és a prédikálás felemésztette minden erejét. Amikor egy nő azt mondta róla, hogy meghalt, nem hittem el.

A csatornánál mindenkit megkérdeztem, hogy nem beszéltek-e Richarddal. Mindig rettegtem attól, hogy rossz választ adnak nekem, de senki nem tudott róla semmit. Aztán egyik nap három nő érkezett Vacarestiből. Az ottani börtönbe vitték a betegeket. Bárki, aki újonnan érkezett, olyan volt, mint egy postás. Feltettük neki a kérdéseinket, remélve, hogy valamelyik rokonunkról számol be, aki abban a börtönben volt, amiben ő. De senki nem hallott Richard felől.

Pár nappal később ebből a kis női csapatból odajött hozzám az egyik.

- Bármikor hallak beszélni Isterről, Vacaresti jut az eszembe - mondta. - Csak egy rövid időt töltöttem ott, de ott is volt egy prédikátorunk.

Vacaresti régebben egy kolostor volt, amit átalakítottak. A szerzetesek celláinak a falait lerombolták, hogy nagyobb teret tudjanak kialakítani. De még maradt egy-két apró hálófülke, ahova különleges rabokat különítettek el.

- Éppen a lépcsőházban vártunk arra, hogy használhassuk a mosdót, - folytatta a nő. - Hallottuk, hogy valaki beszél a kis cellából. Azt mondta: „Szeresd Jézust és bízzál Isten jóindulatában!” Úgy meglepődtünk ezen. Mindenki azt kérdezgette a másiktól, hogy ki az az ember. De persze nem tudtuk meg.

Most velem találkozott, és meg volt győződve arról, hogy az a férfi Richard volt. Nagyon betegnek tűnt, és pár nap múlva a prédikálást is abbahagyta. Azt hallotta róla, hogy meghalt.

Hány könnycsepp csordult végig az arcomon titokban! Menynyire tépte a fájdalom a szívemet! De ebben a szomorkodásban csak nőtt bennem a remény. Továbbra is imádkoztam, és kértem az Urat, hogy adjon hosszú életet, egészséget a férjemnek, aki Őt annyira hűségesen szolgálta, még a különzárkában is.

Attól tartottam, hogy még akár Mihait is letartóztathatják és ide a csatornához küldhetik. Tizenkét éves volt, és láttam itt ilyen korú fiúkat. Mindennap találkoztam Marin Motzával, aki ennyi volt, és a nővérével, aki tizennégy volt. Apjuk korábban a Vasgárdának volt a vezetője, részben antiszemita, részben mélyen vallásos volt. Azt mesélte, hogy a Spanyol Polgárháború alatt az anarchisták templomokat gyaláztak meg.

– Krisztus arcába löttek bele. Ezt már nem bírtam tovább!

Aztán elutazott Spanyolországba, és ott is halt meg a későbbi diktátor, Franco oldalán harcolva.

Micsoda ellentmondások lapulnak egy ember szívében! Egy csodálatosan szép keresztény végrendeletet hagyott hátra. Ebben az áll: „Amikor Jézus Krisztus megígérte, hogy a pokol kapui sem vesznek diadalmat az egyház fölött, akkor ő arra számított, hogy az egyház harcolni fog. De ez a kijelentés nem áll meg, ha a keresztények nincsenek a helyükön, és nem teszik a dolgukat.” Mennyire jó ez a meglátás!

Most pedig a felesége és a gyerekei a börtönben csücsülnek, csak azért, mert őhöz tartoztak. Motza asszonynak volt egy megrögzött elképzelése. „A fiam, Marin lesz Románia királya, miután a kommunisták megbuknak. Egyértelmű, hogy a száműzött Mihály király már soha nem fog visszatérni.”

Az egész Vasgárda mozgalmon belül rengeteg ellentét húzódott. Az alapító, Codreanu maga is gyilkolt és olyan emberek megölését támogatta, akik ráadásul zsidók sem voltak. De így hangoztak utolsó szavai: „Nem az számít, hogy egy ember hogyan hal meg, hanem hogyan támad fel!” Pedig elég csúfos véget ért, hiszen az ellenségei megfojtották.

A Cernavodai táborban képeslapokat osztogattak nekünk, hogy írjuk meg, és hívjuk meg benne a családtagjainkat, hogy látogassanak ide egy bizonyos vasárnap. Nekem valami gyanús volt ebben. Lehet, hogy becsapnak minket, és az a céljuk, hogy megtudják a barátaink neveit, címeit, akiket azután a titkos ren-

dörség fog megfigyelni. Napokig azon rágódtam, hogy kinek is írhatnék. És tényleg ott lesznek még, amikor a képeslap megérkezik hozzájuk? Már annyi mindenkit letartóztattak!

Körülottem mindenki képeslapot írt. De mindegyik azt kérdezte magától, hogy vajon van-e még otthon valaki, aki válaszolni tudna rá. Ha egyáltalán még létezett maga az otthon. Biztos sok olyan fiúgyermek van, aki már minden reményét elveszítette, vagy esetleg letartóztatták. Férjek, akik szintén börtönben ülnek, vagy már más nő van az oldalukon. Rengeteg tragédia jelent meg lelki szemeim előtt.

De amikor a nagy nap eljött, semmiféle tragédia nem jött napvilágra. Ugyanis, bár a rokonok eljöttek, de nekünk mégsem engedték meg, hogy találkozzunk velük.

Vasárnap, jóval az ébresztő előtt ébredtem fel, reggel ötkor. A lámpa égett, mivel tilos volt lekapcsolni. Kint olyan volt, mintha még az éjszaka közepén járnánk. Jégvirágos volt az ablaküveg. Annyira vágytam rá, hogy már reggel legyen.

Végre megvirradt, és én kirohantam abban a reményben, hogy nemsokára megpillanthatom a kapunál bebocsátásra várakozó látogatókat. A tábortól a bejárat annyira messze volt, hogy volt közben még három szögesdrótkerítés, meg egy tiltott zóna, a senki földje.

És végre megpillantottam a fiamat! Magasabb és soványabb volt ahhoz képest, amikor utoljára láttam. Nagyon szegényes ruházatban volt. A mellette levő férfit ismertem, a gyülekezetünk pásztorja volt. (A tragikus események után egy szakadék alakult ki közöttünk, de nagyon hálásak voltunk neki és feleségének a segítségért, amit a nehéz időkben nyújtottak. Ha ők gyűlölnék is minket, attól a mi szeretetünk nem változott meg feléjük.)

Én csak rendíthetetlenül integettem, de nem láttak meg a sok nő között a sorban. Visszarohantam a barakkunkba, hogy elújságoljam a jó hírt az ágyszomszédomnak.

Végignézett rajtam. Foltos és rongyos volt a ruhám. A cipőm kitaposott, a nyári kis kabátkából szinte csak cafatok lógtak és az övem egy madzag volt.

- Ilyen kinézettel megrémíted szegény fiadat! - mondta. - Itt van a blúzom, vedd fel, legalább az egy darabban van.

Tania felajánlott egy hosszú, csicsás szoknyát, amelyben a romák szoktak járni. Valia egy fehér kendőt csavart a fejem köré. Egy harisnyát meg még egy koszos zsebkendőt is adtak. Miközben mindannyian az új öltözékemet csodálták, egy veszekedés terelte el a figyelmünket.

Rina a szoba közepén állt, és diadalmasan üvöltözött. Megbüntetnek minket. Olyan sokan nem tudták teljesíteni a kiszabott normát az elmúlt hetekben, hogy a látogatást mégsem engedélyezik.

Égész éjjel utaztak Bukaresttől idáig, a megtakarított pénzüket költötték vonatjegyre, amire egyébként óriási szükségük lett volna, és mindez a semmiért. Nem szólhattunk egy szót se! Még az ételeket, ruhákat sem kaphattuk meg, amiket magukkal hoztak nekünk.

Körülbelül harminc látogató egész nap a kapuban várakozott, abban a reményben, hogy a parancsnok talán mégis megváltoztatja a döntését. De nem tette. Még azt sem engedték, hogy rájuk nézzünk, vagy integessünk nekik. Az örök egész nap távol tartottak minket a kerítéstől. A lőtornyokból a puskákat ránk szegezve tartották. Időnként egy nő, akinek sikerült közel kerülni a drótkerítéshez informált minket.

- Még mindig ott vannak!

De estére már elmentek.

Annyira elérhetetlennek tűnt számomra az, hogy Mihait valaha is láthatom, ha továbbra is ragaszkodnak ahhoz, hogy mindenki teljesítse a normát. Nagyon sok rab jött Jilavából. Az éhség és betegség annyira legyengítette őket, hogy az állandóan növekvő norma követelményeit képtelenek voltak teljesíteni.

De engedélyezték, hogy ismét írjunk a hozzátartozóinknak. Megint kaptunk képeslapokat.

Aztán jó néhány héttel később Mihai egy vasárnap újra felkerekedett, hogy eljöjjön Cernavodába. Ez alkalommal viszont nem szabtak ki ránk büntetést. A látogatás abc sorrendben történt. Az én nevem viszont a legvégén van. Lehet, hogy úgy eltelik a nap, hogy én sorra se fogok kerülni? A kölcsön ruhák kézzől kézre jártak.

- Hogy nézek ki?

- Tökéletesen!

Legtöbbjük egész éjjel le sem hunyta a szemét, és azon gondolkodott, hogy vajon mit fog mondani. Elpróbálták többször. De általában, amikor elérkezett a nagy pillanat, és végre találkozhattak a szeretteikkel, meg se tudtak szólalni. Ha pedig megpróbált kérdezni rokonról vagy barátról, az örök azonnal leállították. Az ajándék ruhák, amikről azt mondták, hogy megkaphatjuk, mégis valamilyen indokkal el lettek utasítva. A látogatások több szenvedéssel, mint örömmel jártak. Aztán gyorsan vissza, hogy a kölcsön ruhákat másokra feladják.

A többiek szomorúan néztek ránk. Talán a következő látogatási napon, nagyjából két hónap múlva, rájuk kerül a sor.

Átvittek minket a kapu közelében levő másik épületbe. Azért

nem egészen úgy volt, mint ahogy be volt harangozva Jilavában, hogy az egész napot a szeretteinkkel tölthetjük. Mindössze tizenöt percet kaptunk. Kb. 9 méterre álltunk egymással szemben egy teremben, és az örök minden szavunkat hallgatták.

Abban a pillanatban, amikor megláttam a fiamat, elfelejtkeztem mindenről: hogy rab vagyok, hogy nézek ki, hol vagyok; és amenynyire tudtam a szemeimmel átöleltem őt. Borzasztóan sovány volt, és komor. Csak néztük egymást, és az a tizenöt perc már el is repült. A bennünk felfakadó érzelmek nem érzékelték az időt. Alig szölkünk egymáshoz néhány szót. A körülmények sem tették lehetővé, hogy bármi bizalmas dolgot tudjunk mondani egymásnak.

Emlékszem, hogy átkiabáltam a köztünk levő távolságot:

- Mihai, teljes szívedből higgyél Jézusban! - ez volt a legjobb tanács, amit mondani tudtam neki abban a pillanatban.

Amit itt a börtönben megtanultam annyi ember között forgolódva; hogy akár fiatalról, akár öregről legyen szó, csak Jézus Krisztus tud fényt hozni a legsötétebbnek tűnő helyzetbe is.

Ő is, mint még annyi gyereket, magára hagytak felnőtt segítség nélkül. A kommunisták ebből is előnyt akartak kovácsolni maguknak. Mint a bibliai tékozló fiú történetében, aki mindenét elköltötte, és utána segítséget kért egy férfitől, aki disznó kondásnak felfogadta. Egy kreatív fiatalembert, akinek a talentumai disznók között veszttek el. Azt mondtam a fiamnak, hogy higgyen Jézusban, mert tudtam, hogy csak az Ő szavai tartalmazznak örök életet, és Ő a legjobb vezetője egy némileg megárvult gyermeknek.

Annyira jóképűnek láttam Mihait! Persze, minden anya elfogult a saját gyerekével szemben. A találkozásunkkor kiáltott mondatnak a fontossága később mutatkozott meg. Olyan volt, mint egy mag, amiből később nagy fa lesz. Csak a szabadulásom után láttam meg, hogy mennyire szívébe hatoltak a szavaim.

Az örök durván meglöktek és kitalizáltak a teremből. Mikor visszatértem a barakkunkba, mindenki körém sereglett, hogy kifaggassanak arról, hogy hogyan sikerült Mihaiával való találkozásom. Hogy van, és mit mondott nekem. Én meg csak ráztam a fejem, órákon keresztül meg se tudtam szólalni. Teljesen máshol járt az eszem. Én már lélekben a börtön falain kívül voltam.

Este kiderült, hogy milyen sokan voltak, akik csak várták a hozzátartozóikat, de nem jöttek el. Ők csak keservesen sirtak a matracukon.

A börtön

Minden barakkban éjszakánként egy nőnek őrsgben kellett állnia. Az, hogy mit is kellett őrizni, az soha nem derült ki. (Szerintem azért volt, hogy senki ne kövessen el öngyilkosságot.) Végig talpon kellett lennie. Ha valaki mégis elbóbiskolt, akkor a büntetés kegyetlen volt.

A mennyezetről lelógó csupaszh villanykörte lágyan lengett a huzatban. Nők sokasága hánykolódott, forgolódott az ágyában. Néhányan hangosan horkoltak. Voltak, akik rémálmukban felkiáltottak. Minden arcon tükröződött a szenvedés és a félelem. Az idő lassan telt. A szél odakint siváran süvöltött. Mintha egységbe fújná ezeket a nőket, akik korábban egymásnak teljesen ismeretlenek voltak. Időseket, fiatalokat, nagystílusú divatos hölgyeket, meg csavargókat. Ami közös lett bennük, az a fájdalom.

Amikor gyerek voltam, nem szerettem az éjszakákat. De most viszont már vágyakoztam rá, amikor végre pihenhetek, és nem kell erőm felett dolgoznom. Amikor besötétedett, általában nem bírtam elaludni. Ilyenkor imádkoztam a barakkunkban, táborunkban levő többi nőért. Azért a több millió fogolyért, akik kommunista országokban sínylődnek, meg a nyugaton békeségben alvó keresztényekért, és azokért, akik valószínűleg most is közbenjárnak értünk.

Egyik alkalommal, amikor ébren voltam, felajánlottam, hogy bevállalok egy őrsgét. Tanián volt a sor. Neki nem volt problémája az alvással, általában úgy aludt, mint a bunda. De most elég nyersen visszautasított. Azt mondta nekem:

– Aludd ki magad! – Ez viszont kedves volt tőle.

Később, amikor látta, hogy még mindig ébren vagyok, odajött hozzám, és leült az ágyamra. Suttogtunk. Elmesélte nekem az egyik tolvajos kalandját. Egy olyan börtönben volt, ahol 4000 nő volt fogva tartva. Közöttük az egyik rab, még a régi rezsिम alatt ugyanannak a börtönnek volt a vezetője. A háború alatt kommunista foglyokkal szórakozott. Most pedig ő maga is közjük került, ahova mindig is tartozott. Nem csak arról volt szó, hogy meghamisította a könyvelést, és rendszeresen lenyúlta az étkezési pénzt. Ezeket mindenki csinálta. Hanem ő, a legügyesebb lányokat kiengedte pár napra, majd behozatta őket és a lopott

cuccoknak egy részét magának követelte.

Amikor megpróbáltam a szót Istenre terelni, Tania ezt mondta:

- Mielőtt eljuthatnál Istenhez, megölnék a szentek.

Romániában ez egy ismert szólás volt.

A szentekből nem hiányzott az elkötelezettség, de tulajdonképpen fogalmuk sem volt arról, hogy kik is ők valójában. Elmagyaráztam neki, hogy a szentek segítenek és közbenjárnak, és elvihetnek Istenhez. És pláne a szentek senkit nem ölnek meg.

Magyaráztam neki:

- Két világ létezik, természetes és természetfeletti. Az anyagi világra vonatkozóan Istennek és az embernek is a törvényei egyformán kimondják, hogy: „*Ne lopj!*” A szellemvilágban pedig az a szabály, hogy tedd magadévá mindazt, amit csak tudsz. Vegyél magadhoz minél több tudást, bölcsességet, helyes viselkedést, mindent, amire csak képes vagy. Az anyagi világban, ha lopsz tőlem, akkor nekem kevesebb lesz. De a természetfeletti-ben nem veszíthetek el semmit. Nem az ellen vagyok, hogy megszerezze magadnak dolgokat. A gond azzal van, hogy nem tudsz különbséget tenni a között, hogy mit érdemes magadévá tenni és mit nem. Ha ma bármit megszerzel, elveszíted egyszer, ha nem holnap, akkor, amikor meghalsz, de akkor biztosan. De Istennek az ismeretét, bölcsességét, ha egyszer megszerezted, akkor az örökre a tiéd lesz.

Sokszor, amit kimondunk, nem is lesznek pusztába kiáltott szavak. Ezek megerősítik a bennünk mélyen rejtőzködő ismeretet, hogy: „*Ne lopj!*” - a világegyetem egyik alapvetőbb szabályát. Valami bennünk azt súgja, hogy: „*Ne kívánd, azt, ami a másé!*” Tartsd tiszteletben, azt, ami a másiké! Nem csak az anyagi dolgaira vonatkozik, hanem az életére is, ami szent tulajdona. Isten rendelte úgy, hogy bizonyos távolság legyen az emberek között, mint ahogy a csillagok között is van. Ő úgy teremtett minket, hogy az érzelmeink különbözőképpen reagáljanak le bizonyos helyzeteket, ezért jelenhet meg bennünk a szégyenlőség, szégyen, büszkeség, méltóság, félelem. Ezek lehetnek akár egy egyéniségnek a védőfalai, amit senki nem ugrálhat át. Minden egyes ember olyan, mint egy atom, amibe még erővel sem lehet behatolni anélkül, hogy szét ne esne. Ekkor olyan romboló, szétfeszítő erők szabadulnak fel, amelyek el tudják pusztítani még a világot is.

A madarak is sokszor éhesek voltak, de Tania nem felejtkezett el róluk. Jellemzően minden egyes rab nagy óvatossággal ette

meg a napi kenyéradagját az ágyában, még a morzsákat is felcsepgette. Minden kis darabkának nagy értéke volt. Kenyér volt az egyetlen szilárd eledel, amit kaptunk. De Tania az összegyűjtögetett morzsákat kiszórta az ablakpárkányra a verebeknek.

Egyszer így szólt a szomszédjának:

- Milyen keresztény vagy te? Csak papolsz. Soha nem adsz enni a madaraknak.

Ahogy néztem őt, amint lemond az értékes kenyérmorzsákról, valahogy az jött fel bennem, hogy talán nincs is velejég romlott ember. Az emberi természetről kiderül, hogy még az ilyen extrém helyzetekben is tud jót előhozni a szívéből: még akkor is ad az ételéből a madaraknak, amikor ő maga éhezik.

Lenyűgözött, hogy tolvajoknak is lehet olyan karaktere, mint ami jellemző a tibetiekre. Ők azok az emberek, akik évezredek óta a legerősebb metafizikai érzékekkel rendelkeznek. Sven Hedin egy összehasonlítást írt le, miszerint, míg mi itt Európában olyan szárnyasokat etetünk, amiket később mi magunk eszünk meg, addig a tibetiek kis sütikéket raknak ki a sziklákra, hogy a vadon élő madarakat etessék. Maga Sven Hedin, amikor eltévedt, ezeken a kis sütikéken élt. A vad világ nem része a mindenségnek?

Gyilkos nőkben és minden más bűnözőben is megtalálható némi önzetlen jóság.

Cernavodában minden vasárnap végig kellett szenvednünk oktató jellegű előadásokat, ahelyett, hogy pihentünk volna. Délután a teremőr beteretlt minket a gyűlésterembe, ahol egy női előadó szólt hozzánk. Azzal kezdte, hogy ő mit gondol Istenről. Csak pár mondatot mondott, de amit kihangsúlyozott, az volt, hogy ha bárki mer Róla beszélni, azt megbüntetik.

- Odakint most mindenki kommunista - magyarázta. - Csak ti ragaszkodtok ehhez a vallásos hóborthoz, de mi segítünk kinevelni ebből benneteket. A párt van most hatalmon, és ők tudják, hogy mi a legjobb a lakosságnak. Ti nem börtönben vagytok! Ezt a szót többé nem akarom hallani a szátokból! Ti átnevelő intézetben vagytok. A boldog jövőtöket építitek. A jövő generációjának dolgoztok. Minél hatékonyabban végzitek az előírt normát, annál gyorsabban kaphatjátok meg a szabadságotokat rehabilitált állampolgárként.

Ezek után következett a propaganda koncert. Voltak közöttük kabaré énekesek, jelentéktelen színésznők, néhányan pedig német etnikumúak.

Kommunista dalokat kellett énekelniük kifaragva Németországot, és dicsőítve a győztes szovjeteket. Atéreztem, hogy

mennyire sértheti őket ez a megaláztatás. A fizikai bántalmazás fáj, de egy idő után elfelejti az ember. A megalázás viszont, még akkor is, ha ártalmatlannak tűnik, a szívet szúrja át. Ebben a pillanatban értettem meg, hogy Jézus miért említette együtt a kigúnyolást és a kereszthalált. Már korábban is azon gondolkodtam, hogy miért mondta előbb a kigúnyolás szót. Most már tudom, hogy mennyire tud fájni a gúny, és ráadásul nem is múlik el.

Egy német nő állt a színpadon a terem végében. Középkorú lehetett, valaha duci és csinos. Szánalmasan tapsolt, miközben énekelt, a hangja a magas hangokon meg-megbicsaklott.

Az első sorban ülő tisztok dőltek a röhögéstől. Mi lehet ennél mulatságosabb, mint egy hervadó korú Fraulein, aki nevetségessé teszi önmagát. Könnyecseppek szaladtak végig az arcán és reszketett.

Utána következett egy fiatal nő, aki egy nyálas verset olvasott fel. A szovjetek felé kifejezett háláról szólt, arról, hogy ők mentettek meg minket a náciktól.

- „Orosz anyánk, köszönjük mindazt, amit ma megtettél értünk! A dicsőséges Vörös Hadsereg megmutatta nekünk a helyes utat!... stb. stb.”

A teremfőnökök elkezdtek hangosan éljenezni a versre, őket követték a többi jelenlévők. Ha bárki a lelkesedés hiányának a legkisebb jelét mutatta, az bajba került. A besúgók közelről figyelték a 'társadalmilag romlottak' reakcióit.

Egyáltalán nem tudtam kárhozotni ezeket a nőket, akik részt vettek ebben a színházban. Már teljesen belefáradtak a megaláztatásokba. Ami néhányunknak szenvedés volt, másoknak egy óra menekülés. Mindenki beadta a derekát. Még Románia leghíresebb egyházi zeneszerzője Aurel Baranga is kommunista himnuszokat kezdett komponálni.

Ő korábban rab volt abban a börtönben, ahol most az egyik csatornatábor található.

Kevesen álltak ellen a rendszernek. De akik igen, azokat sem hagyták érintetlenül ezek a vasárnapi átnevelő órák, amelyeket minden csatorna melletti táborban megtartottak. Az a sok szemét, amit rád zúdítottak, biztos, hogy megragadt benned.

Képtelen voltam tapsolni ezeken a gyűléseken. Mindenki mondta nekem:

- Mit számít? Legalább csinálj úgy! Megéri, hogy megverjenek?

Amikor meghallottam, hogy Istent és az őseimnek a földjét gyalázzák, úgy éreztem, hogy a gyöngyeimet tapossák, képtelen voltam összeütni a tenyeremet.

A terem hátsó végében, mindig álltak emberek, én pedig közük mentem elrejtőzködni.

Nem menekültem el. Viszont valaki jelentett engem, és este már a parancsnok irodájában volt a jelenésem. Úgy tűnt, hogy a csúcsos sapkája alatt egyet sem pislantott.

- Wurmbrand, arról szereztem tudomást, hogy nem tapsolt a délutáni átnevelő előadás alatt. A viselkedése arra utal, hogy maga egy ellenforradalmár és nem alkalmas a szükséges átnevelésre. - Felmondta a szövegét, majd megnyalta a szája szélét. - Mi megpróbáltunk jók lenni magához, de most már más módszerekhez fogunk folyamodni.

Aznap éjjel nem engedtek vissza a barakkba. El kellett mennem az órszobára, és utána bedugtak a sötétzárkába. Ez egy falba beépített szekrény volt, amiben csak állni lehetett. A rajta levő vasajtón volt pár lyuk, hogy némi levegő jusson be, meg alul egy kis nyílás, ahol az ételt adták be.

Minden börtönben voltak sötétzárkák. Ezek segítették betörni a lázadókat, mielőtt hamis tanúzásra kényszerítették volna őket. A csatornánál ez volt a legnépszerűbb büntetési mód.

Pár óra eltelte után már úgy éreztem, hogy égnek a lábaim. Éreztem, hogy a vér lassan, fájdalmasan lüktet a halántékomban. Vajon meddig tartanak engem itt? Hány évig húzhatom ilyen körülmények között? A gonosz az egész földön szétterjeszkedik. Milliókat meggyötör, és senki sem tud kibújni ez alól. Az elmém egyre sötétebbé vált. Tudtam, hogy már sokan megőrültek ilyen lyukakban. Engedték, hogy ezek a szörnyű gondolatok úrrá legyenek felettük. De hogy lehet ennek ellenállni?

Richard mesélt nekem az Athos hegyen élő szerzetesekről. Ők ismételtetik szüntelenül a „szív imáját”. Teljes szívükből mondják: „Úr Jézus, Isten Fia, legyél könyörületes hozzám.”

Én is ezt mondogattam!

Emlékszem Richard több estén keresztül magyarázta nekem a Bibliában található számok titkait. Nincsenek számok sem a görög, sem a héber írásban, csak betűk. A Bibliában is a betűk jelölik a számokat. (a = egy, b = kettő és a többi...) Minden egyes számnak van egy szimbolikus értéke. Megpróbáltam számolni.

Valahonnan a mennyezetről csöpögött a víz. Kongó hang volt. Elkezdtem számolni a cseppeket, hogy elússem valamivel az időt.

Egy: Egy Isten van.

Kettő: Két törvénytábla van.

Három: Szent Háromság

Négy: Krisztus a Föld négy sarkából is összegyűjti választottjait.

Öt: Mózes öt könyve.

Hat: Jelenések könyvében a vadállat száma, a 666.

Hét: Szentség száma

A csöpögés csak nem maradt abba. Amikor tizenöt, tizenhat-hoz értem, a számoknak már nem volt jelentőségük. Megint előről kezdtem. Egy, kettő, három, négy.

Fogalmam sincs, hogy mennyi ideig csináltam ezt, de egy pillanatban hangosan kiáltanom kellett, hogy elkerüljem az idegösszeroppanást.

- Egy, kettő, három, négy - üvöltöttem többször egymás után.

- Egy, kettő, három, négy...

Egy idő után a szavakat már nem tudtam rendesen artikulálni. Fogalmam sincs, hogy mit mondtam. Az agyam pihenő állapotba kapcsolt át. Elsötétült előttem a világ. A szellemem viszont még mindig kommunikált Istennel.

Később elmagyarázom, hogy mi is jelentette a kulcsot a túléléshez a sötétzárkában. Sokszor azt kívánja az ember, hogy inkább kapcsoljon ki az agya, minthogy az aggodalmak, meg a nyomorúság tovább mérgezze. Kétségbeesetten próbálsz elmenekülni az olyan gondolataid elől, amelyek üldöznek, vagy megszálltak, mert ha nem sikerül, akkor komoly mentális problémát fognak okozni. Mint ahogy egy törött lábat gipszbe raknak, hogy pihenjen; úgy egy meggyötört, beteg, vagy büntudattól szenvedő elemének nyugalomra van szüksége, ha egészséges akar maradni.

Köztudott, hogy a korai egyházban (és a görög misztikusok között is) létezett egy jelenség, amit glosszolóliá-nak, azaz nyelveken szólásnak neveznek. A vallásban sok mindent nem lehet szavakba önteni. Kezdetektől fogva ezt próbálták kifejezni zenével, táncsal, festéssel. Maga a nyelv korlátozott. Amikor azt mondom, hogy szeretem az almás pitét, szeretem a férjemet, szeretem Istent, akkor ugyanazt a szót használom, mégis teljesen más érzelmek kapcsolódnak hozzájuk. A szeretet és gyűlölet között rengeteg árnyalatnyi érzelm húzódik, amit nem tudunk kifejezni, mint ahogy egy és kettő között ott vannak tört számjegyek. Amit egy anya érez gyermeke iránt, nem lehet szavakba önteni, és gyakran nem is próbálkozik azokkal, inkább értelmetlen szavakat gügyög neki, de bármit is mond, a gyerek csak nevetgél rajta.

Igy van a nyelveken szólás jelenségével is, egy ismeretlen nyelvet, értelmetlen szavakat hall az ember. A szív mélyéről bu-

gyognak fel a szótárakban ismeretlen szavak Isten felé, bármikor, akár eksztázis, vagy szenvedés közepette. Ilyenkor az elme gyümölcstelen. Ahogy a Biblia írja: *„Aki nyelveken szól, nem embe-
rekhez szól, hanem Istenhez.”*

A zárkában, amikor az elmém kikapcsolt, akkor törtek fel a tudatalattim mélyéből ésszerűtlen hangok, ismeretlenek, amelyek megmentettek az örülettől. Egy vagy két óra eltelte után az elmém visszatért pihenten. Én is úgy találtam, hogy ezen megfejt-
hetetlen nyelven beszélni óriási előnyt jelent. Soha nem hazudsz, és senkit nem csapsz be így.

A zárka után egy nappal Albon ezredes, a csatornatáborokat felügyelő hivatalnok ellenőrzött minket. Rövid és célratörő volt. Körüljárta Cernavodát, közben egy szót sem szólt. Megve-
tő pillantással mérte végig a szürke és kísérteties nők sokaságát. Éppen távozni készült, amikor odafutott hozzá egy cigánylány. Rögtön kibökte, hogy mit szeretne. Titokban randizgatott egy hadnaggyal a Titkos rendőrségtől, és terhes lett tőle.

Ennek az lett a következménye, hogy Albon jelentést írt Bukarestnek a történetekről, és vizsgálatot indítottak. Ennek következtében sok minden napvilágra jött. Minden nőt átvittek Cernavodából a csatornától néhány kilométer távolságra levő munkástelepre, természetesen elkülönítve a férfiaktól. Ez volt a '4-es Kilométer', azaz K4-s nevezetű tábor.

K4-es tábor - Tél

Pirkadatkor mentünk dolgozni a Duna partjára. Egy kőágyat kellett a vízbe fektetni. Kora reggeltől késő estig nehéz köveket rakodtunk egy uszályra. Az uszályt kihajóztatták a folyóra, és az oldaláról ledobták a köveket. Persze ez hatalmas csobbanásokkal járt, amit mi is megéreztünk, a munka megkezdése után percekben belül mindannyian csurom vizesek voltunk. A jeges szél, amely a Baragan síkságon fúj, keményre fagyasztotta ruháinkat. Úgy éreztem, mintha fémpáncél lett volna rajtam. Ujjaim a hidegtől kirepedeztek, és megdagadtak, a nehéz kövek pedig összekaristolták.

Este, amikor visszatértünk a barakkunkba, nem tehattünk mást, mint a vizes ruháinkban lefeküdni. Sehol nem tudtuk megszárítani azokat. Ha valaki levette, és felakasztotta, abban biztos lehetett, hogy másnapra hűlt helye lesz. Én általában a fejem alá tettem a nedves ruhát, mint egy párnát, és csak reggel vettem fel újra, de még akkor is egy kicsit dohos volt. Munkába menet száradt meg teljesen, mielőtt megint vizes lett volna. Annyira vágytam egy kis napsütésre. Reszkettem a szélben, ami olyan erős volt, hogy még az uszályt is megmozgatta. Ekkorra olyan voltam már, mint egy fogpiszkáló, szinte átfúj rajtam a szél.

Második héten köveket kellett talicskákba rakodnom. A többi nő az uszályokhoz tolta azokat és a Dunába dobták. Legalább itt száraz maradtam. De a kövek élesek voltak és állandóan felsértették a bőrömet. A kézbutykeim hegesek voltak, körmeim pedig berepedezettek és véresek lettek. A kimerültségtől már nem is éreztem a fájdalmaimat. Olyan volt, mintha álmodnék, mintha néhány centivel járnék a föld felett.

Felvenni a követ, felemelni, és 180 méteren át meggörnyedve vinni a felhalmozott rakásig. Megint felvenni és így tovább... Azon morfondíroztam, hogy valaha képes leszek-e még felegyenesedni.

Délután feltűnt a horizonton egy autó. A nők féltek, de kíváncsiságtól hajtva, gyorsan odapillantottak. Senki nem szólt egy szót sem. Látszott, hogy még az örök is megjíjedtek. Megcsillant

a fény a motorháztetőn. Egy vadonatúj, fényesre polírozott autó volt. Ez csak egyet jelenthet. Titkosrendőrség. Néhány foglyot keresnek, hogy kihallgassák.

Minden nő csöndben imádkozott, hogy ne kelljen visszamenniük az ottani cellákba, a kínzó éjszakákba!

Az örök elkezdtek kiabálni. A normaellenőrök mindig sokkal gonoszabbak voltak, mint a feletteseik. A parancsaikat meg csak ismételtették.

De most az egyszer, megkönnyebbülésünkre senkit sem vittek el. Ehelyett egy fiatal nőt adtak át az öröknek. Ahogy karcsú természetére ráfújta a szél könnyű pamut ruháját, kirajzolta körvonalait. Rémülten, elszürkült képpel nézett ránk. Arcunkat beborította a kövek finom fehér pora, a szemünk így még nagyobbaknak tündek, úgy néztünk ki, mint karneválon a halotti maszkok.

Az örök előre lökték. Meztláb volt. Elkezdett ő is dolgozni. Sajnálatra méltó volt a látvány. Néhány centiméterre elhúzott egy követ. Lábai meginogtak, térdre esett, és el is vágta azokat. Felkászálódott, majd még néhány centivel arrébb tolta a követ. Az arcának borzasztó színe arra utalt, hogy hónapokat, vagy akár éveket töltött földalatti cellákban.

Aznap délután lehetetlen volt beszélni vele. Számomra talány, hogy hogyan élte túl cipő nélkül a táborba való menetelést. Elhaladtunk az őrtoronny alatt, és a szakaszunkat vezető őr odakiáltott:

- Jelentem, hogy a 350 banditát visszahoztam.

Késő este, miután befejeztem a konyhában a két órán át tartó krumplipucolást, visszamentem a barakkba, és a lányt ott találtam az én és a szomszédom matracja közé bepréselt priccseken fekvő. A fehér kőpor az arcára ragadt, és ahogy folytak a könnyei olyanok tündek, mintha csatornák lettek volna rajta. Hoztam neki vizet, és segítettem lemosni az arcát. Nagyokat pislogott, és úgy nézett, mintha félig vak lenne.

Miután kicsit magához tért, többen köré gyűltek.

- Szegénykém, biztos nincs még harminc éves se.
- Olyan bájos, nem igaz?
- Valamit kéne találnunk a lábára.
- És az a ruha, inkább csak rongy!

Az egyik német színésznő, Clara Strauss elkezdett a batyujában kotorászni, majd előhúzott egy viseltes, régi ruhát. Másvalaki megjelent egy pár szandállal. Ezek a kincsek, melyeket olyan nagylelkűen neki adtak, még inkább sírásra készítették a lányt. És szépen lassan belekezdett a történetének a mesélésébe.

Két éven keresztül magánzárkában volt a Belügyminisztérium alatti cellákban. A bukaresti kihallgatás alatt tíz napig nem engedték elaludni, miközben a kínzói egymást váltva dolgoztak rajta. Erős lámpákkal, reflektorokkal világítottak az arcába éjjel-nappal. Emiatt most csak kartávolságig látja a tárgyakat.

De úgy tűnt, sokkal inkább valami más foglalkoztatja.

- Tényleg igaz, hogy itt találkozhatunk a gyermekeinkkel? Van egy fiam, meg egy lányom, és már két éve nem láttam őket, és semmi hírem sincs felőlük. Az anyámnál hagytam őket, de ő akkor már hetven éves volt és nem teljesen egészséges. Itt van arra lehetőség, hogy valami hírt kapjunk a szeretteinkről?

Kérdései úgy hatottak ránk, mint egy koldus kezében egy kis tál. Próbáltuk biztatni. Elmeséltem neki, hogy találoztam Mihai-al. De ez elég nagy hiba volt.

- Úgy érted, hogy egy hosszú teremben több méterre vagyunk egymástól? De hát én nem is látok olyan távolra!

Elkezdett sírni, és arcát belerejtette a szürke párnába.

A következő napokban néhány nő megpróbálta rávenni, hogy folytassa a történetét. De ő elhúzódtott egy paravánfal mögé. Borzasztóan gyenge volt, de ami rajtunk múlt, mi minden segítséget megpróbáltunk megadni neki a kőbányában. Túl sokat nem tudtunk tenni érte. Adtam neki egy kicsit a kenyereimből és beszélgettem vele.

- Most már tudjuk, hogy Jézus Krisztus miért áldotta meg a kenyeret és a poharat az Utolsó vacsorán. Általában, az emberek mielőtt neki kezdenek az étkezésnek, elmondanak egy asztali áldást. De itt megtanultam, hogy minden egyes ételért hálát adjak. Itt senki sem mondja, hogy: „Éttem egy kis bablevest.” Ha kaptunk hozzá kenyeret is, azt mondjuk, hogy: „éttem bablevest kenyérrrel.” Hiszen a kenyér önmagában is értékes étel, amiért hálát adhatunk Istennek.

Hirtelen sírva a karjaimba borult. Egy időre volt szüksége, mire megnyugodott.

- Édesanyám is vallásos, mint te. Bárcsak láthatnám, vagy megérinthetném. Ő erős asszony volt. Ő volt a stabilitás az életünkben, akire rátámaszkodhattunk, mint egy kősziklára. De én annyira ostoba voltam. Bárcsak hallgattam volna rá.

Elmesélte nekem az egész történetét. Ami hasonló volt a többiekéhez. Az ő tragédiája is a konok kommunisták számlájára volt írható megint. 1950-ben egyre több párttag került börtönbe.

Egymást tartóztatták le. Szánalmas volt látni, hogy ezen még képesek voltak meglepődni. A fasisztákat mindenki megvetette

és gyűlölte, már senki sem dicsőítette őket. A keresztényeket korábban szerették, de most rajtuk volt a sor. A kommunista nők teljesen összezavarodtak. Korábban úgy bíztak a pártban, mint egy istenben. A bizalmuk megrendült, úgy érezték, mintha ártatlanokat mérszárolnának le. Ők jobban szenvedtek ettől az egész helyzettől, mint én és a hozzám hasonlóak, akik készen álltunk bármire, ami jönni fog. Mi már kezdetektől fogva láttuk ennek a rendszernek a gonoszságát.

Szegény Helena Coliul! Ő már egészen magasra jutott az Oktatási Osztály létráján. Férje is hűséges párttag volt, akinek jó pozíciója volt a kormányban. Helena önzetlenül dolgozott a kommunizmus előmeneteléért. „Proletár szellemiség” volt a jelszava. Két gyermeküket is a párt felé elkötelezett fiatalokként nevelték fel.

- Őszintén, én kész lettem volna feláldozni magam a kommunizmusért - mondta. - Azt gondoltam, ha a párt kerül hatalomra, akkor Romániában beköszönt a paradicsom.

Aztán egy szobrásszal szerelmi viszonyba került.

- Elég sikeres volt, ha Sztálinról hetente készített mellszobrok számát nézzük.

De a szobrász ráunt a lányra, és elhagyta. Helena teljesen bele volt habarodva, és az elutasítást nagyon nehezen tudta megemészteni. Egyszer magáról elfelejtkezve, azt mondta az egyik barátnőjének: „Ő az a fajta bolond, aki még a hegyi partizánokat is segítené. Egy ellenforradalmárra pazaroltam az időmet.”

Ez a barátnő is egy fanatikus kommunista volt. Feljelentette a szobrászt a titkosrendőrségen. Bevitték és ott olyan kegyetlenül megkínózták, hogy beleőrült.

Ezek után Helenát is letartóztatták, mivel lefeküdt ezzel az emberrel. Ráadásul tudta, hogy ez a férfi valójában milyen kapcsolatban állt az ellenforradalmárokkal. És most beszélni akart. Felesleges lett volna azt mondania, hogy pillanatnyi dühében találta ezt ki a férfiről, és egyébként egy nagyon hűséges párttag. Ekkor kezdődött el a két éves rémálmom az életében.

Végül bíróság elé került. A szobrász is ott volt. Tíz perces volt a kihallgatása, és tíz éves a büntetése. A férfi teljesen össze volt zuhanva. A tárgyalás ideje alatt egyszer sem nézett Helenára, és egy szót sem szólt hozzá.

A legszörnyűbb az volt, hogy a férje is ott volt a két gyerekükkel. A titkosrendőrség természetesen őket sem kímélte. Férje elvesztette a munkáját. A gyerekeket pedig kidobták az iskolából. Az utcán még a játszótársaik is megverték őket.

- Minden éjjel ezekről álmodok. Még napközben is Gregory-ról hallucinálok. Magam előtt látom, amikor a bíróságon volt, elszurkült arccal, beesett szemekkel. Miért kellett ilyet tennem? Miért is kellett találkozunk?

Eszembe jutottak Richard szavai: Az a pokol, amikor egyedül vagyunk a sötétben, és nyomasztanak a múlt bűnei. Olyanok tudnak lenni a régi emlékek, mint a perzselő tűz. Semmi nem segít rajtad. Nincsenek könyvek, rádió, semmi, ami elvonná a figyelmedet, akkor, amikor feljönnek benned a tetteid. Nem csaphatod be magad. Már nem segítenek erkölcsi kifogások. Rá kell, hogy jöjjél arra, hogy az új erkölcsi felfogás ütközik a régivel szemben, ami azt mondja ki, hogy ez bujaság és házasságtörés volt. Helenát rágcsálta a bűntudata. Tudtam, hogy mit érez.

Majdnem minden nő a börtönben hasonló lelkiismeret-furdalással küszködött. Magukat nyíltan ateistának mondó nők, magukon meglepődve fohászkodtak Istenhez. Mindegyik arra vágyott, hogy Isten meghallgassa őket.

De az imáik nem értek célba. Olyan ez, mintha a kettő meg kettő nem is négy lenne. Bűnök felhalmozása csak lelkiismeret-furdalást és boldogtalanságot produkál. Sokak életében a szexuális botlásoktól súlyosabb bűnök is voltak. Amikor házasságtörést, abortuszt, árulást bántak meg, valóban a szívük tört meg. A nők sokasága ezeket a bűnöket ki akarta beszélni magából, szeretett volna könnyíteni a fájdalmán. Eszembe jutottak Dávid szavai, miután Bethsabéval vétkezett. „Áldott az..., akinek a vétké elfedeztetett”. Amit Isten elfed, azt már emberek előtt nem kell felfedni.

A barakkunkban volt Raduné, egy ismert bukaresti üzletember felesége. A háború előtti társasági életben népszerű személyiség volt, de most a régi barátnői soha nem ismernék fel azt a vidám Zenaida Radut, akinek kalapjait, Párizsból hozott ruha-költeményeit, és ékszereit annyira irigyelték.

Divatos akcentusa valahogy nem illett az elgyötört arcához.

Este a szalmazsákokon ülve azt figyelte, hogyan tekintek a körénk gyűlt nőkre. Voltak közöttük bűnözők, prostituáltak, apácák, parasztasszonyok, és professzorok.

- Mi a véleményed? - kérdezte tőlem, miközben kecses mozdulattal hátrafésülte zsíros haját. Le se tagadhatta, hogy a társadalom krémjébe tartozott korábban. - Te már mindent láttál. Mit gondolsz? Nekem csak egy valami jár a fejemben. Ha kiszabadulok, boldogan fogok élni még akkor is, ha egy fakérget kell rágcsálnom.

Sok őhöz hasonlóan is bűntudata volt amiatt, hogy elpaza-

rolták az életüket. Gyakran jött oda hozzám, kertelve, célozgatva belső gyötrelmeire, mint aki valamit el akar őszintén mondani nekem. Volt, hogy a terem másik végéből bámult engem. Amikor ezt észrevettem, akkor én mindig kedvesen rámosolyogtam.

Néhány hét után végre kibökte, hogy mi bántja. Amikor a kommunisták átvették a hatalmat, özvegyen maradt egy kis gyerekkel. Vége lett a bálóknak, elfogyott a pénze, és a ragyogása is megkopott.

- Minden, ami kedves volt nekem, azt elvették - mesélte sírva. - El kellett mennem dolgozni. A kezeim kirepedeztek. Régi barátaim eltűntek. Aztán adódott egy lehetőségem arra, hogy megint férjhez menjek. - Közben megint próbálta rendezetlen haját hátra simítani. - De sok férfi nem akarja másnak a gyerekét felnevelni. Tudtam, hogy szegény Jenny-m, aki akkor éppen három éves volt, ő lett a nagy akadály. És én pedig...

Homlokán izzadság cseppek jelentek meg. Küszködött, hogy elmondja-e vagy sem. Ekkor rátettem a kezemet a kezére. Folytatta:

- Elkezdtem a lányomat elhanyagolni, nem ettettem rendesen. De nem tudatosan tettem! Végül...túl sokat sírt. Rákiabáltam: „Fogd be a szád, te kis nyavalygós!” Egyre csak fogyott és fogyott. De ez engem nem érdekelt.

Úgy éreztem, hogy ha meghalna, ez a bűn ne nyomja a lelkét, és inkább jöjjön napvilágra. Megragadta a kezemet és úgy megszorongatta, mint amikor egy anya éppen szüli a gyermekét. Ha most bármit is eltitkolna, akkor nem tudna megkönnyebbülni.

- Nem érdekelt - hangja szárazon ismételte. Egyedül hagytam és elmentem szórakozni, Vele! Úgy néztem erre a férfira, mintha ő lenne a Megváltóm.

Aztán a hideg téli éjszakákon, miután elaludt a kislányom, kinyitottam rá az ablakot. Megvolt az esélye annak, hogy kitakarózik és megfázik. Persze, igazán most tudatosodik mindez bennem. Akkor azt mondogattam magamnak: „Jó a kis gyereknek e friss levegő, és azt sem szabad engedni, hogy elhízzon.” Nem öltem meg, de hagytam a gondatlanságom miatt meghalni.

Vallomásának az utolsó szavait már suttogta. Nem mintha másvalaki is hallgatta volna, amit mondott. Körülöttünk szokásos hangzavar volt, ötvenen panaszkodtak, veszekedtek, káromkodtak vagy akár jókat kívántak egymásnak. Voltak, akik trágár dalokat énekeltek.

- Ezt még soha, senkinek nem mondtam el. Tudom, hogy erre nincs bocsánat.

Próbáltam meggyőzni, hogy nincs igaza. Elmondtam neki, hogy az eredeti görög evangéliumban Krisztus az Christos-ként szerepel, ami szinte teljesen azonos a chrestos szóval. Annak a jelentése pedig: 'irgalmas'. Nem gondolhatunk Rá másképp! Irgalom és megbocsátás a nevében is szerepel. Ez a személyiségjegye.

Azt mondta:

- Ha valaha is kikerülök innen, csak egy vágyam van, hogy jó ember lehessen. Itt sajnos minden szinten láttam azt, hogy mi a gonoszság.

Korrigáltam kissé:

- Senki nem tud igazán jó lenni! Ezért mondja azt az apostol, ha azt mondjuk, hogy nincs bűnünk, akkor hazudunk. De, ha megvalljuk a bűneinket, akkor Jézus hű és igaz, hogy megbocsássa azokat.

Zena befejezte a történetét. Kiderült a leendő férjről, hogy egyébként szoknyapecér. Végül a szeretője lett, és amennyi apánázst adott neki, az lehetővé tette számára, hogy ne kelljen egy gyárban dolgoznia. Az egyetlen 'vád' ellene igazán ez volt, meg persze a burzsoá múltja. Egy irigy szomszéd azért jelentette fel, mert a 'társadalom romlott' rétegéhez tartozott. Bírószági tárgyalás nélkül két év közgazgatási büntetést kapott.

Az alatt az időszak alatt, míg számos táborban és börtönben megfordultam, sok olyan emberrel találkoztam, akiket nevetséges és furcsa okok miatt tartóztattak le. A K 4-es táborban volt egy idős hölgy, akit mindenki csak Nagymami apostolnak hívott. Azért tartóztatták le, mert egyszer kedves volt egy őrülthez.

Az elmebajos egy idősebb kohász volt, aki érméket készített, amiken az állt: „NICOLAI, ROMÁNIA CSÁSZÁRA”. Természetesen magát a kohászt hívták Nicolainak, és kedvenc időtöltése volt ezeket az érméket osztogatni. „Tartsd meg!” - mondogatta. „Mert mindazok, akiknek van egy ilyen érméjük, a minisztereim lesznek, amikor majd trónra kerülök.”

Szerencsétlen „császárt” letartóztatta a titkosrendőrség. Minden barátját és ismerősét kihallgatták. Akár férfinél, vagy nőnél találtak egy ilyen pénzérmét, bíróság elé állították. A „gumibélyegző” bíróságok tizenöt, húsz éveket szabtak ki büntetésül.

- Sajnálatra méltó! - kiáltotta Helena, egy odaszánt párttag. - Nem tudtad bebizonyítani, hogy ártatlan vagy?

- Be tudtam volna bizonyítani. De kinek? Isten és a király is messze van, ahogy gyerekkoromban szokták mondani nekem.

Ma ugyanez a helyzet. Mit tehetsz? Vagy ostobák, vagy félnek, akiknek bizonygattam volna.

Nagymami apostol egy idős, okos személy volt, aki egész életében szolgált. Annak ellenére, hogy egy egyszerű nő volt, mégis mindig átlátta a helyzetet.

Nem lehet azt mondani, hogy az új uralkodóink buták lettek volna, sokkal inkább önteltek. Irodista fiúkból lettek a titkosrendőrség tisztjei. Kevésbé képzeteket helyeztek magas pozíciókba, ez volt a jellemző a kormánytól kezdve egészen a legfelsőbb szintig. Például Georghiu-Dej, a korábbi vasutásból lett a pártvezér. Egy vicc nagyon népszerűvé vált. Georghiu-Dej dicsekedett De Gaulle-nak, hogy Romániában felszámolták az írástudatlanságot. Erre ő megkérdezte: „Miért itt még voltak analfabéták?” A generális válaszolt: „hát igen, de nem a kormányban.”

A csatornánál levő tiszteknek eszükben sem jutott rongyokba öltözött, koszos nőkkel szóba állni. De ha a körülmények mégis úgy alakultak, akkor mindig ugyanazt a pártszöveget hallottuk tőlük, papagáj módjára ismételve. Milyen sokszor mondogatták: „Az emberiség négy nagy zsenit adott a világnak, ezek: Marx, Engels, Lenin és Sztálin. Ha esetleg kérdeztél volna Platónról, Bergsonról vagy Edisonról, fogalmuk sem lett volna arról, hogy kik voltak azok, mert biztos, hogy még sosem hallottak felőlük.

A hatalmon levők ostobasága, és az alattuk levő zavarodott bürokraták rémülete produkálta azt, hogy ártatlan, és ártalmatlan emberek sokasága került börtönökbe.

Volt egy doktornő, akinek egyszer kicsúszott a száján, hogy ő mindig olyan lázmérőt használ, amit nyugaton készítettek. Ezen könnyebb leolvasni az eredményt, mint az oroszon. Rövid időn belül már a börtönben találta magát, amiatt, hogy ellenforradalmi megjegyzést tett. Őt követte az ápolónő, akit azzal vádoltak, hogy nem jelentette fel a doktornőt. Ezt a bántó megjegyzést nem jelentette feletteseinek, mint ahogy egy igazán hűséges ápolónő megtette volna.

Volt egy furcsa veszekedés is két örömlány között. Az egyik rövid ideig Károly király szeretője volt, míg a másik Georgescu-nak, a kommunista belügyminiszternek. Azt a hibát követték el, hogy eldicsekedtek hódításaikkal. A király barátnője automatikusan beszennyeződött azzal, hogy tulajdonképpen az udvarral került kapcsolatba. Georgescu szeretője pedig túl sok mindent kotyogott ki arról a luxusról, amiben a miniszter élt. Ötven öltönyéről meg a pezsgős-kaviáros partikról. Ő tartóztatta le sze-

mélyesen a lányt és dugta dutyiba. Később őt is becsukták saját elvtársai.

Különböző vallási szektákból több száz olyan emberrel találkoztam, akik megtagadták, hogy feladják az elveiket és behódoljanak a rendszernek. Voltak közöttük Teozófiához tartozók, Jehova tanúi, Keresztény Tudomány hívei.

- Szombat van! - a kis fiatal Annie Stanescu felkiáltott. - Az kell, hogy legyen! Már megint verik a Hetednap Adventista Egyház tagjait.

Minden szombaton az ehhez a közösséghez tartozó nőket felsorakoztatták és megparancsolták nekik, hogy dolgozzanak. Ők pedig minden egyes alkalommal ezt visszautasították. Kegyetlenül bántak velük, de mégsem tudták betörni őket. Az ortodox, katolikus és a protestáns hívek inkább dolgoztak szombaton, minthogy megverjék őket. De az adventisták hetente szenvedtek.

Rengeteg nő került börtönbe Szűz Mária állítólagos jelenése miatt. Bukarest egyik főutcáján történt meg a dolog. Valaki a templom ablakára mutatott és elkiáltotta magát: „Nézzetek oda! Szűz Mária!” Azon nyomban százak vélték látni a jelenést. Papok figyelmeztették az összegyűlteket. Rendőrök elkezdték a letartóztatásokat. De mindezek ellenére özönlött a tömeg a helyszínre.

Úgy gondolták a rendőrök, hogy az a legjobb megoldás, ha betörik az ablakot. Abban a pillanatban egy másik ablakban jelent meg Szűz Mária. Úgy gondolták, hogy az lesz a megoldás, ha az összes ablakot betörik. Ekkor a Szűz a Victory utcai rendőr-főkapitányság ablakában jelent meg!

Itt már maguk a rendőrök is látták a látomást. (Sokan közülük ortodox háttérrel rendelkeztek.) Elkezdődtek a tömeges letartóztatások.

És egyre többen keveredtek bele.

- Olyan ez, mint egy kártyajáték - mondta Clara, a német kabaré korábbi királynője. - Néha azt húzod ki, hogy „börtön”, néha meg azt, hogy „szabadság”.

Zenaida Radu hozzászólt:

- Én azt szeretném kihúzni, amelyiken a „Nyugat” áll.

Odafordult hozzám:

- Te mit gondolsz?

- Én már régen kihúztam az én kártyámat. Azon az áll, hogy „Paradicsom”.

Este 11:00-kor a barakk ajtaja kivágódott. Hat ór benyomult, és magas hangon ránk kiáltottak.

- Mindenki fel!

- Parancsnoki szemle!

Bang, bang, bang. Megkongatták az acél síndarabot. Hunyorgó, rémült nők reszketve ugrottak ki szürke takaróik alól. Kapkodtunk, igyekeztük összeszedni a holminkat. Reméltük, hogy valami jó sül ki ebből.

A szögletes vállú parancsnokasszony besétált. Úgy nézett ki, mintha valamilyen katonai felvonulásra készülne, jól vasalt egyenruhában, sapkával a fején és fényesen csillogó csizmában.

- Asszonyok! Akik beszélnek valamilyen idegen nyelvet, lépjenek előre. Úgy értem, valóban idegen nyelvet, nem oroszul vagy szerbül. Angolul, franciául, ilyenekre gondolok.

Jó néhány nő lépett előre. Tanárok, újságírók, korábbi udvarhölgyek. A polgári társadalom minden szegmenséből. Nagy nehézségek árán leírták a neveinket. Az örök nagyon erőlködtek azon, hogy ne lássuk meg, hogyan szerencsétlenkednek. Ez a fajta előadásuk elég szájalmasra sikerült. Végül „dupla v, Wurmbrand”, franciául és németül beszélőként jegyezték be, és már indultak is tovább. Emiatt két órával kevesebbet tudtunk aludni. De ez után még két óra beszélgetés következett, amikor mindenki próbálta megfejteti a történeteket.

- Ez meg mit jelentett?

- Fordítók, ez az! - erősítette meg Clara.

- Jönnek az amerikaiak!

- És a franciák!

- Szerencsés ribancok! - mondta az egyik prostituált. - Miért érdemlik ki, hogy valami kényelmes munkát kapjanak, csak azért, mert béka nyelven is tudnak beszélni.

- És veled mi a helyzet Clara Strauss, aki azt állítod magadról, hogy beszélsz franciául? Tudjuk, hogy te fritz vagy!

- Nem beszélek franciául?! Clara erre erőltetve felnevetett.

- Óh, kérlek, aludjunk kicsit!

De a bűnözői háttérrel rendelkező foglyok csak fortyogtak a méregtől és féltékenységtől. Majdnem pirkadt már, amikor végre el tudtam aludni, és az a rövid idő is nyugtalan volt.

Mégis reggel, amikor a síkságon át munkába igyekeztünk, úgy éreztem, hogy a szívemben némi fénysugár jelent meg. Lehet ilyen? Egy meleg irodában fordítóként dolgozni, nem pedig ebben az állandóan süvítő szélben lenni? Valami nagy nemzetközi felfordulás történt? Követ hordó csapatunk tele volt hírekkel.

Azon a napon egy alacsony zsidó nő mellett dolgoztam, Jessica-nak hívták. Már sokszor láttam őt a táborban. Nagyon kedves, nyugodt mosolya volt. Üdítőként hatott a között a sok meggyötört arc között. Miközben fél szemmel az őrt figyeltem, elmeséltem neki, hogy mi történt a barakkunkban előző éjszaka.

- Minden barakkban ez történik - mondta. - És minden táborban. Néha bejönnek és megkérdezik, hogy ki a külföldi. És a németek, meg a zsidók futnak előre, hogy elárulják nem román nevüket, remélve, hogy megengedik nekik, hogy emigrálhassanak. De semmi jelentősége nincs ezeknek a látogatásoknak. Inkább azért csinálják, hogy még jobban szenvedjen az ember.

Hamarosan én is rájöttem arra, hogy igaza volt. A kínzásnak ez egy másik fajtája volt. Kifárasztani az elmét a reménykedéssel, az akaratot pedig megtörni. Sokszor rángattak ki minket az ágyunkból nem sokkal éjfél után, hogy ebből a keserű bohózatból egy újabb jelenetet adjanak elő. Egyszer azért jelentek meg, hogy a sportolónók listáját állítsák össze. Azt híresztelték, hogy nincs elég román sportoló, akiket az olimpiára küldhetnének. Bárki, aki tud futni, ugrani vagy úszni, azokat elvihetik edzésekre. A legtöbbször alig tudott járni, mégis sokan ezt teljesen elhitték.

Ezek mind az átnevelésre puhítottak meg minket. Azután női kórust verbuváltak, akiknek kommunista dalokat kellett megtanulniuk. Az Internationale-val kezdték.

- Ébreszd fel a föld minden éhezőjét...

- És kezd velünk! - Annie Stanescu dalolta vidáman.

„Az igazi boldogság” című darabot szintén előadták. Bemutatta, hogy az igazi boldogságba bele tartozik az is, hogy a szocializmusnak építjük a csatornát. Rímekbe szedte a kapitalista kizsákmányolás borzalmaival. Amikor azt mondták nekünk, hogy sírjunk az éhező amerikaiak millióin, tényleg láttam nőket, akiknek potyogtak a könnyeik.

„Miatán a gonosz Sam Nagybácsi a csatorna építésének szobátalására tett erőfeszítései megghiúsultak”, énekelte nyikorgó szoprán hangon egy fiatal buzgó kommunista: „Mennyire szeretünk Sztálin atyánk! Soha nem fog lankadni a párt felé való odaadásunk...”

A legborzalmasabb az egészben az volt, amikor a végén tapoltak és éljeneztek. Persze néhányan közülünk nagyon naivak voltak. A megkínzottak és kínzóik között a szeretet-gyűlölet kapcsolat állandóan hullámozik. Azok az örök, akik vertek, kigúnyoltak minket, gyakran nyájasan becézgettek.

Mielőtt felépítenek egy házat, kitisztítják onnan a sarat, az

összes benne levő élőködővel. A fiatalabb örök, akiknek azt tanították a kiképző iskolában, hogy mi banditák vagyunk, állandóan ezeket a kifejezéseket ismételték. Mi pedig megtanultuk, hogy legyünk óvatosak a húszas éveiben járó üres szemű lányokkal. Sokkal kegyetlenebbek voltak, mint bármelyik férfi, mindaddig, amíg a betanításuk tartott.

De azután a csatorna mellé helyezték őket, és hónapokon, sőt éveken keresztül a foglyaikkal kellett élniük egy kies helyen. Nekik is ugyanúgy több kilométeren keresztül kellett a kőbányába gyalogolniuk. Ott kellett mellettünk állniuk, amíg mi dolgoztunk. És bár, szigorúan tilos volt, néha mégis szóba álltak velünk.

Egy idő múlva rájöttek, hogy mégsem vagyunk élőködők, meg banditák, hanem sokkal inkább egyszerű parasztasszonyok, olyanok, mint akik a saját családjukban is vannak.

Az erőszakos kollektivizálás idején, elvették a tulajdonosaiktól a földjüket és az állataikat. Amikor saját családjukban látták, hogy éheznek és letartóztatják őket, maguk is elkezdtek kételkedni a rendszerben.

Munkájukban elveszítették már a büszkeségüket. Majd a párt-hoz való hűségük rendült meg. Az egyház elleni támadáshoz hozzá tartozott az is, hogy mindenüket elkobozták. A kommunista megnyilvánulások egyre nagyobb ellenszenvet váltottak ki az őreinkben, és egyértelműen láttuk rajtuk a pozitív változást.

A K 4-es táborunkban volt elég sok diáklány, akiket azért küldtek ide, mert hazafias egyetemista csoportokhoz csatlakoztak. Közülük a tizenöt éves Maria Tilea egy igazi szépség volt. Úgy tűnt, hogy a rabszolgamunka még jót is tesz neki. A bőre szinte átlátszóvá, sötét szemei élénkebbé váltak, finom csontozata még világosabban kirajzolódott. Önbizalma abból adódott, hogy észrevette, hogy mindenki mennyire szereti és csodálja.

Nina, a pirospozsgás ör, aki korábban előfordult, hogy kedves volt velem; nagyon figyelmes volt ezzel a jól nevelt lánnyal, aki úgy tűnt, hogy egy másik világból jött.

- Micsoda szegény! Szegény lány! Ő még csak egy gyerek! Azt mondták nekem, hogy gyilkosokkal meg tolvajokkal lesz dolgom, de ő egy igazi finom hölgy!

Egyik nap Nina megkérdezte Carine-t, az egyik keresztény barátnőmet:

- Te is egy apáca vagy?

- Nem, egy pásztorlak vagyok a felesége.

- Oh, meséltek nekem rólad. Hogy odaadtad a kenyeredet valakinek, meg hasonló dolgokat. Így megbetegedhetsz. Nos, egy

perc múlva szépen elmész a WC-re, és odanyúlsz jobb oldalra az ablakpárkányhoz.

Majd tovább állt. Carine felnyújtózkodott, és kitapintott egy papírba csomagolt valamit. Egy szendvics volt. Ha ezt észrevették volna, akkor maga Nina került volna a munkatáborba. Barátnőmmel együtt sokszor beszélgettünk vele. Elmesélte, hogy gyerekkorában rendszeresen járt templomba. Még akkor is, amikor csatlakoznia kellett az Ifjú Kommunistákhoz. Inkább legyalogolt kilométereket a szomszéd faluig, ahol senki nem ismerte, csak hogy le ne bukjon.

- Egyszer, amikor hazafelé sétáltam, összefutottam az Ifjú Kommunisták egyik vezetőjével. A lány elkezdett faggatni, hogy merre jártam. „Vasárnap van, ugye nem templomban voltál?” Azt válaszoltam neki, hogy már évek óta be se tettem oda a lábam. Bárcsak lett volna merszem azt mondani neki, hogy törődjön a saját dolgával, de nem tettem. Amikor hazaértem, sírva fakadtam. Úgy éreztem magam, mint Péter, amikor megtagadta Jézus Krisztust.

Sírt, de nem jutott addig a pontig, hogy szívéből úgy megbánja, mint ahogy Péter is tette. Hagyta, hogy eltávolodjon az egyháztól, beszippantotta a milícia és végül is tábori őr lett. Bevette azt a propaganda szöveget, hogy egy jobb világ épül (és a középosztálybeli férgeket írmagostól el kell törölni). Parancsot teljesítve kegyetlenül bánt a foglyokkal, és verte őket. Most már világosan látja, hogy mit csináltak a kommunisták a falvakban, mint ahogy a sajátjában is. Bűntudata volt.

Carine nem az egyetlen volt, aki segített nekünk. Bizonyos jelekből sejtettem, hogy barátkozik a fiatal Maria Tilea-val. Később, amikor Nina már nem volt együtt velünk, elmondta nekem az iskolás lány, hogy mit tett érte.

- A szüleimnek még maradt egy kis pénze, és egy-két dolog valahogy megmaradt, miután államosították a birtokunkat. Megkérdeztem Ninát, hogy át tudna-e adni nekik egy üzenetet arról, hogy jól vagyok. Amikor elment hozzájuk, apám ígért neki pénzt, vagy ajándékot, ha elhoz nekem néhány apróságot, olyat, mint Aszpirint, csokit, meg egy gyapjú pulcsit.

Nina életébe kerülhetett volna ez. De megtette, becsempészte a cuccokat a táborba, mindenféle fizetség nélkül. Maria családjánál tett látogatása Nina életébe hozott egy változást. Az ízléses tárgyak, a békés otthon, és a Telia család kedvessége mind-mind új élmény volt a számára. Megingatta a kommunizmusba vetett odaadását.

Először, amikor beszéltem vele, még elég szűk látókörű volt. Akkor még azt ismételtette a vallásról, mint egy papagáj, amit a kiképző iskolában beléjük vertek. Szíve még zárva volt. Amikor Jézusról kezdtem el beszélni, azt mondta nekem:

- De hát, mi kommunisták vagyunk Jézus legjobb barátai. Ha van Mennycsászár, és Krisztus a bíró, akkor majd nekünk lesz a legjobb dolgunk. A te férjed pásztor. Mit gondolsz, hány embert vezetett Krisztushoz? Van néhány strigulája? Néhány száz? Nekünk, kommunistáknak gondunk van arról, hogy minden évben Jézushoz kerüljön több ezer ügyfél, akik az Ő nevével az ajkukon hálnak meg. Mi töltjük fel az Ő Mennycsászárát. Ezért hálásnak kellene lennie nekünk.

Elmagyaráztam neki, hogy ez nem úgy működik, mint ahogy ő azt gondolja. Az a gonosz, ami Mária Magdalénát bűnbe keverte, elő is készítette arra, hogy szentté váljon. Tarsuszi Saulban is szította a keresztények iránti gyűlöletet, de tulajdonképpen kiformalta a későbbi Pál apostolt is. Azt mondja a Biblia, hogy ahol megnövekedik a bűn, ott a kegyelem sokkal inkább bővelkedik. Azon tűnődtem, hogy a kommunisták viccelődései azon, hogy ők küldik a keresztényeket a Mennycsászárba, nem fogja-e kiváltani irányukba a Mennycsászár kegyelme gonoszágaik miatt. Ez volt az első lépés ahhoz, hogy megváltoztassa a gondolkodását.

Nina ismét keresztény lett, amit nem könnyű eltitkolni. Az olyan áruló, mint Kim Philby, úgy tevékenykedhetett húsz éven keresztül, hogy nem bukott le. A gonosz mindenhol jelen van, és könnyen el lehet mögé bújni. Minden kő alatt ott rejlik egy bogár. De a jóság olyan, mint egy ritka gyönyörű pillangó, ami még a homályos szemeknek is feltűnik. Senki sem veszíti szem elől, viszont vannak olyanok, akik meg akarják ölni.

Valamikor 1951-ben Nina eltűnt a K 4-es táborból.

Hosszú ideig fogalmunk sem volt róla, hogy mi lett vele. Aztán érkezett három új nő, akikről kiderült, hogy örök voltak korábban a Csatorna táborokban. Azért ítélték el őket, mert kenőpénzt fogadtak el a foglyoktól. Ninát is velük együtt állították bíróság elé. Ő tíz évet kapott.

Szegény Maria, ettől a hírtől borzasztóan elszomorodott.

- Ez az én hibám! - siránkozott.

Próbáltam vigasztalni:

- Ne vedd annyira a szívedre! Saját döntése volt. Hidd el, hogy most boldogabb fogolyként, mint öröként valaha is volt.

Carinával gyakran beszélgettünk Nináról. Azt mondta, hogy

tudta, mi vár rá, és végül erős keresztényként fog kikerülni a börtönből. A szenvedés olyan tekintéllyel ruházza fel, ami által hatékonyan fog tudni beszélni a hitéről. De mi van akkor, ha meghal a börtönben? Még az is a javára lenne. Isten megjutalmazza azt is, aki akár csak egy pohár vizet is adott egy szenvedőnek. Őt is meg fogja jutalmazni. Azok, akik a hitükért halnak meg, olyan fantasztikus örökséget hagynak maguk után, aminek jótékony hatása felmérhetetlen.

Duna

Egész éjszaka havazott. Nagy pelyhekben hullott ránk a hó, amíg a barakkok előtt felsorakoztunk. Az őrtornyokat alig lehetett látni a nagy fehér fátyol mögött. Szerencsére a szél legalább nem fúj. Minden zajt csak tompán lehetett hallani.

A távoli konyhából gomolygott felfelé a gőz a ventilátorokon keresztül. Ez után a meleg után csak áhítozni tudtunk. Néhány politikai fogolynak kiváltsága volt a konyhán dolgozni. A második legjobb hely a mosoda volt, annak ellenére, hogy a naponta elvárt teljesítmény elég magas volt: harminc lepedő, harminc párnahuzat, ezen kívül ingek és alsóneműk. Mindezeket kézzel kellett kimosni gyenge minőségű szappanrudakkal. De legalább ez a munka bent volt.

Ezen a reggelen a szokásosnál is több nő jelentett beteget. Ana Cretzeanut, a tábori orvost ez nem igazán érdekelte, egyébként ő maga is fogoly volt.

- Semmi bajod sincs! - mondta. - Munkaképes vagy.

A foglyok mennyire utálták ezt a nyafogó hangot. Dr Cretzeanu eladta magát, azért, hogy bent maradjon, és ne kelljen szenvednie az esőtől, meg a hőtől. Ő volt élet és halál ura. Tisztában volt azzal, ha bizonyos nőket kiküld dolgozni, azzal a halálos ítéletüket írja alá. Némelyek közülük annyira gyengék voltak, hogy már attól is elájultak, amikor meghallották, hogy ki kell menniük a kőbányába dolgozni. A döntéseihez az orvosi bizottságtól kapta az utasításokat. Minél több beteg nőt engedett dolgozni, annál kevesebb esélyt adott nekik a túlélésre, vagy a kiszabadulásra.

A 10-es barakkban volt egy másik fogoly, aki szintén orvos volt, de ő a másikkal ellentétben becsületes volt. A táborlakók minden trükköt bevetettek annak érdekében, hogy a táborban tartsák orvosként, akár néhány napra is. Már hatvanon túl járt, és nem tudott kilométereket gyalogolni a kőbányáig, hogy ott egyedül dolgozzon. Neki sokkal nagyobb tudása volt, mint Cretzeanunak. De a táborparancsnok elégedett volt az orvos választásával. A 10-es barakk orvosa meg tolhatta a talicskáját.

Aszpirinről, meleg italról, vagy bármiféle fájdalomcsillapítóról csak álmodni mertünk. Még a fogfájást is el kellett viselnünk. A kemény munka miatt a táborban sokféle női betegség alakult ki. A diagnózist helyesen állították fel a tábori orvosok, de a kezelés már elmaradt.

Ahogy a talpunk alatt ropogott a hó, azt mondta Carine:

- Nem érdemes Cretzeanuval foglalkoznunk! Sajnálatra méltó egy nő. Amikor meghallom nyivákoló hangját, hogy „munkaképes”, mindig az egyik barátnőm jut az eszembe. Ő önkéntes orvosként csatlakozott a milíciához. Isten szerelmére, képes volt felvenni még azt az undorító egyenruhát is. Megjátszotta magát, hogy meggyőződésből kommunista, csak azért, hogy tudjon másoknak segíteni. Csodálatos munkát végzett ott, segítve a betegeknek, egészen addig, amíg valaki be nem köpte egy besúgónak. Most ő is börtönben van.

- Szegény! Ez egy szenthez illő cselekedet volt.

Meneteltünk a fehér síkságon, miközben már ránk sötétedett. A csendben a kőbánya felől szűrődő kalapács hangja furcsán magányosan kongott.

Reggel összezúztam az ujjaimat két nehéz kővel. Minden egyes alkalommal, amikor fel kellett emelnem egy újabb követ a teherautóra, iszonyú fájdalmat éreztem. Egy újonnan érkezett idősebb hölgy észrevette a kínlásomat és megpróbált segíteni nekem. Közben megkérdezte tőlem, hogy találkoztam-e a börtönben egy lánnyal, akit Fanny Marinescunak hívtak.

- Igen - válaszoltam. Jól ismertem, barátnők voltunk. Jilavában franciául tanítottam.

- Mi történt vele?

- A Mennybe került. Sajnos meghalt rákban. Túl sokáig hagyták kezeléssel nélkül - meséltem neki.

Sírva fakadt az asszony. Valahogy megéreztem, hogy ő volt Fanny édesanyja.

Az őr odajött mellénk, és ott megállt. Így nem tudtuk folytatni a beszélgetést. Ilyen helyen az ember még a munkáját se hagyja abba, arra a hírre, hogy meghalt a gyermeke. Patakokban folytak a könnyei, emiatt szinte vakon botladozott, amíg a sziklákba nem tudott kapaszkodni. Egyformán vérzett a szívünk és a megvágott kezünk.

Másnapig kellett várnom azzal, hogy néhány vigasztaló szót tudjak hozzá szólni. Délben, amikor az ételre vártunk, végre ezt tudtam mondani neki:

- Fanny most már a Mennyekben van. A Megváltóban hitt, úgy halt meg. Ő garantálja az örök életet.

- A Mennyben! Könnyű azt mondani. Ha a te lányod lett volna...

Így hát elmeséltem neki, hogyan veszítettem el a náci időkben a családomat, és örökbe fogadott árva gyerekeimet Izrael felé hajózva.

- Nem veszíthetjük el a békességünket és a higgadtságunkat. Vándorok vagyunk ezen a földön. De Istentől megkaphatjuk az örök életet. Ez az igazi vigasztalásunk.

Leültünk, és zúzott ujjainkat ápolgattuk miközben vártuk a zsíros levest. Kezeink, lábaink sajogtak a fájdalomtól és a fáradtságtól. Bemutatkozott nekem, Corneliának hívták.

Így szóltam hozzá:

- Lányod sok fogolynak adott bátorítást, legsötétebb óráikban, amikor az örök élet reménységéről beszélt nekik. Én is segítem másoknak, mint ahogy most te is nekem, felemelni ezeket a nehéz köveket. A Mennyben pedig ott a legnagyobb Segítőnk, aki azokról gondoskodik, akiket elveszítettünk.

Úgy tűnt, hogy egy kicsit megvigasztalódott ezektől a szavaktól.

Egyik este bejött a barakkunkba. Amikor ilyen hideg van, nincs túl sok ór ügyeletben, így feltűnés nélkül át tudott suhanni az udvaron.

Éreztem, hogy valaki leül a priccsemre és megfogja a kezemet. Kinyitottam a szememet és felültem.

Cornélia mosolygott rám.

- Hadd üljek itt melletted egy kicsit! Úgy érzem, hogy az ördögnek nincs akkora hatalma a közeledben.

Minden keresztény valamennyire az Úr dicsőségét tükrözi. Főleg a nehéz időkben veszik észre ezt sokan.

- Megbüntették az egész barakkunkat - mesélte Cornelia. Nem tudtam korábban kijönni onnan. Ezen a héten minden este fel kellett mosnunk a padlót.

Vékony karjaival összehúzta régi kardigánját, hogy ne fájzon annyira.

- Nem azért jöttem, hogy panaszkodjak, hanem azért, hogy megosszak veled valamit, amit soha, senki másnak nem fogok elmondani az életben.

Finom arca szinte átlátszóvá változott, és a szenvedő kifejezése pedig örömtelivé.

- Múlt éjszaka úgy zuhantam az ágyba, hogy le se vetkőztem. Hirtelen egy nagy mezőn találtam magam, ami akkora volt, mint a Baragan síkság, ahol dolgozunk. Amerre a szem ellátott, min-

denhol virágok voltak. A levegő illata édeskés volt, olyan mint a liliomé. Úgy éreztem, hogy ott van a lányom. Bár hatalmas volt a rét, mégis olyan meghitt volt. Soha az életemben nem láttam még annyi virágot és gyógynövényt egy helyen. Lehetett hallani a méheket, meg a dongókat. Pillangók felhői kavargtak egyre közelebb hozzám. Csodálatos színekben pompáztak. Fantasztikus békességet éreztem a szellememben, amit el sem tudok mondani. Olyan volt, mintha a föld minden szépsége, fenségessége egy helyre gyűlt volna össze. Egyedül álldogáltam, amikor megpillantottam egy felém közeledő nőt. Olyan gyengéden nézett a szemembe, mintha a szívembe látna. Kezembe nyomott egy csokor fehér lilomot. Oh, annyira finom illata volt! Még mindig érzem! A rét közepéről hallottam egy férfinak a határozott, de mégis kedves hangját. Salamon Énekek Énekéből citált egy tisztán érthető mondatot: „Mint a liliom a tövisek között, olyan az én szerelmesem a lányok között.”

Ez után felébredtem és rájöttem, hogy még mindig a Csatornánál vagyok. És azok a félelmetes, kegyetlen örök már várnak rám. Reggel ötkor, amikor ébresztőnek megkondították a sín darabot, felkeltem és kimentem a kőbányába. Úgy éreztem, hogy a legjobb lenne táncra perdülni a mezőn, hogy örömet okozzak az én szeretett lányomnak.

Még mindig magam előtt látom a virágos rétet, és érzem a levegő illatát, hallok azt a kedves férfihangot. Azt a nőt pedig soha nem fogom elfelejteni.

Szívében még tovább élt az emlék. Új szemmel nézett arra az ezernyi kedvességre, szépségre, és csodákra, amik az Úr jelenlétéből származtak.

A szenvedés völgyében felvett emlékkövek nagyon gyakran gyönyörű briliánsokká válnak.

Néhány nappal később megenyhült az idő. Arra ébredtem, hogy csurog a víz a barakk ereszcatornáján. A kőkemény föld sárrá változott. A hófoltok egyre koszosabbak lettek. A falak tövében a korábbi hófúvások miatt még nagy mennyiségben tornyosultak ezek a foltok, de az enyhe idő egyre jobban zsugorította őket. Mennyire vártuk mindannyian ezeket a hónapokat, amikor végre véget ér a tél.

Még az örök is jobb kedvűek lettek. Úgy kiabáltak meg csaholtak ránk és egymásra, mint a játszani akaró kutyusok. Délről egy kellemes szellő valami finom illatot hozott felénk. Mi lehetett az? A tenger talán, vagy a tavasz illata.

Ismételten visszakerültem az uszályhoz dolgozni. A Duna sima, fekete vizébe kellett bedobálnunk a nagy köveket, amelyek hatalmas csobbanásokkal pottyantak a folyóba. Nagy sötét jégdarabok úsztak el mellettünk. Kezeim, lábaim elgémberedtek, elkékültek. Felnéztem az égre, kivillant a kék ég a nagy egybefüggő fehér felhőzet közepette.

Mindig férfi örök kísérték minket a táborból jövet, menet. Ők voltak az egyedüli férfiak, akikkel a nők találkozhattak. Röpdös-tek is a durva viccek velük kapcsolatosan. Aznap többen is voltak, mint általában.

Annie Stanescu, egy nagy szájú prosti volt leginkább az élenjáró a poénkodásban.

- Hogy merészeled? - kérdezte tőle Zenaida. - Annak a Péternek olyan kezei vannak, mint egy gorillának. Még a háta is tiszta szőr! Le merem fogadni, hogy tetőtől talpig szőrös. Ha valaki látná?

- Vannak itt olyan nők, akik már biztos látták! - Annie kivillantotta aranyfogait. Tovább vihogtak.

- Óh! - Zenaida volt, akitől kirázott a hideg.

- Vajon mi vonzót találhatnak bennünk? - tűnődött Zenaida.

- Én nem hinném! El tudsz képzelni tőlünk visszataszítóbb, kevésbé kívánatos, nőietlen teremtményeket? Biztos vagyok benne, hogy még bűzlünk is.

Annie megjegyzése a barátnőiből visítózó nevetést váltott ki. Ide-oda röpködtek a mocskos megjegyzések. Nem lehetett elzárkózni előlük.

- A mi kis szentünknek nem tetszik a gonoszkodó beszédünk - mondta Annie.

Az örök cigarettáztak, amíg mi dolgoztunk. Rám néztek vigyorogva.

- Azt hiszi, hogy borzalmasak vagyunk!

Semmit nem válaszoltam nekik. Ami természetesen egyetértést jelentett. Annie fecsegése ritkán volt rosszindulatú, de most mégis olyan rosszat tett velem, amire nem is gondolt.

A nap végére felsorakoztunk kimerülten, minden tagunk sajtó a fájdalomtól.

- Sorakozó! Sorakozó! - harsogták az örök.

Odamasíroztunk a gyülekezési pontra, ahol a teherautók már várakoztak.

A folyópart mentén végighúzóódó ösvény cuppogott a sártól. Tudtam, hogy Péter az őr, rajtam tartja a szemét. Egy visszataszító vigyor jelent meg az arcán. Megbökte egy fiatal lapos orrú,

bamba tekintetű társát. Elgáncsolt, így bele estem a sárba.

Erre a női örök nevetésben törtek ki.

Felém nyúlt egy kéz, és felhúzott. Kiabáltam, és küzdöttem a csúszós sárban, hogy kiszabaduljak Péter szorításából.

- Hölgyem, amire most szüksége van egy alapos mosdás! - dörmögte.

- Dobd be a Dunába! - sipította egy női hang.

Egy másik férfi is rám tette a mancsát. Az egyik megragadta a csuklóm, a másik a bokámat. Felkaptak, meglóbáltak, majd elrepítettek. Nagy csobbanással belepottyantam a köves sekély vízbe. Levegőért kapkodtam. Nagyon megleptek a történetek, de végig eszméletemnél voltam. Elborított a jeges víz, még a köveken is átsodort. Az áramlat örvénylett körülöttem. A partról kiabáltak nekem valamit, de nem értettem, hogy mit mondanak. Minden egyes alkalommal, amikor megpróbáltam a felszínen maradni, elért a hömpölygő víz és lehúzott. Tehetetlenül hanykolódtam és közben még a kövek is megsebeztek.

Két kéz megragadott a karom alatt és kivonszolt a sekély vízhez. Az a férfi, aki fogott engem, megbotlott, és hátra esett, belehuppant a vízbe. Aztán én már a parton feküdtem kiterülve.

Valaki erőltette, hogy üljek fel, közben pedig ütögette a hátamat. Életlenség és betegnek éreztem magam. Szűrő fájdalom hasított az oldalamba. Annyira szédültem, hogy megint hátradőltem. Amikor jobban kezdtem érezni magam, még mindig feküdtem, és hallgattam a folyót. Az élet vize folyik keresztül a Paradicsomon? De ekkor felnéztem az égre, a kopár bokrokon keresztül. Ez még nem a Mennycsászár.

- Már jól van! Kelj fel! - hallottam egy nőnek a hangját. Ott állt felettem és rám nézett. - Mozogjál, mert ha nem, megfagysz!

A paraszt arcú fiatal őr segített nekem felülni. Szőrös Pétert sehol nem lehetett látni. Megpróbáltam kicsavarni a vizet a hosszú szoknyámból.

- Gyerünk! Gyerünk!

Felhúztak. Reszkettem, talán sokkal inkább a sokk hatására, mintsem a hideg miatt. A csoport pár száz méterrel előttünk járt. Bicegtem, a női örök lökdösései segítettek a járásban.

Amikor csatlakoztunk a többiekhez, a nők együtt érzően néztek rám. Még kellett várnunk a teherautókat.

Szőrös Péter elüvöltötte magát.

- Ez már igen! Egy hideg fürdőtől nincs is jobb dolog!

A ruhám hideg és nedves volt, a cipőm pedig cuppogott a víztől. Átöleltem magam, és közben azon gondolkodtam, hogy

mitől fájhat annyira az oldalam. Egyre jobban sajgott. Végre fel szálltunk a teherautóra, de ott minden egyes zökkenő egy kínzással ért fel a számomra. Ahogy billegett a teherautó, csak még rosszabbul éreztem magam.

- Az a barom Péter! - Zenaida morgott felháborodásában.

A csoportvezetőnk, aki büntetett előéletű fogoly volt, ott ült a teherautón. Miután jól kinevettek, kihalásztak a vízből. Tulajdonképpen nekik el kell számolni a foglyokkal. Annyival kell visszatérniük este, mint amennyivel reggel elindultak. Bár egy rabszolga-munkás halála nem jelentett volna nagy veszteséget az államnak.

Visszajutottunk a barakkba, ahol végre kicsavarhattam vizes ruháimat. Csúnyán feldagadt az oldalam, kezeimen és lábaimon levő bőr pedig le volt horzsolva. Iszonyú fájdalommal járt, hogy felemeljem a karomat. Egész éjszaka úgy próbáltam helyezkedni, hogy ne fájjanak a tagjaim. De ez nem sikerült, mindig éreztem valamelyik testrészemem.

Reggel felkerestem Cretzeanu „doktornőt”. Egy hatalmas Afrika formájú sárgás-lila folt éktelenkedett az egyik oldalamon. A karomat pedig képtelen voltam a derekamtól magasabbra emelni.

- Munkaképes! - hangsúlyozta.

Felsorakoztam a többiekkel.

- Mi bajod van?

A felügyelőnőnek fennakadtak rajtam a szemei. Lehet, hogy meginogtam. Úgy éreztem, hogy elájulok. Azt mondtam:

- Ma képtelen vagyok dolgozni menni. Iszonyatos fájdalmaim vannak! Szerintem eltörték a bordáim.

De Szőrös Péter végig figyelt engem. Megragadta a csuklómat és kirántott a sorból.

- Mi a baja? Az, hogy tegnap nem teljesítette a normát! Folytasd a munkát!

Megfordított, és hátba rúgott a nagy csizmájával. Nem is igazán rúgás volt, sokkal inkább taszigálás vissza a nők sorába.

Így hát nem volt más választásom, elmentem dolgozni aznap meg az utána következő napokon is. Két bordám törött el (szabadulásom után állapították meg az orvosok), de Isten meggyógyította őket. A börtönben rengeteg csodálatos gyógyulásnak lehettünk a szemtanúi.

K 4-es tábor - Nyár

Végre beköszöntött a tavasz. A kőbányákhoz vezető út mentén a kikopott fű között halványzöld foltok jelentek meg. Délben, a langyos lötytyben, amit itt levesnek hívtak, vízi harmatkását találunk. Ez valami kimondhatatlan élvezetet nyújtott számunkra.

Annak ellenére, hogy egyfolytában esett az eső, a kietlen síkságon, a rengeteg gaz között alig lehetett valami ehető füvet találni. Általában olyan erős szél fúj, hogy még a levest is lefújta a kanalunkról, mielőtt a szánkhoz értünk volna. Ezt a viharos szelet még a növények sem igazán tudták elviselni.

Tilos volt füvet enni, mint minden mást is, amitől úgy gondolták, hogy a politikai foglyok javíthatnak a kondíciójukon. Persze, amikor az örök nem figyeltek ránk legeltük a füvet, mint a tehenek. Viszont elhitették a besúgókkal, ha lebuktatnak minket, akkor hamarabb szabadulhatnak.

Vadász célpont volt számunkra a béka is, aminek a nyers húsa igazi ínycséség volt. Meglepően nehéz volt elkapni őket. Néha egy-egy kalandvágyó béka beugrott a kőfejtőbe, ahonnan aztán nem jött ki élve.

A folyó parton nagyon sok élt belőlük. Éjszakánként messzire hallatszott kuruttyolásuk. Eszembe jutott, hogy a Biblia beszél „békaszzerű szellemi lényekről”. Korábban sokat gondolkodtam ezen a hasonlaton. Aztán megérkeztek a kommunisták, akik állandóan csak a kommunista szöveget brekegték. „Sokáig éljen a párt, brek brek! Sokáig éljenek a Népköztársaság, brek, brek, brek!” Le a harcias imperialistákkal, brek!” És most végre ezt is megértettem.

A kígyók kevésbé voltak népszerűek, de a nagy zöld kövér vízisiklót azért felfalták jó néhányan. Ritkán lehetett azokat látni, mert a munka zaja elriasztotta őket. Azok tudtak néhányat elkapni, akik a talajerózió megakadályozására bozótot irtottak, és a helyébe buckafüvet ültettek. Egyszer azt vettük észre, hogy egy macska szalad az ösvényen, szájában egy vízisiklóval. Kővek és lapátok zápora zúdult a megrémült teremtményre. Sajnos elfutott, anélkül, hogy a zsákmányát kiejtette volna a szájából.

A hús vagy némi fehérje iránti vágyunk, hatalmasra nőt a sok lötty leves után. Nem volt kielégítő se a krumpli, bab, se a káposzta. Vitaminhiányból adódó betegségek nagyon elszaporodtak. Szinte mindenkinek volt hasmenéses rohama. Sokaknak volt skorbutja vagy valamilyen ismeretlen bőrbetegsége.

Elfertőződtek a horzsolások, vágások. A lábakon levő fekélyek némelyeknél elérték a 10 centiméter átmérőt is. A különböző mérgező anyagok szétterjedtek a szervezetünkben, és teljesen legyengítettek minket.

De nekünk még mindig jobb dolgunk volt, mint a férfiaknak. Volt egy különleges szekció a papoknak, és vasgárdistáknak a Fél-sziget táborában, ahol ők teljesen el voltak különítve a többi rabtól. Nekik többet kellett dolgozniuk, és kevesebb ételt kaptak. Az életben maradás a fogoly leleményességén múlt. Vagy néha a kegyetlenségén.

Bármi, ami mozgott, az ételnek számított.

- Elég ízletes a kutyahús - Bizonygatta nekem egy pap, a táborból. - De a patkányt nem igazán ajánlanám!

Midia fokon a munkáskolóniát főként idősebb férfiak alkották, olyanok, akik már a hetvenes éveiket taposták. Be voltak fogva, mint az ígás lovak a földet szállító talicskákhoz. Gyakran mezítláb dolgoztak, és persze soha nem tudták teljesíteni a normát. De, ha valaki mégis képes volt teljesíteni, akkor a munka mennyiséget másnapra feljebb emelték. Ez volt az emberek kiirtásának az irányelve.

Azok, akik ilyen körülmények között mégsem haltak meg, azokat agyonverték, amikor összeestek. „A fél-sziget sírkertje” - azt mondták, hogy a temető kétszer nagyobb, mint maga a tábor.

Nem a kommunisták találták ki a munka normát. Az áll a Bibliában, hogy a zsidókat az Egyiptomi fogság idején rabszolgáknak használták, és normát állítottak fel nekik, amit folyamatosan feljebb és feljebb emeltek. Először kaptak polyvát a téglavetéshez. Később már nekik kellett szedniük, de az elkészített téglák száma nem csökkenhetett.

Mi a különbség az egyiptomi fáraó és a Vörösök között? Az, hogy ott nem próbálták meg földi paradicsomnak beállítani a kiszákmányolásukat.

Minden hírt az újonnan érkezőktől csipegettük össze, akikből soha nem volt hiány. Egyik este kivágódott a már addig is zsúfolt barakkunk ajtaja, hogy még húsz nőt tuszkoljanak be. Mindegyik prostituált volt, akiket az utcákról vagy a házaikból

szedtek össze razziák során. A kommunisták így oldották meg a „kapitalista társadalmi problémák felszámolásának” a problémáját. Mint mindig az orvosság rosszabbnak bizonyult, mint a gyógymód maga. Az újabban érkezett nők mindannyian ugyanabból a börtönből érkeztek, és ők voltak a legelvetemültebbek, azok közül, akiket eddig megismertünk. Talán mert túl sokat szenvedtek attól, hogy állandóan ugyanazokkal voltak együtt.

Sikolyokkal, pofonokkal és vulgáris beszédekkel alakították ki a fészkeiket. Az apácáknak egy kis csoportját könyörtelenül félre söpörték. Ők a terem másik végében, a politikaiak körében találtak menedéket. A politikaiak naívan próbálták megvédeni az apácákat az újonnan érkezettek körében. A szajhák sikítva nevettek, ahogy utánozták az akcentusukat. A köztörvényesek némi vigyorgással sandítottak feléjük. Mint ahogy a romák, úgy az apácák problémái felé is közömbösek voltak. Ők voltak, akik csevejeik, civakodásuk, éneklésük világába betolakodtak.

Sok prostituáltként a száján nyílt szifilisz seb volt. Ugyanazokat a bőgréket és tányérokat fogják használni, amiket mi is. Bárhol, ahol összegyűltek, úgy tűnt, hogy valahogy rosszabb a levegő. Sajnáltam, hogy néhánynak annyira beteg a lelke is, mint a teste.

Szegény apácák összebújtak egy vörösen izzó égő alatt, mint egy maroknyi kopasz madárfióka az anyjuk körül. Mary nővér aszketikus külsejű, tiszta lelkű idős apáca volt, akinek az arca fájdalmat tükrözött, mint valami faragott szoboré. Éles orra volt, és kerek fémkertes szemüveget viselt, (valami csoda által megmaradt) ami mindig XII Piusz Pápára emlékeztetett. Ajándék volt az anygali mosolya, ami olyan kedves volt, mint egy gyermeké.

- Bárcsak abbahagyná a testi dolgokról való tanítást! - zúgolódott Zenaida. - Nem mintha, szegénykémnek, valami csábítástól kellene tartania!

Mennyire aggódott amiatt, hogy hitben megtartsa a kis nyáját. Estéről estére nőtt az indulat a szajhákban, hogy széttépjék őket. Idős Mary nővér mesélt clairvauxi Szent Bernátról, aki úgy tűnik, hogy egyszer egy figyelmetlen pillanatában rátekintett egy nőre. Bele borzadt abba, hogy mit tett, és hogy megsanyargassa a testét egy egész éjszakán át bent állt egy jéghideg tóban, ahonnan, csak a feje látszott ki.

- Mit akart ezzel? - A rossz lányok, mindig csak fél füllel hallgatták. - Az emberek olyan dolgokat tesznek, hogy izgalomba jöjjenek tőle.

Ezen aztán vihogtak, bökdösték egymást, meg néha-néha varakóztak.

Az idős nővér figyelmeztette a fiatalabbakat arra, hogy az öörkre, még rá se nézzenek.... mivel néhány közülük fiatal és jóképű volt.... halálos bűn veszélyében voltak... még a gondolatlanul való játszadozás is bűn...tekintetüket fordítsák a szentek példái felé...

- Érdekes, hogy vannak némelyek, akiknek állandóan szerencsájuk van. Én még soha nem találkoztam egy ilyen szenttel sem! Pedig már mindent láttam. Ilyen trükkökre képesek az emberek. Emlékszel a püspökre?

Hosszasan felidéztek a püspökkel kapcsolatos dolgokat. Elpirultak a nővérek. Victoria nevű nő, látszatra úrihölgy volt.

Megereszkedett arcú Victoria valahogy átalakította börtönruháját egy kényelmesebb öltözeté, ami a dereka felett csinosan fodros lett, alul pedig úgy simult rá, mint a fához a kérge. Az, hogy vajon ő hatott-e a többiekre, vagy ő maguknak is alapból ilyen szigorú személyiségük volt, nem volt világos.

- Amikor a heti megszokott orvosi kontrollra mentem (a prostituáltak állami ellenőrzés alatt álltak) a rendőrtiszt rendszeresen kiemelt a sorból. Nem egy voltam a sok közül. Bár ezen most biztos nevettek. Aztán az a rendőrkapó elvitt a püspöki palotába, és ott töltöttem az éjszakát. Az öreg Feketeszakáll! Nadrágot kellett hordanom, mint egy fiúnak.

Úgy tűnt, mintha megértenék a pajkos püspököt. Aki jól fizetett és mindenkinek a világról alkotott véleményével egyetértett.

- Erkölcsösség, olyan, mint egy tükör! – az idős apáca folytatta, miközben ráncos kezeit lassan összesímitotta. – Aztán még egy lélegzetvétel is átszűrhatja a bőrödet. Soha ne engedd, hogy egy gonosz gondolat belefészkelje magát az elmédbe...

Úgy tűnt, hogy kemény fából faragták. Sokszor az elkötelezettség vonzza a támadást.

- Ugyi, nem tú sokat tudsz a papodról? – Az egyik fiatalabb lány csatlakozott a gúnyolódós játékhoz. – Engem is elvittek, hogy néhányval együtt legyek. Hát, elég tapasztaltak voltak a nők terén. Úgy tűnt, nem annyira aggódnak a lelkük miatt. Valóban egy tükör!

- Szent Tamás megkapta az erkölcsösség ajándékát, olyan szinten, hogy egy angyal ígérte meg neki, hogy azt soha többé nem fogja elveszíteni, soha többé nem kerül kísértésbe. Ennek ellenére, nem nézett nőkre, nehogy az alkalom bűnre csábítsa.

A szajhák gurguláztak a nevetéstől. Sikoltoztak, kiabáltak és egymásra dülöngéltek.

- Szegény öreg fickó! Szép kis ígéret! Tutira, hogy nem ezért

imádkozott! – nyöszörögte Victoria, miközben egyik kezét rátette nevetéstől ugrándozó hasára.

Megint visitoztak. Victoria a könnyeit törölgette.

- Óh, átlátunk rajtad!

Még ha bármelyikük is képes volt átlátni rajta, Mary nővér félbehagyta előadását és valami mással jött elő. Azt mondta határozottan:

- Imádkozzuk végig a rózsafüzért!

Közösen el kezdték mormolni „Üdvözlégy Mária, malasztal teljes...”

És az összes prostituált keresztet vetett. Minden vallásos dolgot kigúnyoltak. Azért abban a pillanatban, amikor ünnepélyesen keresztet vetettek, kissé visszahőköltek. Talán a tiszteletük ezzel vette kezdetét.

Beletelt egy időbe, amíg végig mondták a rózsafüzért. De hagyták, hogy befejezzék. Meg is lett a hatása, olyannak tűntek, mint akiknek a szemébe nézett volna Mária.

Egy göndör, vörösés hajú fiatal lány, megint rákezdté. De ezúttal, Szűz Máriáról még néhány illetlen szót is bebiggyesztett a mondandójába.

Erre olyan kiabálás és tiltakozás tört ki a barakk többi lakója között, hogy a riadt prostik sipítózva csoportosultak a vörös hajú káromló köré, hogy segítsenek neki és megvédjék a többiektől.

- Ez már több mint sok, amit műveltek! – kiabálta rájuk Annie Stanescu.

És pofon vágta a vörös hajút. Szemébe vágta, hogy ki volt, honnan jött és feltételezhetően hova fog kerülni.

- Néhány nő – folytatta – egyszerűen primitív.

A szajhák hitetlenkedve fogadták a leértékelésüket, olyan szinten, hogy a dühük és felháborodásuk még ki se tudott törni belőlük. Amikor megtudták, hogy ez a kis szipirtyó a saját szakmájukból való, teljesen kiakadtak.

Annie nem hagyta, hogy a vallás befolyásolja a „munkáját”, bár nem is nagyon tudta értelmezni az olyan szavakat, mint Isten, vagy dicsőítés. De azt nem tűrte, hogy valaki a Szűz Máriát szidalmazza az ő jelenlétében. Szűz Máriát tisztelte és meg tudta érteni, úgy védelmezte, mintha a saját anyja lenne.

Miért van az, hogy Szűz Mária annyi mindenkit inspirál, olyanokat, akik egyébként közömbösek Isten és az ő mindent felülmúló szeretete iránt?

Ezek a prostituáltak félre tolták az élet erkölcsi szabályait, ami nem helyes, de az apáca álláspontjával sem értettem egyet, ami

szintén élet ellenes volt. A gonoszságban is néha úgy tűnik, hogy van valami jó.

Azt mondtam nekik, hogy a Zsidókhoz írt levélben szereplő *kedesha* szónak a töve két jelentésű, az egyik azt jelenti, hogy prostituált, a másik, hogy szent. A szentség azt jelenti, hogy átdod magad szeretettel valakinek, függetlenül a vallásától, származásától. Átdod neki a lelked legjavát.

Mária Magdaléna *kedesha* volt. De megváltozott. És ahelyett, hogy egyik férfi karjaiból a másikba vetette volna magát, szabadon kiárasztotta a lelkében levő jót mindenkire, akikkel csak találkozott.

Létezik egy olyan valódi szeretet, amely segíteni tud másokon. Ez azt jelenti, hogy akár életével, vagy halálával, azon igyekszik, hogy másokon segítsen, hogy azok magasabb rendű lényekké váljanak. A hús megromlik, megeszik a kukacok, de a szellemből származó szeretet örök.

Visszatérve a püspökre, akit a prostituáltak kigúnyoltak, én ismertem. Minden gyengesége ellenére azt tudta mondani a kommunistáknak, akik letartóztatták:

- Nem éltem keresztényhez illő életet, de keresztényhez méltóan fogok meghalni.

Ez a bűnös szentként van a mennyben, akiket ezek a nők kinevettek. Halálra kínozták a hitéért.

Két lány, akik ezzel a csoporttal érkeztek, valahogy mások voltak. Az utcalányok ismerték őket, de keveset beszéltek velük. Ők a terem egy távoli sarkában találtak maguknak ágyat. Testvérek voltak, sötét hajúak, komolyak, jól neveltek és halk szavúak. De hát a prostituáltakat, mondták a társaik, azért szedték fel, hogy adminisztratív területen töltsék le a büntetésüket itt a Csatorná-nál.

A szomorúság és titokzatosság léggömbre lengte körbe ezeket a lánytestvéreket. Senki nem tudott semmit a múltjukról. Sokan kíváncsiskodtak, piszkálták őket. Mindenki azt remélte, hogy majd maguktól elmondják a kilétüket.

Victoria azt mondta, miközben vízzel simította hátra a haját, meg vizsgálgatta visszereinek a nagyobbodását:

- Néhány lány egyszerűen nem tudja, hogy hogyan illeszkedjen be. De hát mi mindannyian ugyanabban a csónakban evezünk. Ha nem tudjuk a barátainknak elmondani a problémáinkat, akkor mit is érnek, ezt szeretném én tudni.

De a tizenkilenc éves Diana, és tizenhét éves Floarea nem mon-

dott neki semmit. Victoria továbbra is gondoskodó volt a lányok felé, bár ez lehet, hogy valami szakmai ártalomból fakadt.

Ez a fajta hálátlanság felmérgezte Victoriát. Szívesen turkálna más emberek személyiségében, gondolataiban, és nevetne mocskos történeteiken. Rendíthetetlenül szívta egymás után a cigarettákat. Láttam nőket az örök cigaretta csikkjein civakodni, de úgy tűnt, hogy Victoriának megvoltak a saját ellátó forrásai.

A két testvér rabszolgaként dolgozott és azután hipp-hopp elaludtak. Talán megmaradtak volna olyan rejtélyesnek, ha Diana meg nem hallja, hogy az egyik ör mondja a nevemet. Azonnal rákérdezett, hogy ismerem-e Richard Wurmbrandot. Mondtam neki, hogy igen, én vagyok a felesége.

- Óh! - így szólt, majd gyorsan hozzátette: - Mit gondol rólam?

Megkérdeztem tőle, hogy ezt hogy érti. Elmondta, hogy az apja egy laikus prédikátor volt. Annak idején az édesapja felolvasott neki Richard könyvéből, amit szellemi táplálékának is tartott. Híte miatt bebörtönözték, így magára maradt beteg felesége és hat gyermeke. Diana és Florea voltak a legidősebbek közülük. Mind a ketten elvesztették a munkájukat a gyárban, amikor lecsukták az apjukat. Hamarosan éhezett az egész család.

Egyik este elhívta ezt a nőt moziba a fiatal Silviu. Azt ígérte, hogy szerez neki munka engedélyt. Miután egy étteremben megvacsoráztak jócskán borozgattak, együtt töltötték az éjszakát.

Nem sokára, ez megint megisméltődött. A munka engedély valahogy feledésbe merült, de viszont „ajándékba” adott neki pénzt. A pénzt persze nem utasította vissza, hiszen a családjának nagy szüksége volt rá. Egy héttel később a férfi bemutatta neki egy barátját, majd kettesben hagyta őket. Amikor ez az illető is le akart vele feküdni, begurult. De hát ez a férfi is pénzt ajánlott fel neki, amire viszont borzasztóan szüksége volt, így engedett neki. Bár azt mondta, hogy csak is azért, mert Silviu javaslata volt ez.

Silviu által küldött ügyfelek áradata alatt, már kikopott a szégyenérzete is. Aztán már annyira hozzá szokott ehhez a fajta élethez, hogy már többre értékelte, mint a gyári munkát.

Ahogy mondta a történetét éreztem, hogy Diana valamit titkol előlem. Megállt, és elkezdte fürkészni az arcomat.

- Azt hittem, hogy mindezek hallatán viszolyogni fogsz. Nem háborít fel téged az, hogy hát... prostituált lettem?

- Te nem prostituált, hanem rab vagy! - Mondtam neki. - Egyébként is, senki sem lesz örökre utcalány, szent, szakács, vagy akár ács. Mindenkinek mélyebb a személyisége. Cselekedetünk csak a lényünk egy részének a megnyilvánulásai. Ezek

bármikor megváltozhatnak. Szerintem, már ezzel, hogy elmondtad nekem mind ezt, már változtál.

Ezzel azért még nem vigasztaltam meg Dianát. Ott ült a keskeny ágyon feszült arccal, kezét összeszorítva. Látszott rajta hogy, kétségbe van esve, és marcangolja a bűntudat.

- Bárcsak én egyedül keveredtem volna ebbe az egészbe! - Tört ki belőle végre. - Akkor nem érezném magam ilyen szörnyen! De rávettem a húgomat is hogy, csatlakozzon hozzám. Silviu javasolta ezt, sőt még azt is hozzá tette, hogy nem lenne fair, hogy én egyedül hordozzam a család terheit. Így végülis őt is bemutattam neki, és hagytam, hogy elvigye.

Hamarosan Floreat is „felavatták”. A legfőbb gondjuk az volt, hogy hogyan tartsák mindezt titokban a legidősebb fiútestvérük elől. A fiú mindössze tizenöt éves volt, és teljesen odáig volt a lány testvéreiért. Mint az apjuk, ő is vallásos volt. A külvilágról szinte semmit nem tudott, emellett pedig rendkívül érzékeny volt a lelke.

- Még a légynek se tudott volna ártani! - mondta Diana.

A lányok új életéről, késői haza jöveleikről, vagy a pénzről elkezdtek pletykálni a szomszédok, és ez hamar eljutott a fiútestvérük fülébe. Szegény ebbe beleőrült. Diliházban végezte.

Nem sokkal ezután kiengedték az apjukat a börtönből. Amikor mindezt megtudta, ennyit mondott: - Csak egy dolgot kérek Istentől, küldjön vissza engem a börtönbe, hogy ne kelljen ezt a romlást tovább nézmem.

Most már folyamatosan csurogtak Diana könnyei.

- Apám kialakította saját életét. Elkezdett gyerekeknek Biblia órákat tartani, amiért feljelentették a rendőrségen. Később elmonda nekem az informátor, hogy azért volt kénytelen eltávolítani őt az útból, hogy ne zavarja köreinket a virágzó üzletünket. Persze, Silviu volt az, aki ezt megtette.

Egy ilyen árulás hallatán, ami egy igazi tragédia, nem találtam szavakat. Végül ennyit mondtam:

- Most szégyelled magad mindazok miatt, amit megtettél, ami nagyon is rendjén van. Egy ilyen világban, ahol jelen van a szenvedés, még magát Istent is felszegezték a keresztre. Nem hagyhatod, hogy ezt a drága nevet bemocskolják, hiszen azzal, hogy te is kereszténynek, azaz Krisztus követőjének vallod magad, az Ő nevét hordozod. De ez a bűntudat, és fájdalom érzés a lelkedben elvezet téged a megigazuláshoz. Lásd úgy, hogy a katona a dárdájával nem megszúrta Jézus oldalát, hanem sokkal inkább „megnyitotta”, azért hogy a bűnösök könnyebben juthassanak a szívéhez, és bűnbocsánatot nyerhessenek.

Ezen elgondolkodott, és lassan megismételte:

- Szégyen, és szenvedés. Igen, magam is ismerem ezeket. De még van valami, amit be kell vallanom. Nem lehet azt mondani, hogy mindig gyűlöltem, amit teszek. De mostanság állandóan rossz gondolatok gyötörnek emiatt. Nem tudom ezekről elterelni a gondolataimat. Mit csináljak? Mit tehetnék?

Diana segítségért imádkozott, és megkapta. Azt mondják, hogy minél tisztább a lelkünk, annál érzékenyebbek vagyunk a bűnre. Borzasztó volt látni, hogy az olyanoknak a lelke, mint amilyen ő is, kétségbeesetten keresi azt, hogy hol talál vigasztalást. A bujálkodása elérte a szívét. Ki az aki, elítélhetné Dianát? Krisztus lányai közül egyet? A lány azért vétkezett, hogy enni tudjon adni a családjának. Szerintem nagyobb volt azoknak a keresztényeknek a vétke, akik nem adtak neki még egy darab kenyeret sem, hogy segítsenek rajta.

A tavaszi napok egyre hosszabbak voltak. Csodálatos arany és bíborvörös naplementék festették meg az eget a Duna mentén. Hihetetlen örömmel töltött be a munkába menetel. Az árkokból felénk szállt a harmatos, zsenge zamatos turbolyának és csalánnak az illatfelhője. A föld a párából feketéllett. A fákon elkezdtek megjelenni a friss csillogó zöld levelek. Az ember arra vágyott, hogy megérinthesse ezeket. Mindannyiunkra hatással volt az arcunkat cirógató langyos szellő. Minden megváltozott, a nap ereje, fénye, a minket körülvevő természet. Ez a változás ránk is kihatott. Új barátságok szövődtek.

Maria miközben élvezte a reggeli napsütést, lófaroakra befonta a haját, mint egy iskoláslány.

Paula Vieru, a tanárnő, aki azt gondolta magáról, hogy cinikus és szigorú, segített neki a fonásban és közben könyvekről beszélgettek. Maria szemei csillogtak az érdeklődéstől, és sorra tette fel a kérdéseit költőkkel, írókkal kapcsolatban.

Zenaida és Clara a háború előtti operaesteken viselt estélyi ruhákról, kalapokról, és fodrokról meg a királyi családok által látogatott partikról témáztak.

Mindenki inkább szeretetet akart megosztani, nem bántást. Bár az egyik norma ellenőr meglepett a vádaskodásával.

- Wurmbrand viszont semmit sem változik. Ő nem barátkozik senkivel.

Erre én: - De hát, itt mindenki a barátom!

A nő erre dühbe gurult.

- Te és a te okoskodó beszélgetéseid.

Ezen elgondolkodtam, hogy vajon igaza van-e. Én mindig kész voltam bárkinek segíteni. Néhány nő túlzásokba esett velem kapcsolatban, úgy beszéltek rólam, mintha, a mennyből szálltam volna alá. Néhányan viszont gyanúsán néztek rám, mintha valami sötét hátsó szándékom lenne. Romániában elterjedt nézet volt, hogy van egy zsidó összeesküvés, miszerint a zsidók beszivárognak a keresztények közé, majd elpusztítják őket. Mivel én zsidó vagyok, lehet, hogy én is benne vagyok ebben az összeesküvésben!

Viszont volt egy igazán jó barátom.

Nem is beszélgetéssel jutottunk egymáshoz közel, hanem hallgatással. Amikor még az apácák is sóhajtoztak, meg panaszkodtak, ő még akkor sem szólt egy szót sem. Ez hangosabb volt, mint a szomszédja locsogása. Sokszor rajta nyugtattam meg a szememet, ahogy esténként próbálta megjavítani a ruháit. Rám nézett és látta a tekintetemben a nyugodtságot. Vagy volt, hogy a kőbányában dolgoztunk és éreztem, hogy ott van a közelemben. Mintha lett volna közöttünk egy láthatatlan kapocs.

Harmincas évei elején járt. Alacsony, sötét hajú, kedves, fekete szemű teremtés volt.

- Szinte biztos voltam benne, hogy keresztény vagy. - Rám mosolygott, és közben kérdően rám tekintett. - Azon gondolkodtam, hogy vajon közülünk való vagy-e.

Elmosolyodtam, és szinte úgy éreztem magam, mint egy lesbikus.

- Még sok éved van hátra?

- Nem, csak tizenkettő!

- Csak!? Ez nem aggaszt?

- Isten el tudja intézni, hogy bármikor kiengedjenek minket. De ha úgy dönt, hogy maradjak, akkor maradok.

Djamil asszony egy hodzsának volt a felesége. Az úgy nevezett „Segítség a Krím félszigetnek” nevezetű szervezetnél dolgozott. Olyan embereknek próbáltak segíteni, akik a náci megszállás idején ezen a területen szenvedtek. Azt mondták róluk, hogy fasiszta kapcsolataik voltak! Őt és a férjét letartóztatták, és bebörtönözték.

A K4-es tábor parancsnoka egyszer megkérdezte tőle, hogy miért is van bent. Soha életében még nem hallott a Krím félszigetről.

- Úgy érti, hogy Korea? - kérdezte. - Maga segített a dél-koreaiaknak!

Djamil asszony Ada-Kalehből származott, az egy sziget a Du-

nában. Úgy tűnt egyébként, hogy nem zavarta, hogy ennyi keresztény között van.

Katolikusok, adventisták, Jehova tanúi, teozófusok próbálták elmagyarázni neki a muszlim hit tévedéseit, de Djamíl asszony nem vitatkozott velük.

- Mahomet az *al amin*, „Hűséges” szóból származik, és én bízom abban, amit ő mondott. - Válaszolta. Egyébként nem értett egyet a Mi Atyánk imájával sem.

- Istent Atyának szólítani túlságosan lágynak és emberinek tűnik. Nekünk Isten a mesterünk.

Még ilyen körülmények között is megmosta mindig, amit evett, és nem fogadta el a levest, ha gyanús volt neki, hogy azt disznózsírral főzték. Az ortodox zsidók is ugyanígy cselekedtek.

- Babonás előítéletek! - mondta Paula. - Talán két ezer évvel ezelőtt ennek megvolt a magyarázata...

De ezeknek a vallásos nőknek az elkötelezettsége kivívta sokak tiszteletét. Nem Paula, hanem más foglyok kérték meg őket, hogy egyenlően osszák el az ételt.

Ilyen sok különböző felekezetű, vallású nő között kialakultak vallási viták is. De a korábbi időszak viszálykodásai már jórészt abba maradtak. Egyfajta megbékélés alakult ki, legalábbis a nők között. Kint viszont már nem tudtunk olyan zökkenőmentesen megosztani a többiekkel Isten igéjét. Itt bent megosztottuk egymással a lakhelyünket, a wc-nek titulát vödört és minden más egyebet. Testvérekké váltunk.

A Baragan síkság

Amikor a Csatornát tervezték, valamit elrontottak. A Duna vizét használták volna fel az öntözéshez, csak hogy a partot magasabbra építették, mint kellett volna, és ráadásul a talajerózió elleni védekezéshez gumós növényeket ültettek. Így hát áthelyeztek minket a kőbányából a nagy mezőre, hogy ássunk és gyomláljunk, mindezt a nyár közepén.

Az augusztusi nap perzselte a hatalmas Baragan síkságot.

Reggel ötkor keltünk, és siettünk a mustrára. Kiadták a kapákat, meg az ásókat. (A legtöbb már nagyon elhasználódott)

Aztán formát öltött a hosszú kígyózó sor. Ahogy vonult fehér porfelhő szállt fel, mintha egy tűzoszlop lenne.

Janetta mellett dolgoztam, egy korábbi kereskedő lányának az oldalán. Ő lett az egyik legszorosabb barátnőm. Földalatti Egyház egyik támogatója. (Ma már az egyik vezető tisztséget tölti ott be) Ő teljesítette helyettem vagy mások helyett a normát, ha mi arra nem voltunk képesek. Egy és ugyanazon a napon születtünk. Születésnapunkon megajándékoztuk kölcsönösen egymást egy-egy nyers krumplival.

Egy hatalmas petrezselyem föld végeláthatatlanul terpeszkedett előttünk. A nap délre már elviselhetetlenné vált. A fák szinte remegtek a forró levegőben. Se egy kocsi, se egy ember nem tűnt fel a közelben.

Csak az 500 nő küszködött azon, hogy rendesen sorba álljon.

Őrök fásultan morogtak ránk.

- Pofa be!

- Dolgozzanak keményebben!

- Hé! Ez nem egy számbóbógés, amit hallanak, hanem az őr utasítása! Gyerünk!

Végig masíroztak brekegve a sor mellett.

Azt mondta Janetta:

- Mennyire sóvárogtunk a nyár után!

Kábultan dolgoztunk a tűző napon, kapálva az üres síkságot. Olyan volt, mint egy rossz álom. Egy fikarcnyi árnyék sem volt sehol.

Jób szavai jutottak az eszembe: „Amint a szolga kívánja az árnyé-
kot”

Maria Tilea az iskoláslány dolgozott mellettem, csapkodta a poros földet napbarnított karjaival.

- Nem tudunk veled lépést tartani! – zihálta Janetta.

- Próbáld meg az én kapámmal! Ez jobb, mint a tiéd.

- Nem, köszönöm, azzal csak máshol fognak hólyagok nőni a kezemen.

- Wurmbrand asszony, próbáld ki az enyémet.

Így hát elkezdtünk udvariasan vitatkozni. Hárman, az iskolás lány, egy előkelő hölgy meg a pásztor felesége.

Közéltettek az örök, fenyegető szavakat kiabáltak felénk.

Átadta a kapáját. Maria szerette volna hallani Janetta társasági életének a történeteit. A pazar ebédekről, jótékonyági bálokról meg a lóversenyek találkozóiról kis csemegéket.

- Itt ezek soha nem jutnak az eszembe. – mondta Janetta. – Én a magánzárkában megtanultam, hogy egy kedves mosoly mind ezektől többet ér.

Kapáltunk még vagy száz métert. Patakokban folyt rólunk a veríték. Úgy tűnt, mintha Valeria valami ókori tragikus színdarabhoz illő maszkot tett volna fel.

- A magánzárkában - folytatta - volt egy álmom. Láttam az egyik kommunista kínzómat, amint éppen a fürdőkádamban fürdik. Egy másik tiszt pedig a fürdőszoba ajtó előtt várakozik, hogy utána, ő is ugyanazt megtegye. Ráordítottam a pucér férfira. „Kifelé! Ez nem a te otthonod!” mire ő azt válaszolta: „Én úgy gondoltam, hogy nektek, keresztényeknek a szívetekben van egy medence, ami olyan, mint a Bethesda tava. Az emberek mocskosan bele lépnek, és tisztán távoznak.” Ezzel kiszállt a kádból. A teste olyan ragyogó fehér volt, mint a szikrázó friss hó. Az arca pedig nagyon kedvessé változott. Ez már nem ugyanaz az ember volt, aki engem megvert. Aztán a többiek is levetköztek és megfürödtek. Ekkor felébredtem. Kaptam egy kijelentést álmomban. Ha bárki belép egy keresztény életébe, akár kínzás által is, ott talál egy helyet magának, ahol megtisztíthatja, megszépítheti önmagát. El tudjuk fogadni a személyt. Lehet, hogy mások szemében ő még csak egy bűnöző, de a miénkben egy szeretett személlyé változik.

Ez a történet teljesen feldobott minket. Itt ezen a helyen szent kötelességünk volt másokat felüdíteni és reményt adni.

A nagy mezőn az idő csak vánszorgott. Nyelvünk kiszáradt, kapart a torkunk a portól. A kapáló nők tömege szinte egy nagy

gépezetre kezdett hasonlítani. Mindig ugyanazokat a mozdulatokat végeztük.

- Látod már? - a sorból valaki megszólalt. - Hamarosan jönnie kell!

Mégsem jött a vizes kocsi.

Még az örök is, akik a vizes palackokat vitték, aggodalmasan kémlelték a horizontot. Késő volt már. Ők, akik már rekedtre kiabáltak magukat meg egész nap fel alá járkáltak a sorok között, most pihentek.

Végre felegyenesedhettünk. Micsoda élvezet!

- Mindjárt elájulok, ha hamarosan nem kapunk vizet. - Maria borzasztó sápadtnak tűnt.

- El ne ájulj! Beléd fognak akkor rúgni.

A nap egyre magasabbra jutott.

Miközben dolgoztunk Mihai jutott az eszembe. Elöttem volt alacsony termete, vékony arcocskája, ahogy sírdogál. Kommunizták imádtak fiatalokat lopni, és őt biztosan szeretnék megkaparintani. Mit tennének vele, azok a fajta emberek, akik azt se tudják, mi a kedvesség?

Rengeteg kétségbeesett ima szállt fel a menny felé gyermekeikért aggódó asszonyok szájából. De rögtön visszatértem a valóságba, amikor a sorból kiabáltak. Egy nő elájult. Az örök odamentek hozzá, és elkezdték verni, hogy álljon fel. De ahogy próbálták felállítani kicsúszott a kezeikből, mint egy síkos hal.

Maria megrémült ettől, és gyorsabban kezdte kapálni a port.

- Nézd csak Maria! A lajtos kocsi!

Távolban lehetett látni valami fekete pontot, ami közeledett az úton.

A mező megpezsdült a szomjas hangoktól.

- Csönd legyen! Gyerünk dolgozni! - kiabáltak az örök.

A lajtos kocsi egész délelőtt a napon állt. Mire hozzánk ért, a vize már nem igazán volt frissítő, mert egy öreg ló húzza.

Meresztettük a szemünket, hogy vajon délibábot látunk-e, és nem sokára eltűnik, vagy valóság.

- Szeretnék legalább egy tucat pohár hideg vizet jégkockákkal.

- sóhajtozott Zenaida. - Meg egy jó zsíros sertésszeletre vágyom és egy halom gyümölcsre. Narancsra, szőlőre...

- Hagyd abba! - kiáltották a többiek.

Az örök szeme láttára a foglyok folyamatosan leguggoltak, mert már nem bírták tovább. A táborban dühöngött a vérhas. Mindenhol legyek és dongók raja zümmögött. Sokan voltak érintettek. Végtagjaik már fegpiszkáló vékonyak voltak, bőrük

meg hamuszürke. Hajnal óta nem vettünk magunkhoz semmi táplálékot, és egy kortyot sem ittunk. Nyolc órája ebben az izzó kemencében voltunk. Jőcskán elmúlt már dél is.

Az őr elindult az úton a közelgő lajtos-kocsi felé. Egyszer csak megállt és visszafordult.

- Ez az ételt szállító kocsi. - elkeseredetten mondta Zenaida. Elkezdett mérgesen morogni.

A köztörvényes foglyok az út mellett dolgoztak, de ekkor eldobálták az eszközeiket és elkezdtek kiabálni.

Az őrök elővették a fegyvereiket.

Sikoltozó nők hada fenyegette őket. Az automata fegyvernek csak egyetlen lövése is rengeteg embert ölne meg. Maria, hogy ne is lássa, mi történik belebújt a vállamba.

Még egy tíz percig tartott a feszültség. A nők visszautasították, hogy dolgozzanak.

- Víz! - kántálták - Vízet akarunk!

Puskákat belenyomták az oldalunkba. Egybe tereltek minket a köztörvényesekkel. Izmos karokkal és a fegyverek hideg acéljával nyomták vissza a dühöngő sokaságot. Mariát magamhoz szorítottam.

Ebben a pillanatban érkezett meg az ételt szállító kocsi. A megremült kocsis, csak dermedten bámult minket lázadókat, és nem figyelt arra, hogy a kocsijával ráhajtott egy nagy kőre. Rosszul rántotta meg a gyeplőt, ekkor a ló hirtelen irányt váltott és a kocsi megbillent. Az őrök ezt látva odakiáltottak és próbálták megtartani. A ló felágaskodott.

Kiborultak a tartályok. Félmázsányi főtt makaróni hevert a földön. Dühödt üvöltözés hallatszott. Mindenki elfelejtkezett hirtelen az őrökről, a forróságról meg a vízről.

Az étel, a drága enivalónk a földre kifolyt.

A nők áttörték a kordont és belehasaltak a makaróniba.

Falták marokkal a ragadós ételt, tömték a szájukba. Tolakodtak, lökdösődtek, harcoltak érte.

Néhány nő döbbenet nézte ezt a félelmetes jelenetet.

Janetta elkezdett hahotázni, homéroszi borzasztó nevetésre hasonlított, amibe az egész vékony teste is beleremegett.

- Az ebéd tálalva! - levegőért kapkodva, nevetve mondta. Fejére tette kezeit.

Az őrök elégedettek voltak. Elmúlt a vészhelyzet.

Egy órával később elhangzott egy fütty jel, és mindannyian visszamentünk dolgozni.

Nem jött a lajtos-kocsi. Nem ittunk egész nap.

Aznap délután két teherautónyi biztonsági milicista érkezett. Munka közben a szemem előtt sötét foltok jelentek meg. Úgy éreztem, hogy a nyelvem hatalmasra dagadt. Eszembe jutottak Jézusnak az utolsó szavai a kereszten:

- Szomjazom.

A pokolban nincs víz.

Felidéztem magamban a pizzicatot is, Haydn „Krisztus hét szava a keresztfán” című oratóriumát, amely azzal a szóval kezdődik, hogy „Szomjazom”. Megpróbálta érzékeltetni mindazt, amin Krisztus keresztlment, aki úgy érezte abban a pillanatban, mintha egy esőcsepp érne az ajkaihoz. Zavarba jöttem a gondolattól, hogy irigykedem Rá, hiszen nekem még ilyenfajta illúzióm sem volt.

Végre elérkezett a napnyugta, felsorakoztunk, hogy visszamenjünk a táborba. Körülbelül másfél kilométerre a tábor kapujától felcsillant előttünk néhány víztócsa egy mocsaras mélyedésben. Egymás után estek térdre a nők, hogy szűrőcsőljenek a koszos vízből.

Az egyik ör odaállt a gödörhöz, hogy megvédje azt a nőktől.

Másnap elkezdődött az ügy kivizsgálása. „Lázadásunk” büntetésképpen vasárnap még néhány plusz órát kellett dolgoznunk.

- Ez nem egy egészségügyi szanatórium! - mondta a parancsnok.

- Barátnőim, az osztályharc a tetőfokára hágott. - Paula ezzel magára vonta a figyelmünket. - Romániában csak két osztály létezik: az optimistáké, és a pesszimistáké. Az optimisták úgy gondolják, hogy minden románt Szibériába szállítanak át. A pesszimisták szerint pedig odáig gyalogolniuk kell.

Valahogy most, egyikünk sem tudott ezen nevetni. Naponta estek össze nők a mezőn. Éjszaka a fülledt forróságban, félméztelenül feküdtek a foglyok az ágyukon holt fáradtan. Úgy tűnt, mintha semmit nem pihentünk volna a sín darab reggeli kongatásig. Nagyon ritka volt, hogy az éjszakát nyugodtan végig tudtuk volna aludni.

Egyszer arra ébredtem, hogy Paula rázza a karomat.

- Megverték Dianat! Gyere gyorsan, súlyosan megsérült!

A lány eszméletlenül feküdt a csupasz padlón. De szerencsére lélegzett. Vértett az orra, és a haja is csomós és ragacsos volt. A szája feldagadt. Kigomboltuk a ruháját és láttuk, hogy a teste tele van kegyetlen ütések nyomaival, véralfutásokkal.

- Miféle játékot játszottak vele az örök?

Paula remegett. Diana nyögött és vonaglott. Kinyitotta a szemét.

- Minden rendben...nem engedtem őket... - suttogta.

Megittattuk. Mikor kicsit magához tért, elmesélte, hogy két prostituált elcsalta őt a barakkból néhány várakozó őrhöz. Tizenkilenc éves volt, szép és erkölcsös, mindezek felbosszantották az utcalányokat. Nem volt hajlandó beadni a derekát. Végül bedobták a legközelebbi barakkba és elfutottak.

Mindketten rádobtuk a takarónkat, de még ezek alatt is vágogott. Paulával leültünk mellé és suttogva beszélgettünk vele, egészen nap felkeltéig.

- Nagyon intelligens tekintete van. Lehet, hogy tanárnő a foglalkozása.

Paula mindig rokonlelket keresett. Ő egész életében tanár volt.

- Arról álmodozom, hogy tanítsak. - gyakran mondogatta.

- Látom magam előtt a padban a diákokat, ahogy arra vágyakoznak, hogy megszólaljak. Meg azt, amikor belépek a terembe. Hallom az iskolai csengőt, meg a zajongó diákokat.

Különböző történeteket írt, olyan jókat, hogy bekerült velük az Írok Egyesületébe. Velük együtt masírozott Augusztus 23-án a Felszabadulás ünnepén is. Románia néhány híres íróját, költőjét személyesen is ismerte. Mihai Beniuc-ot, novellistákat, elismert írókat, akik kommunizmust magasztaló és nyugatot becsmérő könyveket adtak ki. Agitprop gondoskodott arról, hogy minden, amit írt, hozzájáruljon a szocializmus népszerűsítésének az előmozdításához. Volt, aki nyílt propagandát írt, de volt olyan is, aki teljesen messze állt a kortársak világától.

Paula egyetértett azzal, hogy azok a himnuszok, amelyek Sztálint egy fantasztikus zseniként mutatták be, azok ostobaságok.

- De mindazok a harcos himnuszok, amiket Istenhez címeztek sem sokkal különbek.

Erre ezt mondtam:

- Az a különbség, hogy az egyik a minden élők Teremtőjét dicsőíti, míg a másik egy elmebeteget, aki milliókat ölt meg.

Aztán megkérdeztem tőle, hogy miért tartóztatták le.

- Ostoba módon megjegyzést mertem tenni arra, hogy a történelem könyveket meghamisítják. Kiválasztottak néhány elvtárust abból a célból, hogy az oroszok kénye-kedvére átírjanak bizonyos történelmi eseményeket.

- Minden múzsa már láncokat hord.

- Óh, de hát az írókkal jól bántak. Különleges előjogaink voltak, jól fizettek minket és üdülőközpontokba járhattunk...

- De hát az a magas fizetés, ami persze csak Romániában számít magasnak, csak egy biztosíték volt arra, hogy semmi mást ne írjunk, csak azt, ami az ő kedvük szerint való volt. A művészeket és a vallásosakat üldözték. Csak a földalatti mozgalmak működtek tovább...

Egész éjjel beszélgettünk. Több fogoly morgott meg grimaszolt álmában. Neveket suttogtak, vagy kiáltoztak. Gyerekeikét, apjukét, szerelmükét vagy barátaikét. De amit a legtöbbit lehetett hallani: „Anya!” Alvás közben teljesen mindegy volt, hogy ki hány éves, vagy milyen társadalmi osztályból származott, mind egyiknek a megnyomorodott lelke mélyéből tört fel ez a gyerekkori kiáltás.

De ez nem a szülő egyszerű hívása volt, hanem egy magasabb rendű személy segítségével utáni vágyódás. Egy örökkévaló gyengédség, gondoskodás, védelem és vigasztalás kellett, ami csak a mennyből származhatott. Eszembe jutott Szent János is, az evangélista, hogy a megfeszített Urunk rábizta az anyját.

A táborparancsnok helyettes elé vittek. Vörös volt a feje, amiből nagy szép fehér fogai kivillantak. Mindkét alkarja naptól leégett. Olyan nehézkes volt a mozgása, mintha az egyenruhája láncing lenne.

- Prédikáltál Istenről a fogva tartottaknak? Be kell fejezned! - Figyelmeztetett.

Mondtam neki, hogy ebben semmi nem tud megállítani. Dühösen felemelte az öklét, hogy lesújt rám vele.

Aztán megállt, és rám bámult.

- Mit mosolyogsz? - Követelte a válaszomat dühtől befoltosodott arccal.

Azt mondtam:

- Ha valamiért mosolygok, az azért van, mert valamit látok a szemében.

- Na és mi az?

- Magamat. Bárki, aki közel kerül egy másik személyhez, láthatja saját magát annak a szemében. Én is ilyen impulzív voltam, mint ön. Én is hamar bepipultam, és ütöttem egészen addig, amíg meg nem tanultam, hogy mit jelent szeretni. Magunkat feláldozni az igazságért. Azóta, már nem szorítom ökölbe a kezemet.

Erre lehanyatlott a keze.

- Ha belenéz a szemembe, akkor olyannak láthatja magát, amilyenén Isten teheti önt.

Ettől a mondatától kővé dermedt. Csendesen mondta:

- Menj el.

Gyakran gondolkodtam azon, hogy mi lett volna, ha Pilátus nem nézett volna Jézus szemébe, és nem látta volna meg benne az uralkodót, mint a zsidók királyát, akit még a saját felesége is ártatlannak és igaznak látott. Ez a két név évszázadok óta összekapcsolódik. Krisztus... szenvedett Poncius Pilátus alatt, ismételtetik a keresztények a föld minden pontján.

Továbbra is folytattam az evangelizálást a foglyok között. A táborparancsnok helyettes többet nem molesztált.

Ahogy a földeken kapáltunk, elkezdett Maria felém közeledni a sorban. Munka közben helyet cserélt a szomszédjával. Egyszer majdnem elkapta az őt. De legalább mellém került, felajánlva a segítségét.

Kiszúrtak minket az örök, ahogy egymásnak suttogtunk.

- Gyerünk dolgozni!

Nagy hévvel kapálásba kezdtünk. Aznap reggel elég rosszul éreztem magam. A szédülések miatt gyakran meg kellett állnom, és valahányszor megpróbáltam kiegyenesíteni a hátamat, az örök rám kiabáltak.

- Úgy néz ki, hogy a mai éjszakát a börtönben töltöd!

Sötét hullámok kerítették hatalmuk alá. Maria hangja olyan volt, mint a távolból hallottam volna azt. Próbálta elterelni a figyelmemet arról, hogy hogyan érzem magam.

Egészen délig talpon bírtam maradni. Akkor megittam egy csésze löttyöt, valami híg levest, amiben kenyér darabok úszkáltak. De délután már összeestem.

A lángoló nap mintha körbeforgott volna velem az égen. Aztán megláttam magam fölött Maria arcát. A szája mozgott, de a kiáltása számomra néma volt, mintha a sötétség kútja elnyelte volna a hangját.

Az örök felrángattak. Vízét öntötték a számba, addig, amíg el nem kezdtem fulladozni, köhögni tőle.

- Már jól van!

Leteremtették Mariát.

- Ne állj ott tátott szájjal! Menjél dolgozni!

Először habozott, majd botladozva tovább állt.

- Rám ijesztettél, hallod! - mondta nekem.

Én magam is megijedtem. Valami furcsa félelemkeltő van abban, amikor egy hívő elájul. Mikor magadhoz térsz, rájössz arra, hogy van egy idő, ami teljesen kiesett a tudatodból. A lélek létezésének valamiféle kételye merül fel, mintha nem lenne

egy különálló része a személyiségnek. Számomra félelmetesebb, mint maga a halál. Időben úgy tudom értelmezni, mint egy álom nélküli alvást. Miért is kell a léleknek mindig tudatánál lennie? Miért kell mindig azt mondogatni magunknak, hogy én vagyok? Elég sajnálatraméltó létezés az, ha valakinek mindig bizonygatnia kell magának, hogy létezik.

Visszamentünk dolgozni, kapáltuk a mélyen gyökerező gazonkat. A kíméletlen nap kiszívta szinte minden erőnket. Alig bírtam tartani a kapát.

Késő délután viharfelhők jelentek meg az égen.

Amikor sípoltak, hogy vége a munkaidőnek az eső lába már nagyon lógott. Hetek óta nem esett. Már nagyon vágytunk egy jó kis zuhira.

Elég messze dolgoztunk a tábortól. Ütött-kopott teherautók vártak minket, hogy oda visszavigyenek. Éppen amikor másztunk fel a teherautókra, elkezdett villámlani és meleg esőcseppek frissítették fel meggyötört arcunkat. A platón nem tudtunk leülni, olyan sokan voltunk, de a zsúfoltságtól el se lehetett esni.

Megérkezett az eső, olyan volt mintha húzták volna lefelé a felhőt. Egy nagy fátyol borult a mezőre. Pillanatokon belül csurom vizesek lettünk.

Maria kiáltotta felém:

- Csodálatos, egyszerűen csodálatos az eső!

De az a csodálatos eső már nem tűnt annak, amikor már zúdult ránk a hatalmas víztömeg. Akkorákat dörgött, hogy beleremegtünk, a villámok mellettünk csapódtak be, a nők félelmükben sikítóztak.

A teherautó megcsúszott, majd megállt. Hátsó kerekei bele-süllyedtek a sárba.

- Mindenki lefelé! Gyorsan!

Utasítottak minket az örök.

- Szedjetez fát! - Kiabálták. De nem volt sehol se fa.

A viharos szakadó esőben, térdig vízben álltunk. Mi nők neki feszítettük a hátunkat a kocsinak és meglöktük, addig a férfiak néztek minket.

Pörögtek a kerekek, sarat szórva mindenfelé.

A teherautó egy centit sem mozdult. Egy órán keresztül hiába próbálkoztunk a mentésével. Ekkor az őrmester kiadta az utasítást, hogy gyalogoljunk vissza a táborba. Csizmák cuppogtak, ruhák ránk tapadtak, ahogy meneteltünk az esőben. Az örök azonnal lecsaptak azokra a nőkre, akik megbotlottak.

Vége a sáros, csuromvizes női had megérkezett a kapukhoz.

- Parancsnok elvtárs jelentem, a hatvankettő bandita visszajött.
- Üvöltötte az őrmester.

A sáros banditák bevánszorogtak a barakkjukba. Néhányan azonnal belebújtak konyhai öltözékükbe, a többiek pedig megpróbálták megszárítani a ruháikat. Mindenki azonnal elaludt.

Milyen furcsa az emberi elme. Pont mielőtt kiszállítottak minket a kocsiból, eszembe jutott Richard egyik vicce. Egy ember eldöntötte, hogy semmin nem fog bosszankodni. A jövőben mindenből a legjobbat fogja kihozni. Ebben a pillanatban leesett a kocsijának az egyik kereke. „Gazdag vagyok!” mondta, majd leesett a másik is. „Miért aggódsz?” folytatta, „a talicskának is csak egy kereke van. Nekem kettő van.” Na, ekkor leesett, a harmadik is. „A szánkónak egy sincs, mégis halad.” mondta. Persze leesett az utolsó kereke is. „Mindig is szánkó sofőr szerettem volna lenni!” – Kiáltott fel örömteljesen.

Mosolyogva aludtam el.

Lassan múlt az idő. Rabszolgák voltunk, a Csatorna volt a vilá-gunk. Megviseltek voltunk, reménytelenül beletörődünk a sor-sunkba. Még a kintről jövő hírek sem változtak. Éhség, hosszú sorok és elnyomás. És az állandó szöveg, hogy „Jönnek az ame-rikaiak, és nem hagynak titeket rabszolgasorban.”

Azt jelentette a csüggedés számunkra, hogy a munka mennyi-sége csökkent, de mindenféle trükkökkel mégis megpróbálták növelni azt.

Egyik alkalommal húsz nőt kiszedtek közülünk és azt mon-dták nekik:

- Ti vagytok a legjobb dolgozók. Ezért szabadon engedünk benneteket.

A parancsnok tartott egy beszédet.

- Elvtársak, ez a búcsú és a köszönet pillanata. Együtt min-den erőfeszítést megtettünk, annak érdekében, hogy építsük a kommunizmust. És most itt az ideje, hogy learassuk a munkánk gyümölcsét. Maguk most már szabadok. Búcsúajándékba még kapnak fejenként egy vekni kenyeret.

A húsz hősnő kihajolt a teherautó hátsó részén lengetve a vö-rös zászlót és énekelve az Internacionálét.

Megint egy csalódás. Tizenöt kilométerre, a következő mun-katábornál megállt a teherautó, majd beállították oda őket dol-gozni.

A K4-es tábor munka normájára gyakorolt pozitív hatása meg-volt. De ezt a trükköt más táborokban is bevetették, és hamarosan kiderült az igazság.

A vonat

Egyik reggel az ébresztő után becsörtettek az örök.

- Mindenki legyen kész egy órán belül, mert elköltöznek!

Ez nem csak egy részlegnek szólt, hanem az egész tábornak. Nők százai kezdték el pakolni a kis motyójukat. Futkostak, mint a megrémült csibék, hogy még egyszer, talán utoljára átöleljék barátnőiket. Az örök csak növelték a feszültséget saját aggodalmaskodásaikkal, hiszen ők se tudtak nálunk többet.

„Az amerikaiak áttörték a Vas Függyönt! Az oroszok elfoglalták Nyugat Berlint. Minket meg elvisznek, hogy agyonlőjenek.”

- Ezek nem csizmák! - kiáltotta Zenaida tisztán érthető hangon.

Mi abban a pillanatban kaptuk meg a lábbelinket. A barakk vezetője dobálta felénk azokat a kocsiról, nem figyelve sem a méretükre, sem a mennyiségükre. Nekem egy három számmal nagyobbat sikerült megszereznem.

Miután mindenki elkészült, a bőröndjeinket, motyóinkat egymásra kellett dobálnunk. Felsorakoztunk kissé kacskaringósan, és vártunk.

Mire vártunk? Fogalmunk sem volt. Hova megyünk? Csak annyit tudtunk, hogy máshova. Egy fogoly életének nagy része várakozással telik, mint ahogy most is. Naplementéig csak ácsorogtunk. Akkor végre teherautókra szálltunk. Átvittek minket a rendező pályaudvarokra.

A K4-esben nem volt semmilyen zavargás. A mellékvágányok körül senki más nem volt, csak a vasutasok. Ők pedig már mindenfélét láttak. A vonat néhány tehervagonból, meg jó sok fekete rabszállító kocsiból állt. Ezek a vagonok különállóak voltak, nem lehetett keresztülmenni rajtuk. Mindegyikén nehéz tolóajtó, és magasan rácsos kis ablak volt. Úgy néztek ki, mint a csomagokat szállító kocsik.

- Mozgás! Mindenki befelé! - A vasútállomás őrei erre a munkára voltak specializálódva. Eléggé slampos külsejűek voltak. Hagyták, hogy a K4-es férfiai tuszkoljanak be minket a vagonokba, ami egy jó időbe bele telt. Állva is alig volt hely.

- Többet már nem tudunk ide berakni!

- Istenem, megfulladunk!

De még több és több nőt nyomtak be a vagonba. Nyolcvannégyen voltunk egy negyven férőhelyes kocsiban. A nagy nehéz tolóajtó végre becsukódott, és rátették a zárat. Amikor elindultunk, a kocsikat összekapcsoló részek csak úgy csattogtak, mi meg egymáson dülöngéltünk.

A mi kocsinkban volt néhány pad. Az egyikén felismertük, hogy egy tulajdonképpeni rejtett WC, amiben persze nem volt víz, és papír sem volt mellette. De ezen meg se lepődtünk. Ráadásul még fedele is volt!

Éjszakára lekuporodtunk. Voltak, akik veszekedtek, voltak akik sírtak, de hogy miért, azt maguk sem igazán tudták. A K4-es tábor szeles barakkját már otthonunknak éreztük. Az ismeretlentől pedig féltünk. A károgók már tömeges lemészárlásunkról beszéltek. Azt híresztelték, hogy gépfegyverrel lemészárolnak minket és bedobnak azokba a sírokba, amiket mi magunk ásunk ki. Néhány nagyon egyszerű lélek azt motyogta, hogy ez lenne a legjobb.

De nem így lesz, biztosított minket határozott hangon egy hölgy Ploiestiből: a Ghencea tranzittáborban volt és most korai szabadulásra készült. Azt hallotta, hogy Ana Pauker klikkje megbukott, kikerült a hatalomból, és felülvizsgálják a párt irányzatát.

A vagon már zsongott a sok feltételezéstől. Annak a szörnyű Ana-nak most az általa kevert mérget kellene meginnia. Néhányan még el is hitték, hogy ez így lesz! De legalább úgy tűnt, hogy ettől a hírtől mindenkinek jobb lett a kedve.

Elhangzott egy vicc is.

- Mi a különbség egy zebra és egy kommunista között? Ha a zebrákat vesszük, a vonalak az állaton vannak, de a kommunistáknál az állatoknak kell a vonalon lenniük.

Nehéz volt helyet találni, hogy leüljünk. Lehetetlen volt kicsit kinyújtózkodni. Szundikálásunk mindig megszakadt, amikor a fékek csikorgása felébresztett minket valamilyen rejtélyes megállás miatt. Kinézve a kis ablakokon csak a sötétséget lehetett látni.

Lassacskán kibontakozott az őszi tájkép. Békésen legelésztek a tehenek a mezőn. Ezeknek a jámbor háziállatoknak a látványa is reménnyel töltött be minket a végeláthatatlan és kietlen Baragan síkság után. És láthattunk fákat: bár már a levelük lehullott, de kecsesen nyújtózkodtak az ég felé barna ágaikkal, mintha vala-

miért esdekelnének. Aztán megpillantottunk néhány parasztot. Szabad férfiakat, és nőket, amint trágyát szórnak szét földjeiken. Három kislány rendíthetetlenül integetett felénk. Nem tudhatták, hogy ez annyira megérinti a kocsiban levő nőket, hogy sírva fakadnak ettől.

A vonat Románián át zakatolt, folytonosan északnak tartva. Egy óra múlva megállt egy kereszteződésben. Hallottuk, ahogy leveszik a zárat és csúsztatják a tolóajtókat nyitásra. Néhol az örök nyújtottak be vizes vödröket, máshol viszont gépfegyverek meredtek a bent állókra.

Goromba, fiatal parasztok lettek beállítva egyenruhába bujtatva, hogy megitassák a bestiákat. Tudták, hogy ők nem tudnak mit szólni a kesergéseikre. Nem volt náluk kenyér.

Amikor ismételten elindult a vonat, újra beindult a fantáziálás. A cigányok, mint mindig érthetetlenül fecsegték egymás között.

Már régen volt az is, hogy a kollektívából származó parasztasszonyok átengedjék magukat a gyásznak, vagy a gyerekeikre és az elveszett jószágaikra való emlékezésnek.

Csak néhány régi ismerős volt a vagonban. Helena Coliu, aki még mindig hitt a kommunizmus eszméjében, az őt ért verések ellenére is. Annie Stanescu, a kis vidám utcalány, és Maria Tilea. De nem volt ott Zenaida, Clara Strauss, Apostol Nagy, se Cornelia Marinescu. Még arról sem volt fogalmam, hogy egyáltalán a vonaton vannak-e.

Amatőr politikusok vitáztak mellettem az amerikai választásokról. Tudtuk, hogy azon a télen kerül rá a sor. Truman már letöltötte a négy évét, és Eisenhower, aki már olyan régóta volt az európai szövetséges haderők legfőbb parancsnoka, mindannyiunkat meg fog menteni.

– Egyértelmű, hogy meg fogják választani! – mondta határozottan a jól informált ploiesti nő. – Információim szerint, különleges hatalmat fog kérni, mint elnök, hogy kiszabadítsa a rabságban levő kelet-európai országokat.

Hát ez egy nagy szenzáció! Mivel alig egy hónappal korábban, ez a nő megfordult a ghenicei tranzit táborban, a hallgatósága mindent elhitt neki. Vigasztalást merítettek belőle.

Mondani akartam nekik, hogy ez ugyanaz az Eisenhower, aki a kommunista országokból jövő több százezer menekültet átadott Sztálinnak, vagy, ahogy Rooseveltt nevezte „Joe bácsinak”. Voltak, akik öngyilkosságot követtek el, vagy felkötötték őket, vagy szibériai munkatáborokban tűntek el. De inkább csendben maradtam, nem szoltam egy szót sem. Miért romboljam le az il-

lúziójukat, hiszen annyira vágytak a szabadulásukra, mint egy vízre sóvárgó ember a sivatagban.

A vonat csak komótosan cammogott a nyirkos vidéken keresztül. Nyöszörgött, nyikorgott. Megállt, majd megint elindult. Volt, hogy órákon keresztül a pusztaságban várakoztunk. A nők felváltva tolongtak a kis ablakok körül, élvezve a parasztházak látványát, a néma gazdálkodók által rakott tüzeket, vagy megízelve a csípős őszi levegő friss leheletét.

Már lecsendesedett bennünk a költözködés miatti izgalom, helyébe a pánik lépett, amit ebben a sötét billegő, zsúfolt ládában töltött egyre hosszabb idő okozott. Egyre elviselhetetlenebbé és nyomorúságosabbá vált a helyzet a sok beteg nő miatt. Annak ellenére, hogy a kocsi nagyon huzatos volt, mégis egyre bűdösebbé vált a bent rekedt levegő miatt.

Nagyon sok tanult nő volt közöttünk. Írók, újságírók, költők, és novellisták. A vékony, sötét hajú Marina Capoianu, például Kolozsváron tanított angol és francia irodalmat. Neki fantasztikus tehetsége volt a történetek színes elbeszéléséhez. Azokból a klasszikus regényekből mesélt, amiket egykoron a diákjainak ajánlott. Drámai pillanatokban felcsendült az osztályterem legutolsó sorait is elérő erős hangja, amint idézte Bill Sikest, ahogy megátkozza Nancy-t. Vagy Madam Bovary szenvedélyes sóhaja: „Léon, Léon! Akkor csütörtökön, csütörtökön!” Az egyik kedvenc melodráma volt „Dorian Gray arcképe”; Oscar Wilde bűnről és bűnhődésről szóló novellája, ami óriási sikert aratott közöttünk. Három órán keresztül mesélte el, miközben aznap este egy néma és kihalt mellékvágányon ragadtunk. Ebben a halotti csendben ökolbe szorított egyik kezével többször is a másik tenyerébe csapott, imitálva ahogy Dorian Gray újra és újra szúr. Közönsége majdhogynem tapsviharban tört ki. (Oscar Wilde annak idején panaszt emelt a börtönök állapota ellen. Ha most látta volna ezeket az asszonyokat, úgy utazni, mint a marhák; nem tudom, hogy mit szólt volna ehhez?)

- Hát nem csodálatos a tanítás!

A parasztnok megdöbbenek és egyben szórakoztak.

- Mindezt elmondani könyv nélkül!

Az értelmiségieket is magával ragadta a történet, de elkezdtek leszólni szegény Oscart a megbotránkoztató stílusáért, sznobizmusáért vagy egyéb kudarcaiért. A vita közepette Janetta azt mondta, hogy Wilde allegóriái mögött mélyen vallásos üzenetek vannak becsempészve. Dorian Gray történetében a festő jelképezi Krisztust, aki minden ember szívébe belefesti a kép mását.

De Dorian ártatlansága megromlik a bűn miatt, Krisztus képe egyre inkább eltorzul, míg Dorian ezt már nem bírja tovább nézni. Kidobja, mint ahogy minden ember ezt teszi. Aztán egy nap bekopogtat a festő, és kéri, hogy had nézhesse meg a képet. De Dorian nem tudta volna elviselni, hogy azt meglássa. Ő csinálta olyanná. Az emberek is azt csinálják, amit Dorian Gray is megtett. Megöli a festőt, azaz Jézust is és ebben a pillanatban saját életének az értelmét is elveszti. Ez szimbolikusan istengyilkosság, a legsúlyosabb bűntett. Viszont ez által van bocsánat minden elkövetett bűnre, és ez biztosítja a megújulást. A Golgotán kiömlött vér még Jézus Krisztus gyilkosainak is megszerezte a bűnbocsánatot. Wilde szimbolikája a festővel kapcsolatban folytatódik: tudta, hogy a halál lesz a sorsa, ha kéri, hogy láthassa a festményt, mégis megtette. Áldozata által Dorian Gray képe helyreállt és olyan szép lett, mint korábban volt.

Most Marinán volt a sor, hogy megdöbbenjen.

- Hát, ez már több mint sok! - csattant fel. - Ez valójában Wilde pszichológiájának tudatalatti képe. Ő volt a kövér, ronda, felpuffadt portré, mint ahogyan Dorian Gray az ő gyermekkorát jeleníti meg, amelyet annyira vágyódott visszahozni, hogy kész volt megölni még saját zsenialitását is; ezt egyébként a festő jeleníti meg.

A többiek hevesen értelmezték a könyvet attól függően, hogy milyen háttérrel rendelkeztek. (Szegények, kitzasztott csavargók, vagy lecsúszott, semmittevő gazdagok voltak.)

Capoianu asszony szerint ezek mind csak hasonlatok, mint minden jó művészeti alkotás, kétértelmű és sokoldalú.

- De jellemzően ez nem angol könyv, több tekintetben is sokkal inkább orosz.

Így tehát nyolcvan nő Románián keresztül zötykölődve, elfelejtkezve még a kivégzéstől való félelméről is, Oscar Wilde alkotásán témáztatott.

Az egyik megállónál kirántották az ajtót, és egy adag ételt dobtak be nekünk. A fekete kenyereket frissen sütötték, és valami mennyei illatuk volt. Jól be kellett osztanunk, hogy mindenkinek jusson belőle. Egy pillanat alatt felfaltuk az egészet. Bármelyik pillanatban megérkezhetünk. A börtönben megtanultuk, mint egy íratlan szabályt, hogy a félrerakott ételt már soha többé nem esszük meg. Egy rövid időre az összes asszony elfelejtkezett arról, hogy mennyire dörzsöli, csiszatolja a vagon érdes deszkafala a bőrét. Mert általában fájdalmat és viszketést okozott nekik.

Még két napig zötyögtünk úgy, hogy közben-közben megáll-

tunk, aztán megint elindultunk. Folyamatos bizonytalanságban voltunk. De a harmadik napon annak ellenére, hogy hosszasan álltunk egy helyen, mégsem kaptunk se vizet, se kenyeret. Egészen késő estig nyitva maradtak az ajtók, mire végre megjelent egy zilált külsejű őrmester. Ittas volt. Tsuicát kortyolgathatott (román szilva pálinkát), amihez semmi kétség sem fért hozzá. Csizmája ropogott a kovaköveken, ahogy sarkán ringatózva figyelte, ahogy mogorva kísérői bedobnak egy zsák kenyeret.

- Ma este szerencsések!

Hallgatásunk némi kételyt közvetített.

- Még egy kanálnyi lekvárt is kapnak a kenyerekhöz.

Lehet, hogy Tsuica hatására lett némileg közvetlenebb.

Maria bátran megkérdezte tőle:

- Még meddig utazunk törzsőrmester?

Kedélyesen mondta az őrmester:

- Még egy napot.

- És hová tartunk?

Egyet csuklott.

- A golyószórókhoz, természetesen - felhorkant a röhögésben.

A tolóajtók bezáródtak. Nagy csikorgások közepette elindult a vonat. Azok, akik eddig még nem kezdtek el sírni, jajgatni; elkezdték egymást kérdezgetni:

„ Igazat mondott? De hát részeg volt! Pont ezért hihetjük el, amit mondott.”

Zokogó zsidó nők elkezdtek egymást puszilgatni, búcsúzkodni. Megmenekültek a náci halál táboraiából, most mégis ez vár rájuk.

A vonat csak haladt tovább, valami iszonyú lassúsággal. Aztán egy óra múlva megállt, aztán mégis elindult.

Capoianu asszony, aki félig aludt mellettem, hirtelen megkérdezte tőlem.

- Sabina, lehet, hogy mi egy örültnek vagyunk az áldozatai? Mindez mit jelent? Azt mondják, hogy egy bezárt acélajtó mögött ücsörög, rettegve és onnan adja ki a halálos ítéleteket. Amikor meg külföldi nagykövetek érkeznek hozzá, egy szót sem szól hozzájuk, csak egy piros ceruzával rajzolgat papírfecnikre. Mindig ugyanazt, nőket, ahogy éppen kínozzák őket.

Görccsösen remegett.

- És mindenki úgy beszél róla, mintha isten lenne. Zseniális Szálin! Sztálin atyánk!

Mondtam neki:

- Sajnos nem ez lenne az első eset, hogy egy diktátornak esnek

áldozatul a tömegek. Az ilyenek Isten trónszékére akarnak leülni. Őt okolják minden bajért, és közben megpróbálják elfoglalni az Ő helyét. Amikor Sztálinra gondolok, az egyiptomi fáraó jut az eszembe. Rabszolgamunka, pogromok, terror. Mindig ezek ismétlődnek. Egy ember el akarja lopni Isten pozícióját. Tudod, hogy a fáraó elrendelte, hogy minden zsidó fiú újszülöttet dobjanak a Nílusba. Aztán mégis az egyiket sajátjaként nevelte fel. Őt használta fel Isten később a terve megvalósításához a fáraó ellen. A második Zsoltárban meg van írva, hogy Isten néha nevet. (Annyi év után úgy gondoltam, hogy megint hallom Istent nevetni: Sztálin lánya, megtért és az orosz földalatti egyházhoz csatlakozott!)

- Tudom, hogy nem tarthat ez a helyzet örökké - mondta Capoianu asszony. - De hogy tud valaki egy ilyen embernek a barátja lenni?

- Többszöri körülmetélkedés! - válaszoltam. - Nem magyaráz meg mindent, de sokat.

Egy rendőrtisztnek volt a házasságon kívüli fia. Ennek a férfinak a házában dolgozott az anyja cselédként és történetesen teherbe esett. Ez a háttere a nagy Sztálinnak. Törvényes apja egy részeges fickó volt, aki tudta, hogy a gyerek nem tőle van, és sokszor kegyetlenül el is agyabugyálta. Ahogy nagyobb lett Sztálin, beírátták az ortodox szemináriumra, ami inkább egy börtönhöz hasonlított, mint egy iskolához. A helyzetét csak nehezítette, hogy grúz volt, az oroszok pedig bezáratták és nyomorgatták a Grúz Ortodox Egyház tagjait. Tehát forradalmár lett. Így lesz valakiből forradalmár.

A félelem éjszakája volt. Minden egyes megállónál attól rettegtünk, hogy nehéz csizmájú fegyveresek megállnak a vagonunk mellett, kivágódik az ajtó, és kirángatnak minket a halálba. Mi, keresztények próbáltunk lelket verni a többiekbe. De semmi nem történt se aznap, se másnap. Naplementekor távoli hegyek csúcsait láttuk aransárgába öltözve. Megint ránk zuhant az este, és az asszonyok belesüllyedtek a kimerültség és nyomorúság kábulatába.

- Kifelé! Mindenki kifelé!

Kihúzták a reteszeket és elénk tárult a koromfekete éjszaka. Nem volt ott semmiféle állomás, de még mellékvágány sem. Óh, Istenem tényleg igaz lenne, hogy mindegyikünket lemészárolnak? Sirás, sikoltozás, káromkodás. A nők leugrottak, vagy kiestek a kovaköves pályára. Nem volt lépcsőfok. Én a térdemre estem, ami kegyetlenül fáj. Többen segítettek talpra állnom.

Persze nem az örök, ők a gépfegyverekkel hadonásztak, és úgy üvöltöztek, mint az örültek, félelmet keltve mindegyikünkben. Valószínűleg a nyirkos hidegben való hosszú várakozás miatt voltak ilyen mufurcok. De a szemünkben olyanok voltak, mint az ördög a pokolban. Pofon ütötték a nőket, félrelökték, rájuk vertek puskatussal. Leghalványabb fogalmunk sem volt arról, hogy mit kellene tennünk.

- Sorakozó, sorakozó! Maradjanak az őrmester mellett!

De sehova sem tudtunk sorba állni. A nők elcsúsztak, lehupantak a sárba, bele a szögesdrót kerítésbe. Az egyik fiatal őr azt gondolta, hogy el akarnak menekülni, ezért az öklével odavágott nekik. Capoianu asszonyt érte egy ütés, amitől ráesett a mellette levő nőre.

Egy óra kavardás után több százunkat összetereltek a mezőn, a vágányok mentén.

- Lehasalni! Hasra mindenki! Lehasalni!

Arra kényszerítettek minket, hogy arccal belefeküdjünk a sárba. Káromkodó örök vettek körbe minket.

- Óh, Istenem, Istenem, ezek lelőnek minket! - az egyik mellett levő nő hajtogatta szüntelen. - Kérlek, ne engedd, kérlek! Soha többé nem fogok panaszkodni semmire! Esedezett, könyörgött. Szerintem mindannyian ezt tettük.

- Az útra! Banditák! Süketek?

Szaporázva átmentünk oda a sötétben. Fenyegetésekkel és ütésekkel serkentettek minket. Küszködöttünk a motyóinkkal is. Esve-elve, csúsztatva, levegő után kapkodtunk. Négy napig semmit sem mozgottunk a vagonban, a tagjaink meggémberedtek, ez hirtelen sokkot okozott.

- Várjál! Vidd őket arra a mezőre! Ott mindenki a földön legyen!

Már megint arccal a földet néztük. A sor fele lemaradt. Meg kellett várnunk őket, amíg be nem érnek minket.

Hogy mennyi ideig meneteltünk, fogalmam sincs. Valószínű órákon keresztül, mielőtt megpillantottuk az új börtön hosszan húzódó magas falait a villanylámpák vakító fénye alatt. Kinyílt a súlyos fa-acél kapu, ami alatt ötösével haladtunk át.

Az udvaron elkezdődtek a pusmogások: Tirgusor.

Új név, új örök. Ugyanazok az átkok. Ugyanaz a rutin. Elkezdődött a neveknek és a számoknak az ellenőrzése. Jóval éjfél után kerültünk a celláinkba.

„De miért pont ide? Miért Tirgusor?” Mindenki ezt kérdezgette. Ez volt a legszigorúbban őrzött börtön, ahova erőszakos bün-

cselekményekért elítélt gyilkosokat hoztak. Romániában hírhedt volt ez a hely. Milyen furcsa! Vajon ez mit jelenthet számunkra?
- Már nem maradt több üres börtön! - Capoianu asszony ezt állította.

De ezzel senkit sem vigasztalt meg!

Tirgusor

Tirgusorban betettek a varrodába. Folyamatosan ment a munka, tizenkét órás váltásban dolgoztunk. Padokon ültünk egy nagy, magas teremben, ahol rácsos ablakok voltak a mennyezet közelében.

A varrógépek a múlt századból származtak, és naponta legalább egyszer elromlottak. Elég hamar be kellett vallanom magamnak, hogy én nem vagyok annyira büszke Richard Singerre, arra a zsidó férfire, aki feltalálta a varrógépet.

Börtönmatracokat varrtunk vastag cérnával. A nehéz anyagot folyamatosan forgatni, csavargatni kellett, miközben lábbal kellett hajtani a varrógép pedálját.

Akik éjszakai műszakba voltak beosztva, rendszeresen elaludtak a varrógép fölött. (Napközben nem lehetett, mert olyan hangzavar volt.) Így tehát az örök járkáltak a sorok között, pofonokkal és ütésekkel ébresztgetve minket. Sokan voltak azok a nők, akik reggelente azon morfondíroztak, hogy nem volt-e jobb a csatornánál.

Tirgusorban tartották az ország legelvetemültebb bűnözőit. Gyilkosokat, szexuális bűnt elkövetőket, szadistákat, szélhámosakat, és néhány egyértelmű ördületet.

A mellettem levő gépnél ült egy hisztériás nő. Ollóval szúrt le egy orvost. Naponta többször is kölcsönkérte azt az ollót, amit az egész pad használt. Neki nem tűnt fel az, hogy hogyan csúsznak arrébb a mellette ülők, ideges pillantást vetve rá. Gyakran meredt rá az ollóra, mielőtt tovább adta volna.

Szegény „Dilis Anna” a fantázia világában élt. Azt gondolta, hogy intim kapcsolatban volt azzal az orvossal, akit leszúrt. Most szappanba írt egy tüvel magának levelet az elképzelt szeretőitől. Rengetegen voltak, és mindegyiknek különböző karaktere volt. Péter levelei szárnyaltak. Jánosé szenvedélyesek voltak. Henry házias volt. Minden egyes szappanba írt művet hangosan felolvasott döbrent cellatársainak.

Annára időközönként rátörtek hisztériás síró rohamok, de napközben általában boldog volt illuzórikus világában. Számára

igazán mindegy volt, hogy hol van, börtönben, vagy szabadlábon.

Nagyon sok olyan jelenetet láttam a börtönben, amikor könnyes szemekkel ismerik fel egymást a hozzátartozók. Kinyílik a cella ajtaja, és amikor meglátják egymást, akkor jönnek rá, hogy aki már korábban odakerült, az az anyjuk, testvérük vagy unokatestvérük. Úgy gondolták, hogy a másik még szabad, és gondoskodik a gyermekeikről. Ezzel a találkozással elillant a reményük, és borzasztó szomorúság vett rajtuk erőt.

Láttunk néhány nagyon furcsa találkozót is. Egyik reggel egy újonc bejelentette az érkezését:

- Cornilescu asszony vagyok Kolozsvárról.

Micsoda véletlen! Nekünk már van egy Cornilescunk onnan! Erre sokan felkapták a fejüket, hogy lássák ennek a kimenetelét. Ráadásul úgy tűnt, hogy mindkét férjet Cronilescu Emilnek hívják. Mindketten korábban Vasgárdisták voltak. Az elsőnek magas és fekete hajú volt a férje, elbűvölő, és erős testalkatú. Ezt hallva második számú Cornilescu asszony elsápadt. Ugyanis az ő Emilje is magas, fekete hajú volt, és egy nagyon kedves ember.

- Elnézést! - mondta a szomszédom. - De a hármas cellában is ismerünk egy harmadik Cornilescu asszonyt. Az ő férjére is ráillik a leírás!

Tulajdonképpen az egyik Cornilescuné se lehetett ráfogni, hogy egy szépség. Az egyik alacsony, és sunyi volt, megbarnult fogakkal. A másik magas, vézna, fogpiszkáló vastagságú lábakkal. Mind a ketten elfogadták az úriembertől a házassági ajánlatot.

Csetepaté tört ki. Az első számú C-né pofon vágta riválisát. Erre a második számú megtépte az első számú haját. Az öröknek kellett berohanni, hogy szétszedjék őket.

- Hát, drágám ez egy régi sztori! - mondta a szomszédom. - Menekül a férfi a titkosrendőrség elől, mint az összes régi vasgárdista. Nincs otthona, nincsenek papírjai, és nincs pénze. Egymás után él a nők nyakán. Feleségül veszi őket, vagy csak ígéretet tesz rá. Aztán letartóztatják a feleségeket, és azok meg találkoznak a börtönben. Láttam én már jó néhány döbbenetes csatározást.

Azért is találkozhattak a rokonok itt bent, mert egész családokat tartóztattak le amiatt, hogy szökevényeket segítettek a hegyekben.

Az ellenállási mozgalom vezetője, Arsenescu ezredes nagyon népszerű volt, és azt a több száz embert, akik őt támogatták,

mind letartóztatták. Felesége is börtönbe került. Azt mondták neki a spiclik, hogy a férjét agyonlőtték. Ezzel a hazugsággal etették meg, hogy megtörjék a lelkét.

Hallottuk, hogy Eisenhower tábornokot megválasztották az Amerika Egyesült Államok elnökévé. Meg azt, hogy több kommunista vezetőt megbuktattak, félreállítottak a pártból. Talán ez a liberalizáció kezdete?

- Mit számítanak az ilyen bábfigurák? - kérdezte Silvia, az újságíró. - Minden Oroszország kontrollja alatt van. Semmi sem fog addig változni, amíg Sztálin hatalmon van.

De elkezdődtek terjedni Romániaszerte a hírek: A Csatorna projektet leállítják. A nagy munkatáborokat bezárják. Hibás volt az alapterv.

A híresztelést még bizonyítékokkal is alátámasztották. A K4-es táborból származó szemtanuk mondták nekünk, hogy a tábort bezárták. A tiszteket letartóztatták. A Csatorna mérnökeit bíróság elé állították, mint bűnözőket az „állami pénzek ellopása” vádjával.

Mindenkinek a gondolatai ezek körül forogtak: mi hasznukat veszik most ennek a több tízezer fogolynak? Szabadon engednek minket?

Ana Pauker szolgálatából, egy fiatal nőt tettek a cellánkba. Mindenkit feldühített szenvedő beszédével. Mi voltunk a banditák, ő meg a szenvedő ártatlanság. Jenny Silvestru nem hitt a fülének.

- Én az igazságtalanság áldozata vagyok! - naponta többször ezt hangoztatta.

- Igazságtalanság, értsd kommunisták - tette hozzá Iliescu asszony, egy Vasgárdista tiszt felesége.

- A pártnak le kéne lőnie az olyanokat, mint te. Túlságosan jó dolgod volt!

- Drágaságom, Antonescu ideje alatt én börtönben ültem. Néhány hónapra kiszabadultam, mielőtt a kommunisták megint visszatettek. Hatodik éve vagyok dutyiban. A fenyegetéseid nem jelentenek nekem semmit.

Iliescu asszony ugyanolyan balhész volt, mint Jenny. Határtalan volt a kommunisták iránti megvetése.

- Meg kell mutatnunk felsőbbrendűségünket ezzel a söpredékekkel szemben, úgy, hogy az ő silány normáik felett dolgozunk. Akár a kommunisták idején, akár nem, amit mi teszünk, az hasznára legyen a hazánknak!

Olyan keményen dolgozott az izzasztó üzemben, hogy fele-

melték a normát, amitől aztán mindenki még jobban szenvedett. Egy buta, lázadóhoz hozzáállás miatt. Egyébként nehéz volt őt nem tisztelni. Már annyit szenvedett, és mégis olyan bátor volt.

Az egyik gyakran emlegetett története egy női kihallgatóról szólt. Egy szadista nő volt, aki férfi rabokat szeretett megkínózni. Jilavába helyezték el az első párttisztogatás után.

- Neki jutottak azok a nők, akiknek a férje és fiai fájdalmat és megaláztatást szenvedtek a keze által - mondta Iliescu asszony. - Fejére dobtak egy takarót és azon keresztül verték kékre-zöldre.

Még akkor is, amikor ilyen gyűlöletes dolog történik, létezik megbocsátás. Isten igéjében hatalmas nagy erő van. Egyszer, amikor megkértek a cellában, hogy vezessek egy közös imát, visszautasítottam azzal, hogy nem vagyok hajlandó addig megtenni, amíg vannak közöttünk olyan nők, akik nem képesek egymással megbékélni. *Máté 5:23-at* idéztem nekik.

„Azért, ha a te ajándéodat az oltárra viszed, és ott megemlékezel arról, hogy a te atyádfiának valami panasza van ellened: Hagyd ott az oltár előtt a te ajándéodat, és menj el, előbb békéld meg a te atyádfiával, és azután eljövén, vidd fel a te ajándéodat.”

Férfiak és nők ezek miatt az igék miatt lettek hajlandóak véget vetni hosszú és keserves vitáiknak. És az életük ettől megváltozott. Mint ahogy az apokrif iratokban is feljegyezték Jézusnak ezeket a szavait: „Soha nem leszel addig boldog, amíg nem tudsz a felebarátodra szeretettel tekinteni.”

Tirgusor légköre félelemmel és gyanakvással volt teli. A kommunisták próbálták mindent a saját javukra fordítani. Minden cellában besúgók kémkedtek és onnan hamis üzeneteket küldtek. A gyanútlan újonnan érkezettekől kapott információkat pedig felhasználták a folyamatban levő kihallgatásokhoz.

A börtönben levő kommunisták biztosra vették, hogy lelövik őket. Valóban, kegyetlenségeikért kegyetlenséget kaptak válaszul.

Miközben a szeretetre méltókat is kivégezték. Ez volt a Jilvai esemény.

Egy magas rangú kommunista tisztnek a lánya, aki egyébként keresztény volt, egyik este megtudta, hogy éjfélkor a kivégzőosztag elé kell állnia. Gyakoriak voltak a kivégzések. A halálos ítéleteket, csip-csup ürüggyel hozták meg, gyakran csak bosszúvágyból.

Ez a lány mielőtt találkozott volna az „éjféli menyasszonnyal”, ahogy a kivégzéseket nevezték, még úrvacsorát tartott a cella-

társaival, vízzel és zabkásával. Teljes nyugalommal felemelte az agyagedényt, amiben az étel volt.

- Nem sokára porrá leszek ismét - mondta. - Olyan anyaggá, mint amilyen ez a tálka. Ki tudja, hogy ennek is mi az alkotóeleme. Lehet, hogy egy jóképű fiatal férfi poraiból készítették. Hamarosan fű fog nőni a maradványaimon. De a halálon túl ettől több van. Azért élünk itt a földön, hogy a lelkünkkel királyi módon bánjunk.

Amikor kivitték a lányt, hangosan megvallotta hitét. Ahogy keresztülhaladt a boltíves folyosón, a falakról visszhangoztak a szavai, azok, amelyeket a gyülekezetben is szoktunk mondani. De ez másfajta hitvallás volt, hiszen tartalommal töltődtek fel a mondatai. Meghalt az egy igaz Istenért, és cserébe megkapta az örök életet.

Hetek teltek el. Naponta kétszer számoltak meg minket Tirusorban. De csak kevés ór tudott számolni, és még kevesebb tudta hozzáadni az első sorok létszámát a hátsókéhoz. Mindez órákba telt. Ez után következett a cellaellenőrzés. Csontig ható hideg volt az udvaron, ezért minden reggel azért imádkoztunk, hogy ne legyen félreszámolás.

Az egyik nap valami hihetetlen gyorsasággal számoltak meg minket. És utána azon nyomban jött a vészjósló hívás:

- Szedjék össze minden cuccukat!

Megint költöztünk.

A sertéstelep

Nyitott teherautókkal hajtottunk el a Ferma Rosie kolhoz mellett. Azonnal munkába állítottak minket. A szőlő nem volt letakarva semmivel a hideg ellen. A talaj beton kemény volt, és szerencsétlen szőlővesszők szinte szárazra fagytak. A munkát nagyon későre hagyták. A következő évre már nem lesz itt szőlő. De úgy tűnt, hogy ez senkit sem izgatott. Nem rájuk tartozott. Ők eljártszották, hogy végrehajtották a munkát és elküldték róla a jelentésüket.

Ez a szőlészet volt Romániában a leghíresebb. A tulajdonosa most börtönben ült. Az erőszakos kollektivizálás áldozatai korántsem csak a nagybirtokosok voltak. Kisgazdákat és parasztokat egyaránt sújtotta ez a csapás. A rendszer ellen való lázadási kísérleteiket kíméletlenül leverték, ennek következtében mogorvává és közönyössé váltak. Annyira keveset dolgoztak, amennyire csak lehetett. Viszont emiatt, hogy elmulasztották az állam felé való kötelezettségeiket, lecsukták őket. A föld megműveletlen maradt. „Európa korábbi magtárja” kongott az ürességtől. Erre az állam megoldásképpen foglyokat rendelt ki rabszolgamunkára a kolhozokba.

Mindenhol ugyanaz történt. Annyira rosszul voltak a földek megművelve, hogy alig termett raktuk valami. Gyakran a melénk rendelt örök korábbi földművelők voltak. Az egyik elmesélte, hogy le kellett lőnie az első embert, akit a faluban meglátott. Ezek után, a falubelieket összegyűjtötték és úgymond felkérték, hogy „önkéntesen” lépjenek be a termelőszövetkezetekbe.

Tisztségviselők keresték fel azokat az otthonukban, akik nem jelentkeztek az önkéntes munkára. Persze mindig találtak rejtegetett fegyvereket, amiket a rendőrség helyezett el náluk korábban.

Földművesek feleségei mesélték, hogy az államosítást végző csoportok mindenüket elvitték. Marháikat, szekereiket, földművelő eszközeiket.

Manuilané egy erős csontozatú parasztasszony, aki mellettem dolgozott azt mondta nekem:

– Amikor már mindenünket elvitték, így szólt a férjem: „de

még megmaradt a zsoldáros könyvünk. *„Énekeljünk az Úrnak és adjunk hálát Neki, hogy a legnagyobb kincsünk a Mennyekben van.”*

Manilanénak volt egy kedvenc tehene. Mindig szeretettel beszélt róla. Sokszor átölelte a nyakát hideg reggeleken, és attól felmelegedett.

- A tehenek nem adnak addig tejet, amíg nem kapnak tőled szeretetet - mondta. - De most már az egyik állat olyan, mint bármelyik másik.

A kolhozokban semmit nem csináltak szeretettel. Nem volt rajta Isten áldása.

Egyik reggel munka közben összeestem. Az izzasztó varroda, a kolhozok felemésztették minden erőmet. Az örök felraktak egy rögtönzött hordágyra, majd a teherautóra és elvittek a vakaresti börtönkórházba. Az úton akkorára dagadt a fejem, mint egy görögdinnye.

Jól ismertem a börtönt. Richard korábban már prédikált itt. Karácsonykor hoztam csomagokat, meg segítettem feldíszíteni a karácsonyfát. Ahelyett, hogy egy kórházi kórterembe vittek volna, betettek egy magánzárkába. Abban semmi más nem volt, csak egy vödör a sarokban. Éjszaka a csupasz betonon kellett aludnom.

Másnap reggel, amikor kinéztem az ablakon, férfi rabokat láttam körbe-körbe sétálni. Amikor az ablakom alatt haladtak el, megkérdeztem tőlük, hogy nem hallottak-e valamit Richard Wurmbrandról. Az első, meg a második férfi rázta a fejét. Az örök éppen szunyókáltak. A harmadik, engem hallva visszakérdezett:

- Wurmbrand? A pásztor?

- Igen - válaszoltam - ő a férjem.

Lehajolt a föld felé, mint ahogy az ortodox hívők tesznek a templomban.

- Találkoztam vele - suttogta. - Nem bánom azt a tíz évet, amit a börtönben töltöttem, mert megvan a gyümölcse, a pásztor elvezetett Krisztushoz. Most meg találkozhatok a feleségével.

Tovább kellett haladnia, és nem mondta, hogy Richard életben van-e még.

Körbement az udvaron, lehajtott fejjel, hátratett kézzel. Amikor megint az ablakom alá ért, még hozzá tette:

- Targu Ocna-ban (Aknavásár) találkoztam vele. A haldoklók cellájában volt. Mindig Jézus Krisztusról beszélt.

A következő körnél megtudtam, hogy az új barátom tanár. Az őr ásitott. Felébredt és utasította a foglyokat, hogy térjenek visz-

sza a cellájukba. De legalább megtudtam, hogy Richard még továbbra is az a Richard maradt, aki magasztalja Jézust, és lelkeket nyer meg Neki. Vagy lehet, hogy jóval korábbi időről beszélt ez a férfi?

A férjem irányába mutatott nagy tiszteletén meg sem lepődtem. A románok általában felnéznek azokra, akik őket a Krisztushoz vezetik.

Még egy napot a cellában töltöttem. Nem hívtak orvost, hogy megvizsgáljon, de örültem, hogy még egy kicsit itt maradhatok, reménykedve, hogy még láthatom a tanárt. Nem hittem, hogy Richard halott lenne. Nem tudom megmagyarázni, hogy miért nem. De felcsendült bennem a Bibliából egy ige, mint egy dal. Jákob egyik fiával, Rúbennel kapcsolatos. Ami, egyébként Richard héber megfelelője. *„Éljen Rúben, és meg ne haljon!”* Ez számomra egy ígéret volt.

Negyvennyolc óra után eszébe jutott a kórház dolgozóinak, hogy sürgős esetként vettek fel. Így hát bedugtak egy ágyba, amin volt lepedő és takaró is.

Egy doktornő tiszta fehér köpenyben sétált be a kórterembe.

– Meg kell ennie mindent, amit kap! – utasított. De olyan kedvesen mondta ezt nekem, hogy könnyek szöktek a szemeimbe.

Maria Cresin doktornő éppen akkor került ki az orvosi egyetemről. Vagány volt és türelmes. Vacarestiben dolgozott, ahol túl sok volt a beteg és kevés az orvos. A betegek odáig voltak érte.

Valami csúnya bőrküítés jelentkezett rajtam. Skorbut jele az alultápláltságtól, mondta nekem. Muszáj ennem. Ez a gyógyulás egyetlen módja. Adott nekem injekciót, és attól jobban kezdtem lenni. Elkezdtek gyógyulni a testemen levő gyulladások és heggek. A vastagbélgyulladás és a hasmenés abbamaradt. Még a látásom is megjavult, tisztábban láttam mindent. A vitaminhiány kihatással van a szemünkre is. Nem hiába annyi fogoly farkasvakságban szenvedett.

A mellettem levő ágyon egy olyan nő feküdt, akinek korábban sok pénze volt. Nem volt nagyon elkenődve amiatt, hogy a börtönben van. Biztos volt benne, hogy hamarosan kiszabadul.

– Nem Eisenhower Amerika elnöke? És nem Winston Churchill a brit miniszterelnök? Ez a két nagyszerű katona nem hagyja Kelet-Európát rabszolgasorban.

Amikor majd megjönnek az amerikaiak, kötelezni fogják az oroszokat arra, hogy háborús kártérítést fizessenek. Figyelembe véve a korábbi jóvedelmemet napi 5000 lejt fogok felszámítani,

hat hónappal beszorozva, amennyit a börtönben töltöttem. Az egy millió lejre jön ki. Ez életem hátralevő részére elegendő lesz.

Javasoltam neki, hogy inkább napi 10 000 lejt számoljon. Akkor két milliója lesz.

- Milyen jó ötlet! - lelkesedett. - Ti zsidók, nagyon leleményesek vagytok!

A többi fogoly csak „Milliomosnőnek” nevezte.

Játszottunk a kórteremben, amitől sokszor sírtunk a nevetéstől.

Próbáltuk elképzelni, hogy milyenek lennénk süketen, öreg néniként. Egy szót kellett tovább adni. Minden egyes beteg kicsit megváltoztatta, így a legvégére valami teljesen más jött ki belőle. De a nevetés és az izgalom felzaklatott minket. Egyszer csak elkezdtünk sírni, és valahogy mindenkire rászállt a bánat súlya. Sokan még fiatalok voltak, és rájöttek arra, hogyan múlik el zsenge koruk. A játék átfordult valósággá.

Vacarestit egy politikai tisztviselő ellenőrizte. (Az orvostudományt, mint minden mást az osztályharc szellemében kellett gyakorolni.) Egyik este bejött a kórterembe néhány egyenruhás kollégájával és tartott egy fellengzős beszédet a kommunizmus örömről.

- Amikor egy ilyen csodálatos kórház az emberek rendelkezésére áll, kinek lenne szüksége Istenre? - kérdezte.

Válaszoltam neki:

- Hadnagy, amíg emberek élnek a földön, szükség van Istenre. Szükségünk van Jézusra, hiszen tőle kapjuk az életet és az egészséget.

Ezen felháborodott. Hogy merem őt félbeszakítani! Hogy hihetek ilyenben?

Mondtam neki:

- Mindenki, aki házban lakik, tisztában van vele, hogy annak volt egy építéste. Vagy ugyanúgy, ha valaki egy vacsorára hivatalos, tudja, hogy az ételeket szakács készítette el. Mi mindannyian hivatalosok vagyunk ennek a világnak a vacsorájára, ami tele van mindenféle finomságokkal, mint a nap, a hold, a csillagok, az eső, és a gyümölcsök. Tudjuk, hogy az, Aki ezeket megalkotta, nem lehet más, csak Isten.

Erre a tiszt nevetett, gúnyolódott, majd kiment a társaival együtt, maga után bevágva az ajtót.

Másnap reggel az őr odajött hozzám és közölte, hogy pakoljak. Még aznap visszaküldtek a munkatáborba.

Ezúttal egy állami sertéstelepre kellett mennünk. Ötven nő-

nek kellett ellátnia több száz disznót. Nem voltak könnyűek az elmúlt évek, de ez volt a legdurvább. Étel alig kaptunk. Reggel 5-kor ugrasztottak ki minket az ágyból, és ugyanabban a koszos, rongyos ruhában kellett lennünk egész nap, amiben lefeküdtünk. Hidegben, sötétben etettük a sertéseket.

Az ólak bokáig érő folyékony mocsokkal voltak tele, ami még a nagy hidegben sem fagyott meg. Undorító, émelyítő bűz lengte be a helyet, ami aztán behatolt a barakkunk minden zugába. Átjárta a hajunkat, bőrünket. Még a híg levesnek is olyan volt az íze. De jobb sorunk volt, mint a tékozló fiúnak. Megtölthettük a bendőnket azzal, amit a disznók ettek.

Mindennek megváltozott az értelme. A halál úgy éreztem, hogy rám bámul. Mindenhol a sírás, reménytelenség lett úrrá, sokkal inkább, mint valaha. Egy kiáltás szakadt fel a szívemből: „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?”

Az ólok kitakarítása olyan reménytelennek tűnt, mint az egész világ megtisztítása. Minden nap éhesen, vizesen, félholtan előlről kezdtük, a halomnyi trágyának a hordókba való belapátolását és elszállítását.

Tudtam, hogy nincs semmi reményem, mint ahogy a világnak sincs. A halál vár ránk.

Ilyen lelki állapotban, mint ez, sokáig nem is tudtam volna életben maradni. De szerencsére nem tartott túl sokáig, csak néhány hétig. Biztos vagyok benne, hogy Isten meghallgatta az imáimat, és a terve szerint kimentett innen. Meg kellett tanulnom egy leckét, ki kellett innom a legkeserűbb zaccot. Most már hálás vagyok, hogy kijártam ezt a kemény iskolát, ami a legnagyobb szeretetre tanított meg Isten iránt, még ha úgy is tűnt, hogy a szenvedésen kívül nem kapok mást.

A teherautó nyílt platójáról néztem a távolodó sertéstelepet, a sötét kunyhókat fehér környezetükben. A szél olyan volt, mint egy jeges acél kéz. Belemarkolt a ruhánk szegélyébe miközben apró hókupacokat dobott közénk.

Senki nem tudta, de nem is kérdezte, vagy érdekelte igazán, hogy hova is tartunk. Mindegyik kolhoz egyforma volt.

De váratlanul Ghencea-ban találtuk magunkat ismét, a tranzit táborban, ahonnan egy évvel ezelőtt a Csatornához küldtek minket.

– Milyen rengeteg nő! Sokkal zsúfoltabb, mint korábban volt – suttogtuk egymásnak, miközben vártuk, hogy végigmenjenek a név- és számlistájukon. – Mi történik?

Már lement a nap, mire végeztek az ellenőrzéssel, és végre elmehettünk a barakkunkba. Zsibbadt végtagjainkba végre visszaáramlott a vér. Bent a viszonylagos melegben a remény kezdett átjárni bennünket. A több száz nő, akik ghenceai barakkokban éppen kipakoltak romániaszerte található táborokból érkeztek ide. Vagy valami nagy új rabszolga tábort terveztek vagy...

De senki nem mert reménykedni. Már túl sokat fantáziáltunk, annyiszor becsaptuk saját magunkat is.

Második nap elterjedt a hír: a ghenceai irodákban a biztonsági főhadiszállás tíz embere dolgozik a dossziéinkon. A mi aktáinkon! Két napja jöttek Bukarestből. Ez tényleg a szabadság jele?

Körülnéztem a barakkban. A félhomályos, tompa fények alatt madáríjesztőnek tűnő asszonyok ücsörögtek, akik halkán beszélgettek. Csámcsogtak a pletykákon, és tervezgették a jövőt. Savanyú ételnek a szaga és hasonló testszagok terjengtek a szobában. A tábor felszerelését kibővítették egy hangszóróval. Időnként furcsa recsegő hangot adott ki, mint a serpenyőben sercegő tűkörtőjások és aláfestésként torz üzeneteket üvöltöztek belőle. Miután alábbhagyott az első szenzáció miatti nyüzsgés, órákig magukba roskadt asszonyokat lehetett látni. Nem, képtelenek elhinni, hogy valaha is innen kikerülnek.

Néhány cigánylány is itt volt, akiket Cernavodából ismertem.

Egyik nap hallom, hogy a nevemet kiabálják.

- Sabina, Sabina! - Zenaida volt az, aki a háború előtti Bukarest királynője volt, a K4-es táborból. Ő is körbejárta már az ország termelőszoövetkezeteit.

Megpróbáltuk megfogni egymás kezét, de megálltunk. Minden ujjunk fel volt dagadva és berepedezve.

Összenevettünk, majd elmeséltük egymásnak a történeteinket, amennyi csak eszünkbe jutott. Ragaszkodott hozzá, hogy vegyem fel azt a férfinadrágot, meg meleg dzsekit, amit valahonnan szerzett. Nagy hálával elfogadtam.

- Mint Charlie Chaplin!

A többiek kicsit hátraleptek, hogy onnan stíröljenek.

- A csizmájának még a hátulján is vannak fülei!

Elég hamar témát váltottunk, valami fontosabbat kellett megbeszelnünk.

- Még mennyi ideig?

- Úgy értsük, ahogy gondoljuk?

Az örök elkezdtek elvinni minket kihallgatásra a tábor irodáiba. Zenaida a korai csoportokban volt. Azt mondta nekem:

- Olyan volt, mint bármelyik másik régebbi kihallgatás, de ez most tényleg nagyon udvarias volt.

Ahelyett, hogy rólad kérdeztek volna, most az érdekelte őket, hogy mi mit gondolunk róluk. A megszokott három egyenruhába bujtatott tisztségviselő ült ott, papírokkal letakart asztal mögött.

Aztán megkérdezték tőle, hogy milyen az egészsége, mennyire tetszik az ittléte, meg hogy vannak-e a kint rokonai. Aztán egy váratlan fordulatot vettek.

Azt kérdezték:

- Tudja, hogy mennyire nem volt igaza, hogy ellenezte a szocializmus építését? Mi a véleménye a börtönben zajló átnevelésről? Felfogta, hogy az államnak igaza volt abban, hogy esélyt adott magának a megjavulásra? Senki és semmi nem tudja visszafordítani a kommunizmus kiteljesedését, igaz?

Mondta nekik Zenaida:

- Persze, minden percet élveztem az itt létem során.

Micsoda nagyképű tökfilkó a megbízott, aki nemzeti vívmányokról, szép farmjainkról és pompás táborainkról szónokolt. Nekem, drágám, aki már három évet és kilenc hónapot lehúztam!

Mint a legtöbb fogoly, mindent megtett, hogy azt a benyomást keltse, mintha belátta volna, hogy tévedett, és most már szívesen dolgozna a társadalomban való helytállásáért.

Még a hónap vége előtt nők kis csoportja hagyta el Ghencea-t. Mint mindig, most sem tudtuk, hogy hova viszik őket. Nevek felolvasása kezdődött, majd a tábor irodájába kellett menniük. Végül teherautóra rakták őket. De volt még egy reménytelijes, pici jel.

Aztán rám került a sor. Az asztal mögött ülő órnagy, piroszsgás, tömzsi volt, mint egy kisbaba. Kezei, mint a bucik. Azokkal törölgette az előtte levő tárgyakat, miközben velem beszélt. Úgy tűnt, mint aki bármelyik pillanatban felpattanhat.

Volt a tarsolyában néhány extra kérdés a vallásos foglyok számára.

- Na most, Wurmbrandné, asszonyom, tudnia kell, hogy nekem nagyobb a hatalmam, mint Istennek. Legalábbis eddig még semmibe nem szólt bele, ami ebben az irodában történik.

Két asszisztensének a mosolyát bókként fogadta.

- Maga valóban elfogadja ezt? Maga tényleg átlátott már valaha is a vallás csalárdságán? Észrevette, hogy egy kommunista társadalomban Isten fölösleges? És már nincs is rá szüksége? Ha egyszer innen kiszabadul, meg fog lepődni az elmúlt évek fejlődésén. És ez még csak a kezdet.

Vállpántjának az aranyfonatai újak és csillogóak voltak. Bucis keze alatt egy vaskos akta lapult, tele papírokkal, amik lehetnek akár az enyéme is.

Ezt válaszoltam neki:

- Látom, hogy nagy magának a hatalma. És biztos, hogy vannak rólam papírjai, dokumentumai, amiket én soha nem láttam és eldönthetik a sorsomat. De Isten is vezet egy nyilvántartást. Ami biztos, hogy se maga sem én nem élünk Ő nélkül. És akár itt kell maradnom, akár kiszabadulok, biztos vagyok benne, hogy az lesz a legjobb a számomra.

Az őrnagy mindkét öklével az asztalra csapott, mintha azt bán-tani tudná.

- Hálátlan Wurmbrandné, hálátlan! Sajnálom ezt látnom, hogy megbukott a vizsgán. Erről jelentést kell tennem! - több percig üvöltött gúnyos dühvel.

Mégis három nappal később megint felolvasták a nevemet. Az őrnagytól magasabb, felsőbb hatóságok döntenek a sorsomról.

A hóval takart udvaron az irodák előtt várakoztunk szegényes batyunkkal. Még most sem voltunk egyáltalán biztosak abban, hogy szabadon engednek-e minket. Csak akkor hittük el, amikor már kifelé masíroztunk a csörgő-zörgő szögesdrótból készült kapukon át. Ott álltunk vacogva az úton, miközben az őr belekezdett a papírok kiosztásának hosszú folyamatába.

A szélben alig lehetett érteni, amit rekedtes hangján mondott.

- Wurmbrand, Sabina, született Csernovic, 1913...lakik...

Átvettem a papírokat, amin a szabadulásom szerepelt. „Szabadulásának az igazolása” állt a fejlécen. De a többit a sötétben már nem tudtam elolvasni. Még egy rövid ideig vöröslött az ég alja, de a nap már alámerült, amikor betömörültünk a teherautóba és elhajtottunk. Ghencea csak néhány kilométerre fekszik Bukarest-től, de minket a külváros szélén tettek ki.

A zsíros, bűdös motyómmal bandukoltam végig a kerületen. Három év után most láttam először sietős embereket munkából hazafelé tartani, és bevásárolni a családjuknak.

- Édes otthon! Oda tartottam, ha egyáltalán létezik még ilyen.

Vagy ha egyáltalán bármi is még létezik. Otthon, barátok, család. Fogalmam sem volt róla, hogy mi történt bármelyikükkel is. Mihai most már betöltötte a tizennégyet. Vajon az évek vasfoga mit változtatott rajta? Majdnem, hogy félttem megtudni vele kapcsolatban az igazságot. De mindenképpen vágytam már végre látni őt.

A fényektől káprázott a szemem, az éttermekből kiszivárgó

ételek mennyei illata szinte sokkolta a szervezetemet. A villamos fémes csikorgása miatt, be akartam fogni a füleimet. El akartam hajolni az áramszedőből lehulló kék szikrák elől. Ledöbbsentem attól, hogy a mellettem elsiető emberáradat mennyire közömbös egymás iránt. Kerestem a 7-es villamos megállóját. Lehet, hogy ilyen már nem is létezik. De, megvan! Elfojtottam magamban a pánik érzést és felszálltam a járműre. Akkor kaptam észbe, hogy nincs is nálam pénz.

Ezt mondtam hangosan:

- Lenne valaki olyan kedves, és kifizetné nekem a jegy árát?

Mindenki odafordult felém, hogy lássa, ki ez a személy, aki ilyen szokatlan kéréssel áll elő. Egy pillantás alatt felmérték, hogy miért kértem ezt. Majdnem egy tucatnyian ajánlották fel, hogy kifizetik helyettem a viteldíjat. Körül vettek engem. Lát-szódot a szemükből az együttérzés. Sajnos az ilyenfajta látvány mindennaposnak számított. Úgy tűnt, hogy mindenkinek van egy rokona, vagy egy barátja börtönben. Semmit nem kérdeztek tőlem. Csupán szeretteik nevét sorolták, hátha ismerem valame-lyiket.

Elhaladtunk a Győzelem utca közelében. Rögtön feljöttek ben-nem a keserű emlékek a rendőrségről, ahol először tartottak fog-va. Semmi sem változott. Az emberiség négy zsenijének, Marx, Engels, Lenin, Sztálin hatalmas portréi még mindig a latyakban trappoló emberekre bámultak. Leszálltam a villamosról a ház közelében, felmentem a lépcsőn. Az ajtót egy barátom nyitotta ki.

- Sabina! - úgy meglepődött, hogy szájára tette hirtelen a ke-zét, és hátralépet egyet.

- Álmodom, vagy tényleg te vagy az? - megöleltük egymást. - Úgy érzem, hogy elájulok a meglepetéstől! - mondta. És elsírta magát.

Valaki elfutott, hogy hazahozza Mihait. Amikor megláttam bejönni az ajtón, azt hittem, hogy azon nyomban megáll a szív-verésem. Magas volt és sápadt. És annyira vékony! De most már egy igazi fiatalember.

Amikor átöleltük egymást, elkezdtek potyogni a könnyeim. Ő törölte le a kezeivel.

- Ne sírjál anya! - mondta.

Abban a pillanatban úgy éreztem, hogy minden gondom egy-szerre elszállt, és soha többé nem kell sírnom.

Újra otthon

Másnap együtt elsetáltunk a nagy parkba, Cismigi-u-ba. Ismét fel kellett fedeznem a fiamat. Nem ismertem őt. Amikor Mihai gyerek volt, szinte féltünk tőle. Nagyon vallásosnak tűnt. Megdöbrentünk attól, hogy micsoda kérdései vannak. Őt évesen már meglehetősen érett volt, és lelkes evangélista. Hét évesen egy professzort nyert meg Krisztusnak, aki a gyülekezet egyik tagja lett.

Attól tartottam, hogy a benne levő jót lerombolták a kommunisták addig, amíg nem voltunk vele. Olyan emberek, akiknek fogalmuk sem volt arról, hogy mit tudnak tönkre tenni.

Annyira örültem, amikor szinte azonnal finom jellemvonások jeleit találtam a fiamban. Beszélgettünk azokról az évekről, amiket börtönben meg kényszermunkatáborokban töltöttem. Azt mondta:

- Nem kritizálhatjuk a természetet azért, mert változik benne a nappal meg az éjszaka, a fény és a sötétség. Ezért elfogadom, hogy létezik emberi gonoszság. Megpróbálhatnánk őket nem szörnyetegeknek hívni.

Még mindig azon gondolkoztam, hogy beszéltem-e neki a kereszt útjáról.

Figyelmesen hallgatott, amíg séta közben meg nem akadt a szemem egy rügyező gyümölcsfán. Egyike volt azoknak a mennyei napoknak, amelyek egy kicsit idő előtt érkeznek, mintha a szép idő alig várná már, hogy megszülethessen. Hóvirágok törtek át az elhanyagolt ágyásokon. Jácintok bontogatták szirmaikat.

Amikor befejeztem a történetemet, így szólt a fiam:

- Te, anya, és apa is a kereszt útját választottátok, ami Isten szolgálatának a legjobb módja. Én nem tudom, hogy képes lennék-e rá. Tulajdonképpen ilyen helyeken érzem magam a legközelebb Istenhez. Ahol szépség van, nem szégyen és szenvedés.

Annyira kevés jutott neki az élet szépségéből, éppen ezért az apró örömeiket is értékelte. Isten által teremtett liliumokat csodálta, majd azt kérdezte:

- Miért nem lehet Istent úgy magasztalni, hogy csak egy kertben sétálunk és szagoljuk az illatos virágokat?

Válaszoltam neki:

- Tudod, nem messze attól a helytől, ahol Jézust keresztre feszítették, volt egy kert. Mit tennél, ha egy ilyen kertben ücsörögnél, és hallanád egy ártatlan embernek az üvöltését, miközben felszegezik a fára? A vacaresti és a jilvai börtönök nincsenek messze. Miközben mi csodáljuk ezeket a gyönyörű virágokat, embereket kínoznak a Belügyminisztériumban, az út túl oldalán.

Erre csendesen reagált:

- Anya, borzasztó volt?

Mondtam neki:

- Mihai, zsidók vagyunk, és Isten gyermekei. Ami a legfájdalmasabb volt számunkra, az nem a testünket érte, hanem a lelkünket. Egy illuzórikus világért kellett dolgoznunk, és közben elszakítottak minket a szellemitől. A Csatorna története is azt mutatja, hogy egy ilyenfajta munka csak egy illúzió, ha Isten nem támogatja.

Végül is a Csatornából nem lett semmi. Ugyanúgy, mint ahogy a Római Birodalom, a Görög Köztársaság, az első zsidó állam, az egyiptomi vagy kínai civilizáció is oda lett. Mind egy illuzórikus világhoz tartoztak.

Ez volt a mi legnagyobb szenvedésünk oka. Ebben az elképzelt világban kellett élnünk, nem a mi zsidó, szellemi valóságunkban. A héber szó, etimológiai értelemben azt jelenti, hogy azok, akik máshonnan származnak; és ez szellemi értelemben így igaz.

Egyik este Mihai bejött a szobámba és felolvasott Plutarkhosz művéből, Cato életrajzából. Az áll benne, hogy a türannosz Sulla palotája nem volt más, mint egy kivégző hely. Rengeteg embert megkínóztak, és megöltek ott. Cato ekkor tizennégy éves volt, mint most Mihai. Amikor látta, hogy előkelő személyek fejét viszik ki az udvarból, és a többi ember titokban sóhajtozik a látvány miatt, akkor Cato megkérdezte, hogy miért nem öli meg valaki Sullát. Tanítója erre azt válaszolta, hogy a nép jobban fél tőle, mint amennyire gyűlöli őt. Cato reakciója ez volt: „Miért nem adsz hát kardot a kezembe, hogy megöljem és megszabadítсам a hazát a szolgaságtól!”

Ezzel Mihai letette a könyvet.

- Igaza van. Ugyanúgy érzek én is. Szeretném élvezni az életet, de néha azon gondolkodom, hogy miért nem tesz valamit az a sok fiatal férfi. Csak egy olyan fiú, mint én tudná megszabadítani az országot egy elnyomótól. Az egész Ószövetség is erről szól. Ez nem lehet Istentől?

Mondtam neki:

182 A pásztor felesége

- Szerintem a mai korban ez nem így működik. Nem ez lenne a legjobb megoldás. Persze, meg kell próbálnunk felszámolni a zsarnokságot, de nem megölni a zsarnokot. Gyűlölnünk kell a bűnt, de nem a bűnöst. Őt szeretnünk kell.

Mihai azt válaszolta:

- Anya, ez a legnehezebb!

Az első napokban úgy éreztem magam, mint egy halott, aki életre kelt. Végre szabad voltam! Olyan sok börtönben töltött év után minden probléma csekélységnek tűnt. Naivan azt mondtuk egymásnak: „Ha innen egyszer kikerülök, boldogan fogok élni életem végéig, még ha kenyéren és vízen kívül nem is lesz más ennivalóm. Soha többé nem fogok panaszkodni.” De szó szerint, a legtöbben közülünk kenyéren és vízen éltek.

Szembe kellett nézni a valódi problémákkal. Az aggodalmak mindennaposakká váltak, kisebb-nagyobb mértékben. Sokkolttak a nyomorúságos életkörülmények, és a mindenfelé látható éhezés. Azoknak az embereknek, akiket felhívtam, szinte semmjük sem volt. Elhasznált takarók voltak az ágyaikon, de nem volt rajtuk se lepedő, se a párnákon huzat. Napok teltek el, hogy nem tudtak venni még fekete kenyeret sem. Még annyi áramra sem tellett, hogy kicsit felfűtsék a lakásaikat.

- El kellett adnunk mindenünket - mesélte az egyik barátom. - Evőeszközöket, szőnyegeket, ágyneműt. Még a könyveinket is. Ne! Ne ülj le arra a székre! Az egyik lába kitörött.

A pénz nagy részéből az édesapjának vett orvosságot, aki a családjukkal egy kicsi lakásban élt.

- Sabina kérlek, legyél nagyon óvatos, hogy kinek mit mondasz! - könyörgött. - Mindenhol spiclik vannak! Tele van velük még az egyház is.

Barátok és idegenek sokasága jött, hogy meglátogasson engem. Mindegyik könyörgött, szívtépő módon, hogy ha tudok, mondjak nekik börtönhíreket a rokonaikról. Csak nagyon ritkán tudtam nekik válaszolni a kérdéseikre: Amnesziát kaptál? Megenyhültek? Valami új politika? Miért engedtek ki? Kihez lehet folyamodni?

Nagyon gyorsan megtanultam mindent arról, hogy hogyan kell hivatalos kérvényt benyújtani. A kormányhivatalok előtt álló sor hosszabb volt, mint a boltok előtt. Szükségem volt élelmiszerjegyekre. Anélkül még kenyérhez sem tudtunk hozzájutni. Egyik reggel négy órát várok a sorban. Amikor végre a kis ablakhoz jutottam, az ott levő lány rám förmedt.

- Hol a munkakönyve? Anélkül nem kaphat élelmiszerjegyet!
- De hát én egy nem rég szabadult fogoly vagyok!
- Nem tehetek róla! Ha nincs munkakönyve, se annak száma, nem adhatok élelmiszerjegy-könyvecskét.

Így tehát nem maradt más választásom, rászorultam mások adományaira.

Abban az időben egy barátnőmmel laktunk egy szobában. Mihai viszont egyre inkább férfivá serdült. Már nem volt a legjobb ötlet így összezsúfolódva élnünk. Így tehát elkezdtem a szobakeresés hosszú procedúráját. Régi otthonunkat államosították, és mindazt, ami benne volt azokat is, bútorokat, ágyneműket, könyveket. De a barátaink ugyanabban a házban laktak, ahol a mi lakásunk is volt. Azt mondták, hogy van még egy szabad tétőtéri helyiség.

Ami azt illeti, meglehetősen kicsi volt: az egyik szoba három és fél méterszer négy és fél méter, a másik két és félszer egy nyolcvanas.

Néhány nap sorban állás és kérvények kitöltése után végre engedélyezték, hogy használjuk ezt a „szálláshelyet”. Volt benne néhány rozoga ágy, törött rugókkal. De se víz, se wc. Télen kegyetlen hideg volt, nyáron meg lehetett főni benne. Az ablaka egy téglafalra nézett.

Mihai-al együtt beköltöztünk. Ez lett az otthonunk. Itt is főztünk. Amikor Janettát kiengedték, ő is idejött hozzánk lakni. Nem volt több ágyunk, így meg kellett osztoznunk a kanapén.

Egyik nap megérkezett Marietta, és bekopogott hozzánk. Ott állt az ajtónk előtt, kislányosan, félénken mosolyogva. Szeme alatt nagy sötét foltok voltak. Egy fekete fura kinézetű kabátot viselt. Egy madzaggal összekötött kis csomag volt a kezében.

- Ez egy kis apróság - mondta. - Két franciákrémes. - Ezért körülbelül két órát állhatott sorba. És nem is néztek ki franciának.

Marietta a gyülekezetünknek egy régi tagja volt. Egy egyszerű, nagyon kedves, jóindulatú lány volt. Az emberek kicsit tartottak tőle, mert néha epilepsziás rohamok törtek rá.

Én nagyon örültem, hogy látom. Az ártatlansága mindig felderített.

- Marietta, gyere be és ülj le! - ezzel kissé hátraléptem, hogy betessékelyem, de közben az ajtó nekicsapódott Mihai ágyának a végének. - Nem rég óta vagyunk itt, és még elég nagy a rendetlenség.

Bejött és leült egy rozoga székre, amit nemrég szereztünk. Leegett a háttámlája. Mihai odaugrott, hogy elkapja Mariettát.

- Milyen barátságos itt nálatok! - mondta, miközben ránézett a kályhára, amin éppen zsírban sütöttem krumplit.

- Kár a tetőért! - jegyezte meg Mihai.

A ferde tetőtéri mennyezetten nagy nedves foltok éktelenkedtek, amin penészgomba kezdett kialakulni. Amikor valamelyikünk arrébb ment, a többieknek is vele együtt kellett mozognia, hogy helyet adjunk neki.

Mariettával együtt ettük meg a sült krumplit. Később, amikor Mihai bement a szobájába tanulni, Marietta azt mondta nekem, hogy senkije sincs, és egy hét múlva már fedél sem lesz a feje fölött. Az a család, ahol lakott, megkérte, hogy költözzön el, mert jönnek hozzájuk rokonok Kolozsvárról, és kell nekik az ágy...

- Nos, Marietta, ahogy te is látod, ez, ahol most vagyunk, nem igazán nevezhető lakásnak. Ez inkább egy raktár, ahol annak idején mi is a lim-lomokat tároltuk, hiszen lent egy igazi lakásban laktunk. De ha szeretnéd, valahogy még be tudunk ide nyomorgatni egy ágyat. Szerintem még valahol találunk egy matracot.

Felcsillant a szeme a reménytől.

- Tényleg? Biztos vagy benne, hogy a fiadnak nem lesz ellene kifogása? Van néhány cuccom, mint takarók, tányérok, evőeszközök. Annyira szeretnék együtt lenni veletek!

Így tehát Marietta beköltözött hozzánk az Olteni utcába.

Kiszabadulásom óta eltelt már egy hét. A levegő szikrázott, a villamosokat úgy láttam, mintha vásári forgatagban kavargórnának, hamuszürkébe öltözött emberek is mintha könnyebb léptekkel járkáltak volna az utcákon. Az eddig megélt harminc évem alatt, az elmúlt tél volt az egyik legkegyetlenebb. Most a simogató, meleg napsütéstől még a szívünk is megolvadt.

Hirtelen megkondultak a templom harangjai. Hány év óta nem hallottam ilyet! A katedrális felől érkezett egy kondítás, ezt követte a Szent Szpiridoné, majd sorra lehetett hallani Bukarest többi templomáét is, amik persze még nyitva maradtak.

A városban sok harang van. (A török időkben a kereszténység bátyájának számított. Az ország tele van kolostorokkal és templomokkal.) Most mind egyszerre zendült meg. De valahogy féltelmetesnek tűnt. Az emberek megálltak az utcákon és egymást kérdegették, hogy vajon mi történik. Annak ellenére, hogy a rendőrség megtiltotta a nyilvános gyülekezést, mégis egy kisebb tömeg verődött össze a tereken.

Aztán a Victori utcában levő hangszórók elkezdtek recsegni hangot adni.

- Kedves elvtársak és barátaim! Román Népköztársaság dolgozói! A Szovjetunió legfelsőbb elnöki tanácsa nagy fájdalommal tájékoztatja a pártot és minden román dolgozót, hogy 1953. március 5-én a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke és a Szovjetunió Kommunista Párt Központi Bizottságának főtitkára Joszif Visszarionovics Sztálin hosszú betegség után elhunyt. Lenin elvtársának és tanítványának, valamint a nép bölcs vezetőjének és tanárának az élete kihunyt.

A bejelentés után katonás, gyászos zene következett.

A harangzó nem a halált hirdette, hanem mindannyiunk számára sokkal inkább a reményt. Az emberek döbbenetlen kérdezgették egymástól: „Miért kongatják miatta a harangokat?” Különösen akkor, amikor meghallották, hogy istentiszteleteket rendeltek el az Ateisták Világszervezete elnökének halála alkalmából. Hiszen ő annyi erőfeszítést tett a kereszténység elpusztítására.

Elterjedt a hír, hogy Sztálin a halálos ágyán rettegett és azt kérte, hogy adják fel neki az utolsó kenetet, és még azért is könyörgött, hogy egy kereszttel temessék el. Több millió áldozatnak a vére sötétítette be az ágyát, ami miatt kérte a keresztényeket, hogy járjanak közben érte. (Később, egy szovjet író, Ilja Ehrenburg azt jegyezte fel, hogy ha Sztálin az egész életét azzal töltötte volna el, hogy az általa megöltek neveit leírja, nem tudta volna befejezni a listát.)

Bezártak az iskolák, és a boltok. Mihai a Scinteia (A Szikra) újság különleges kiadásával tért haza. A mi egyetlen újságunk, a párt szócsöve, semmi mást nem tartalmazott, csak gyászbeszédeket. A hatalmas szlogenek és transzparenszek az utcákon, a mozikban és a kávézóknak a szovjet-román barátságot dicsőítették. Ugyanaz folyt a rádióból is.

Nagyon kockázatos volt külföldről sugárzott híreket hallgatni. Az egyik ilyen tiltott adón Ézsaiás könyvének a 14. fejezetét olvasták fel, ami azt írja, hogy az elnyomók meg fognak halni. A pokolba jutnak, ahol gúnyolni fogják őket, és ezt mondják:

„Erőtlenné lettél te is, miként mi; hozzánk hasonlóvá lettél!... fekvő ágyad férgek, és takaró lepled pondrók! ... Levágattál a földre, aki népeken tapostál!”

A fejezet diadalmas és bosszútól fűtött.

- Mit gondolsz erről? - kérdezte tőlem Mihai, amikor befejezték a felolvasást.

Mondtam neki, hogy én nem így érzek irányába. Az ember utolsó perceiben, amikor már érzi a halál lehetőségét, még megvál-

tozhat radikálisan. Eszembe jutott, hogy Sztálin anyja egy jó indulatú, hívő asszony volt. Biztos, hogy imádkozott a fiáért. Azt mondta egy püspök Szent Mónikának, amikor azon sírdogált, hogy bűnben él a fia: „Egy fiú, nem veszhet el, ha az anyja sírva könyörög érte!”

Most pedig halljuk a jó bizonyosságot a lányáról, aki keresztényé lett, annak ellenére, hogy milyen tanításokon nőtt fel, sőt még nyugatra is kivándorolt.

Ki tudja, hogy mit jelentett Sztálin esetében az „érthetetlen és csodálatos kézmozdulat”, amit ecsetelt Szvetlana. „Hirtelen felemelte bal kezét és valamire felmutatott...majd a következő pillanatban a szelleme elhagyta a testét.”

A pápa celebrált egy misét Sztálin lelki üdvösségéért, ahol feltette azt a kérdést, hogy vajon Jézus kevésbé szerette-e Sztálint, mint magát a pápát?

Az érem másik oldalán azért ott volt az öröm is amiatt, hogy egy új időszak kezdődhet el, és végre véget ér a rabszolgasors a munkatáborokban és lezáródnak az olyan projektek, mint a Csatorna építése. Minden híresztelés igaznak bizonyult: tényleg ott hagyták a csatornát. Négy év után megszüntették a munkákat, amikor még csak a hetede készült el a teljes tervnek. Több mint 200 000 férfi és nő végzett ott rabszolgamunkát. És arról senkinek nem volt fogalma, hogy közben hány ezren haltak meg. Milliárdokat dobtak ki az ablakon, az ország gazdasága meg beleroppant. Hiábavalóan.

A Scinteia-ban azt olvastuk, hogy az állam most egy nagy váltást tervez. Ahelyett, hogy nagyszabású építkezéseket végeztetnének társadalmi munkával, inkább fogyasztási cikket termelnek. Emelkednie kell az életszínvonalnak. Be kell látni, hogy a Csatorna építése kudarcot vallott. Soha nem kellett volna hozzá kezdeni. Az utolsó nagy felmérést mérnökök végezték. Némelyek közülük azt mondták, hogy a Baragan síkságot elöntötte volna a víz, ha elkészül. Mások azt állították, hogy nem lett volna elegendő víz a Csatornához, és öntözéshez.

Ami biztos, hogy a vezető mérnököket és a tervezőket letartóztatták. Halálos ítéletet hoztak „gazdasági szabotázs” miatt. Legalább két embert kivégeztek a helyszínen. A többi harminc fejenként huszonöt évet kapott.

Azt mondtam a Páska idején mondott imában:

– „*Én, az Úr, vagyok a te Istened, aki kihoztalak Egyiptom földjéről, a rabszolgaság házából*” – és már megint ez beteljesedett. Barakkokat és munkatáborokat zártak be. Ledöntötték az épületeiket. Fű és

gaz nőtt a beton között. A hatalmas, üres síkságot visszakarta a természet.

Ma már egy elhagyatott terület. Kígyók tekeregnek az aljnövényzetben, és már senki nem vadászik rájuk, hogy élelemhez jusson. Senki nem rak ki morzsákat a vándormadaraknak. A szerszámok rozsdásan hevernek szerte-szét a mezőn. A Fekete-tenger elpusztítja utolsó nyomait is annak, amit a világ egyik csodájának akartak építeni.

Lépésről-lépésre visszanyertem az egészségemet, és valamennyire az erőmet is. Korábban, a Dunába dobáskor eltört bordáim még mindig fájtak, de azt mondta az orvos, hogy azért, mert még nem gyógyultak meg teljesen. Azt javasolta, hogy pár hetet maradjak ágyban.

Még hozzátette, hogy csoda, hogy túléltem. De hát túl sok volt a tennivalóm, nem fekettem.

Egyik reggel, amikor végigsétáltam az Olteni utcán, megláttam egy kopottas ruhába öltözött alacsony, kopaszodó férfit. Miközben elhaladt mellettem, rám bámult, majd eltűnt. Később, amikor zsebre vágtam a kezemet, találtam benne egy kis összehajtott szórólapot. Úgy becsúsztatta a zsebembe, hogy észre sem vettem.

„És majd ama napon, amelyen nyugalmat ad neked az Úr fáradtságodtól és nyomorúságodtól és ama kemény szolgálattól, amellyel szolgálnod kellett...”

Ahogy olvastam az ígét, biztos voltam benne, hogy még nem ért véget a harcom. Nem látszott, de körülöttem mindenütt ott volt Isten szeretete. A mellettem elhaladók arca nem árult el semmit. Sztálin nem tudta az emberek szívét megváltoztatni.

Egy újfajta boldogság járt át. A Földalatti Egyház tagja voltam.

Címét biztos, hogy nem találja meg az ember címjegyzékekben, vagy az épületeit kelet-európai városokban. Nincsenek katedrálisai. Pásztorai öltönyt hordanak, és nincs teológiai végzettségük. Még a szektás civakodásokról is keveset tudnak. A földalatti egyháznak nincs neve a Vasfüggönyön innen. Miután eljutottam Nyugatra, akkor tudtam meg, hogy így nevezik azon kevesek, akik tudnak egyáltalán a működésünkről. Ha valaki korábban megkérdezte volna tőlem: „Van Földalatti Egyház Romániában?” Nem értettem volna a kérdését.

Mint Moliér Úrhatnám polgár című művében Joudain úr, aki egész életében prózában beszélt, anélkül, hogy tudta volna. Mi csak tettük keresztényi kötelességünket. Nem törődtünk a kommunista törvényekkel. És nem volt szükségünk arra, hogy nevet adjunk a szolgálatunknak.

Az elkövetkezendő tizenkét évben erről szólt az életem.

Először aggódtam a gyülekezetbe járók miatt. Üldözte őket a rendőrség, besúgók zaklatták őket. Rádió, mozi, színház, sajtó, iskolán keresztül könyörtelenül folytatták az ellenkampányt, hogy eltiporják a hitűnket. Az idők csak nehézségek árán tudták dicsőíteni Istent, miközben állandó megfigyelés alatt álltak. De a fiatalok ezt nem is igazán akarták tudomásul venni.

Sok korábbi barátomat láttam félni attól, hogy elveszíti a munkáját, és emiatt még a házukat is nagy ívben elkerülték. Mások semmi esetre sem vallották volna be, hogy valaha is együtt voltak velünk istentiszteleten.

Ahogy elmentem az egyetem mellett, megláttam egy tanárt, akit korábban jól ismertünk. Éppen a kollégájával beszélgetett. Odamentem hozzá, hogy üdvözljem.

- Bocsánat asszonyom, de valakivel összetéveszt! Én nem ismerem önt! - ezzel elfordult, anélkül, hogy a szemembe nézett volna.

Rettegtek az emberek, annak ellenére, hogy „szabadok” voltak. A börtönben, még a legnehezebb időkben is megtapasztaltuk Isten közbeavatkozását. Tudtuk, hogy még a szenvedés közepette is ott van mellettünk. Biztunk Benne. A földalatti egyházunkban a tevékenységünk legfontosabb része volt, a Benne való bizalom erősítése. És a fogságban töltött évek miatt, hitelesek voltunk a szemükben.

A gyülekezetünket két evangélikus pásztor vezette. Sokszor zavarba jöttem attól, hogy milyen sokan kopogtak a hívek közül az ajtómon, hogy segítsek rajtuk, vagy adjak nekik tanácsot. A keresztények sokasága szinte bálványozta azokat a hívőket, akik a hitük miatt szenvedtek. Minden, ami a szánkat elhagyta, „evangélium” volt a számukra.

Ez nagyon veszélyes hozzáállás volt. Nem a mártírok formálják az igazságot, hanem az Igazság formálja az embert mártírrá. Nem hagytam, hogy az emberek túlzásokba essenek a személyemmel kapcsolatban.

Sokszor nem volt egyszerű magamban tartani a véleményemet. A két fiatal pásztor minden tőle telhetőt megtett, de csak azt tudtát megosztani, amit az evangélikus professzoraiktól, vagy a könyvekből megtanultak. Ezeknek is a nagy része több száz évvel korábban írt könyvekből származott, amiknek köze nem volt a jelenkor eseményeihez. Már nem volt bennem akkora tisztelet ezekkel az elmélkedésekkel kapcsolatban, mint korábban.

Nagyon sok minden, amit ezekben a könyvekben olvastam, nem volt összhangban a börtönben tapasztaltakkal.

A kommunisták agymosási és betanítási módszerei újak voltak. Ezekre újfajta reakciók kellettek. És ahogy telt az idő, ezeket találta meg a földalatti egyház.

- Anya, abbahagytam az iskolát. - Mihai egyik nap korábban jött haza, amit csillogó szemekkel, és nagy mosollyal közölt velem.

- Hogy érted, hogy abbahagytad?

- Többet nem megyek oda.

- De hát, tanulnod kell!

- De nem ott!

Aztán szépen elmesélte, hogy mi történt. Létrejött a Kommunista Ifjúsági Mozgalom, és úgy döntöttek, hogy a legjobb tanulókat abban a kiváltságban részesítik, hogy vörös nyakkendőt köthetnek fel. Megkérték a gyerekeket, hogy ők javasoljanak személyeket erre a megtisztelő eseményre. Ők többek között Mihai nevét mondták, aki pedig ezt nem fogadta el. Így szólt mindenki füle hallatára:

- Én nem fogok vörös nyakkendőt hordani. Ez a párt szimbóluma, és ők záratták börtönbe az apámat.

Ettől mindenki megdöbbsent! A tanár, aki egy zsidó lány, nem tudta, hogy mit szóljon erre. Neki is el kellett játszania, hogy kommunista. Leszidta Mihai-t, és hazaküldte.

De az az igazság, hogy a tanár, és majdnem mindegyikük gyűlölte, amit színlelniük kellett, és azokat is, akik ezt rájuk kényszerítették. Másnap Mihai tanárnője visszacsempészte őt az osztályba, és átölelte.

Attól a naptól kezdve, ő volt a legféltettebb fiú az iskolában. Az osztályokba benyomult az ateista propaganda, de Mihai időről-időre felállt, és vitázott az előadókkal. Azért néha alul maradt a velük szemben, mert egyszerűen nem tudta követni csaváros észjárásukat. De ez nem bántortalanította el. A tanárok, tudva, hogy egy politikai fogolynek a fia, rajongtak érte. Románia nem kommunista ország, hanem egy olyan ország, ahol az embereket elnyomják a kommunisták.

Amíg én a börtönben voltam, Alice, egy öreg barátnőm gondoskodott Mihai-ról, aki egyébként a vasárnapi iskola tanára volt. Korábban az egyik fontos minisztériumban volt osztályvezető, de amikor visszautasította, hogy belépjen a pártba, kirúgták. Ez után franciát tanított és vizsgákra készített fel a diákokat.

Amikor engem elvittek, Mihai odament „Alice nénihez”, és ezt mondta neki:

- Mostantól te leszel az anyukám.

Nagyon szegény volt, és még idős édesapjáról is gondoskodnia kellett. Egy szobában laktak hárman. Csak azért nem fogadtak be több gyereket, mert nem volt elég hely a számukra, de szeretettel és némi pénzzel segítette azokat, amennyire tőle tellett. Ha nem lettek volna keresztény testvérek, akik készek voltak áldozatot hozni értük, éheztek volna.

Hála Alice-nak, Mihai kilenc és tíz éves korában ellen tudott állni mindenféle rossz befolyásnak. Amikor pedig visszajöttem, még ezt tudta mondani nekem:

- Anya, a te oldaladon állok és szeretem az Urat.

De az iskolában folyó propaganda nagyon erős volt. A tanároknak keményen kellett dolgozniuk minden szinten, filmekkel és előadásokkal, hogy bebizonyítsák, hogy Isten nem létezik. Emiatt Mihai tőlem kért bizonyítékokat az ellenkezőjére.

Emlékszem, hogy Richard azt mondta, hogy senki sem kér bizonyítékot arról, hogy létezik-e a minket körülvevő természet. Ott van, látjuk, és mi annak a része vagyunk. A szellemi dolgok is olyan egyértelműek, mint az anyagiak. Egy művész azt mondta, hogy ihletett kapott. De kitől, mitől? Attól, aki fölötte áll. Egy szellemi meg tapasztalást, Isten közelsége adhatja.

Minden iskolában volt egy „istentelen sarok”, ahol képek és könyvek gúnyolták ki az egyház vezetőit. Mihai tisztában volt velem, hogy jó néhány történet igaz volt közülük. Tudta, hogy voltak olyan pásztorok, akik helytelenül viselkedtek, elárulták a testvéreiket.

Megpróbáltam rámutatni, hogy az egyházhoz emberek is tartoznak, nem csak Isten. Minden kereszténynek két természete van, egy régi és egy új.

Napról napra, úgy jött haza az iskolából, hogy újabb és újabb történeteket mesélt el az egyház hibáiról és a papok bűneiről.

Mondtam neki:

- Azt viszont soha nem mondják el nektek, hogy egy pásztornak mekkora a büntudata azután, ha valami rosszat tett. Az iskolában csak azt ecsetelik, hogy mennyire bűnösök. A jót azt eltitkolják. Bárki követhet el hibát. De amikor megbánjuk, akkor látszik, hogy Isten dolgozik bennünk. - Egészen a következő támadásig sikerült eloszlatnom a kétségeit.

Minden keresztény anyában vannak aggodalmak. Az élet egy nagy csatatér. Minden este le kellett rombolnunk azt, amit a komcsik napközben felépítettek.

- Azt mondta az egyik tanár, hogy József gabona-spekuláns volt. Dávid király meg miért akarta feleségül venni Uriás feleségét?

Válaszoltam neki:

- A Biblia nem rejti véka alá az igazságot. Nyíltan beszél arról, hogy emberek bűnt, hibákat követnek el. De amikor ezeket a történeteket nyitott szívvel olvasod, akkor jössz rá arra, hogy a kommunisták azok, akik hazudnak és elferdítenek.

A fiatalok lelkének a megkaparintásáért úgy tűnt, hogy minden fegyvert bevetnek. Iskolákat, rádiót, sajtót. De Mihai mindig is a cselekvő kereszténység példáját látta maga előtt.

Amikor 1951-ben a Csatornánál voltam, a gyülekezetünkben többen kockára tették a szabadságukat azért, hogy segítsenek a fiamon. Egy idősebb házaspár két napot utazott kerülőutakon, hogy le ne bukjanak, azért, hogy egy vastag borítékot csúsztaszanak valakinek a zsebébe, hogy segítsen Alice-nak.

Az idős Mihailovici néni, aki szintén olyan volt Mihainak, mint a nagynénikéje, több száz kilométert utazott vidékről, miután engem letartóztattak, hogy egy szatyor krumplit adjon neki. Amije volt, azt adta oda. Aztán besúgók jelentették az ő látogatását. Politikai foglyok rokonait mindig megfigyelés alatt tartották. Amikor hazaért, már várt rá a milícia, és olyan súlyosan megverték, hogy máig nem gyógyult fel teljesen.

Az ilyen durva beavatkozások ellenére sem felejtették el a földalatti egyház tagjai a börtönben levők gyerekei felé való kötelességeiket.

Néha azért előfordult, hogy csatát veszítettünk.

Emlékszem egy nőre, aki sírva jött hozzám.

- A fiam a Titkosrendőrségen dolgozik - mondta. - Rendszeresen találkozik egy férfival, aki arról faggatja, hogy ki jött hozzánk. Nem tudom, hogy mit tegyek!

Nem tudta otthonról kitenni a fiát, de nem engedte meg neki, hogy olyan keresztényeket nyomjon fel, akik hozzájuk mennek. Azt javasoltam neki, hogy egy időre szakítsa meg velünk a kapcsolatot.

Éjfél környékén egy férfi jött föl hozzánk a feleségével a tetőtérbe és bevallotta, hogy rendszeresen jelentéseket írnak rólunk. Azt mondta nekem az asszony:

- Csapdában vagyunk. Szeretjük az Urat! Téged, és Mihait is, de nem tudjuk figyelmen kívül hagyni ezeket a megfélemlítéseket és fenyegetéseket. A férjem elveszítheti a munkáját, vagy börtönbe dughatják. Jelentenünk kell mindazokat, akik a gyü-

lekezetbe járnak, és amit mondanak. Megpróbáljuk azt jelenteni nekik, ami számotokra nem jár következményekkel, de óvatosságnak kell lennetek.

Mások elhagyták Bukarestet és városról városra költöztek, csak hogy elkerüljék a Titkosrendőrség heti beidézéseit.

A kommunizmus alatt még az otthon is megosztottá vált. Ha nem találtak egy gyermeket, vagy rokont, aki elárulta volna, hogy mennyi kenyeret vesznek, mit főznek, és ki látogatja meg őket; akkor biztos, hogy akár egy szomszédra, vagy kollégára lehetett számítani. Lányokat fiúkról kérdeztek meg, hogy kivel járnak. És minden információ bele kerül egy aktába, amit így vagy úgy felhasználhatnak ellened.

Ez a rendszer kitermelte azokat a titkos keresztények ezreit, akiken rajta volt a vörös nyakkendő és a párt jelvénye. Némelyek közülük egészen magas tisztséget töltöttek be, miközben a földalatti egyházhoz tartoztak. Sokan éjszaka hívtak papot, hogy megkereszteljék a gyermeküket. Távoli helyekre utaztak el párok, hogy titokban egy pásztor össze tudja őket adni. Sok besúgó jött el hozzám, hogy mondjam el nekik, mit kell tenniük azért, hogy bűnbocsánatot nyerhessenek árulásaik miatt.

Ezt mondtam nekik:

- Bizonyítsátok be a bűnbánatotok őszinteségét azzal, hogy eláruljátok, hogyan figyeltetek meg minket. Adjátok ki azoknak a tiszteknek a neveit, akiktől a parancsokat kaptátok. Áruljátok el, hogy mikor és hol találkoztok velük.

Ha az információkat egy bizonyos utcasarkon kellett átadni, akkor valamelyikünk egy szemben lévő kávézóba ült be, hogy lefotózza az érintett titkosrendőrt. Aztán követtük, hogy lássuk, ő kivel találkozik. Ha megtörtént az ő találkozója is, ami gyakran így volt, a Titkosrendőrség „biztonságos” épületében, akkor megfigyeltük azt a házat, és lefényképeztük a ki- és bemenőket.

Persze, ez egy kockázatos tevékenység volt, de így képesek voltunk egy listát összeállítani a besúgókról, akik közé tartozott Shircanu ezredes is. Ő vezette az egyházra ráállított rendőrségi spion-csoportot. Amennyire ő megfigyelt minket, mi is annyira őt. Elcsíptük a fő informátorait.

Néhány közülük befogadta Jézust a szívébe. Másokkal szemben szigorúbb eszközöket kellett bevetnünk. Így tudtuk megvédeni a földalatti egyházat, és lehetővé tenni a további működését.

Szerencsésnek tartottam magamat, hogy ott volt mellettem Mihai. A fiam több, mint hűséges ember volt. A serdülő kor a fiúknak kritikus éveket jelentenek, de mi még a legnehezebb fel-

adatokat is neki adtuk. Nem volt elég neki a saját problémája, sokszor még neki kellett megfigyelni. Döntéseket kellett hoznia, amik következtében akár mindketten dutyiba juthattunk volna. De szerencsére tudtuk jókat nevetni azokon az abszurd kijelentéseken, amiket a tanárai követeltek meg, hogy mondjanak; meg a fura helyzeteken.

Egyik este, néhány hónappal azután, miután Marietta beköltözött hozzánk, jóval később jött haza, és ijesztő dolgokat mesélt egész este. Fel is tűnt, hogy az utóbbi hetekben mindig későn érkezik. Úgy tűnt, hogy nincs olyan jó kedve, mint általában, viszont nyugodtabb, és magabiztosabb volt.

Egyszer csak megszólalt:

- Van valami... amit, nem is igazán tudom, hogy hogyan mondjak el neked... Nos, van egy fiú, akit szeretek.

Akkor ismerkedett meg velem, amikor a nagynénjét meglátogatta a kórházban. A fiú lerokkant. Az egész bal oldala lebénult egy gyári baleset következtében, ami még a beszédére is kihatott. Több hónapra keresztül néma volt, és tolószékre kényszerült.

- De most már sokkal jobban van, és lassan képes lesz már csak egy bottal járni. Még a beszéde nem állt teljesen helyre. Én megértem, amit mond, de mások nem igazán.

Következő este meglátogattak minket a fiatalember. A lépcsőn nehézkesen, de megmászott három emeletet. Ahogy Marietta említette, elég nehéz volt megérteni őt. Aznap este több vidéki barátunk is nálunk maradt, és ott aludtak a földön. De kiderült, hogy Péternek sem volt hová mennie. Korábban valakinek a pincéjében aludt, de mióta kijött a kórházból, már azt is elfoglalták.

Így tehát, az epilepsziás Marietta összeházasodott a félig süket, rokkant férfival. Péter is odaköltözött hozzánk. Az apró kis szobában most már négyen voltunk, nem számítva a gyakori éjszakai vendégeket: letartóztatott pásztorok feleségeit, és olyan keresztényeket, akik nem mertek nappal egy korábbi fogollyal érintkezni.

Az egyik ilyen fiatal férfi a rendőrségi kantinban dolgozott szakácsként. Ott soha nem volt hiány élelmiszerekből, így gyakran hozott nekünk is kenyeret.

A Földalatti Egyház

Mihai egy olyan történettel tért haza, amit egészen biztos, hogy nem a történelem órán hallott. Hitler, Napóleon és Nagy Sándor kivettek egy szabadnapot a pokolból, hogy részt vehessenek Moszkvában a Vörös Téren tartott felvonuláson. Ahogy a tanokok sora végig dübörgött a téren, azt mondja Hitler: „Ha tudtam volna, hogy a Vörös Hadsereg ilyen erős, sose támadtam volna meg Oroszországot.” Nagy Sándor így szól: „Ha nekem ilyen erős hadseregem lett volna, az egész világot meg tudtam volna hódítani.” Napóleon éppen az orosz napilapot olvasgatta, majd felnézett és ennyit mondott: „Ha nekem ilyen engedelmes újságom lett volna, mint a Pravda, akkor a világ nem tudott volna Waterloo-ról.”

Mihai vicceket gyűjtött a kommunizmussal kapcsolatban. Az általános iskola befejezése után nem tudott továbbtanulni. A politikai foglyok gyerekeinek nem engedélyezték. Munkát kellett keresnie. Richard egyik régi barátja hallotta a fiamat zongorázni, és munkát ajánlott neki.

- Én tartom karban a hangszereket az Állami Operaházban - mondta. - Szükségem van egy segédre, akinek finom ujjai és jó hallása van.

Ahhoz, hogy Mihai megkapja ezt a munkát, ki kellett töltenie egy tizenhat oldalas kérdőívet. Bele kellett írnia többek között két szomszédjának a címét, azokból a városokból és utcákból, ahol az elmúlt húsz évben lakott. Igaz, hogy ő még csak tizenöt volt!

- Jó, ha azok a szomszédok tudják, hogy mit mondjanak, amikor a Titkosrendőrség felkeresi őket - figyelmeztetett a hangszerhangoló.

Mihai, miután megkapta a kérdőívet, elment a személyzetishez, és megkérdezte tőle, hogy kaphatna-e egy másikat, mivel az előzőt sajnos összepacázta tintával. Aztán kitöltötte mindkettőt. Jól jöhet ez még neki évekkel később, amikor már rég elfelejtette, hogy mit is írt erre az elsőre. A kérdőív éveken keresztül fogja kísérni őt munkahelyről munkahelyre. És, ha bárhol valami el-lentmondást találnak, akkor bajba kerülhet.

Volt egy ilyen kérdés: Apádat valaha is letartóztatták? Erre egyszerűen ezt írta: „NEM”. Majd magában hozzátette: „Az utcán rabolták el. Ez nem letartóztatás.” Avagy tévedett?

Felvették, és a fizetése havi nyolc angol font volt. Nekünk akkor ez rengeteg pénz volt. Ráadásul kapott még élelmiszerjegyet is, amiért kenyeret vehetett.

A hangszerhangoló úgy találta, hogy Mihainak nagyon jó a hallása, és könnyedén észreveszi a fals hangokat.

– Jobb, mint én vagyok, pedig én már negyven éve benne vagyok a szakmában!

Így mindenféle hangszeres javításának a szakértője lett. 18 hónap után, amikor rájöttek, hogy egy politikai fogolynak a fia, Bukarest zenészeiből már saját kis ügyfélkörrel rendelkezett. Bár elveszítette a munkahelyét, mégis tudott valamennyi pénzt keresni, amiből ki tudta fizetni az oktatását és a könyveket, amiből otthon tanult.

Én mindenféle furcsa munkát elvállaltam, hogy eltartsam a családomat. Az első egy selyemhernyó-tenyésztő szövetkezetnél volt. Marietta egy hirdetést talált az újságban. „Tenyésszen selyemhernyót otthon! Egésztse ki jövedelmét és segítse a Szocializmus építését.”

Mihai ezen csak vigyorgott.

– Marietta már látja magát egy házilag előállított selyemfonálból készült kis estélyiben.

– De, komolyan! – mondta Marietta. – Nagyon drága a selyem!

Mihai kezébe vette az újságot.

– Aha, de mindazt, amit otthon termelsz, le kell adnod az állami szövetkezetnek. Szerinted mindezért te mennyit fogsz kapni? Mindegy is, mert hát hova tudnánk tenni ezeket? Ha azt hiszed, hogy miattuk úgy eszem meg az ebédemet, hogy egy doboznyi büdös, öreg selyemhernyó van az asztal közepén, akkor tévedsz.

– Tarthatnátok az ágyatok alatt.

– A te ágyad alatt.

– Mit esznek a selyemhernyók?

– Eperfa leveleket! Butus, mindenki tudja ezt!

– Mihai, emlékszel, amikor Alice néninél laktál? A szomszéd sarkon volt egy kórház, és azzal szemben pedig egy temető.

– Igen, nagyon feldobott a látvány!

– A temető tele volt eperfákkal. Legalább mindig tudnánk mivel etetni a hernyókat.

Így tehát beindítottuk a vállalkozásunkat egy dobozzal, amely 100 kis lárvát és a selyemhernyó-tenyésztő szövetkezet útmutatóját tartalmazta.

Mihai elkezdte felolvasni a tájékoztatóból: „ Mielőtt a selyemhernyó átváltozik lepkévé, begubózza magát, és a bábját a magából kiengedett anyagból készíti el.”

Megszólaltam.

- Én nem tudtam, hogy lepkévé alakulnak át!

- Anya, jól teszed, ha vigyázol! Egyik nap leveszed a doboz fedelét, és elreptülnek!

Tovább olvasott: „ Amikor a gubót felfejtik, több száz méter hosszú selyemszálat ad.”

- Azért ez itt egy kicsit furcsa lenne, ha kirepülnének, nem?

Belenéztünk a kartondobozba, amibe Mihai szellőzőlyukakat fűrt. A hernyók nem voltak valami szépek. Hamuszürkék és körülbelül 7 centiméter hosszúak voltak. Ráadásul csak úgy faltak. A selyemhernyók élete úgy tűnt, hogy másról sem szól, csak az evésről. Végül bebábozódnak, maguk köré tekerve a selyemszálat. Ezt pedig fel lehet tekerni egy orsóra.

Kezdetben Mihai a temetőben szedte az eperfa leveleket, de a temetőgondnok kiszúrta, és elkergette onnan.

- Nos, ezentúl a sötétben kell akcióba lépniük! - mondta Mihai.

Következő este papírzacskókkal felszerelkezve, átmászott a temető kerítésén. Sikerrel járt, és több napi ennivalót szerzett a selyemhernyóknak.

- A halottaknak nincs rá szükségük! - kommentálta a fiam.

Eszembe jutott a Jelenések Könyve, amiben le van írva, hogy a Mennyei Jeruzsálemben lesz az élet fája, aminek a leveleit gyógyításra fogják használni.

- Ennek nagyok örülök, mert ez azt bizonyítja, hogy még a súlyos betegnek is lesz ott hely - mondta Marietta.

A selyemhernyó lárvák furcsa lények. Már 4000 éve tenyésztik őket. Nem bírják elviselni sem a 25 fok fölötti, sem a 16 fok alatti hőmérsékletet. Szeretik a fényt, de nem túl erőset. Néhány naponta vedlenek, miközben nem szabad őket zavarni.

- Pszt! - Mihai suttogva idézett a szórólapról: - „ A lárváknak csöndre van szükségük az alatt az időszak alatt, amíg bábbá alakulnak át!”

A temetőbe rendszeres bejárt Mihai. Körülbelül egy hónappal később már 100 selyemhernyógubónk volt. Ezeket elvittük a szövetkezetbe. Ebből végre lett annyi pénzünk, hogy két napra való ételmet tudtunk venni. Persze, ez óriási öröm volt a számunkra, két napra elegendő étel! Ezen felbuzdulva, hazavittem még 100 frissen kikelt lárvát.

- Jaj, ne, anya! - siránkozott Mihai.

Több hónapon keresztül jól ment a selyemhernyó tenyésztésünk. Amíg egyik nap észre nem vettem, hogy a lárvák sárgás színűek és fel vannak puffadva. Olyanok voltak, mintha mindjárt kipukkadnának. Mihai éppen Chopin Gyászindulójá-t füttyörszte, és indulóban volt a könyvtárba, hogy utánanézzon a selyemhernyó tenyésztésnek.

- Igen, ez elég gyakori! - magyarázta később, - Ezt a selyemhernyó betegséget grasserie-nek hívják. Attól van, ha huzatot kapnak.

- De hát grasserie azt jelenti, hogy kövérség! - reagáltam.

- Azt írja a könyv, hogy ez a vízkórosság egyik formája.

Jézus meggyógyította a vízkóróst, de arról nem olvastam, hogy ez a selyemhernyóimra is vonatkozna! Így hát, ki kellett dobnunk az összeset!

Kipróbáltam magam más területen is. Pulóvereket kötöttem és varrtam. Ebből a fizetésből, és Mihai bevételeiből tudtunk megélni.

Abban az évben rendezték meg a Nemzetközi Ifjúsági Találkozót. A föld minden pontjáról utaztak fiatal kommunisták és szimpatizánsok Bukarestbe. Már három hónappal a kezdés előtt semmit sem lehetett kapni a boltokban. Kenyérért, vagy bármiféle más élelmiszerért kígyózó hosszú sorokban kellett várakozni. Hosszú órák után lehetett egy kis vajhoz, meg egy kevés liszthez hozzájutni.

Elkezdődött a találkozó, és a boltok rogyadoztak a sokféle árutól. Három csodálatos hét volt, amikor már megint annyi mindent láttunk az üzletekben, mint a háború előtt. Mihai azt mondta, amikor hazajött:

- Láttam dobozos datolyát az állami kézben levő élelmiszerboltban. Még arany papírba csomagolt csokoládét is!

Aztán sajnos véget ért a fesztivál. Néhány hónappal később az élelmiszerhiány rosszabb volt, mint valaha. Minden tartalékot kitétek erre a porhintésre, hogy megtévezzék a külföldi látogatókat.

Mihai azt mondta, hogy ezek a külföldi fiatal kommunisták ugyanannyira meg vannak fertőzve a kémkedéssel, mint a miénk. Sok románt feljelentettek a Titkosrendőrségen azért, mert nem egészen átgondoltan tették a megjegyzéseiket francia, és olasz fiatalokra. A fiam egyik ismerősét letartóztatták.

Az egész annyira kiábrándító, visszataszító és hamis volt. Ami-

kor ilyeneket hallottam, szívemből gyűlöltem ezt a gonosz rendszert, ami a föld közel egyharmad részén tette tönkre a normális életet, és gondolkodást. Földművelőket kényszerítettek lopásra ugyanarról a földről, ami korábban az övék volt. Gyári dolgozókat terrorizáltak és fosztottak meg jogaiktól. Mindenhol jelen volt a korrupció. Az állami áruházak igazgatói üzleteik portékáit árulták milliókért a feketepiacon. Az életünket beárnyékolták a hazugságok és a besúgók. Gyakran éppen azok a korábbi foglyok – akik a legtöbbet szenvedtek – tanították az embereket arról, hogy a kommunisták iránti gyűlölet mennyire rossz és helytelen. Csak a megértés és szeretet győzedelmeskedhet.

Mihai elmesélt egy történetet, ami egyértelműen kifejezte, hogy a kommunistákat mennyire gyűlölték. Két barát találkozik a buszon. Suttogva kérdezi az egyik a másikat. „Mi a véleményed Gheorghiu-Dej miniszterelnökről?” Barátja a szájára teszi az ujját. „Megőrültél?” – mormogja. „Az emberek hallgatónak!” Leszállnak a buszról, és átsétálnak egy parkon. Visszatér a kérdésére az első: „De tényleg! Mit gondolsz róla?” Néhányan tőlük pár száz méterre ültek egy padon. „Psz! – inti a barátja. „Meghallhatnak minket!” Végre egy olyan helyre érnek, ahol közel s távol nincs senki. „És most elmondod, végre Gheorghiu-Dej-ről a véleményedet?” Erre a haver válasza: „Csak a legjobbat tudom róla mondani!”

De az igazán fontos, az nem a különböző ügyeskedések, és a megélhetésünk összekaparása volt, hanem sokkal inkább az imaalkalmak megszervezés a keresztény testvérekkel, és az, hogy lelket verjünk a börtönben levők feleségeibe és gyermekeibe. Amíg Richard fogoly volt, ez volt Janettának és nekem a legfőbb tevékenységünk.

Mivel olyan sok őszinte, és jó pásztor tartóztattak le, feleségeiken volt a sor, hogy építsék a földalatti egyházat. Közülünk több tucatnyian váltunk önképző „lelkészekké”. Mindenféle gyakorlat nélkül kiálltunk az emberek elé prédikálni. Az ország minden részéből utaztak fel Bukarestbe, hogy tanácsot kérjenek tőlünk, és hogy beszámoljanak arról, hogy mennyire hálásak az egyháztól kapott ellátásukért. Hamarosan meg kellett állapítanunk, hogy szinte minden időnkét az egyház dolgai foglalják le.

Nyugaton még mindig arról folyt a vita, hogy nőket fel lehet-e szentelni. Keleten ez nem volt kérdés. A kommunizmus idején, amikor a pásztorok börtönben ülnek, a feleségeik veszik át a szerepüket, és Jézus átszegezett keze szenteli fel őket.

A Földalatti Gyülekezetnek rengeteg titkos gyülekező helye

volt a városban. Pincék, padlások, mint amilyen a miénk is volt. Amikor már besötétedett, az ablakba kitett gyertyával jeleztük az embereknek, hogy hova jöjjenek. Ha a megfelelő kopogást hallottuk, kinyitottuk az ajtót. Néha annyira sokan zsúfolódtunk össze a kis helyiségekben, hogy még az ablakba kitett gyertya lángjának sem maradt elegendő levegő, hogy égjen. Elaludt, és félhomály borult a szobára. Amellett pedig a lehetünkől még nagyon fel is melegedett a szoba.

Néha, késő este csatlakozott hozzánk Grecu lelkész. Egyik alkalommal a vele való beszélgetés során merült fel, hogy nekünk is ugyanazt a taktikát kéne alkalmazunk a párt ellen, amit a kommunisták szoktak ellenünk. Ő egy hivatalosan elfogadott gyülekezet lelkésze volt, akinek adtak működési engedélyt, de csak azért, mert tudták róla, hogy néha felönt a garatra. A részeges papok jól terjesztik a kommunista propagandát. Arról viszont fogalmuk sem volt, hogy csak azért ivott, hogy működni tudjon, és csak annyit, amennyivel meg tudja tévesztetni a komcsikat.

Grecu pásztor szíve együtt dobbant, a miénkkel. Óriási segítséget jelentett nekünk. Titkos istentiszteleteket tartott, amely persze messze túlmutatott az állam által engedélyezett kereteken. Sok pap is ezt tette. Nem volt egészen tiszta, hogy hol van a határvonal a látvány-gyülekezetek és a földalatti igazi gyülekezetek között. Össze volt mosódva.

Az üldözés ideje alatt eltűnt a szektázás. Katolikusok, ortodoxok, evangélisták mindannyian a tiszta hitet tartottuk a legfontosabbnak. Olyan volt az egyház, mint kezdetekben, az első században.

Grecu pásztor és én sokszor beszélgettünk a különböző taktikákról. Janetta a gyülekezetünknek egyik oszlopos tagja lett. Mind a ketten elolvastuk Lenin művét a „Mi a teendő?”-t, ami-ben a világ meghódítását tűzi ki célul. 1903-ban írta, amikor a bolsevikok még egy kanapén elfértek. (Valóban van egy olyan kép, ahol ott ülnek.) Lenin egyik fő elve, beszivárogni rivális szervezetekbe. Ez egyébként tényleg fontos látás. Miután a kommunisták átvették a hatalmat Romániában, arra döbbsentünk rá, hogy már régóta be voltak épülve „polgári” minisztériumokba, és kommunista ellenes szervek vezetőtestületeibe. Szemináriumokban és a papság köreiben is ott voltak.

Most fel kell cserélni a szerepeket! Ők voltak hatalmon. Belát-tuk, hogy addig nem tud a Földalatti Egyház működni, amíg be nem épülünk azokba a kommunista szervezetekbe, amelyek el akarnak minket pusztítani.

Először ez úgy tűnt, hogy szembe megy az elveinkkel. De Grecu pásztor jól érvelt:

- Jézus volt, hogy a templomot latrok barlangjának nevezte, de az apostolok mégis ott tevékenykedtek az Úr halála és feltámadása után is. Furcsa helyzetek, szokatlan reakciókat követelnek meg. „Á voleur, voleur et demi”, - ahhoz, hogy elkapj egy tolvajt, félig neked is tolvajjá kell válnod.

Én még mindig vívódtam.

- Sok keresztény testvérünknek lesznek erkölcsi aggályai. Ha beépülnek a kommunista szervezetekbe, akkor olyan dolgokat is meg kell majd tenniük, amik többek, mint helytelenek. Sok hívő tulajdonképpen kénytelen lenne feladni önmagát. Ráadásul egy hónapon belül még le is buknának.

Grecu pásztornak ez volt a válasza:

- Lehet, hogy találunk közöttük olyanokat, akik jól tudnak színészkedni. Fiataloknak ez könnyebben fog menni. Simán be tudnak épülni a Fiatal Kommunisták közé. Onnan pedig a milíciába. Majd a Titkosrendőrségbe és a pártba.

Egyetértettem vele, hogy az oroszoktól kell tanulnunk, és mindazt alkalmaznunk kell azokkal szemben, akik eljönnek a titkos találkozóinkra.

Azok, akik összegyűltek ezeken az istentiszteleteken, nagyon lelkesek voltak, és készen álltak arra, hogy segítsenek. Amikor végignézttem rajtuk, máris gondolatban két csoportba osztottam be őket.

Legtöbben visszariadnak attól, hogy hamis szerepet játszanak. Tudtam, hogy mit mondtak volna arra, ha én javasoltam volna nekik, hogy épüljenek be a kommunisták közé. Azzal érvelnének, hogy ehhez olyan nagyfokú megtévesztési képességre van szükség, amivel ők nem rendelkeznek.

A második kisebb csoport tagjai úgy látták magukat, mint Szent Pál apostol, a nagy lélekmentő. Ő zsidó volt a zsidóknak, görög a görögöknek azért, hogy megnyerje őket. Még ebből a csoportból is csak keveseket engedtünk be a bizalmunkba. Azonnal egyetértettek azzal, hogy ez egy becsületbeli ügy, és nem hagyhatják a földalatti egyházat védtelenül. Az nagyfokú önzés lenne részükről, hogy elég nekik az, hogy ők már megigazultak. Nem engedhetik meg, hogy számtalan keresztényt kiszolgáltassanak annak, hogy börtönbe zárják őket. Több száz tagból csak egy tudta konkrétan, hogy mit is csinálunk. Ez nagyon fontos volt a biztonságunk megőrzéséhez.

Grecu pásztor azon töprengett, hogy vajon a szülők nem ellen-

eznek-e, ha tudnák, hogy a gyerekek veszélyes feladatot lát el.

Azt mondtam neki:

- Amikor iskolába jártam, akkor III. István moldvai fejedelemről tanultunk. Egyszer, amikor megsérült, és végre a palotája kapujához vergődött, megkérdezte tőle az anyja: „Ki van ott?” Mondta neki: „Fiad, István.” Erre azt válaszolta az anya: „Nem lehetsz te a fiam. Ő soha nem hagyná el a csatamezőt addig, amíg a katonái ott vannak, hanem velük maradna és harcolna. Több fiam pedig nincs.” Tudom, hogy nagyon sok anya ebben a szellemenben nevelte fel a gyermekét.

- Hát akkor azok nagyon elkötelezett nők lehetnek.

- Tudom, hogy hogyan érznek azok az anyák, akik idejönnek. Ha a kommunisták most bebizonyítanák, hogy Richard meghalt a börtönben, akkor nem csak egyszerűen szomorú lennék, hanem büszke is. Ez a szellem járja át az embereket nap, mint nap. Ha valaki büszke lehet a fiára, aki a hazájáért halt meg, mennyivel inkább arra a fiúra, aki Krisztusért lett mártír.

Greco pásztor kissé szomorkásan elmosolyodott.

- A halál csak egy pillanat, de a mártírságnak lehet többféle formája.

Azt mondta erre Janetta:

- Valóban, többféle van. Lehet, hogy magasabb rendű dolog feláldozni az ember becsületét egy ügy érdekében, mint feláldozni a szabadságot, vagy akár az életet.

Felállt, hogy induljon, miközben lesöpört néhány morzsát kopottas kabátjáról.

- Érdekes lehet egy olyan világban élni, ahol az embernek egyikről sem kell lemondania.

Mariettának volt egy barátnője, Trudi, aki tizennyolc éves, barna, göndör hajú, csillogó szemű csinos, vidéki lány volt. Többször meglátogatott minket. Elmeséltem neki, hogy:

- A börtönben az egyik őr, mielőtt megverték minket, azt mondta: „Ti akartatok mártírok lenni, akkor most szenvedjete.” És szenvedtünk. De még a legnehezebb pillanatokban is öröm töltött el minket azzal a tudattal, hogy Jézus miatt szenvedünk. Mint a kora keresztények. És most ez folytatódik.

- Trudi, te tudnál nekünk segíteni.

Rám nézett hatalmas barna szemeivel. Trudi egy csendes, intelligens személy volt. A munkától nem hátrált meg. Ahogy nagy formás karjaival megfontoltan, de határozottan átnyújtott neked egy tányért, vagy becsukott egy ajtót, azt benyomást tette, hogy

ő egy olyan valaki, aki nem egykönnyen törik meg. Egy nagycsaládban ő volt a legidősebb lány. Éveken keresztül, ő vigyázott a kisebb testvéreire. Benne volt az óvás szelleme.

Elmondtam neki, hogy egy ideje már figyelem, és hogy rég óta keresünk lányokat, akik beépülhetnének a Fialat Kommunisták köreibe.

- Most valami új kezdődhet el. Talán egy remek lehetőség tárulkozik fel előtted. Shircanu ezredes, aki a Titkosrendőrségnek dolgozik, megkérdezte őrmesterét, hogy ismer-e valakit, aki jó lehetne házvezetőnőnek. A város egyik legjobb negyedében van egy nagy lakása. A felesége különckek és bolondosnak tűnik, de elég kedves. Ha jelentkeznél erre az állásra a speciális munkai hivatalukon keresztül, akkor sok mindent megtudhatnál, ami segítene nekünk.

Egy szót se szólt, és az arcáról sem lehetett semmit sem leolvasni. De barna szemei csillogtak. Folytattam:

- Nem sejtene nekem semmit. Az őrmester megkérte a feleségét, hogy kérdezze meg a barátnőit, és az egyik pont a mi istentiszteleteinkre jár. Senki nem tudja, hogy ő keresztény.

- Mit kéne tennem?

- Kezdetben semmi különöset. Legyél otthonos a házban. Ismerjél meg mindenkit. Észrevettem, hogy az emberek szeretik kiönteni a szívüket neked. Emlékezzél csak vissza, hogy tegnap Tomaziu néni például, megmutatta neked a visszereit.

Trudi felnevetett.

- Mintha ápolónő lennél!

Egy ideig gondolkodott, aztán elfogadta a felkérést.

Egyik este Grecu pásztor azt mondta nekem, hogy egy elgondolkodtató részt olvasott a János evangéliumában. Ami arra utal, hogy a főpapi udvarba beszivárogtak a tanítványok.

- Azt írja ez a rész, hogy az egyik tanítványt ismerte Kajafás főpap. Tulajdonképpen jól ismerte, mivel azon az éjszakán, amikor Jézus Krisztust letartóztatták, ez a tanítvány bement a főpap udvarába és magával vitte még Pétert is.

Ha némelyeknek voltak is kételyei, ezzel azt akarta sugallni a fiatalok számára, hogy vágjanak bele ebbe a titkos tevékenységbe. Páran el is kezdték.

Elküldtem néhány lányt a Fialat Kommunisták szervezetébe, de nem mondtam meg Grecu pásztornak a neveiket. A hivatalos egyházak papsága nyomás alatt volt, hogy információkat adjanak ki a gyülekezetekről. Jobb volt a mi pásztorunknak is, ha nem tud ezekről.

Annyi borzasztó tragédiának voltunk a szemtanúi, amik a besúgók munkái miatt történtek. Egyszer otthon Mihai néni-kéje, Alice megkérdezte: Azt mondja a Biblia, hogy „Az Istent szeretőknek minden a javukra válik. Én szeretném tudni, hogy a besúgók hogy lehetnek javunkra? Ezekben a napokban félek megszólalni.”

Hirtelen nem is tudtam, hogy mit mondjak neki. Csak azokra a borzalmakra bírtam gondolni, amiket okoztak. De valahogy meg is rémített a kérdése. Éjszaka, ahogy az ágyamban feküdtem, rájöttem, hogy még ennek a helyzetnek is van szellemi jelentősége. Megtanulhattuk a besúgóktól, hogy amíg élünk, állandó megfigyelés alatt állunk. Az angyalok állandóan figyelik, hogy mit csinálunk, vagy mondunk. De mivel nem látjuk őket, nem is igazán vesszük őket figyelembe. A besúgók arra emlékeztetnek minket, hogy minden tettünknek van súlya.

Nekem is volt egy szellemi besúgóm. Rendőrségi ügynökök jöttek hozzánk kémkedni, és úgy tettek, mintha hívők lennének. Már először, amikor ilyen történt, azonnal éreztem, hogy valami nem stimmel.

Megállított az Olteni utcában egy férfi.

- Elnézést, ön Wurmbbrand testvérő?

- Igen, de bocsánat, nem emlékszem, hogy hol...

Túlságosan újnak tűnt az esőkabátja, és mintha nagyon izgult volna. Szemei olyan alattomosak voltak. Harminc év körüli férfi volt.

- Cernavodában, a 4-es számú csoportba tartoztam. Egy hónap alatt többször is láttam önt, mielőtt áthelyeztek volna Cape Midiába. Nagy támaszt jelentett nekünk. Még mindig beszélnek bent önről olyanok, akikkel soha nem is találkozott, hogy milyen fantasztikusan beszélt Jézusról!

Olyan mézes-mázos bókjai voltak. Amíg együtt sétáltunk, megkérdeztem tőle, hogy milyen volt neki a Csatornánál. Válaszai semmitmondóak voltak. Biztosra vettem, hogy soha nem járt ott. De nem tudtam szaván fogni.

Megkérdezte, hogy hol laktam, mit csináltam, miből éltem, és így tovább.

Azt mondta nekem:

- Tudod, én hívő vagyok. A börtönben tértem meg.

Elmesélt egy zavaros történetet egy keresztényről, aki meggyőzte őt a Csatornánál arról, hogy térjen vissza gyermekkorá hitéhez.

Végül is meghívatta magát hozzánk. Megengedtem neki,

hogy feljöjjön az ütött-kopott lépcsőn, és így szóltam hozzá:

- Üdvözlöm az otthonunkban!

Elkezdett kérdezősködni a barátaim, és az én politikai beállítottságáról. Egyértelmű volt, hogy ilyet csak egy titkos ügynök csinál.

Nekem is volt felé egy kérdésem:

- Sokat olvasod a Bibliát?

- Igen, igen, nagyon!

- Hát akkor, talán fel is olvashatnál nekünk egy kicsit! -, ezzel kezébe nyomtam a Szentírást. Mihai, Janetta, Marietta, Péter és egy női ismerős voltak nálunk.

Valamit felolvasott a Zsoltárok könyvéből, és sikerült még hozzátennie néhány szenteskedő mondatot.

- Akkor most imádkozzunk! - mondtam. - Vezeted az imát?

Köré térdeltünk és vártuk, hogy elkezdje.

Mormogott néhány szót, majd megállt. Elvörösödött, és hosszú csend következett. Nem tudta, hogy mit mondjon. Tisztában volt vele, hogy lebukott.

Végül Janetta törte meg a csendet.

- Amit maga csinál, az felháborító! - tört ki felháborodva. - Jobban tenné, ha azt letenné!

Richard 1938-ban adott nekem egy Bibliát, abban az évben, amikor Jézust elfogadtam. Minden második oldal üres volt a jegyzetek számára. A korai években minden alkalommal, amikor összegyűltünk Bibliát tanulmányozni, vagy olvasni; beleírtam gondolatainkat, kommentárokat, szellemi megtapasztalásokat. Így egy idő után tele lett a Könyv fontos megjegyzésekkel, emlékekkel, amelyek felidéztek élő és meghalt barátokat az ország minden tájáról.

Nagyon sok jegyzetemet kódoltam, ami duplán gyanússá tette a dolgot. Letartóztatásom után Mihai megmentette és biztonságba helyezte a Szentírást.

Amikor újra kinyitottam és beleolvastam, Richard számos gondolatát találtam benne leírva. Olyan volt, mintha ott lett volna velem a szobában. Nagyon erősen éreztem a jelenlétét, ahogy felém hajol, bátorít és vigasztal. Ezeket a látogatásokat gyorsírással le is jegyzeteltem. És most, amikor kinyitom a Bibliámat, újra élem ezeket az élményeket. Harminc év alatt kopott és rongyos lett, de mindig velem volt. Ez volt minden vagyonom. A misszióknk egyik futára csempészte ki nekem.

Romániában akkor és most is, a Bibliák ritkaság számba mentek, ezért sokan jöttek hozzánk hogy hallgassanak belőle része-

ket. Nem volt könnyű eljutni a Földalatti gyülekezet többi összejöveteleire. Megfigyelés alatt álltam és nem hagyhattam el a várost.

De Mihai el tudott menni titkos, és nyilvános istentiszteletekre is. Pártösszejövetelnek álcázták. Akinek a legnagyobb lakása volt, ott gyűltek össze. Néha harminc fiatal is összejött. Hangosan üdvözölték egymást az ajtóban. Aztán felhangosították a lemezjátszót. Popzene szólt és az ablakon keresztül láthatták a járókelők a fiatalokat táncolni. Egy idő után kikapcsolták a zenét. Aztán valamelyikük az evangéliumról beszélt, majd imádkoztak. Zárásképpen megint felrakták a lemezt, és házibuli zajt csaptak, a szomszédok meggyőzésére.

- Ebben az évben Emilnek három születésnap partija is volt! - mondta nevetve Mihai. - A nővérenek pedig két házassági évfordulója. Legközelebb piknikezni megyünk.

A vasárnapi vidéki kirándulásra is magukkal vitték a lemezjátszót. Ebből ima-összejövetel lett. Minden, a helyszínt megközelítő úthoz őrsemeket állítottak. Ha valaki közeledett, leadtak a figyelmeztető jelzést.

Mindezek a körülmények egy nagyfokú intenzitást adtak az összejöveteleknek. Minden kis részletet előre kidolgoztak. A helyszín, az időpont, és a jelszó mind fontos volt. Azok, akik ezt bevállalták és elmentek, tisztában voltak azzal, hogy lehet, hogy soha nem térnek haza. Ezek az istentiszteletek nagyon különböztek a szabad világtól. Minden prédikátor úgy beszélt, mintha az lenne neki az utolsó. Minden szónak súlya volt. Börtön, vagy halál lehetett mindezeknek a következménye.

A legtöbb pásztorunk a hivatalos egyház tagja volt. A vallás-szabadságot megcsúfoló ellenőrzésekkel kellett szembenézniük, emellett pedig titkos szolgálatot folytattak. Ez volt az egyetlen módja annak, hogy fiatalokat nyerjenek meg, hogy szabadon prédikálhassanak Krisztusról. Minden egyes szó, amit kimondtak a gyülekezetekben, magában hordozta a feljelentés kockázatát.

Mihai elmondta legfrissebb viccét:

- A Lakásügyi Minisztérium elrendelte, hogy minden egyes emeletes házat különlegesen vékony falakkal építsenek fel, azért, hogy a szomszédok le tudják hallgatni egymást.

Valóban: ez csak egy vicc volt?

Az istentiszteleteken gyakran kérdeztek meg engem a Csatornánál töltött börtön éveimről. Először nem sokat tudtam róla

mondani. Egyszerűen nem találtam a szavakat.

Szépen lassacskán, Mihai segítségével tudtam bármit is mesélni. Amikor meghallotta, hogy hogyan vertek meg minket, vagy kényszerítettek arra, hogy füvet együnk, hogy életben maradjunk, ezt kérdezte tőlem:

- Hogy bírtad mindezt végigcsinálni, anélkül, hogy feladd Krisztust?

A héber nyelvben található különlegességgel válaszoltam neki.

- A héber nyelvben, a jövőben bekövetkezendő esemény jelenre kiható múlt idővel van kifejezve. A cselekvés már befejeződött, tökéletességre jutott abban a pillanatban, amikor kimondjuk. Így tehát Ézsaiás 53. része, amely leírja a Messiás eljövételét, és szenvedését, úgy van kifejezve, mintha a múltban már megtörtént volna, nem pedig a jövőben fog bekövetkezni. Ezeket a szavakat 800 évvel Jézus születése előtt jegyezték le.

Amikor Jézus felolvasta a szenvedéséről szóló próféciát, akkor azok már korábban elkezdődtek. Később utasították el, és vetették meg Őt. Ez volt a jelene és egyben a jövője is. Ezeket a sorokat héberül olvasta fel, múlt időben, mintha már megtörténtek volna.

Pontosan így éreztem magamat a szenvedéseim közepette. Próbáltam elmagyarázni neki:

- Egy újjászületett ember szellemének az öröm az örök jelenben van. Szellememben a Mennyben voltam, ahonnan senki nem tudott kimozdítani. Hol volt az a szenvedés, amin keresztülmentem? Az elmém legsérthetlenebb része a múlthoz tartozott. A szenvedést jóval korábbinak éreztem, míg az Úrban való gyönyörködést a jelenben.

Ez a fajta bizonyosság mentett meg, hogy ez már korábban megtörtént velem. Nehézségek mindnyájunkat érnek, de amikor már túl vagyunk rajtuk, akkor érnek igazán véget. A héber nyelv furcsasága ezt tanítja. Korábbi drámákat most élünk át.

Évekkel később beszéltem Richarddal erről a témáról. Azt mondta, hogy amikor magánzárkában volt, ugyanezt érezte, és pontosan így. Azon morfondíroztam, hogy a köztünk szellemi síkon létrejött kommunikáció nem ugyanilyen példa-e erre.

Egy hónappal a titkosrendőrökkel folytatott beszélgetés és sok úrlap kitöltése után, Trudi elkezdte a munkát Shircanu ezredes otthonában. Egyszer csak küldött nekem egy sürgős üzenetet. Személyesen nem jött többet hozzánk, hanem egy bizonyos háznál hagyta az információkat. Landauer kisasszony, egy tanárnő hozta el ezeket nekem.

Rossz híreket kaptam. Hallotta, hogy Shircanu telefonon megemlítette N. pásztor nevét, aki egyébként gyakran jött az összejöveteleinkre. Még azt is mondta: „Biztos, hogy segíteni fog nekünk!”

Ez egy nagy kihívás volt. Azt mondta nekünk a pásztor, hogy hosszú börtönökkel fenyegették meg. Megromlott az egészségi állapota is. Ez túl sok volt neki. Pár nappal korábban ígérte meg Shircanu-nak, hogy együttműködik vele. De, egyelőre még semmit sem tett.

Borzasztóan szégyellte magát, N. pásztor elhagyta Bukarestet, és vidékre költözött. Aztán Trudi egy egyetemista lány nevét adta meg nekünk, akit hasonló módon említett meg az ezredes.

Először a lány mindent letagadott. Aztán rátettem a kezemet a kezére.

- Kérlek, legyél őszinte. Tisztában vagyunk vele, hogy milyen eszközöket használnak! Sokan mondták el nekünk a saját akaratukból, hogy hogyan kényszerítették rá őket a spiclikedésre. Ennyivel tartozol a barátaidnak, hogy elmond nekik, hogy igazán mi történt.

Ettől teljesen összeomlott, és letérdelt mellém.

- Én csak mentem az utcán - szipogta -, amikor megállt mellettem egy autó. Két férfi ült benne, és azt mondták: „Rendőrség! Szálljon be!” Sehova nem vittek, hanem a városban furikáztak velem körbe-körbe órákon keresztül. Azt mondták nekem, hogy hetente kell jelentenem mindazt, amit nálad vagy a gyülekezetben hallok, vagy látok. És ha nem teszem meg, akkor szörnyű dolgok fognak történni a családtagjaimmal.

Ezek után, persze belement. De megesküdött, hogy semmi olyat, ami nekünk árthatna, nem jelentett. Én csak remélni tudtam, hogy ez valóban így van.

Megint és megint érkeztek Truditól az értékes információk. A legmerészebb húzása az volt, hogy az ezredes otthonát, titkos menedékhelyé változtatta azok számára, akiket az éppen le akart vadászni.

Ahogy az ezredes befészkelte magát a kommunista krémbe, elkezdte élvezni annak kiváltságait. Elvitte a családját nyaralni a hegyekbe, meg a tengerhez. A megbízható Trudira volt bízva a házvezetés. Shircanu asszony őt csak „az én kis kincsem”-nek nevezte.

Egyik nap üzenet érkezett Landauer kisasszonyon keresztül. „Miért nem tartunk itt összejövetelt, Shircanu házában? Több napig távol vannak. Ez pedig egy nagy ház, aminek több kijá-

rata is van. Senkinek sem jutna eszébe gyanakodni.”

Igaza volt, kinek jutna az eszébe, hogy keresztények tartanak titkos istentiszteletet egy ilyen embernek a házában, aki az ellenük folytatott kémtevékenységet vezeti. A megbeszélte estére, némi időeltolódással érkeztek meg, kissé idegesen a Földalatti Gyülekezet pásztorai. Hatan voltak. Mindenkit Trudi fogadott széles mosollyal. Gördülékenyen ment minden.

Ettől kezdve, amikor az ezredesék elutaztak, mi rendszeresen náluk gyűltünk össze.

Trudi nagyon jól játszotta a kettős szerepet. Az idő múlásával, egyre többen beletanultak az ilyenfajta színészkedésbe. Nekik néha mozgalmi indulókat és pártot dicsőítő énekeket kellett énekelniük. A legtöbben sikeresen töltötték be a feladatukat. Jó néhányuk sikerült még a számlélétrán is egyre feljebb kerülnie.

Az orosz Földalatti Egyháztól tanultunk, akik már harminc éve éltek üldözés alatt. Besszarábiai (ma Moldávia) testvérek mondták el nekünk, hogy hogyan tudtak a keresztények ott ellenállni. Ez a terület a második világháború alatt a Szovjetekhez került. Innen tudtuk meg, hogyan kell viselkednünk hasonló körülmények között.

Persze elkerülhetetlen volt az, hogy ne hibázzunk. Voltak olyanok, akik ezt a kettős életet nem tudták elviselni. De olyanok is, akik viszont túlságosan vakmerőek voltak, és megitták annak a levét.

Az egyik emberünk az egyik állami könyvtáruháznak volt az üzletvezetője. Több emeletes, hatalmas épület volt ez. Persze, Bibliát nem árultak, de rengeteg Istent tagadó kiadványt halmoztak fel, amik viszont tele voltak igerészletekkel. Az igeverseket olyan megjegyzések kísérték, amelyek nevetségessé tették a szerzőket, de a legtöbb olvasó egyszerűen csak nevetett a kritikákon. Ezekből sokat adtak el.

Talán ez a siker volt az, ami arra ösztönözte az üzletvezetőt, hogy túl messzire menjen el.

Augusztus 23-án, a „Felszabadulás Napján”, a kirakata előtt jókora tömeg gyűlt össze. Ahogy egyre többen odagyűltek, mosolyogtak és tapsoltak. Ettől a titkosrendőrök is egyre kíváncsiabbak lettek, hogy mi lehet az.

Shircanu ezredes volt az, aki megoldotta a rejtélyt. Trudi mesélte el nekünk később. Ahogy átpréselte magát a tömegen, szemügyre vette Marx, Engels, Lenin és Sztálin portréit, amelyek a kirakat nagy részét elfoglalták. Először semmi megmosolyogni valót nem talált ott. Egyszer csak észrevette, hogy a képek alatt

volt egy plakát, ami Victor Hugo művének az olcsó kiadását reklámozta. Nagy fekete betűkkel volt ráírva: NYOMORULTAK.

Letartóztatták az üzletvezetőt, és elküldték munkatáborba. Egy újabb állami projekthez vezényelték, a Duna torkolatához nádat vágni.

Még nincs vége a harcnak!

Néhány hónappal a szabadulásom után, egyik nap a Belügyminisztérium egy tisztségviselője jött föl hozzánk a nyirkos lépcsőn. Középen elválasztott sötét hajú, kövér férfi, dörmögő hanggal. Egy papírokkal teletömött aktatáska volt a kezében.

Azt akarta tudni, hogy miért nem voltam jó anya. Múlt idő? Milyen anya lehettem? Miért nem érdekelt a saját gyerekem? Miért nem akartam, hogy a legjobb oktatásban részesüljön? Miért nem akartam együtt örülni vele a jól fizetős munkája, az azzal együtt járó élelmiszerjegyek és a későbbi állami nyugdíjra való jogosultsága miatt? Persze, hogy igen! AKKOR MIÉRT NEM VALTOZTATTAM MEG A NEVEMET? HOGY MEREM MAGAMAT ANYÁNAK NEVEZNI?

Ebben a szellemben szónokolt percekken keresztül. Csendben ültem és hallgattam. Minél kevesebbet beszélek, annál gyorsabban tér a lényegre. Egyébként pedig tudtam, hogy mit akar.

Válás! Végül kibökte. Mi hasznom van abból, ha egy férjhez vagyok hozzákötve? Ráadásul egy ellenforradalmárhoz, akit soha többé nem fogok látni. Egy ilyen intelligens fiatal nőnek, mint én, biztos megvan a józan eszem ahhoz, hogy elváljak az állam egyik ellenségétől. És ha ezt most nem teszem meg, akkor később fogom ezt biztosan megtenni. Mit gondolok, mennyi ideig tudok szembenállni az állammal ilyen vak, és örült engedetlenségben?

Felváltva hízelgett és terrorizált, szívszorító képekkel lefestve végső sorsunkat. Szerelem, gúnyolódott, szerelem! Mind üres szavak, ezek soha nem is léteztek. Amire igazán szükségem van, az egy új férj, és apa a gyermekemnek. Ellenforradalmároknak nem jár szeretet!

Magamban fortyogtam: hogy mer nekem ilyet mondani az otthonomban?

De a legjobb védekezés az volt a részemről, hogy nem szóltam neki egy szót sem.

- Nem csak a mézes hetekért mentem hozzá a férjemhez! Mi örökre össze lettünk kötve, és bármit is hoz a jövő, én nem fogok tőle elválni.

Még egy fél órán keresztül gyözködött, én meg csak hallgattam. Még Isten sem tud ellentmondani olyasvalakinek, aki csendben van. Végül visszavonult a férfi, rázva kerek fejét.

– Előbb vagy utóbb maga fog eljönni hozzánk! – mondta. – Mind ezt teszik, maga tudja jól.

Hallottam, ahogy hangosan lecsörtetett a lépcsőn. Ment a következő áldozatához. Reménykedve, hogy vele több szerencséje lesz.

Mindent megtettek annak érdekében, hogy kényszermunkatáborban levő elítéltek feleségei elváljanak. Először is, amikor a fogoly megtudja, hogy magára hagyták, már nem akar ellenkezni, vagy egyáltalán életben maradni. Megtörik. Másodszor, könnyebb a feleségeket bevonni a kommunista életmódba. Miután megtörténik a válás, a nők minél hamarabb el akarják felejteni a férjeiket. Ehhez pedig a legnagyobb segítség a számukra az, ha beállnak a párt soraiba. Rengeteg olyan elvált nőt ismertem, akik olyan politikai foglyokon gúnyolódtak folytonosan, akiket egykor szerettek, és gyermekeiknek apjuk volt. Harmadrészt, a félárván maradt gyerekek ki voltak szolgáltatva az államnak, hogy már kis gyerekkoruktól fogva agy mosásban részesüljenek.

Egyetlen szót kellett csak mondania az asszonynak. Amikor a tiszt felhívta, és meghallotta az „Igen-t”, akkor ő a többit már elrendezte.

Néhány nappal később tájékoztatták a férjet a többi cellatársa előtt: „Úgy döntött a feleséged, hogy elválik tőled!”

Akkor a férfi azt gondolta: „Kinek számítok én még? Bolond vagyok, hogy nem teszem meg, amit mondanak nekem, és nem írok alá mindenféle hazugságot, csak hogy szabad lehessenek.” És még akkor is, ha aláírja a papírokat, valószínű, hogy még éveket kell bent maradnia. Közben a felesége és a gyerekei meg már rég egy másik férfi oldalán vannak. Így tettek tönkre rengeteg családot. Miután kiengedtek, olvastam egy könyvet, ami tele volt ilyenfajta tragédiákkal.

Még a börtönben azt mondták az asszonyok: „Mennyire ostoba voltam, hogy jelentéktelen dolgokon veszekedtem a férjemmel. Ha valaha is kijutok innen, akkor csodálatos, szerető feleség leszek!”

De szabadlábban már megváltozott a gondolkodásmódjuk: „Miért ne válhatnék el, ha ők ezt akarják? Lehet, hogy a férjem élete végéig a börtönben marad. Hogy etessem a gyerekeimet élelmiszerjegy nélkül? Hogy jutok munkához? Neki nem vagyunk már olyan fontosak...” Addig morfondíroznak, amíg

meg nem győzték saját magukat arról, hogy Igent mondjanak a minisztériumnak.

Sok hasonló gondolkodású nőnek mondtam, hogy úgy kell szeretnünk a férjeinket, amilyenek, nem pedig amilyennek elvárjuk, hogy legyenek. Azt tanácsoltam nekik, hogy emlékezzenek vissza a házasságuk boldog pillanataira, és ezzel álljanak ellen a zavaros gondolatoknak.

Sajnos túl gyakran vallottam kurdarcot. Nagy volt a rájuk nehezítő nyomás.

De néha egy egyszerű viccel segítettem a pároknak új megvilágításba helyezni házassági nehézségeiket. Eszembe jutott egy régi zsidó történet. Egy dühödtt férj elmegy a rabbihoz panaszkodni, hogy a felesége már három hónappal az esküvőjük után szült. „Biztos, hogy megcsalt!” – mondja. Válaszol neki a rabbi: „Egyáltalán nem! Három hónapot együtt éltél a feleségeddel. A feleséged is három hónapot élt veled. Ti pedig együtt is három hónapot éltetek. Ez már kilenc hónap összesen! Menj haza, és szeresd a feleségedet és a gyerekedet!”

Amikor próbáltam egy házasságot megmenteni, gyakran nekem is hasonló kompromisszumokhoz kellett folyamodnom.

Volt, hogy jöttek hozzám asszonyok, és azt mondták, hogy elválnak a börtönben levő férjeiktől. Én buzdításképpen elmeséltem nekik egy gyönyörű történetet Madagaszkár lakosairól. Ott, amikor egy pár el akar válni, külön-külön el kell menniük a bíróhoz, aki feltesz nekik rengeteg kérdést arról, hogy milyen volt a közös életük. Leírja mindkettőjük vallomását, és amikor eljön az ítélelhozatal napja, azt mondja a bíró, hogy valóban elválhatnak, de először el kell olvasniuk azt, amit ő papírra vetett elbeszéléseik alapján.

Azt olvassa a feleség: „Szerelmem, ezen a napon, amikor elválnunk, megemlékezem arról a csodálatos napról, amikor először találkoztam veled. Mennyire vágyódtam arra, hogy átöleljelek, mennyire szerettem volna a férjed lenni. Alig vártam, hogy befejezzem a munkámat és együtt lehessenek veled. Emlékszel az első csókunkra?... És így, leírja közös életük legboldogabb pillanatait, emlékeit. Ez alatt az idő alatt a férj is hasonlókat olvas, felesége oldaláról. Mind-egyikük úgy fejezi be, hogy nagy hála van a szívében az együtt töltött fantasztikus időért, a mostani konfliktus ellenére. Legtöbb esetben könnyek között kibékülnek, és együtt mennek haza.

Ha felidézzük a közös élményeket, akkor nem bomlik fel a házasság, vagy akár egy barátság sem. Csak sajnos elfelejtkezünk ezekről.

Janetta és én ismertünk egy fiatal csinos nőt, Maura Dalea-t,

akinek két kis gyereke volt, férje pedig politikai fogolyként ült börtönben. Hét éven keresztül semmit sem hallott felőle. Ez alatt az idő alatt, egy másik férfivel került kapcsolatba. Gyerekei pedig a kommunista propagandán nőttek fel.

Aztán egyszer csak egy képeslap érkezett a börtönből. Maura erre küldött a férjének egy csomagot. De semmit sem árult el neki az új kapcsolatáról.

Tizenegy év után szabadult a férfi. Felkutatta a családját. Fia és a lánya már tizenkét, tizenhárom évesek voltak. „Nem ismerünk téged! – mondták neki nyersen. „Apa? Nekünk más az apukánk!”

Megpróbálta visszahódítani a feleségét. De már túl késő volt. Néhány éve elvált tőle, és hozzá ment a másik férfihoz.

Ez nagyon összetörte a férjet. Néha láttam az utcán lógó orral. Próbált engem elkerülni. Néhány évvel később belehalt a bánatába. A börtönben töltött hosszú évek és a csalódottság teljesen felemésztette.

Azt mondta Janetta:

– Ami a börtönben történik, az a tragédiának csak a kisebbik része. Több százezer ember, ez a generáció és a következő fogja magán hordozni annak a következményeit, amit a kommunisták csináltak velünk.

Néha azért tudtam segíteni az embereknek kikászálódni a bajukból, mert jól ismerem ezeket a helyzeteket magam is. Az alatt a tizennégy év alatt, amíg Richard le volt csukva, én is többször elgondolkodtam a felkínálkozó lehetőségeken.

Kiszabadulásom utáni évben ért a legnagyobb kísértés. Az egyik férfi, aki a nálunk tartott összejövetelekre járt, belém szeretett. Egyedül voltam negyvenhárom évesen egy serdülő fiúval, akinek pont ebben a korban lett volna legnagyobb szüksége egy apára. Az évek pedig riasztó sebességgel röptültek. Richardról pedig semmi hír nem érkezett.

Korombeli, szilárd, kiegyensúlyozott agglegény volt, akiért rajongott Mihai. Zsidó-keresztény. Idős szüleivel élt egy egyszerű lakásban. Kölcsönösen meglátogattuk egymást, és néha elvitte Mihait moziba, vagy segített neki a tanulásban. A fiam szorgalmasan tanult otthon.

Ez a férfi kedves és gyengéd volt, aki ráadásul meg tudott nevetetni. Még át is futott a fejemben a gondolat, hogy egy ilyen férfit könnyű szeretni, és könnyű bízni benne. Néha beszélgetés közben megfogta a kezemet, és mélyen a szemembe nézett. Képtelen voltam elhúzni tőle a kezemet. Talán az egyház, vagy

a Törvény megítélése szerint nem történt házasságtörés, de Isten szemében igen. És az én szívemben is!

Szerencsére Grecu pásztor észrevette, hogy mi folyik köztünk, és kedvesen figyelmeztetett. Bárcsak mindenki, aki látja a barátját ilyen csapdába beleesni, ugyanezt tenné!

- Tudod, hogy mennyire szeretlek és értékellek! - mondta. - És ez nem fog változni, bármi is történik.

Nagyon ritkán beszélt ilyen érzelmesen és őszintén.

- Téged, és Richardot már nagyon rég óta ismerlek. És remélem, hogy tudod, akár bünt követsz el, vagy sem, akár elveszíted a hitedet, vagy sem; mindig ugyanúgy fogok törődni veled. Mert az alapján ítélek meg, hogy ki vagy, nem pedig, hogy mit teszel.

Szóval kérlek, ne haragudj, de megkérdezhetem, hogy mi van Paul és közötted?

Erre elnémultam.

Folytatta:

- Ne gondold, hogy nekem nem volt ilyen próba az életemben. Kérlek, válaszolj a kérdésemre.

- Szerelmes belém.

- Te pedig őbelé?

- Nem tudom. Lehet.

Erre így szólt:

- Emlékszem, hogy egyszer mit mondott Richard: „A szenvedély nem áll meg az értelem sorompója előtt. Ha bárki hezitál, vagy húzza az időt, hogy gondolkodjon, akkor a végén ártani fog a férjének, feleségének, és a gyermekeinek.” Hozzá egy radikális döntést, egy nagyon nehezét. Ne találkozz többet ezzel a férfivel!

Tudtam, hogy igaza van. Nem volt könnyű, de heteken keresztül sikerült elkerülnöm Pault. Aztán már ő sem akart találkozni velem.

Később megtudtam, hogy Grecu pásztor vele is beszélt. Emlekeztette, hogy Richard börtönben van. Akkor jöttem rá, hogy milyen közel voltam az elbukáshoz. Ahhoz, hogy feldobjam azt a sokévnnyi várakozást, és bizakodást. Letérdeltem, és imádkoztam.

De volt más kísértés is. Tizennégy év nagyon hosszú idő. Néha közel voltam ahhoz a ponthoz, hogy megadjam magam. De ez csupán a testnek múló gyengesége volt. A szexualitás könyörtelen hajtóerővel bír, és emiatt nem szabad magunkat kárhoztatnunk. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy emberek vagyunk, hogy megértést tanúsítsunk saját és mások gyengeségei iránt.

Egyik reggel éppen a gyülekezetben mostam fel, amikor bevirágozott Marietta, lobogtatva egy képeslapot.

Könnyek potyogtak a szeméből:

- Azt hiszem, azt hiszem, hogy ez...

Nem bírta folytatni, de lélegzetvisszafojtva letérdelt mellém a nedves padlóra.

Megfordítottam a képeslapot. A rajta szereplő aláírás: Vasile Georgescu, de összetéveszthetetlenül Richard kézírása volt. Betűi nagyok, szabálytalanok és művésziek. Elhomályosodtak a szemeim.

Tudtam, hogy politikai foglyoknak engedélyezték, hogy maximum tíz sort leírassanak a szeretteiknek. Annyi év után, mit is tudna mondani, hiszen azt sem tudja, hogy a felesége és a fia életben vannak-e egyáltalán. Elolvastam.

Így kezdődött ez a kedves, régóta megálmodott üzenet: „Az idő és a távolság kioltja a kis szerelmet, de a nagy szerelmet erősebbé teszi...”

Arra kért, hogy menjek és látogassam meg a megadott időpontban a targu-ocna-i börtön kórházban.

A hír végigsöpört a Földalatti Egyházban. Üzenetét szóról szóra megtanulták az emberek az egész országban. Hitmottóvá vált.

A börtönben Richardot még a nevéől is megfosztották. Ott 'Vasile Georgescu' volt. Az örök nem tudhatták valós kilétét. Ha esetleg kiszivárognak a titok, akkor külföldről érkezhetnek kérdések a kormány felé. Nyom nélkül kellett eltűnnie. De akkor még csak 1948-at írtunk.

Oroszország legfelsőbb hatalmi pozícióját célozta meg Hruscsov, és nagy változásra utaló jelek mutatkoztak. Sztálin halála után, 1954-ben, abban reménykedtünk, hogy a Nyugat tesz valamit az érdekünkben. 1955-ben sor került a Genfi Egyezményekre, és Románia belépett az Egyesült Nemzetek Szervezetébe. A hírek sokkoltak minket. Több tízezer politikai elítélt volt még mindig a börtönökben. Senki nem számított arra, hogy Romániát beveszik az Egyesült Nemzetek közé anélkül, hogy szabadon bocsássák ezeket a foglyokat.

Még ha az ENSZ alapokmánya figyelmen kívül is hagyta tagjainak a vallási és politikai szabadságjogait, de legalább a csúcstalálkozó némi javulást hozott a börtönökben. Hallottuk, hogy javult az ételek minősége, és kaptak orvosi ellátást. Még amnesztiáról is érkeztek hírek. Jobban engedélyezték a látogatásokat is.

Richard képeslapja a legfantasztikusabb meglepetés volt a számomra. Bár annyira vágyódtam látni őt, mégsem mehettem

be hozzá. Minden héten be kellett jelentkeznem a rendőrségen. Nem voltak hajlandók visszavonni a Bukarestből való távozásom tilalmát. Így Mihai ment helyettem.

Targu Ocna egy kis város északon, a Kárpátok túloldalán. Odafele a vonat több száz kilométert tesz meg a hegy körül. Megbeszéltem Alice névvel, hogy kísérje el Mihait. Nem mint-ha találkozhatott volna Richarddal, hiszen csak a feleségnek és a gyermekeknek engedték a látogatást.

Én otthon várokotam. Két napig voltak távol. Eközben állandóan zakatolt az agyam. Tényleg találkozhatnak majd velem? (Eszembe jutott, hogy amikor Mihai jött engem meglátogatni, mennyit kellett utaznia, és a végén mégsem találkozhattunk.) Vajon Richard elfogadhatja a meleg ruhákat és az ételt, amiket bepakoltam neki? Mivel egy börtönszanaszatóriumban van, biztos nagyon beteg. Képes lesz majd állni és egyáltalán beszélni Mihai-al?

Egyik decemberi napon, késő este értek vissza. Hallottuk, ahogy jönnek fel a lépcsőn.

- Láttuk! Találkoztunk! - Alice már akkor kiabált, amikor még csak az ajtó előtt voltak. - Életben van! Talpon van és jár!

Havas volt még a kabátjuk.

- Mihai!

- Anya! Apa jól van, és azt üzeni neked, hogy tudja, hogy hamarosan hazajön. Ha Isten megadta ezt a csodát, hogy láthattam őt, akkor azt is megadja, hogy együtt lehessünk!

Pár perc múlva már mindannyian sírtunk. Aztán készítettünk nekik valami meleg innivalót, ők pedig elmeséltek nekünk mindent. Marietta és Péter is ott voltak, jól kijöttünk egymással. Egy süket rokkantnak, egy epilepsziásnak, egy rab feleségének és annak fiának nincsenek korlátaik, hogy örülni tudjanak. Alice, ahogy izgatottan beszélt, kipirult az arca, vékony kezeivel pedig hadonászott.

- Erősen havazott, míg hosszú órákon keresztül várokotunk. A főkapun engedtek be minket, aztán a szanaszatórium épületeitől távol, egy drótkerítéssel elzárt területen kellett ácsorognunk. A raboknak egy nyitott részen kellett átjönniük, hogy eljussanak ahhoz a nagy bádogépülethez, ahol fogadták a látogatókat. Borzasztó volt a látvány. Félelmetes, ahogy kinéztek. Bebugyolált figurák körvonalai látszódtak a szikrázó hóban. Mint valami sűrű szellemek. Közöttük megpillantottam Richardot. Könnyű kiszúrni, mert olyan magas. Mint egy őrült integettem neki, de nem látott meg. Csak Mihai-nak engedélyezték, hogy beszéljen velem.

Amikor vége volt a látogatásnak, már nem volt több vonat vissza, így kénytelenek voltak egy kis városban földműves barátainknál megszállni.

Mihai annyira le volt törve az apja láttán, hogy először alig tudtam bármit is kihúzni belőle. De annyira örültem, hogy nem is igazán foglalkoztam ezzel. Ott hagyhatták Richardnál az ételeket és a ruhákat. Csak később döböntem rá, hogy Mihainak ez a látogatás micsoda sokkot jelenthetett. Szeretett, rajongott apját meglátni kopaszra borotválva és csont soványan.

Aztán egyszer csak kitört belőle mindaz, amire korábban készült:

- Azt mondja anya, hogy ne féljünk, mert ha még ezen a földön többet nem is találkozunk, a Mennyben biztosan. Vigasztaló szavak.

Richard elmosolyodott ezen és megkérdezte tőle:

- Van elég ennivalótok?

Mihai válaszolt neki:

- Óh, igen, az Atyánk gondoskodik rólunk!

A börtönőr, egy tiszt, ezen elvigyorodott. Azt gondolta, hogy ez azt jelenti, hogy én másodszor is férjez mentem.

Ilyen körülmények között nem túl bőbeszédű az ember. Richardnak ezek voltak az utolsó szavai:

- Mihai, az egyetlen ajándék, amit apádként adhatok neked, az ez: mindig a legfontosabb keresztény értékekre törekedj, azaz tartsd meg mindenben a helyes mértéket.

Richard képeslapját beletettem a Bibliámba. Rendszeresen elővettem, és vagy százszor elolvastam. A börtönben megtanult profi szinten miniatűr betűkkel írni. Később elmondta nekem, hogy sokan mentek hozzá segítségért, mert szövegei több jelentéssel bírtak. Az elítéltek egymástól kérdezték, hogy nekik mit mondott Richard, szavait így adták szájról szájra. Több tucat fogoly kezdte ugyanazokkal a szavakkal a képeslapjait, mint amivel a férjem. „Az idő és a távolság kioltja a kis szerelmet, de a nagy szerelmet erősebbi teszi...” A szeretetnek és a reménységnek ez az üzenete még az ország legtávolabbi pontjaira is eljutott.

1956-ban az egész kommunista blokkban felerősödtek a lázadások. Az „Ötéves terv” nem jutott semmire. Az emberek éheztek, nem volt ennivaló. A fizetések rendkívül alacsonyok voltak. A Sztálin halála után felcsillant remény szertefoszlott.

Aztán februárban, a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. Kongresszusán, Hruscsov „titkos beszédében” elítélte Sztálint,

és mindazt, amit tett. Az oroszok ezt soha nem publikálták, de hamarosan Kelet-Európa minden országában érezték az emberek a Moszkvából jövő langyos fuvallatot, ami megolvaszthatja még a jeget is.

Meglehetősen gyorsan tűntek fel a Sztálin ellenesség jelei. A Milíciának és a Titkosrendőrségnek a hatalmas szervezete öszszesugorodott. Nyugati országokkal kötöttek milliódolláros üzleteket, hogy valahogyan megmentsek a gazdaságot. Abba maradt az államosítás. A kommunista blokk több országában is elkezdődött a pártvezetésért való könyöklés. És ami a legszebb az egészben, hogy naponta több száz politikai elítéltet engedtek ki a börtönökből amnesztia keretében.

Még remélni sem mertem, hogy Richard közöttük lesz. Ezzel kapcsolatban nem volt semmiféle utalás, se hír.

1956 júniusában, egy szép reggelen elindultam meglátogatni a barátaimat.

Mire hazamentem, már ott volt a férjem. Szorosan átölelt.

Egész este felváltva neveltünk, meg sírtunk. Bukarest minden részéről jöttek hozzá barátok, hogy üdvözljék. Jóval éjfél után, a szomszédoktól kölcsönkért matrac segítségével összetákolunk egy ágyat.

Richard olyan magas volt, hogy lába alá egy széket kellett tenni egy párnával, hogy elférjen.

Nem tudott elaludni, de Janetta és én sem. A hajnali órákban felkelt és csendben Mihai ágyához osont, hogy gyönyörködjön benne, mintha meg akart volna bizonyosodni arról, hogy ez valóság, ami most vele történik.

Richard sokat szenvedett attól, hogy a börtönben megverték, és rendszeresen leszedálták.

Meggyötört testén 18 kíznási sebhely éktelenkedett, de nem beszélt ezekről.

Az orvosok megállapították, hogy tüdején tuberkulózisnak már csak a régi nyomait lehet látni. Alig akarták elhinni, hogy túlélte nyolc és fél évet (ebből közel három évet magánzárkában, egy földalatti cellában) mindenféle orvosi ellátás nélkül. Most a legjobb szobát, és ágyat kapta meg a kórházban. Az emberek minden szabadon engedett fogollyal kedvesen, és nagylelkűen bántak, akárhová is mentek azok. Romániában ők voltak a legkiváltságosabb helyzetben, ami a kommunistákat meglehetősen bosszantotta.

Richardnak állandóan költöznie kellett. Az ország minden területéről jöttek hittestvérek, hogy lássák őt. Emiatt egyik kórház-

ból, a másikba vándorolt, nehogy szemet szúrjon a Titkosrendőrségnek.

Nem sokkal az után, hogy jobban lett, megünnepeltük a huszadik házassági évfordulónkat. Richardnak nem volt pénze, hogy bármiféle ajándékot vegyen nekem. Viszont szerzett valahonnan egy szép kötésű füzetet, és abba minden este verseket, szerelmes vallomásokat írt nekem címezve. Mihai és más közeli barátaink is írtak bele kedves üzeneteket. Az évfordulónk napján adta oda nekem. De sajnos ez a gyönyörűséges ajándék nem lehetett sokáig az enyém.

Amikor a politikai helyzet megenyhült, engedélyt kapott Richard a prédikálásra. Az üldözés ideje alatt az egyházak közelebb kerültek egymáshoz. A nagyszebeni ortodox katedrálisba kapott először meghívást, hogy szólja Isten igéjét. Az ottani pápa egy régi barátunk volt.

- Az a bökkenő, hogy úgy kell viselkednem, mint egy metropolita, mint egy püspök. - mondta nekem.

- Elvárják majd tőled, hogy keresztet vessél, és csináld a többi rituálét is.

Így szólt erre Richard:

- Bármennyi jelet megteszek nekik, amit az ortodox szertartás előír, amíg beszélhetek Jézus keresztjéről.

Elutaztam vele Nagyszebenbe. Még elég gyenge volt, ezért kerestek neki egy ülőalkalmatosságot addig, amíg beszél. Úgy döntöttek, hogy a legjobb lesz, ha kihozzák neki a püspöki trónust. Ezt meglátva a hívek rögtön elhíresztelték, hogy maga a püspök fog szólni hozzájuk. Ehelyett pedig egy olyan férfi jött el hozzájuk, akit egyszerűen csak zsidónak szoktak nevezni.

Richard nem csak keresztet vetett, hanem a kereszt fontosságáról is beszélt. Prédikációjában semmi politizálás nem volt, vagy legalábbis nem volt egyértelmű. De a templomban levő besúgók minden egyes szavát jelentették, és a Titkosrendőrség jobban értette kétértelmű üzeneteit, mint sok keresztény.

Richard legközelebb a kolozsvári egyetemen tartott egy beszélgetéssorozatot. Oda a kultuszminisztériumból küldték ki az egyik legkiválóbb spiclijüket. Ez a férfi azt jelentette, hogy a férjem előadása maga a „lázítás áradata” volt. Azért állította azt a férfi, hogy Richard lázított, mert Marx minden egyes vallásellenes érvét sorra megcáfolta. Az evangélikus püspökre nyomást gyakoroltak, hogy akarata ellenére fossa meg Richardot attól a jogától, hogy Romániában prédikálhasson. Így, csupán csak hat hétig tartott az engedélye.

A kultuszminisztérium képviselője gyűléssel a hangjában azt mondta a következő evangélikus pásztorok összejövetelén:

- Wurmbrandnak befellegzett! Neki annyi! – és ezzel kísétált az épületből.

Néhány perccel később fékcsikorgás és egy szörnyű csattanás hallatszott! A férfit elütötte és falhoz nyomta egy autó, amely megmagyarázhatatlanul felhajtott a járdára.

Richard titokban folytatta a prédikálást. Egyik helyről járt a másikra. Kis templomokban, földalatti gyülekezetekben röviden beszélt, és azonnal tovább is állt, amint valaki leadta a drótot róla a helyi rendőrségen. Úgy ment el otthonról, hogy még nekem sem mondta meg, hogy hol lesz. Folyamatos félelemben éltem.

Mihai „Fantom prédikátornak” nevezte, és valahol ez volt az igazság. Meg volt az esélye annak, hogy bármelyik pillanatban letartóztathatják.

Még abban az évben ősszel Magyarországon és Lengyelországban forradalmak törtek ki, de rövid idő alatt elfojtották azokat. Rövid életűnek bizonyult a politikai enyhülés is.

Richard szabadulása és az októberi forradalmak között eltelt négy hónap alatt volt egy szusszanásnyi idő. Nagyszébenben az egyik kis teológiai szeminárium engedélyezte, hogy néhány pásztor ott képezzenek ki. Mihai úgy döntött, hogy jelentkezik rá.

Tizennyolc éves volt, és erős egyéniség. Hasonlított a jó néhány évvel korábbi, fiatal Richardra. Abban az időben intenzív lelki és fizikai megpróbáltatásokon ment keresztül. De minden kétely és agyimosás ellenére is keresztény tudott maradni.

Richard segített neki hitének az erősítésében. Bár kezdetben ezt mondta neki:

- Apa, szeretlek és tisztellek, de én nem te vagyok. Nem értünk mindenben egyet. Van saját személyiségem.

Mihai tizenöt éves korában letette az összes középiskolai vizsgáját anélkül, hogy egy napot is bejárt volna az iskolába. Készen állt arra, hogy beálljon a szolgálatba.

Richard megkérdezte tőle:

- Biztos vagy benne, hogy el akarsz menni erre a teológiai szemináriumra? Én komolyan mondom, hogy nem ajánlom egyik fiatalnak sem.

- De hát miért nem?

- Azért, mert ahogy most tanítanak ilyen teológiai képzéseken, általában romboló hatású. Nem Isten vagy a Biblia szeretetére fognak ott megtanítani téged, vagy arra, hogy hogyan kövesd a

hit hőseit. Ott a Bibliát fogjátok boncolgatni, és Isten szavát kiforgatni. Méreg lehet a szellemednek. Néhány tanár szent életű, jó néhány pedig távol áll attól.

Mindegy volt, mit mond az apja, Mihai már döntött.

Amikor hazajött évvégén az ünnepekre, sokkoló élményben volt részem. Együtt imádkozott a család, Richard felolvasott egy részt az Evangéliumokból, amint Jézus az Ószövetségből idéz.

- Óh! Szerintem, ez nem azt jelenti! - mondta a fiam. - Akárhogy is nézzük, Jézusnak nem volt meg a szükséges tudása, és háttere ahhoz, hogy az Ószövetséget tudományos mércével mérve helyesen értelmezze.

- Nem volt? - kérdeztem, és majdnem sírva fakadtam. - Hát, legyünk hálásak ezért!

Mihai szerencsére túljutott ezen a korai felfuvalkodottságon. Beszélgettünk vele, és a végén szembehelyezkedett professzorai kommunista befolyás alatt levő tanításaival. Ez persze még nagyobb bajba sodorta.

Abban az időben az volt az álma, hogy misszionárius lesz Indiában. Indiai vallásokat és hindu gyakorlatokat tanulmányozott. Őszintén szólva igencsak aggódtam miatta, amikor azt láttam, hogy több percen keresztül fejen áll, Hatha-Yoga gyakorlata szerint. Meg is kérdeztem tőle:

- Nem gondolod, hogy Isten azért teremtette a lábainkat, hogy azon álljunk?

Szakdolgozatához a brit nonkonformista prédikátorokat, Booth, és Spurgeon-t választotta, akiket kevésbé érdekeltek a hivatalos teológiai tanulmányok.

A kommunisták nyugat lehengerlése szempontjából tartották fontosnak az iskola működtetését, bár a lehető legkevesebb diákkal. (Románia akkor lépett be az Egyházak Világtanácsába.) Amikor 400-an jelentkeztek, a hatóságok ledöbbsentek. Tájékoztatták a fiúkat, hogy ha ragaszkodnak ahhoz, hogy itt tanuljanak, a szüleik elveszíthetik az állásukat. Ezek után nagyon sokan „meggondolták magukat”, és visszaléptek. 1965-ben Kolozsváron az evangélikus teológiai szemináriumon csak öten tanultak. Bukarestben a baptista szemináriumnak csak hat diákja volt.

Három éven keresztül sikerült Mihainak folytatni a tanulmányait a nagyszebeni egyetemen. Nagyon jó könyvtára és néhány kiváló professzora volt. Így tehát nem volt otthon, amikor az apját másodszer is letartóztatták.

Tudtuk, hogy ez be fog következni. 1958-ban kezdődött el a

terror új hulláma. És már mindannyian láttuk, hogyan szedtek rá minket. Néhányan tényleg elhitték, hogy a kommunistákat érdekelte, hogy valamiféle megállapodásra jussanak a Nyugattal, és hogy megpuhulnak. Az emberek átélték a múltban, hogy a csalás minden szinten tetten érhető, de még most sem fogták fel igazán, hogy a hazugságnak micsoda mélysége van.

1958 júliusában egy sor olyan törvényt hoztak, amelyek szigorúbbak voltak, mint bármi, amit eddig a környező országokban láttak. Halálbüntetést róttak ki a legapróbb vétségekért, és mindezeket összefoglalva számos esetben alkalmazták is. Tömeges letartóztatások indultak. Ezreket küldtek ismételen az új rab-szolgatáborokba. Új projekteket találtak ki, mint például a Duna deltatorkolatának a lecsapolása. Minden fiatal bűnözőt (értsd: fiatalok, akik kritizálták a kormányt) elküldtek a „nadasba” dolgozni.

A hivatalnokok soraiban új tisztogatás kezdődött el. Most mindazokat elbocsátották, akik társadalmi szempontból kétes hátterűek voltak, és az enyhülés időszakában munkát találtak. A törvény megtiltotta nekik, és a gyermekeiknek, hogy a közszolgálat bármely ágában elhelyezkedhessenek.

Megújult az egyházellenes harcuk. Hruscsov rendeletére bezárták a templomokat, és Kelet-Európa szerte letartóztatták a papokat. Mindez pedig a „babonaságok maradványainak” felszámolására irányuló hétéves törekvés része volt.

Padlásterünk most még inkább a Földalatti Egyház központjává vált. Persze, nem kerülhette el sokáig a figyelmet. Richard minden este imádkozott:

- Istenem, ha ismersz olyan foglyot, akinek hasznára lehetek, akkor küldjél vissza a börtönbe! - Hát, őszintén erre az imára egy nagyon gyenge Áment mondtam.

1959 januárjában, egyik kedd este sírva jött hozzánk egy gyülekezetünkhöz tartozó hölgy. Egy héttel azelőtt kölcsön kérte Richard prédikációinak a másolatát. Több százat sokszorosítottak ezekből, és Románia-szerte adták kézről kézre. Szigorúan törvénybe ütköző volt ez. A rendőrség razziát tartott a nő lakásán és elvitték a másolatokat.

Azt is megtudtuk a párt egyik informátorától, hogy Richardot feljelentette egy fiatal lelkész, aki azt állította magáról, hogy a barátja. Lehet, hogy megzsarolták, hogy ha nem jelenti fel, akkor börtönbe zárják. Mindegy is, mert megtette, és nem az én dolgom megítélni őt. Szerettük őt, és jobb, ha továbbra is szeretjük.

Január 15-én, szerdán, hajnali egy órakor, bedörömbölt hoz-

zánk a rendőrség, majd berontottak, mielőtt kiugorhattunk volna az ágyból. Felgyulladt a villany.

- Maga Richard Wurmbrand? Menjen át a másik szobába, és maradjon ott!

Pillanatok alatt tele lett a kis lakás emberekkel, akik mindent felforgattak. Kinyitogatták a szekrényeket, kiborogatták a fiókokat, ledobálták a földre a papírokat. Richard íróasztalán találtak kézzel írott jegyzeteket, gépelt prédikációkat, használt Bibliákat. Mindent lefoglaltak.

Aztán megtalálták az évfordulónkra kapott ajándékomat, a füzetet, amibe Richard és Mihai írtak nekem verseket.

- Kérem, azt ne vigyék el! Az személyes, ajándék! Annak nem veszik hasznát!

Elvitték...

Az ügyeletes százados kihozta a férjemet a másik szobából. Megbilincseltek.

Így szóltam hozzá:

- Nem szégyelli magát, így bánni egy ártatlan emberrel?

Richard elindult felém, mire megragadták a karját. Figyelmeztette őket:

- Nem hagyom el ezt a házat harc nélkül, hacsak nem engedik meg nekem, hogy búcsúzóul még átöllejem a feleségemet.

- Engedd meg neki! - mondta a százados.

Letérdeltünk imádkozni, a titkosrendőrök meg ott álltak körülöttünk. Aztán egy zsolnárt énekeltünk el: „Az egyház alapköve Jézus Krisztus, az Úr!”

Richard vállát megfogta egy kéz.

- Indulnunk kell! Majdnem öt óra van már. - Csendesen szólt és a szeme csillogott.

Lekísértem őket a lépcsőházban. Richard hátrafordult, és azt mondta:

- Mond meg Mihai-nak, hogy szeretem, és annak a pásztornak is, aki feljelenített.

Betaszították egy kisbuszba.

Amikor beindították a motort, elsírtam magam.

- Richard, Richard!

Egy ideig a jármű után futottam a hidegben, és sírva kiabáltam a nevét. Aztán bekanyarodtak egy sarkon, és eltűntek a szemem elől. Megálltam, levegő után kapkodtam, teljesen magam alatt voltam.

Hazamentem. Az ajtó még mindig tárva nyitva volt. Zokogva a földre rogytam.

224 A pásztor felesége

Az Úrhoz kiáltottam:

- Uram, a Te kezébe teszem a férjem életét! Én semmit sem tudok tenni, de Te még a zárt ajtókon is át tudsz hatolni. Angyalokat tudsz mellé rendelni. Vissza tudod őt hozni!

Ott ültem a sötétben, és imádkoztam egészen reggelig. Aztán eszembe jutott, hogy mit kell tennem.

Amikor Alice jött meglátogatni, mondtam neki:

- Már megint elrabolták az én Richardomat!

Az új terror

Először is meg kellett mondanom a hírt Mihainak. Nem volt könnyű. Már annyi borzalom érte. És nem szabad, hogy kiszivárogon a hír az egyetemen, mert egyébként kiteszik. Én nem tudtam személyesen Nagyszebenbe menni, mert engem ismertek.

Másnap korán reggel Alice ült fel a vonatra, és a teológiai kar melletti kis parkban várt Mihai-ra, ott, ahol át szokott menni. Nem akart kérdezősködni a egyetemistáktól. Ha jelentik a látogatását, akkor kiszivároghat a hír, hogy az apja börtönbe került. Ha viszont nem, akkor az bűncselekménynek minősül.

Csak remélte, hogy meglátja Mihai-t. Csontig ható hideg volt. A fák ágait, a padokat vastagon belepte a hó. Végre estefelé felbukkant Mihai.

- Igen, gondoltam - mondta -, számítottam már rá. Mond meg kérlek anyának, hogy rögtön hazamegyek. Lehet, hogy őt is beviszik.

- De hát a tanulmányaiddal mi lesz? - kérdezte a barátnőm. - Már majdnem három évet befejeztél...

- Mit számít? Néha a tanult pásztor az, aki elárulja, és lerontja mindazt, amit az igazi „emberhalászok” felépítettek. Jobb diploma nélkül. Így is, úgy is ki fognak dobni, amikor éppen kedvük tartja.

Már nagyon késő volt, mire Alice visszaért. Elmondta a beszélgetésüket szóról-szóra.

Még egyszer láttam Richardot, mielőtt ismételten eltűnt az életemből hat évre. Volt egy per. Rokonok is bemehettek rá. A párt némileg formálisabbá vált 1948 féktelen napjai óta. Azt mondták a világ előtt, hogy ők nem csuknak le embereket a semmiért, vannak bíróságaink, törvényszékeink.

Egy nagy vörös zászló alatt öten ültek egy magas emelvényen. Rajta a felirat: IGAZSÁGOT. AZ EMBEREKNEK A NÉP SZOLGÁLATÁBAN! Efölött lógott többek között Gheorghiu-Dej portréja, meg még néhány kerek képű kommunistáé.

A nép ellenségei az egyik ajtón jöttek be, majd egy másikon ki. Az ügyet meghallgatták, felajánlották a védelmet, majd perceken

belül meghozták az ítéletet. Papok, parasztok, cigányok, újságírók úgy jöttek, mentek, mintha egy futószalagon lettek volna.

Egy utcaseprő berúgott és el kezdett kiabálni. „Gheorghiu-Dej egy nagy hülye! Vissza kéne mennie vezetni a pöfögöst! (Dej korábban vasutas volt.) Ezt a sértést addig cincálták a bíróságon, amíg az utcaseprő ügyvédje végül kegyelmet nem kért. „Két év!” – mondta a bíró. Ezzel kivezették az utcaseprőt. Utána következett Richard.

Egy szót se hallottam az elhangzottakból, de a férjem sem. Folyamatosan egymást néztük. Lehet, hogy ez az utolsó alkalom, hogy látjuk egymást.

Azt mondta később Mihai, hogy ez a mostani az 1951-es régi titkos per újratárgyalása volt. Visszavonták az amnesztiát, és a régi ítéletet újból megerősítették. Kifele menet, még utoljára felénk fordult, és biztatóan ránk mosolygott. Az egész csak pár percig tartott.

Egy alacsony, kimerült férfi volt az adminisztrátor. Odajött hozzám és átadott egy papírt. Ez állt rajta: Wurmbrand R., született 1909. stb....; huszonöt évre ítélve, meghosszabbítva öt évvel.

Később döbrentünk rá, hogy az ítélet tartalmazott még egy nagy összegű büntetést is, plusz a perköltséget. És ismételten államosították minden javunkat. Minden politikai elítélt családjával ez történt. Nem volt pénzünk. Két hivatalnok jött az adóhatóságtól, és ott civakodtak a dolgainkon. Elvitték azt a néhány értékesebb holmit, amiket 1953 óta sikerült összegyűjtögetnem.

Ott hagyták nekünk az ágyainkat, az asztalt és két széket. Még szerencsésnek is érezhettük magunkat. Az elkövetkező hat évben folyamatosan jöttek, és vitték a cuccokat, ráadásul még pénzt is követeltek. Télen-nyáron a bürokrácia ellen harcoltam, hogy néhány olcsóbb darab megmaradhasson.

Ez a rettegés időszaka volt. Mindennap valamelyik barátunkat tartóztatták le. Szinte mindenki, aki kedves volt számunkra, már megint a dutyiban ült. Összefolytak a nappalok az éjszakákkal. Az ország minden részéből jöttek hozzánk. Rémtörténeteket meséltek arról, hogy hogyan zártak be templomokat, gyülekezeteiket és hogyan rabolták el a férfiakat.

Míg ezek történtek velünk, Hruscsov ellátogatott az Egyesült Államokba, ami egy mérföldkőnek számított. Szó volt egy nagyszabású Párizsban tartandó kelet-nyugati csúcstalálkozóról, amit 1960-ban tartának meg.

Landauer kisasszony lakásán beszélgettünk a jövőről.

– Majd meglátod Sabina, hogy ez után a konferencia után sza-

badon engedik a férjedet – mondta. – Meg fognak egyezni. Ki fognak nyílni a börtön kapui!

Megcsörrent a telefon. A szomszédunk volt. Nálunk járt a padláslakásban a rendőrség.

– Ma este ne gyere haza! Biztos, hogy le fognak tartóztatni! Alice-t is elvitték.

Talán Alice volt a legönzetlenebb, legnagyobblelkűbb nő, akit valaha is ismertem. Képes volt odaadni a másíknak bármijét. Politikai foglyok gyerekeire vigyázott. Olyanokra, akik szó szerint az utcára kerültek. Ezért vitték be.

Azért, mert visszautasította a kihallgatáson, hogy információt adjon ki a barátairól, brutálisan megverték. Kiverték a fogait, és eltörték több csontját. Nyolc év börtönbüntetésre ítélték.

Azon az éjjelen a rendőrség két órán keresztül kutatta a padláslakásunkat. Alice-on kívül letartóztatták még azt a lányt, aki telefonált nekem. Ez egy gyakori dolog volt.

Későn este mentünk vissza a romos lakásba. Ruhák és papírok hevertek szerte-szét. Az ágyakat felborogatták, még a matraco-
kat is felhasogatták.

Megkérdezte tőlem Mihai:

– Tudod még mit vittek el? A Nagy Reumakúrát!

Tomaziu néni kézzel másolta le oldalanként egy német orvosnak a könyvét, ami elég bizarr gyógymódot ajánlott a reumára. Ragaszkodott hozzá, hogy azt kölcsönadja nekem. „Drágám, az egy nagyon ritka könyv, csak pár napra tudom odaadni neked. Kérlek, nehogy elveszítsél belőle egy lapot is!” Nehéz dolgom lesz elmagyarázni neki, hogy a Titkosrendőrség foglalta le. Nem tudom, hogy ezt valaha is el tudja-e majd hinni.

Órák, napok teltek el azzal, hogy a rendőrségtől próbáltam némi információhoz jutni Alice néniel, vagy valamelyik másik barátainkkal kapcsolatban, akiket szinte naponta csuktak be. Nem jártam sikerrel. A börtön mély gödrében eltűntek mindnyájan. Talán, majd egy szép napon hallunk felőlük valamit. (Alice néni letartóztatása után hosszú idő telt el, mire megtudtuk, hogy mi történt vele.)

Úgy tűnt, hogy minden közeli barátunkat bevitték.

Trifu bácsira is sor került, aki olyan volt, mintha Mihai-nak a nagypapája lett volna. W. H. Davies író-költő tett rá nagy hatást. Vidéken nőtt fel, és különösebb képzettség nélkül lett belőle egy nagyszerű költő. Fantasztikusan megírt szövegei egyszerűek, de mégis mély értelműek voltak. Szinte azt lehet mondani, hogy Mihai a szárnyai alatt nőtt föl.

Nailescu egyházi zeneszerzőnek négy gyermekét és a feleségét tették ki az utcára.

Amikor Armeanu pásztornak a történetét elmeséltem Nyugaton, azt hitték, hogy csak viccelek. Azért ítélték el húsz évre, mert ezt prédikálta: „Vessétek ki a hálótokat jobb oldalra...”

- Óh! - mondták. - Miért nem a baloldalra? Ez is egy imperia-
lista propaganda!

A besúgó ezt a prédikációt is jelentette. Ez csak egy kifogás volt arra, hogy letartóztathassák.

Armeanu pásztornak a felesége öt gyerekkel maradt egyedül. Gyerekeiket elvitték a baragani síkságra.

Egyik nap Armeanu asszony jelent meg az ajtónk előtt kimerülten, betegen. Segítettünk neki bejönni. Ő nem jelentett gondot. Ellenkezőleg, nagyon kedves személy volt. Mindent el tudott viselni egy zokszó nélkül. Segített nekünk. De most már öten voltunk a kis lakásban.

Az a férfi, akit gondoltunk, hogy feljelentette Armeanu pász-
tort, eljött a Földalatti Gyülekezetünk istentiszteletére.

Armeanu asszony suttogetta nekem:

- Engedjétek be, hiszen kényszerítették, hogy megtegye. - Meg akart neki bocsátani, és elfelejtetni mindazt, amit tett.

De én nem akartam. Kicsit megszorogattam:

- Miért csináltad?

Elvörösödött.

- Hónapokon keresztül zaklattak. Nem mondtam nekik semmi valótlan. Amit hallottam, azt jelentettem, és még ha egyet is érttettem volna velük, akkor is ellenforradalmárok. Kötelességemet tettem, akárhogy is nézem.

- De hiszen akkor te egy olyan rezsim oldalán állsz, akik semmitől sem riadnak vissza, ártatlan embereket tartóztatnak le és ölnek meg, és gyerekeket mérgeznek meg az ateizmus tanaival?

Ettől nyugtalanul feszengett.

- Jaj, nem, dehogy!

- Akkor miért nem árultad el nekik, hogy te az elnyomó rendszerrel szemben állsz, ahelyett, hogy a testvéredet beköpted.

Keserőség volt a szívemben. Tudtam, hogy Richard letartóztatásában bűnösök voltak pásztorok, barátok, sőt még egy püspök is. Önmagukat jobban szerették, mint azokat az elveket, amikről tanítottak. Küzdöttem önmagammal, mert gyűlöletet éreztem azok iránt, akik miatt elvitték a férjemet. És még anyai férjet! Imádkoztam, de nem tudtam lenyugodni.

Aztán Marietta valahonnan kivágott egy képet, amin Jézus

lóg a kereszten. Az egyik olasz festőművész alkotása. Gyakran a padláslakás falára kitűzött képre kalandozott a tekintetem. Minden egyes alkalommal eszembe jutottak a Megváltó utolsó szavai: „*Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, hogy mit cselekszenek!*” Meg az is, hogy: „*Szomjazom!*”

Az árulók mennyire szomjazzák a megbocsátást! Amit én most nem adnék meg nekik, mert keserűségemben megvontam tőlük azt.

Ahogy így gondolkodtam ezen, valami megváltozott bennem. Tisztában vagyok vele, hogy még hívőként is van olyan idő, amikor saját magunkat jobban szeretjük, mint Istent. Müller, evangélikus püspök jó barátunk azt mondta, hogy azokat, akiket mi árulóknak hívunk, Isten lehet, hogy csak megtántorodott hívőknek. Úgy véli, hogy ezért a mondatáért mások gyenge püspöknek tarthatják, de ez egyáltalán nem érdekli.

Eldöntöttem, hogy szeretni fogok, és cserébe nem várok semmit.

1960-ban, amint beköszöntött a tél, máris havazott. Az utcákat beborította a vastag hótakaró. Aki tehette, otthon maradt. Az egyik üvegtábla hiányzott az ablakból. Mihai egy régi szőnyeget szögelt fel a lyukra, de a süvítő jeges szél ezen is átfújta. Az ajtó alatt is húzott a hideg.

- Akár kint is ülhetnénk - mondta Marietta. - Bent egyáltalán nincs melegebb.

A szőnyeg eltakarta a fényt, és annak ellenére, hogy átjött rajta a hideg, mégis éjszaka a padlásszoba borzasztóan befűledt, ahogy öt ember belehelte.

Ha éppen nem foglalt le a Földalatti Gyülekezettel kapcsolatos teendő, akkor az utcákat róttam egyik hivatalból a másikba, és próbáltam haladékokat kérni Richardra kiszabott bírságot illetően. Ha egy bizonyos időn belül nem fizetünk, akkor eljönnek, és mindenünket, amink maradt, elvisznek. Huzatos várótermek padjain várakoztam órákon keresztül a hivatalnokokra, és bizonyult úrlapok tucatjait töltöttem ki.

De semmi eredménnyel nem jártam.

Egyik nap az adóhivaltól érkezett két személy és bedörömböltek az ajtónkon. Mihai nyitotta ki, majd szólt nekem, hogy jöjjenek. Még több pénz kellett nekik. Nem tudok fizetni? Az elég kellemetlen. Készítettek egy listát a berendezési tárgyokról, meg arról, amit még a háztartásban találtak. Visszaigényelhetem ezeket, ha kifizettem a tartozásunkat.

Mondtam nekik:

- Nem lesz hosszú idő összeírni.

Leírták: székek, asztalok, evőeszköz, egy régi gramofon szekrény, amelynek a szerkezete hiányzik (Mihai ereklyéje abból az időből, amikor még hangszereket javított). Megtarthattuk az ágyakat. Akárhogyan is, olyan rozogák voltak, hogy már el se lehetett őket mozdtítani a helyükről anélkül, hogy össze ne rogytak volna.

- Szőnyeg, barna, kicsi - mondta az egyik férfi és egy mozdulattal lerántotta az ablakból. Kiszakadt onnan, és azonnal füttyülve nyomult be a jeges szél.

- Nem! Inkább vegyük úgy, hogy ez az ablakhoz tartozik - tette hozzá. - Itt emberek alszanak - ezzel visszatette a helyére.

Megköszöntem nekik, de ez hibának bizonyult. Rögtön eszükbe juttattam a kötelességüket.

- Három napja van, hogy fizessen, ha nem, akkor leszedjük.

Elmentek.

A másnap reggelt azzal töltöttem, hogy próbáltam megtalálni az illetékes közhivatalnokot. Legalább rám került a sor. Egy kartonpapírral burkolt fülkében ült.

- Úgy érti, hogy még nem pakolták ki? - Dühös volt. - Mi közöm van nekem ahhoz, hogy mi lesz magával? A bírósági végzés egyértelmű. Vagy azonnal fizet, még hozzá az egészet, vagy elkozzuk az ingatlanát. Nem tud fizetni? Akkor ennyi! Ott lesznek magánál holnap, ez lesz az első dolguk!

Lebandukoltam a lépcsőn. Potyogtak a könnyeim, amit nem tudtam már visszatartani. Reszketve, köhögve megálltam egy pillanatra a nagy teremben, mielőtt rávettem magam, hogy ki lépjek a jeges utcára.

Valaki megragadta a karomat.

Egy magas, szemüveges férfi, sötét öltönyben követett engem a lépcsőn. Meg voltam győződve, hogy ő is egy közhivatalnok, aki megfenyeget. Gyorsan körülnézett.

- Ismerem az ügyét - mondta. - Itt van, fogja!

Aztán eltűnt, visszasietett oda, ahonnan jött.

Megnéztem, amit a kezembe nyomott. Félbehajtott bankjegy volt. Arra elég volt, hogy hetekig húzzam vele az időt.

Hazasétáltam, fel sem tűnt, hogy átázott a cipőm, fagyosak a kezeim, és borzasztó fáradt vagyok. Tele volt a szívem békés nyugalommal. Az a nagylelkű férfi megmutatta nekem Isten szeretetét. Ki lehetett?

Mihai diszkréten érdeklődött a férfi felől, és kiderítette, hogy

az adóhivatalnál dolgozik. A Földalatti Egyház egyik barátja. Nem találkozhattunk, hiszen az nagyon veszélyes lett volna, de minden hónapban küldött egy összeget nekünk kevés kis fizetéséből egészen addig, amíg Richard ki nem szabadult.

Mihai-t kizárták a teológiai szemináriumból. Barátunk, Müller püspök mindent megtett annak érdekében, hogy ott maradhasson. Dr. Müllert sokan megvetették az evangélikus hívei közül, a kommunistákkal való nyílt együttműködése miatt. Arról persze nem tudhattak, hogy a tisztviselőkkal folytatott minden egyes beszélgetést lejelent a Földalatti Egyháznak. Titokban segítséget, és védelmet nyújtott a keresztény mártírok családjainak. Most már nyíltan beszélhetek erről, mert már nem él.

Mihainak sikerült folytatni a tanulmányait az egyetemnek a gépész és építészmérnöki karán. Természetesen nem vallotta be, hogy egy politikai elítélt fia.

- Ugy is kiderítik néhány hónapon belül - mondta. - Aztán kipenderítenek, és mehetek valamilyen másik karra.

Megpróbáltam otthonról dolgozni, és némi pénzt keresni. Találtam egy régi kötőgépet, amivel pulóvereket és mellényeket lehetett készíteni. Csak az volt a gond, hogy amikor én dolgozni akartam, a masina nem.

Az a barátunk, aki odaadta, hamarosan rájött, hogy ezzel saját magát is lekötölte, hogy rendszeresen nálunk legyen. Szerelő volt, és szinte mindennap kellett, hogy jöjjön, hogy megjavítsa a gépet.

Végül így szólt:

- Tönkrementek a csapágyak.

- És az mit jelent?

- Azt, hogy ki kell dobni. Le kell selejtezni. És sajnos nincs még egy belőle.

- Jaj, ne!

Keresettek voltak a pulóvereim, annak ellenére, hogy a formájuk néha kicsit furcsa volt.

- Körülnézek. Lehet, hogy tudok szerezni egy másik, olcsó darabot.

Egy héttel később betoppant egy egyszerűbb masinával. Ezzel zoknikat lehetett készíteni. Most már Armeanuné és én foglalatostkodtunk vele. A tűkkel volt a legnagyobb problémánk. Gyakran eltörték, pótlásuk pedig szinte lehetetlen volt az új Romániában. Minden készlet a gyárakhoz került. A szerelő próbált nekünk néhányat hozni a munkahelyéről. Igen ám, csak hogy minden alkalmazottat átkutattak hazamenetkor. Nem hagyhat-

tam, hogy tú lopásért csukják le. Így hát, a zoknigyártás sokszor hónapokig szünetelt.

Feketén árultuk a zoknikat. Állami engedély nélkül semmit sem lehetett eladni. (Törvénybe ütköző volt az is, hogy otthon készítettük.) A gyárak bejáratainál, buszállomásokon vagy bolhapiacra árulták a zoknikat a barátaink. Bárhol, ahol tömeg volt. Azok voltak a biztonságos helyek.

Végül abba kellett hagynunk a gyártást. A hatvanas években félretolattak az útból a nyugattal szembeni gazdasági akadályok. Románia nyugatról kapott gépeket és hozzá tartozó gyártási módszereket. Amikor megjelentek a nejlonszoknik, a boltom becsukott. Őszintén szólva nem bánkódtam emiatt.

Ez után következett egy új terület kipróbálása: a nyelvtanítás.

- Sabina Wurmbrand elvtársnő?

Sötétedés után megjelent az ajtómban egy fiatal férfi, sötét esőkabátban.

- Igen, én vagyok Wurmbrandné.

- Holnap reggel 9-re be kell mennie a Belügyminisztériumba. Be kell mutatnia ezt a kártyát az öröknek. Kérdezze meg tőlük a rajta szereplő szobát, hogy merre találja.

Közönyös pillantással mondta a „jó éjszakát”-ot, majd lecsatogott a lépcsőn.

Ez volt az utolsó ilyen rémisztő beidézés. A minisztériumba látogatók általában határozatlan ideig élvezték az ottani „vendégszeretetet”. Valaki feljelentett? Azt az éjszakát kis családunk nagyon letörten töltötte.

Másnap korán reggel összepakoltam egy kis csomagot. Beletettem meleg ruhákat, és piperecikkeket. Mindenkitől búcsút vettem, majd elindultam.

Az iroda meglehetősen elegáns volt. Szőnyeg, szép függönyök és egy kis csinos titkárnő.

Leninnek és más kommunistáknak bekeretezett színes képei lógtak a falon. Egy hatalmas íróasztal mögött ült egy negyven év körüli molett férfi, utcai ruhában.

- Üljön le Wurmbrand elvtársnő! - egy karosszék felé mutatott.

- Azért kértük, hogy befáradjon, mert érdekel minket az ügye. Mondjon nekünk pár szót magáról és a családjáról. Ne aggódjon! Minden, amit mond, kettőnk között marad. Az asztalán heverő papírra pillantott. Van egy fia, Mihai... hogy megy neki a tanulás?

Gondoltam, hogy megint miről lehet szó. Biztos megint rá

akarnak venni a válásra. Mivel erőszakoskodással kudarcot vallottak, most udvariassággal akarnak célt elérni. A férfi nyájas és magabiztos volt. Kényelmesen hátradőlt a székén.

Mondtam neki:

- Szeretem a férjemet, és bármi is történjen, nem válok el tőle. Örökre egyek vagyunk.

- Nos, had tegyek egy javaslatot. Azt szeretné, hogy a fia befejezze a tanulmányait? Jogosult szeretne lenni arra, hogy dolgozzon, és a saját életét élje? Nagyon egyszerűen meglehetnek ezek. Csak hagyja itt nálam a személyi igazolványát. Negyvennyolc órán belül visszaküldjük a saját nevére. Felejtse el ezeket a nagy szavakat, mint válás. Ez csak egy egyszerű formalitás, amit az Állam kér magától. Nem lenne ésszerű? - Eddig játszott a ceruzájával, de most megállt. - Ha viszont nem hajlandó az együttműködésre, akkor van más módszerünk is. Ha mi valamit el szeretnénk érni, akkor az meg is lesz...

Belenéztem a szemibe.

- Tegyük fel, hogy egy napon ön is börtönbe kerülni, mint olyan sok más tisztségviselő is. Szeretné, ha közben elválna öntől a felesége?

Erre rángatózva felült, és kitört magából.

- Nincs tisztában azzal, hogy hol van, és kivel beszél? Hogy merészel ilyet kérdezni tőlem? - Behajította ceruzáját a kályhába. - Most pedig, kifelé! Hallja, kifelé! Ne felejtse el, hogy mit mondtam magának! Érti?

Felvettem a kis motyómat és az ajtóhoz mentem válasz nélkül.

- Megértett?

Ő is megértette, hogy ez volt az utolsó próbálkozásuk, hogy elváljak Richardtól.

Ehelyett később kétszer is azt mondták nekem, hogy a férjem meghalt.

Először néhány fiatal, vézna férfi jelent meg az ajtónk előtt. Azt állították magukról, hogy korábban foglyok voltak. Elhiszem, hogy valóban azok voltak, de furcsa mód képtelenek voltak a szemembe nézni. Amikor elkezdtek mesélni nekem, hogy látták Richardot a börtönben, rögtön tudtam, hogy provokátorokkal van dolgom.

- Szegény Wurmbrand pásztor! - mondta a bátrabbik. - Nem tudjuk pontosan, hogy mi történt vele. Nagyon bánatos volt a vége előtt. Senkivel sem akart beszélni. Vagy legalábbis ezt halottuk a szamosújvári börtönben.

- Tulajdonképpen, mit is akarnak most elmondani nekem?

Hogy öngyilkosságot követett el?

- Soha nem lehet ebben biztos az ember. De azt tudjuk, hogy lábbal előre húzták ki. Ki hibáztathatná ezért?

Nagyon ravaszak akartak lenni, de ettől rosszabb hazugságot nemigen találhattak volna ki!

- Szegény Wurmbrand pásztor! Ő egy igazi szent volt! Mindenki azt mondta róla.

- Kérem, most menjenek el! - nem tudtam, hogy mi más mondhatnék nekik.

- Wurmbrandtné, csak azt szeretnénk mondani, hogy nagyon sajnáljuk...

- Kérem, menjenek!

Borzasztóan bűnösnek tündek, és látszott, hogy szégyellik magukat. Valószínűleg, csak élelmiszerjegyért, vagy egy munkalehetőségért csinálták mindezt.

Második alkalommal, egy hivatalnok állította azt, hogy Richard halott, bár nem közvetlenül nekem. Egy civil ruhás férfi csöngetett be a barátom házába. Azt mondták, hogy nem akarnak ilyen rossz hírt személyesen átadni Wurmbrand asszonynak. Megtenné-e, hogy értesít engem? Csak annyit mondjon, hogy Wurmbrand pásztor meghalt néhány hetes betegség után, és a börtön területén temették el.

Örültem, hogy megúsztam még egy ilyen idegtépő találkozást.

De nem álltak le. Richard nevét már az egész országban suttogták. Legendává vált. Addig nem feküdtek le a gyerekek, amíg nem imádkoztak a pásztor biztonságáért. Azért, hogy ennek a népszerűségnek véget vessenek, szabadult foglyokat küldtek szét több nagyvárosba, hogy keresztény családokat látogassanak meg, és győzzék meg őket arról, hogy Richard saját kezűleg oltotta ki az életét a börtönben. Persze senki nem hitt nekik.

Aztán Mihait kirúgták az egyetemről. Kategorikusan visszautasította a kommunista tanításokat és gyakorlatokat. Most jött rá arra, hogy mindent tudtak róla. Mikor, kivel tölti az idejét. Minden kereszténynek volt egy aktája. Csak kevesen voltak annyira ügyesek, hogy a földalatti munkában, titkokat tudjanak elrejteni a titkosrendőrség elől. Tisztában voltunk vele, hogy jelentéseket adnak le rólunk. Az életünk része volt. Mihai egyébként azt állította, hogy túl sok besúgó épült be az egyház berkeibe.

- Anya, bocsánat, hogy ezt mondom, de túlságosan lágyszívú vagy. Mindenkinek megengeded, hogy feljöjjen a lakásunkba. Csak annyit kell mondaniuk, hogy „Dicsőség az Úrnak!"; és már bent is vannak. Keményebbeknek kell lennünk a spiclikkel szemben.

Szerettem volna érvelni, de tovább folytatta:

– Attól tartok, hogy megint le fognak tartóztatni téged. És engem is. Tudják, hogy nyakig benne vagyok a titkos manőverekben. De nem csak olyanokról van szó, mint mi, akik tisztában vagyunk ennek kockázatával, és van az életünknek célja. Azokra a fiúkra gondolok, akiket Nagyszébenben ismertem meg. Hetente kétszer vitték el őket összeverni, azért, hogy végre spiclikedjenek. Vagy Brassóban azokra a srácokra, akik a szabadság pártját próbálták megalapítani. Gyerekes játszma. Naptárt vezettek a besúgók találkozóiról. De a komcsik is szeretnek játszadozni. Most már az összes fiatal a dutyiban ül. Az is lehet, hogy már halálra verték őket.

Alice jutott az eszembe. Az a kedves, szelíd nő. Egy ágyon fekve kikötötték kezét, lábát, és kiverték a fogait. Richardot is kegyetlenül megkínózták az első letartóztatása alatt. Bár soha nem beszélt róla. Most vajon mit csinálnak vele?

Hallottuk, hogy mostanában több Földalatti Gyülekezet istentiszteleteire is berontott a rendőrség, de párat meg békén hagytak. Szándékosan nem zargatták őket, csak azért, hogy az informátorok tudjanak dolgozni. Most újabb stratégiára volt szükségünk.

Istentiszteleteinket egyre többen látogatták. Néha ötven, hatvan ember volt ott. Különösen akkor kellett résen lennünk, amikor valamilyen fontosabb pozíciókban levők jöttek el. Mint például egyetemi professzor, vagy párttag.

Biztos, hogy megfigyelték őket. Amikor ők jöttek lecsökkentük a létszámot féltucatnyi megbízható baráttra. A besúgók lebuktatásának legjobb módja az volt, ha hamis híreket ejtettünk el. Az egyik gyanúsítottunknak azt a hírt adtuk át, hogy az egyik barátunk címén tartjuk meg az összejövetelt. A megadott ház környékén feltűnően sok civil-ruhás rendőr kószált.

Ezzel le is bukkott az illető. De általában nem árultuk el neki. Annyit mondtunk utána kedvesen mosolyogva, hogy ne haragudjon, hogy a ház üres volt; de az utolsó pillanatban meg kellett változtatnunk az összejövetel helyét, és sajnos, őt már nem tudtuk róla értesíteni.

Fontos volt tudnunk, hogy ki a besúgó. Félre kellett vezetni. Ha rögtön lebuktatjuk, akkor azonnal más valakivel helyettesítik, olyannal, akit viszont már nem ismerünk. Fontos szabály volt a számunkra: maradj barátságos.

Néha a letartóztatottaktól kapott információk alapján tudtunk a besúgó nyomára bukkanni. Azok a kérdések, amiket a vallatók

nem tettek fel nekik, fontosabbak voltak a mi számunkra, mint amelyeket megkérdeztek.

Az egyik gyülekezeti tagunk titokban nyomtatta orosz nyelven az Evangéliumokat. Erre soha nem kérdeztek rá a kihallgatások során. Sejtettük, hogy miért nem. Persze, a nyomdásztársa besúgó volt. Keresztény volt ő is. Zsarolások és fenyegetések kelepchéjében volt.

Továbbra is szeretetben imádkozott és tevékenykedett velünk. Közben meg ügynök volt.

Így teltek a napjaink. Egyik kezünkkel küzdöttünk az adószedők, a titkosrendőrök, és a hideggel szemben; a másikkal pedig, hogy összetartsuk a Földalatti Egyházat. Minden nap veszélyben volt az életünk. Soha nem ücsöröghettünk karba tett kézzel.

Novemberben elutaztam Kolozsvárra. Egy kirakatpért rendeztek ott az Úr seregének, egy tiltott egyházi szervezetnek a vezetői ellen, akiknek Richard egyébként sokat segített. Hallottam, hogy egy közeli tanár barátunk is közöttük volt.

Az Úr serege nagyrészt vidéki emberekből állt. Közülük sokan jöttek Kolozsvárra a tárgyalásra, és a katonai törvényszék kapuja előtt álltak síri csöndben. Szakadt az eső.

Románia minden részéből jöttek, annak ellenére, hogy fennállt a veszélye annak, hogy észreveszik és feljelentik őket, de ki akarták fejezni hűségüket azok iránt, akiket a hitük miatt hadbíróóság elé állítottak.

Amikor megérkezett a rabszállító kocsis, a tömeg előrenyomult, hogy megpillanthassák szeretteiket. Koszos, sprőd rabruhában levő vádlottakat, nőket, férfiakat taszigáltak a bíróság elé.

Feleségek, családtagok kiabáltak a neveket, miközben szorongatták a meleg ruhákból és ételekből összekészített csomagjaikat.

- Vissza! Vissza! - a milícia felemelte puskáit. Néhány fiatal katona, megrázta, mintha lőni készülne. Pár percig az emberek pánikban voltak.

Az épületben egy hivatalnok valakire ráüvöltött. „Telefonáljon erősítésért!” Az őnök a puskájukkal tolták a tömeget az udvarról az utcára. Férfiakat, nőket, gyerekeket, mindenkit. Utána pedig megpróbálták bezárni a kapukat. Felhangzott a kiáltás: „Vigyenek el minket is, az ő testvéreik vagyunk. Mi is hiszünk, mint ők!”

Az utca végén megjelent egy autó, tele felfegyverzett rendőrökkel. Az emberek szétszaladtak a kapualjakra. De, amikor tovább hajtott az autó, megint visszamerészkedtek és elkezdték nyomni a kaput.

A rendőrség nem volt felkészülve ilyen tüntetésre. A végén megállapodtak, hogy a közvetlen hozzátartozók közelebb mehetnek. Egy maroknyi nőnek és gyerekeknek adtak engedélyt. A többiek egész nap ott álltak a kapu előtt, és próbálták meggyőzni az őroket, hogy engedjék be őket. Késő estére már hatalmasra nőtt a tömeg.

A bíróság igyekezett elkerülni minden további zavargást, ezért az összes tárgyalást egyetlen ülésen lefolytatta.

Hajnalra a foglyokat kivezették és visszavitték a celláikba. Egy hivatalnok felbukkant, hogy bejelentse, hogy az ítéletet csak másnap hirdetik ki. Azok, akik másik városból jöttek, éjszakára a szimpatizáns helyi lakosok házaiban tudtak megszálni. Legtöbben sírtak. Egyik feleségnek sem volt esélye arra, hogy utoljára még mondjon valamit a férjének, vagy átadja az összekészített kis pakkot.

Engem, hat fogoly feleségével együtt elvittek a Gyülekezetünkhöz tartozó egyik tag otthonába. Úgy döntöttünk, hogy virasztunk, imádkozunk.

– Akár lesz bejelentés holnap vagy sem, kemény lesz! – sóhajtott az egyik feleség.

Ez nem az első tárgyalása volt az Úr serege követőinek. Mészse nem az első. A húsz és hatvan év közöttiekre már évek óta vadásztak.

Másnap reggel elmentem a bíróságra. A zárt kapun volt egy kitűzött lista. Körülötte csoportosultak szomorúan az emberek. Az én barátom nyolc évet kapott.

Elsétáltam a szakadó esőben a vasútállomásra és leültem, hogy megvárjam a Bukarestbe tartó vonatot.

Megkértek, hogy sürgősen menjek el egy titokban levő keresztény házába. Trudi volt ott. Nem a számomra ismert ügyes, mosolygós Trudi, aki Shircanu ezredesnek lehallgatta a telefonbeszélgetéseit és a házában látott vendégül minket, hanem egy meggyötört, szomorú lány. Egy pillanatra azt gondoltam, hogy lebukott.

– Mi a baj? – kérdeztem tőle. A többiek kint maradtak és így nyugodtan beszélhettünk.

A vőlegényéről volt szó, egy vele egykorú fiatal férfiről. Még nem volt elég pénzük arra, hogy fészket rakjanak, és Trudi úgy érezte, hogy az a legjobb megoldás, ha egy darabig még megtartja a veszélyes posztját. A fiú most bizonyítékot szeretne, hogy tényleg szereti őt. „ Ha tényleg szeretnél, akkor nem ke-

resnél kifogásokat.” Minden alkalommal ezt ismételte.

Borzasztóan félt, hogy elveszíti. Mit tenne nélküle?

Trudi és több más lány esetében is kihívást jelentett a tisztaságuk megtartása. Meg lehet egymást érinteni, vagy sem? Harminc évvel ezelőttre visszatekintve, ugyanezzel a kérdéssel szembeültem Párizsban. Azóta annyi mindent láttam, és a börtönben is volt időm ezen sokat gondolkodni. Úgy hiszem, tudom rá a helyes választ.

A kérdés felmerül, hogy mit ér a tisztaság? A kérdés ugyanannyira helytelen, mintha azt kérdeznénk, hogy mit ér az élet? Mindkettő a természet csodálatos ajándéka. Az élet kezdete óta a nagy vallásokban mindenütt, Kínában vagy akár a görög mitológiában, az ember elé állított eszmény a tisztaság volt. Egy tiszta nőről való álmodozás. Az Evangélium is egy szűznek a történetével kezdődik, szemben a kor Messzalináival, züllött erkölcsű hölgyeményeivel. Jeanne d’Arc-nak, azaz Szent Johannának is szűznek kellett lennie, hogy megmenthesse Franciaországot. Kis Szent Terézt is azért szereted meg, amikor a történetét olvasod, mert megtartotta az erényeit. Spinoza, vagy Beethoven is azért tudtak olyan felemelő műveket alkotni, mert tiszták voltak.

Sokan megkérdezik, hogy miért maradjon tiszta az ember. Akkor ugyanúgy megkérdezhetnénk, hogy miért legyünk becsületesek? Tedd fel magadnak a kérdést, és figyeld, hogy a lelked mit jelez.

A világirodalomban két kedvenc figurám van. Solvejg; Ibsen Peer Gynt drámájából és Gretchen; Goethe Faustjából.

Peer Gynt egy részeges gazember volt, de találkozott egy erkölcsileg tiszta és kedves lánnyal. Peer biztos volt benne, hogy a lány várni fog rá. Évtizedek teltek el, mialatt Peer-el a legrosszabb dolgok is megtörténtek, de mindig eszébe jutott, hogy megismerkedett egy tiszta hölgygel. Folyamatosan maga előtt látta a lányt. Amikor visszatért hozzá sok évvel később, akkor már öreg volt, de mindvégig a nő tartotta benne a lelket.

Gretchen elment a templomba, és nem tekintett Faustra. Az örület perceiben, Mephistopheles csábítására mégis bűnbe esett, de a börtönben (amit egyébként szent helynek nevez) szívéből megbánta tettét, és vissza tudta nyerni tisztaságát. A Mennyekbe vágyódott, és ezek a gondolatok vezették a férfit az üdvösség útjára.

Miért tartsa magát egy lány tisztán? Mert ez által ösztönözheti az emberiséget és az emberi természetet, hogy magasabb szintre törekedjen. A börtönben láttam a tisztaság értékét. Az

ilyen tiszta nők tudtak leginkább segíteni a többiekben.

Úgy élünk, mintha ez a világ távol lenne Istentől. Minden egyes alkalommal, amikor megnyitjuk a szívünket az Ő fénye és szeretete előtt, képesek vagyunk növekedni. De meg kell értenünk, hogy az ember esendő. (Saját magunk és másokra vonatkozólag is.) Azt írja a Talmud, hogy Isten irgalmas minden elkövetett bűnnel szemben, kivéve az erkölcstelenséget. Az a rabbi, aki ezt tanította, nem ismerte jól Istent. Pont az ellenkezője igaz. Nincs még egy olyan bűn, amit Jézus ilyen könnyen megbocsátana. Ezért nem kárhóztatta a házasságtörő nőt sem. Persze; arra tanít, hogy minden tőlünk telhetőt megtegyünk annak érdekében, hogy ne bukjunk el ezen a területen, de ha mégis megtörténik és megbánjuk szívünkéből, akkor ő felemel, és magához von minket. Ahol ma elbukunk, ott a jövőben győzedelmeskedhetünk. Isten irgalmasságának nincs korlátja, és nincs olyan vétek, amit az egyház ne tudna teljes mértékben megérteni, és megbocsátani.

Az olyan fiataloknak, mint Trudi, csak egy jó tanácsot tudtam adni. Amikor azon igyekszel, hogy ne legyenek erotikus gondolataid, vagy, hogy ne fantáziáljál szexualitásról, akkor pont az ellenkezőjét éred el. Az érzéki vágyban nagy erő van. Minél jobban küzdesz, hogy kiszabadulj, annál jobban belegabalyodsz.

Más módon lehetsz sikeres. Ne próbáld elterelni a gondolataidat attól, amit utálsz. Nem mennek el, hanem lecövekelnek. Sokkal inkább másra gondoljál, olyanra, ami igaz, ami tiszta. Teljes erődből vedd bele magad, időt és energiát nem kímélve, vallási, társadalmi, politikai, emberbaráti vagy nevelési munkába. Ha keresztényi felelősséggel teszed a dolgaiddat, azok krisztusivá tesznek.

Az új ötletek úgy hatnak, hogy elterelik a gondolataidat. De ha el is esel, ne feledd, hogy mindig van lehetőség a bűnbocsánatra. Nem három nap alatt válunk szentekké! Szent Antalnak is harminc évbe teltett.

1962-ben Moszkva felől langyos szellő kezdett fújdogálni. Óvatosan közelítettük meg a helyzetet. Megint elkezdtek beszélni egy újabb „enyhülésről”. Egyre több levelet kaptunk külföldről. Elterjedt a hír, hogy Románia megpróbál kilépni a KGST-ből, a Szovjetek által ellenőrzött közös piacról. Még amnesztiát is emlegettek.

Az emberek egyre szabadabban viccelődtek:

Hruscsov: Mr. Kennedy, mit tegyek? Megpróbálkoztam az agymosással, börtönnel, de ezek a csökönyös keresztények még

240 A pásztor felesége

mindig járnak a templomokba. Hogy tudnám megállítani őket?

Kennedy: Próbáld meg lecserélni a templomokban az ikonokat a te portréidra!

Kiszabadulás

Minden kommunista ünnep idején feszülten hallgattuk a rádiót, remélve, hogy valamilyen bejelentést tesznek a börtönben levő foglyok szabadon bocsátásával kapcsolatban. Egész éjjel csak erre tudtam gondolni, nem jött álom a szememre.

1962. augusztus elseje: a Munka ünnepe. Semmi bejelentés.

Augusztus 23-a: a Felszabadulás ünnepe. Semmi hír.

November 7-e: a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ünnepe. Pár száz köztörvényes bűnözőt helyeztek szabadlábra, de semmi hír a politikai foglyokról.

Mégis apró jelek azt mutatták, hogy valami történik. A kormány egy nagy jelentőségű kereskedelmi megállapodást kötött Jugoszláviával. Az Idegennyelvi Intézetnek egyre kisebb részét foglalta el az Orosz Tanulmányok Intézete. A hatalmas méretű orosz könyvesbolt, átalakult általános könyvesboltta.

1963 augusztusában a nyugatról közvetített román nyelvű rádióadások zavarása megszűnt.

Augusztus 23-án lélegzet-visszafojtva hallgattuk a rádiót, vágyva az áhított hírre, de csalódnunk kellett.

1964 elején mindenféle előzetes bejelentés nélkül kiengedtek néhány politikai foglyot. Páran közülük a barátaink voltak.

Meg is kérdeztük tőlük:

- Mit jelent mindez?

De fogalmuk sem volt róla. Bement hozzájuk az őr egy listával, és felolvasta a neveket. Ennyi.

- Hány nevet soroltak fel?

- Körülbelül nyolcvanat.

- Nyolcvanat! Olyan sokat!

Most már biztosak voltunk benne, hogy nyitott út áll az amnesztia előtt. Lehet, hogy ugyanúgy május elsejére tervezik, mint 1956-ban.

De nem úgy történt, mert aznap semmi sem változott.

Egyik reggel, amikor fent voltam a padlásszobában, Marietta viharzott be. Alig kapott levegőt.

- Otthon van Alice! - Négy év után! Felkaptuk a kabátunkat,

kiszaladtunk az utcára, és felugrottunk egy villamosra.

És ott volt teljes valójában, véznán, megviselten, de mosolyogva. Mennyi mindent kell elmesélnie! Nem volt semmije! De semmije! Csak foltozott rongyok a hátán.

- Holnap, hozunk neked egy-két holmit - ígértem neki.

- De hát tudom, hogy neked sincs semmid! - mondta.

- Ugyan már, mi igazi luxus körülmények között lakunk! - nevetett Mihai. - Látnod kellene a kacsalábon forgó tetőtéri lakásunkat!

- Falakon falikárpitok díszelnek! - tette hozzá Marietta.

- Sőt még az ablakon is!

- Folyó víz is van.

- Egyenesen a tetőről!

Azon gondolkodtam, hogy valójában milyen szerencsések is vagyunk más nőkhöz képest. Szeretet vett körül minket. Bárhová fordultunk, segítettek nekünk. A Földalatti Gyülekezettől titokban érkezett az áldás.

Egész éjjel le se tudtam hunyni a szememet. Reggel összeszedtünk pár holmit, és elvittük Alice-nek. Az unokatestvérének a lakásában aludt.

Most már valóban volt okunk a reménykedésre, hogy a szereteteink hazatérnek. De csak teltek- múltak a hetek és hónapok, és nem történt semmi.

Marcia barátnőnk havonta néhányszor felugrott hozzánk.

- Amnesztia! Jövő héten! Ez most tényleg igaz!

Hamarosan átkereszteltük Amnesztia Nővérnek. Marcia szorgalmasan tevékenykedett az egyház kötelékein belül, férje pedig hivatali tisztségviselő volt. Ezek miatt még komolyabban vették a szavait.

Mindannyiunkat váratlanul ért, amikor valóban szabadon engedték a politikai elítélteket.

Azon a szerdán korán keltem, és elmentem bevásárolni. Júniusi, felhőtlen, ragyogó napsütéses nap volt. Amikor hazaérkeztem, egy napilapra lettem figyelmes. Az egyik barátunk ugrott fel velem, munkába menet.

Az első oldalon szerényen bújt meg a hír. AMNESZTIA.

Nem vonatkozott minden politikai fogolyra. Tulajdonképpen nem is volt egészen világos, hogy kire is vonatkozik egyáltalán. Elolvastam megint, és megint. A bejelentést kicsit nehéz megérteni, mert olyan kacifántosan fogalmazták meg. Nem vallhatták be őszintén, hogy most azokat az ártatlan emberek ezreit engedik szabadon, akiket évekre börtönöztek be igazságtalanul.

Túlságosan rossz fényben tüntetné fel őket. Moszkva pedig mindent szemmel tart.

Gyorsan elsiettem az egyik barátomhoz. Akkor már egy kisebb csoport gyűlt össze nála, hogy megvitassák a híreket.

- Óh, már megint úgy lesz, mit tavaly. Csak a bűnözőket fogják elengedni! - mondta Landauer kisasszony.

Viszont jelen volt Amnesztia Nővér is!

- Nem, nem! Hiszen már annyiszor mondtam nektek! Imádkozzunk, adjunk hálát Istennek, és meg fogjátok látni!

Így tehát imádkoztunk együtt, majd mindenki hazament. Még öt perc sem telt el, amikor becsörtetett a szomszédasszony. Egy régi barátja hívta fel telefonon, akit reggel engedtek szabadon Szamosújvárról.

- Azt mondja, hogy a férjed is rajta volt a mai listán! Láttá őt az udvaron várakozni! Hazajön!

Amikor elment, megpróbáltam hidegvérrel megpucolni a krumplit. De a szívem majd' kiugrott a helyéről, ezért le kellett ülnöm. Teltek a hosszú órák.

Megint valaki kopogott az ajtón. Ionescu volt, egy régi barát, aki alattunk lakott. Neki volt telefonja. Most ott ácsorgott a bejáratnál mosolyogva. Megfogta a kezemet és így szólt:

- Városon kívüli hívásod van.

Lementem, felvettem a kagylót és meghallottam benne Richard hangját. Amikor beleszólt, elakadt a lélegzetem. Éreztem, amint éppen zuhanok. Valami zaj úgy zúgott a fülemben, mint a viharzó tenger, majd sötétség borult rám.

Végre megint kinyitottam a szememet. Aggódó arcok magasodtak fölém.

- Jól van!

- Elájultál!

Lehozták Mihait. Nevetgélt és csacsogott a telefonba. Richard Kolozsváron volt a barátaink otthonában.

- Fogalmam sem volt róla, hogy egyáltalán van-e még feleségem és fiam - mondta. - Úgy gondoltam, hogy mihamarabb ki kell ezt derítenem.

Jól volt, és végre szabad. Amilyen gyorsan csak tud, hazajön. Szamosújvár több száz kilométerre volt tőlünk nyugatra. Kolozsvár a legközelebbi vasútállomás, ott tud csak vonatra szállni. De nem aznap. Még este szerveztek egy földalatti istentiszteletet is.

Délután folyamán több barátunk is hazatért az ország különböző börtöneiből. Meglehetősen sokan, feleségek és barátok szorongó reménykedéssel várakoztunk meg beszélgettünk a pad-

láson. Valami zajt hallottunk a lépcsőházból. Egy telegram jött. Felnyitottam.

- Richard azt üzeni, hogy az éjszakai vonattal jön haza. Holnap reggel 8:30-kor érkezik.

Egy nyögéssel Amnesztia Nővér leesett a földre. Ezúttal ő ájult el. Körülvette egy kisebb tömeg, majd elkezdtek pofozgatni, locsolgatni hideg vízzel.

Természetesen aznap éjjel semmit sem aludtunk. Minden egyes órában újabb hírek érkeztek a kiszabadultakról. Olyan férfiak és nők toppantak be hozzánk, akiket tíz, sőt tizenöt éve már nem láttunk. Mintha a halálból tértek volna vissza. Tele lett az egész ház egymást üdvözlő emberekkel, akik a beszélgetés hevében újabb és újabb terveket szövögettek. Egymás után hozták a virágokat. Hatalmas rózsacsokrokat, amik kisebb vagyona kerültek. Olyan barátok küldték, akik személyesen nem tudtak eljönni a veszély miatt.

Ezeket az embereket nem láthatták meg az állomáson, ezért mi magunk vettük át a virágaikat, amivel a szeretetüket akarták kifejezni. Nem is gondoltam volna, hogy ilyen sokan vannak. Amnesztia Nővér karja tele volt kardvirággal. Mariettánál voltak a rózsák. Armeanunné és Alice pedig a nagy fehér őszirózsákat hozták. A kora reggeli nap fénye csodás frissességgel sütött ránk.

Aggódó, várakozó sokaság fogadott minden egyes vonatot. Reménykedtek, hogy éppen a bejövővel érkezik a fogságból szabadult szerettük. Kitartoán várakoztak.

Aztán végre befutott a szerelvény. Mellettem gurult el a monstrum méretű dízelmozdony. Kutató szemekkel pásztáztam a mögötte tovaگردülő kocsikat. Közlemény harsant fel a hangosbemondóból. A tömeg kavargott, nyomakodott, lökdösődött körülöttem.

Megpillantottam Richardot, még mielőtt ő észrevett volna engem. Az ablakon könyökölt kifelé. Nagyon vékony volt és sápadt, kopaszra borotválva.

De Isten visszahozta nekem!

Ruhája nagyon kopottas volt. Csónak méretű csizmájában nem volt cipőfűző. Azt nem engedélyezték. Lassan elindult felénk. Ránk mosolygott, majd átölelte Mihait és engem. Az állomás zengett a találkozás örömteli kiáltásaitól. Valaki egy fényképezőgéppel a kezében egymás mellé terelgetett minket, hogy lefotózzon.

Sokan Richard köré gyűltek, hogy megkérdézzék, tud-e valamit a szeretteikről, barátaikról, akik mégsem érkeztek meg ezzel a vonattal.

Eszembe jutott, hogy hányan nem jöttek vissza, és nem is fogtak, mert a börtönben haltak meg.

- Ne szólj egy szót se! Csak had nézzelek! - mondta nekem Richard.

Éjjel-nappal tele volt a padláslakásunk barátokkal, meg olyan ismeretlenekkel, akik az ország különböző részeiből érkeztek, hogy találkozhassanak Richarddal. Állva, ülve, valahogyan bepréselődve az állandóan nyitva levő ajtónkon. Mindenki néhány szót szeretett volna váltani a férjemmel. A Titkosrendőrség meg se próbált közbeavatkozni, mert azt csak géppisztollyal tehetők volna meg. Ők csak figyeltek, és feljegyzéseket írtak a háttérben.

Richard fogpálcika vékony volt, és csak körülbelül 45 kilogrammot nyomott.

Túlélte a veréseket és az agyimosást! Azonnal kórházba kellett mennie. De még ott sem szűnt meg a látogatók hada, mindaddig, amíg az igazgató bocsánatkéren nem közölte velük, hogy Richardot át kell máshova helyezni.

Panaszkodott a Titkosrendőrség, mivel a férjemet egyik kórházból a másikba szállították, míg végül ki nem kötött a színajai szanatóriumban. Ez az egyik legszebb hegyi üdülőváros, ahol a királyi család nyári rezidenciáját is felépítették. De még ide is jöttek az emberek motorbiciklivel, kerékpárral, busszal. Küldött még egy figyelmeztetést a Titkosrendőrség. Úgy döntött a férjem, hogy innen is tovább áll. Nem volt más választása.

Bukarestben kaotikus volt a helyzet. Abban az évben több tízezer politikai foglyot engedtek szabadon. Szerettek volna munkát, feleséget és gyerekeket, de néha az eredmény lesújtó volt. Megpróbáltak beilleszkedni egy olyan társadalomba, amit már tizenöt vagy húsz éve nem ismertek. Tragédiák tömkelege támadt úgy a szívekben, mint az otthonokban, vagy az utcákon.

A rendőrség nem tudott megküzdeni a kialakult kaotikus helyzettel. Ez az állapot viszont kedvezett Richardnak, és titokban megint elkezdett prédikálni a templomokban, gyülekezetekben; ott, ahol a pásztor megengedte neki. Mi pedig sok barátnak tudtunk segíteni.

Elküldtük Armeanunnét nyaralni Konstancába a Fekete-tengerhez. Férjét sajnos nem engedték szabadon.

Richardnak sikerült engedélyt szereznie a prédikáláshoz. De ez csak az orsovai falusi templomba szólt, aminek a gyülekezeti létszámát harminchat főben határozták meg.

- Ha eggyel is meghaladod, akkor nagy bajok lesznek! - figyel-

meztette a Titkosrendőrség. – Ismerünk téged és megfigyelés alatt tartunk.

Richard azt mondta nekem:

– Szerintem, nem fogok tudni ott beszélni. Ha híre megy, hogy prédikálok, mások is el fognak jönni. Ezzel pedig az orsovai embereknek fogok ártani.

Így hát úgy döntöttünk, hogy egy ideig mégsem fog odamenni. Nem is igazán tudtunk volna, mert a bukaresti Földalatti Gyülekezet eléggé lefoglalt minket. A különböző helyeken tartott titkos istentiszteleteken Richard több száz embert vezetett Krisztushoz. Törvénybe ütköző volt házaknál összejönni, ezért titokban szerveztünk meg mindent. Úgy tűnt, hogy a férjem nem volt elégedett mindazzal, amit tett. De nem tudtuk, hogy még meddig lesz képes megúszni azt, hogy ne kerüljön a rendőrség kezébe. Amikor megkérdeztem tőle, hogy milyen tervei vannak a jövővel kapcsolatban, akkor így felelt nekem:

– Egy sivatagi helyen szeretnék remete lenni, mint a középkorban, hogy az életem hátralevő részét Isten szemlélődésével és az igén való gondolkodással tölthessem el.

Ismételten rádöbrent arra, hogy az egyháznak milyen kevés szabadsága van, és mennyire be van hálózva besúgókkal, kezdve a legmagasabb posztot betöltő püspököktől a gyülekezet legkisebb tagjáig. Papok mesélték el neki, hogy ha nem jelentenek a tagokról, akkor bezárják a plébániájukat. Sokkal erőteljesebben folyt az ateizmus belenevelése a gyerekekbe és fiatalokba, mint korábban.

Ami viszont Richardot a legjobban zavarta, az volt, hogy nyugaton az emberek mennyire tudatlanok és naivan hiszékenyek a kommunizmussal és a vallás elpusztítására tett kísérleteivel kapcsolatban.

Ebben az időben felvettem a kapcsolatot az Orosz Egyház legfőbb méltóságaival, aminek a részleteit nem hozhatom nyilvánosságra. Közülük sokan a párt eszközei voltak, amit nyíltan, de szomorúan bevallottak nekünk. Azt mondták, hogy nem volt más választásuk.

A Vasfüggönyön túl tevékenykedő egyházi személyek, akik részt vettek nemzetközi konferenciákon, a párt által választott emberek voltak, a kommunisták által kiosztott szerepet játszották, valójában pedig a Földalatti Egyháznak dolgoztak.

Amikor visszatértek, elmondták a benyomásaikat. Ezekon a konferenciákon meg voltak döbbenve attól, hogy a brit és amerikai küldöttek egy része mennyire be van csapva.

- Bármit képesek elhinni, amit mondanak nekik - mesélték. - Némelyek jobban lelkesednek a kommunista eszmékért, mint jó néhány igazi, meggyőződéses kommunista.

Mit lehet ezzel kezdeni?

A Földalatti Egyház vezetői összegyűltek, és megegyeztek, hogy Richardnak kéne megpróbálnia a nyugatra hatni. Meg kellene értetnie az emberekkel a valós helyzetet, hogy igazán mi is történik velünk, és mi történhet velük.

Románia 1948 óta rendszeresen adott el zsidókat Izraelnek. Azon reményünk, hogy elmehetünk innen, ezen a nemzetközi üzleten nyugodott. Zsidók ezrei próbáltak így távozni. A milícia székhelye előtt kígyózó sorok váraoztak arra, hogy jelentkezési űrlapot kaphassanak. Viszont az arab nemzetek ennek az újfajta exodus-nak ellene voltak, ami miatt aztán a kormány óvatosabb lett. Bár aggályaik leküzdhetőek voltak a hatóságoknak fizetett nagy összeg ellenében.

Számunkra már hosszúak és fárasztóak voltak az alkudozások. A kivándorlási hivatal egy magas rangú tisztviselőtől kapott egy olyan utasítást, mi szerint bélyegezzék le a dossziénkat a SOHA NEM HAGYHATJÁK EL AZ ORSZÁGOT felirattal. De nem hagytuk annyiban! Azt javasolták a barátaink, hogy Mihai menjen előre. Pedig abban az időben úgy tűnt, hogy ő van a legnagyobb veszélyben. Néhányak szerint nekem kellene egyedül mennem, és nyugaton pénzt szereznem arra, hogy „óvadék ellenében szabadon engedjenek minket”.

Most, hogy a tömegek kiengedése miatti első zűrzavaron túljutottak, ismételten korlátozó intézkedéseket léptettek életbe. Richardot mindenhol keresték. Nem tudott belépni egy gyülekezetbe se anélkül, hogy annak a pásztorát ne figyelmeztették, vagy meg ne fenyegették volna.

A mi korábbi gyülekezetünk bezárt, és rajzfilmstúdióvá alakult át. A padokat és az oltárt kidobálták, az ablakokat pedig deszkával beszőgezték. Bizonyos szempontból ez áldás volt a számunkra, hiszen jó álcának minősült: a mi padláslakásunkat, az épület legfelső szintjén nehéz volt közelebbről megfigyelni. Stúdiós technikusok, zenészek, különböző funkciót betöltő illetők jöttek-mentek egész nap. Őket pedig nehéz volt megkülönböztetni a hittestvéreinktől.

Titkos csatornákon keresztül kommunikáltunk a Norvégiában élő Anutza barátnőnkkel. Elkezdett pénzt gyűjteni a kiszabadításunkra. Külföldön élő rokonaink is minden tőlük telhetőt meg-

tettek. De végül mégis leginkább Anutzán keresztül jött a segítség. Meggyőzte a norvégokat, hogy adakozzanak a vízumunkra. 7000 dollárt gyűjtött össze a Norvég Izraeli Misszió és a Keresztény Zsidók Szövetsége. (Ezúton is ki szeretném fejezni feléjük a hálámat.) Egy másik forrásból származott még 3000 dollár. Rokonaim is hozzájárultak és még egyéb más módon is segítettek. Mindannyian ezzel is kifejezték a szeretetüket.

Nyugatról az első látogatóink W. Stuart Harris tiszteletes, a Kommunista Világban működő Brit Misszió elnöke, valamint John Moseley amerikai pásztor voltak, akik titokban, éjjel érkeztek és segílyt hoztak a rászoruló családoknak. Mihai kiszúrta az odakint levő rendőröket. Tudtunk róluk! Vendégeink éjjel 1-ig maradtak. Addigra már az ügynökök továbbálltak, gondolván, hogy hamis bejelentés érkezett.

Másnap egy parkban Bibliákat vettünk át a két férfitől. De még itt is megfigyeltek minket. Később az informátor eljött a lakásunkra és burkolt kérdéseket tett fel nekünk. Harrisnak és Moseley-nak megengedték, hogy másnap is adjanak át Bibliákat a Baptista teológiai szemináriumon. Később tőlem tudták meg, hogy az egyetemistáknak vissza kellett adniuk mindet, Harris és Moseley távozása utáni másnap.

Legközelebbi látogatóink a semmiből bukkantak elő. Amerikaiak és svájciak voltak. Még Richard címét se tudták. Így felkerestek egy hivatalos egyházi szervezetet, hogy megkérdezzék tőlük.

Wurmbrand pásztor? Igen, micsoda véletlen, ismerték Wurmbrand pásztert. Elküldtek velük egy emberüket, hogy idevezesse őket. Egyáltalán nem volt neki gond, örömmel segített. Így hát, ez a férfi a külföldiekkel együtt eljött a padláslakásunkba. Nyilvánvaló volt, hogy amint visszamegy, leadja a jelentését mindarról, ami közöttünk elhangzott.

Ez a látogatás elég érdekesen sikerült, ugyanis a kísérő nem angolul, hanem franciául beszélt. Így tehát Richard a külföldi látogatókkal angolul beszélt, én pedig fordítottam a besúgónak.

- Most mondja el a férjem, hogy az itteni gyülekezeteknek milyen szabadságjogai vannak. Aztán arról esik szó, hogy milyen fantasztikus lehetőségek rejlenek a turizmusban, most pedig az időjárásról beszélnek...

Ez idő alatt a férjem, mint egy zakatoló vonat, mindenről beszámolt, ami velünk történt, meg az egyház valós helyzetéről. Élettel telin, lehengetően mesélt. Saját átélt borzalmait, amelyek annak idején nem voltak annyira viccesek, most humorral fűszerezve lettek tálalva.

Így szólt az amerikai:

- Hát, ez elég érdekes Miszter, de az időnk elég rövidre van szabva, és mielőtt visszamegyünk, még Wurmbrand pásztorral is szeretnénk néhány szót váltani.

- De hát én vagyok Wurmbrand pásztor!

- Az lehetetlen!

- Pedig így van!

- Hát, ha Ön mondja, akkor annak kell lennie! De tizennégy év börtön után!? Mi arra számítottunk, hogy olyasvalakivel találkozunk, aki mély depresszióba van süllyedve. Ehelyett egy életvidám ember áll előttünk.

Végül, nyugaton élő barátaink több mint egy éves kitaró munkája és lobbizása után ezt mondták nekünk: Az ország elhagyására vonatkozó vízumot megkapták, a dollárban való fizetés megérkezett.

Richardot még utoljára behívták a Titkosrendőrségre.

- Most már mehet. Külföldön annyit prédikálhat, amennyit csak akar. De, ha ellenünk szól, akkor örökre elhallgattatjuk.

Azóta már van bizonyítékunk is, hogy nem felejtették el a fenyegetésüket.

Én is találkoztam még utoljára a hivatalos szervekkel. Egyik nap a végrehajtó kopogtatott az ajtón. Kezében tartott egy listát, az elkobzandó vagyontárgyakról.

- Ez most már valóban az utolsó esélye arra, hogy fizessen!

- Jöjjön vissza holnap! És mindent elvihet – mondtam neki.

Távoli városokból, falvakból jöttek hittestvérek, férfiak és nők, hogy elbúcsúzzanak tőlünk. Szinte óránként érkeztek hozzánk a bukaresti barátaink, hogy minden jót kívánjanak nekünk.

Másnap korán reggel kellett a repülőterre mennünk.

December 6-a volt, Mikulás. Azaz Szent Miklós ünnepe, aki a Román ortodox naptár szerint a rabok védelmezője.

A párás köd mintha eltüntette volna az épületeket és a kifutópályán száguldó repülőgépet.

A mi gépünk egy régi DC 7-es volt. Hatvanan ültünk a fedélzetén. Mindannyian kiváltottak voltunk, és szinte mindenki zsidó. Hajnal óta együtt voltunk, és úgy éreztük, hogy összetartozunk: egyrészt, a nagy hála miatt, hogy kiszabadulhattunk a kommunizmus szorításából, másrészt a szívszorító szomorúság miatt, hogy még rengeteg ember a rendszer csapdájában maradt.

Mielőtt felszálltunk, a hivatalnokok, az útlevelkezelők, az listákat ellenőrző egyenruhás fiatal lányok irigykedve néztek ránk.

Nyugaton fogunk élni! Nyugaton!

Megpróbálták feloszlatni a gyülekező tömeget a repülőtéren. De a sokaság csak jött és jött, hogy elbúcsúzzon tőlünk. Visszanéztünk, és integettünk felénk már az üvegajtók másik oldaláról, majd haladtunk tovább a nedves, szürke aszfalton. Felszállt a köd.

Beszálltunk a repülőgépbe. Mihai leült az egyetlen külföldi, egy olasz üzletember mellé. Azonnal beszédbe elegyedtek. Jó kedélyűen kérdezgette Mihait. A férfi nem gondolta volna, hogy tényleg annyira borzalmas volt a kommunizmus ideje alatti élet, mint amennyire sokan elmesélték azt neki. Azt is megemlítette, hogy alkalma volt Bukarest lelegegánsabb éttermében, az Athéné Palace-ban enni.

Erre Mihai semmit nem reagált.

A római repülőtéren együtt mentek le a lépcsőn.

Megkérdezte tőle a fiam:

- Ez tényleg Róma? Nem Kelet-Berlin vagy valamelyik másik város?

- Egészen biztos, hogy az! - nevetett az üzletember. - Látod azt a feliratot? Bevete Coca-Cola. Olasz földön vagy!

- Hú, akkor én már szabad ember vagyok! - és elsírta magát.

Végül így szólt hozzá:

- Nos, ha tényleg szeretnéd, akkor elmondom neked, hogy valójában milyen az élet Romániában, de nem vagyok biztos benne, hogy akár te, vagy bárki más is képes lenne mindazt megérteni.

A bátyám és a sógornóm várt minket a repülőtéren. Annyira szerettek volna már látni minket, hogy elénk jöttek egészen idáig Párizsból.

Epilógus

Rómából Oszlóba repültünk. Richard meg szeretett volna állni Genfben, hogy beszámoljon arról, hogy Romániában milyen üldözés történik, de a Lutheránus Világszövetség titkára telefonon könyörgött neki, hogy inkább ne jöjjön, mert: „az oroszok arról tudomást fognak szerezni”! Én azon tűnődtem, hogy valakinek az Egyházak Világtanácsában miért kell tartania az oroszoktól, mikor mi nem féltünk tőlük ott, ahol ténylegesen hatalmat gyakoroltak.

Norvégia egy gyönyörűséges ország, amely otthont kínált nekünk. Itt találkoztunk az Izrael Misszió tagjaival, valamint azokkal az egyházi tisztségviselőkkel, akik a váltságdíjunk egy részét kifizették. De mindenekeelőtt Anutzával. Ő már tizenöt éve ezen a találkozón munkálkodott. Nem felejtkezhetünk el Hedenquist pásztorról sem, a Svéd-Izraeli Misszió vezetőjéről. Ő miattunk utazott Stockholmból ide. Éveken keresztül nap, mint nap imádkozott értünk. A Keresztény Zsidók Szövetsége fizette ki a váltságdíjunk másik részét. Nagyon kedvesek voltak, hiszen azonnal érdeklődtek a szükségünk felől.

Innen tovább utaztunk Britanniába. Itt Stuart Harris barátunk elintézte nekünk, hogy megnyiljanak a kapuk az egyetemen és mindenféle felekezeti egyházakban. Itt legalább az emberek már hallottak a Földalatti Egyház mártírjairól és sikereiről. Korábban egyébként alig tudtak valamit róla. Brit keresztények egyszerűen nem voltak tisztában azzal, hogy a harmadik világban, ahol kommunista rezsim uralkodik, a keresztény testvéreiket üldözik. A legtöbb helyen Richard beszélt, csak néhol én. Nagy Britannián ébredés söpört végig.

Ők megismerkedtek az „Isten Földalatti”-jával, egy ismeretlen világgal, mi pedig az itteni és később az amerikai angolszász világgal. Végre képesek voltunk megérteni Nagy Szent Gergely pápát. Amikor fiatal esperes volt, észrevette, hogy a római rabszolgapiacra néhány fiatal fehér is meg van láncolva. Megkérdezte: „Ők honnan valók?” Azt mondták neki, hogy „Angolok”. „Angyalok” - mondta-, „nem angolok.” Mivel valóban olyan

volt az arcuk, mint az angyaloknak. „Hogy hívják a királyukat?” Választottak, hogy: „Aella.” Mire Gergely így reagált: „Halleluját kellene énekelni Aella földjén!”

Amikor pápa lett belőle, ez be is következett. Valóban hallottuk a sok halleluját énekelni ezrektől, akik a Földalatti Egyház felé angyali szeretettel viszonyultak. Megalakult a kommunista világot célba vevő első misszió. Oszlói barátok, Sturdy és Knutson pásztorok meggyőztek minket arról, hogy Amerikába utazzunk. Richard és én folyamatosan beszéltünk a gyülekezetekben, nagy gyűléseken, szemináriumokon vagy akár női egyletekben.

Richardot felkérték, hogy szólaljon fel az Amerikai Egyesült Államok szenátusában, majd a kongresszus előtt is. Mellette ültem. Nem csak szenátorok, de a föld minden pontjáról érkezett újságok és rádióállomások képviselői is jelen voltak. Tévékamerák sokasága fókuszált rá, miközben a Földalatti Egyház szenvedéseiről beszélt.

- A világ egy harmadának szüksége van az imáitok, figyelmeitek, valamint az adományaitok egyharmadára... Láttam a börtönben férfiakat, 22 kilogrammos láncokkal a lábukon, miközben Amerikáért imádkoztak. De az amerikai gyülekezetekben ritkán hallani imákat azokért, akik kommunista börtönökben, láncokon sínylődnek.

Megkérdezte tőle az egyik szenátor, hogy vannak-e a testén kínzásból származó sebek. Levette az ingét, és megmutatott neki tizennyolc heget. Mikor beszélt, az emberek sírtak.

- Nem dicsekszem ezekkel a sebhelyekkel. Sokkal inkább az országomnak és a gyülekezetemnek a megkínzott testét mutatom meg ezzel. A hősök, és a szentek nevében beszélek, akik nem szólhattak a saját érdekükben. Vallásuk miatt kínoztak halálra protestánsokat, ortodoxokat, és zsidókat.

Csorogtak a könnyeim. Láttam magam előtt a parasztasszonyokat, az apácákat, azt a sok-sok fiatal lányt, a protestáns, katolikus, cionista nőket, akik rabszolgasorban sínylődtek az új fáraó hatalma alatt, azért, mert látni szerették volna, hogy beteljesedik Istennek a zsidók felé tett ígérete. Emlékszem mindazokra, akik meghaltak. Biztos vagyok benne, hogy a halál után Ahhoz kerültek, aki a liliomokat és a szegfűket is megalkotta. Egyszerűen nem bírtam abbagyni a sírást.

Azt mondta nekem később a férjem:

- A te könnyeidnek nagyobb volt a hatása, mint az én szavaimnak. Még a legvastagabb falakat is szétmorzsolhatja a sírás.

Richard lediktálta első könyvét, amelynek a címe: Megkínozva

Krisztusért. A kanapén ültem és hallgattam, miközben kötni próbáltam. Felváltva sírtunk. Egyszer ő, egyszer meg én. Ez a könyv nem tintával, hanem a mártírok könnyeivel és vérével íródott. Számunkra váratlan módon bestseller lett, rendkívül sikeres lett több nyelven is. Ez a könyv, és a különböző országok valamint kontinensek bejárása jelentette a kezdetét tizenkilenc misszió alapításának Európa szabad országaiban, Ázsiában, Ausztráliában és Amerikában. Együtt dolgoznak azon, hogy a Földalatti Egyházhoz eljuttassák a keresztény irodalmat, saját nyelvükön sugárzott rádióműsorokat és hogy segílyt nyújtsanak a mártírok családjainak.

Richard egymás után írta a könyveit. Emellett pedig fáradhatatlanul prédikált. De nem egyszerűen csak beszélt, hanem sokkal inkább olyan hatékony szervezeteket hozott létre, amelyek a Vörös Táborban titokban kezdtek el dolgozni. Néhányan megkérdőjelezték a módszerét, de a kritikájuk valahogy nem ért célba. Richard mindig gyorsan cselekedett, és úgy gondolta, hogy később majd még lesz elég ideje annak megindokolására.

Mindazokban az országokban ahol megfordultunk, jól éreztük magunkat. Német testvéreink között igazán otthonos volt. A német és a zsidó emberek között véres folyók húzódnak. De talán nem véletlen, hogy a tengert, amelyet Isten kettéválasztott vörösnék neveznek. Csak azok képesek átkelni a véres tengeren, akik igazán szeretnek. Viszont azok, akik gyűlölködnek, belefulladnak. Boldogok voltunk Maori testvéreink között, Ausztráliában, de ugyanúgy Afrikában a feketék, fehérek, indiaiak körében is. Dél-Afrikában is tartottunk összejevetelt, figyelmen kívül hagyva az apartheidet. Keresztények bőrszintől és fajtól függetlenül együtt hallgatták könnyek között a Krisztusról szóló üzenetet ugyanúgy, ahogy a Földalatti Gyülekezetben is elhangzott.

Eszembe jutott Mihainak egy szomorú megjegyzése, amit évekkorábban tett.

– Még ha apa vissza is tér, már nem az az ember lesz, akit ismertünk, hanem egy szellem, aki képtelen lesz bárkit is szolgálni.

Afrikában ezt írta az újság a látogatásunkról:

„Lecsapott ránk a hurrikán, akit Richardnak hívnak.”

Richard tanítását milliók fogadták el világszerte: „Gyűlöld a kommunizmust, de szeresd és nyerd meg a kommunistákat Krisztusnak!”

A Földalatti Egyházért most már imádkoznak, és támogatják azt. Egyrészt fontos, hogy az egyház elnyomóira áradjon kereszt-

tényi szeretet, de másrészt viszont gonosz tetteikkel szemben továbbra is folytatni kell a harcot. Ebben a küzdelemben Richard kénytelen volt olyan egyházi vezetőkkel szembe helyezkedni, akik a kommunista párttal kiegyeztek, vagy esetleg még titkos munkatársaikká is váltak.

Richard, Richard marad, én meg én. Nekem túl soknak tűnt annyi ember ellen harcolni.

Szeretném, ha kicsit nyugodtabb lenne. Mondom is neki néha:

- Az Énekek Énekében Krisztust egy virághoz hasonlítja Salamon. A virágot leszakítják, vagy elszárad, de egész életében nem volt más dolga, mint az, hogy illatával és pompájával gyönyörködtesse a bámeszkodókat. Nem állt ellen azoknak, akik véget akartak vetni az életének. Szerintem ez a valódi keresztény élet.

Mire a férjem válasza:

- Ha nem küzdünk a kommunizmussal szemben, és az egyházba beépült besúgóik ellen, akkor az ellenség le fog győzni minket.

Bár akkor is azon tűnődöm, hogy miért aggódik emiatt. Az egyház nem keresztre feszítve, legyőzve született meg? Nem voltak a keresztények mélyebben elkötelezettek a katakombákban, mint amikor császárokkal osztották meg a trónszéket? A mi földalatti istentiszteleteink, hogy hasonlíthatóak össze azokkal, amiket nyugaton a katedrálisokban tartanak meg, ahol senki nem sír, amikor az Úr szenvedéseiről van szó, és senki nem kiált fel örömeiben, amikor a feltámadásáról hall?

Richardot az ilyen fajta érvelések nem zökkentették ki az elveiből. Inkább visszakérdezett:

- Az Énekek Énekében a Messiást milyen virághoz hasonlítják? Értetlenkedve válaszoltam neki:

- Rózsához.

Ó azonnal a lényegére tapintott.

- A rózsának vannak tüskéi. Ne fogd meg, mert megszúrnak!

Harminc éve ismerem már a férjemet. Nem fogom tudni megváltoztatni. Így inkább a békésebb utat választottam. Én szervezem meg a missziók küldöttjeinek az utazásait, akik a kommunista országokba mennek el, majd jönnek vissza. Instrukciókkal kell ellátni őket, hogy információkat gyűjtsenek az egyház állapotáról. Bibliákat, keresztény irodalmat, kazettákat kell adni nekik, valamint pénzt a segélyekre.

Keresztények százezrei vannak kommunista börtönökben. Romániában rengeteg barátunk van lecsukva. Újra átélem a múltat, amikor híreket hallgatok arról, hogy nap, mint nap mennyit

szenvednek az emberek. 1969 júniusában a szovjet sajtó azzal dicsekedett, hogy letartóztatta Rabinchukot öt fiával együtt a hitük miatt. Folyamatosan a felesége járt az eszemben. Szegény Rabinchukné mennyire szenvedhet az üres házban. Albániában egyházi vezetőket passzíroztak bele hordókba, majd gurították őket végig az utcákon, végül bele a tengerbe. 1969-ben Észak-Koreában negyvenöt keresztényt öltek meg egy nap alatt. Ezeknek az embereknek a családja, és még rajtuk kívül rengetegen éheznek. Viszont mindenhol kiáltanak az éhes szívek Isten Igéje után.

Természetesen óvintézkedések megtétele mellett, személyesen találkoztam azokkal a küldöttekkel, akik elmondták nekem ezeket az információkat. Már négy éve benne vagyunk ebben a munkában, de még egy küldöttünk, se egy kapcsolattartók nem bukkott le.

Még másokkal is kellett találkoznom. Papok jöttek a szabad világban tartott Egyházak Világtanácsának konferenciáira, baptista és ortodox összejövetelekre, vagy egyszerűen csak prédikálni és megtéveszteni a nyugatot a kommunista táborban nem létező vallásszabadságról. A Vörös Tábor hivatalos egyházához tartozó vezetők úgy tűntek, hogy valamiféle külön fajhoz tartoznak. Richard egyszerűen csak „árulóknak” hívta őket. Azért ezt én nem mondanám. Én nem merek ítéletet mondani emberek felett. Boldogtalan párák, csak bábfigurák. Mi más választásuk volt? Néhányak közülük évtizedeket vártak arra, hogy az országuk végre szabad legyen. Az amerikai elnök is ígéretet tett, de nem teljesítette be azokat. Mivel elmaradt a nyugattól várt segítség, így megtanultak együtt élni a rendszerrel. Viszont sok testvérük inkább a mártírhalált választotta a börtönökben. Ők ellenben a tudatos hazugság mártíromságát választották, annak érdekében, hogy nyitva maradhassanak templomok, és néhány keresztelőt, esküvőt és temetést megtarthassanak. Körbeutazzák a szabad világot, és elhíresztelik, hogy milyen nagy szabadságot élveznek a Szovjetunióban. Mindeközben azt remélik, hogy a nyugati hívek észreveszik, hogy az ő erőltetett keresztényi lelkesedésük hamis, és valójában borzasztó a helyzet. (Brit vagy amerikai keresztények körbejárják a földet azért, hogy bizonygassák, milyen nagy szabadságban élnek?) De sajnos a nyugati egyházi vezetők nem látnak bele a szívekbe. Nincsenek tisztában azzal, hogy milyen tragédiák történnek, és csak azt terjesztik, amit hallanak. „A kommunista táborban szabadság van! Ezeknek a szerencsétlen teremtményeknek fel kell jelenteniük a rendőrségen azokat, akiknek a hűsége megkérdőjelezhető. Ez a kommunista „erkölcszhöz”

hozzá tartozik, amit mi itt nyugaton úgysem tudunk megérteni.”

Több barátnőmmel együtt meglehetősen sok keleten tevékenykedő egyházi vezetővel találkoztunk az éjszaka leple alatt, szállodai szobáikban. Én már nem vagyok fiatal. De a kommunista ügynökök, akik folyamatosan megfigyelték ezeket a küldötteket, azt a következtetést vonták le, hogy a nagy szakállú palástos püspökök, nem igazán válogathatnak. A maguk módján értelmezték a látogatásainkat...

Együtt imádkoztunk velük. Néhányan közülük nagyon segítőkészek voltak. A kommunistáknak fogalmuk sem volt arról, hogy kiket tudunk a mi oldalunkra átállítani. Lehetett az püspök, vagy akár KGB ügynök, akit a megfigyelésünkre küldtek ki. Vagy akár a szovjet nagykövet. Esetleg egy kormánytag, akinek jelenteni kellett. A Földalatti Egyház bebizonyította, hogy tudja, hogyan kell dolgozni azáltal, hogy megnyerte Sztvetlana Sztalinát, Koszigin asszonyt és a legnagyobb kortárs orosz író, Solzsenyicint.

A mi magánéletünk is nagyon megváltozott. Richard éveken keresztül rab volt, akit folyamatosan megszegyenítettek. Megszokta a gúnyolódást és a verést. Most viszont annyian hízelegtek neki, amitől sokan felfuvalkodnának. De a férjem megjárta a poklok poklát. Tisztában volt vele, hogy a tapsolás nem neki jár, hanem Istennek, és minden dicsőség is. A nyilvánosság azoknak segít, akiknek más nem tud. A hírnevet és szégyent is lehet alázatosan viselni.

Először sokkolt az Egyesült Államokban látott nagy jólét. Kezdetben a mi házuk volt a legszerényebb Kalifornia egyik külső kerületében, de a bukaresti padlásalakáshoz képest egy palota volt. Vettünk néhány bútort, de az autónkat ajándékba kaptuk. Kissé aggódtam emiatt a „luxus” miatt! De Richard megnyugtatósképpen idézett nekem Eckhart mestertől, egy német misztikustól.

- „Ha arra a szintre eljutottál már, hogy megvted a pénzt, azután próbálj meg gazdag lenni, mert így képes leszel jól használni azt, amid van.” Miért ne legyünk gazdagok? Azt mondja a Biblia: „Az Úr Józseffel volt, és szerencsés ember volt.” (Más fordításokban bővelkedő.) Hagyd, hogy legyenek javaink, tudván azt, hogy mindenünk tulajdonképpen az Uré. Isten megengedi, hogy ne csak másoknak, hanem magunknak is adjunk. Isten a méheket azért teremtette, hogy csak a bűnösöknek termeljenek mézet? A szenteknek is joguk van arra, hogy élvezzék a finomságokat. Megismertük, hogy milyen szűkölködni, hadd tudjuk meg, hogyan kell bővelkedni.

Szeretem az olyan kiválasztottak önsanyargatását, mint amilyen Kis Szent Terézé. Nyizsnyij Tagil városából származó orosz testvérek jutnak az eszembe, akik megszakítás nélkül egy héten keresztül böjtöltek, és imádkoztak, hogy ne kelljen súlyos bírságokat fizetniük. (Egy hasonló büntetés kifizetéséhez már eladták a bútoraikat, tárgyaikat, sőt, még az otthonaikat is). Amikor ezt felidézem, még a falat sem megy le a torkomon. Richard minden lehetséges módon próbál gondoskodni a hozzájuk hasonlókon. Volt idő, amikor a börtönben hetente négy napot böjtölt.

Azt látom a férjemben, mint amit mindenki másban is, akiket éveken keresztül borzalmasan megkínóztak.

Amikor valakitől megvonták még a napfénynek az élvezését is, akkor egy olyanfajta sürgetés jelentkezett a lelkében, hogy minden létező örömet egyszerre akart megízlelni.

Én nem aggódtam: Isten nem igazságtalan, és nem felejt el korábbi áldozatainkat. Richard tisztában van az élet kínálta lehetőségek veszélyeivel. De ha tisztában vagyunk vele, hogy honnan leselkedhet ránk, akkor már nem félünk annyira tőle.

Ennyit mondtam neki:

- Örülök, hogy azt hallom, hogy megvted a pénzt. Amikor megszaz az első millió, kérlek, akkor is ugyanígy gondolkozz! (Most ennek veszélye nem áll fenn.)

Missziós munkánkba besegített Mihai és fiatal felesége Judit is. Micsoda vigasztalást jelentenek számunkra. Már Bukarestben barátok voltak, amikor a fiam tizenhat, és a lány tíz éves volt. Judit a szüleivel ment el Izraelbe. Azon az asszonyon keresztül tért meg, akinek Mihai harminc évvel korábban hirdette az Evangéliumot. Amikor végre eljutottunk nyugatra, Judit meglátogatott minket. Azt mondta neki Mihai az első nap:

- Úgy velem maradsz örökre?

Mire a lány válaszolt neki:

- Én is így gondoltam!

És így is lett.

Nagy örömmel fogadtuk őket, de volt bennünk némi aggodás is. Múlt évben, hat férfit öltek meg, akik a kommunizmus ellen harcoltak. Ők a Vasfüggöny túloldaláról érkeztek ide nyugatra. Négy Németországban, egy Olaszországban egy pedig Spanyolországban lett eltéve láb alól. Triestben elrabolták Draganovic főpapot, és most egy jugoszláv börtönben raboskodik. Kommunisták által meghamisított dokumentumokat tettek közzé, miszerint ezek az emberek nem a hitük miatt kerültek börtönbe, hanem egyházi pénzek elsikkasztása, vagy homoszexualitás

miatt. Amikor Richard nincs velem, félek. De ha veszélyes Isten munkáját végezni, mennyivel inkább nem azt tenni! Egy ember sem állíthatja le a hurrikánt. A férjemet se tudom leállítani abban, hogy ne leplezze le a kommunizmus kegyetlenségeit és feltűnés nélküli beszivárgásait, és ezzel fel ne keltse a kommunista vezetők és az egyházba beépültek dühét. Isten angyalai védjék meg őt!

Azokat, akiket Richard támad, nem fognak karba tett kézzel ülni. Gáncsoskodni fognak. Ha először tanulmányozták a férjem jellemét, akkor viszont rá kellett, hogy jöjjenek, hogy úgy sem tudják leállítani! Minél magasabb a gát, annál feljebb fog ugrani! Keresztény életét súlyos hátrányokkal kezdte el, de azokat előnyökké változtatta.

Missziós utazásaim során jutottam el Izraelbe. Meglátogattam a szent helyeket. Találkoztam sokakkal a korábbi gyülekezetből, rokonokkal, és az unokatestvéremmel, aki letartóztatásom napján azt mondta nekem:

- L'Shana Haba'ah B'Yerushalayim! (Jövöre Jeruzsálemben!)

Azóta közel húsz év telt el!

Izraelben szent földön jár az ember. Van egy belső érzés, egy tisztelet, ami meggátol abban, hogy elmondd, amit tapasztalsz; amikor ott imádkozol, ahol egykor Krisztus keresztje állt.

Mária Magdaléna itt sírt csendben, és senkinek nem mondta el, hogy mit élt át. Az biztos, hogy én magamat nem tudom vele összehasonlítani. De én is inkább csendben maradok.

Szomorúan konstatáltam, hogy a kápolnák egy része, egy bizonyos felekezethez tartozik. (A felekezet szó úgy hangzik nekem, mint a „kárhoztatás”.) De soha nem veszekednék más meggyőződésű kereszténnyel. Én evangélikus vagyok, de nem szállnék szembe más tanokat valló kereszténnyel. A rózsát, amely minden országban ugyanúgy árasztja fantasztikus illatát, mégis mindenhol másképp nevezik. Ez vonatkozik a keresztényekre is.

Szabadon, bár ellenségekkel körülvéve hagytam el a szabad Izraelt. Csehszlovákia mellett állt nagy „barátja”, de az már meg van láncolva. Tanulhatok ebből is, hogy értékeljem az ellenséget, aki gátat akar szabni a tevékenységünknek, mert valójában ők teszik azt virágzóvá. A cionisták álma valóra vált, és zsidó börtön-társaim nem szenvedtek hiába. Álmuk az én álmom is. Egynek érzem magam velük. A kereszténység megtanított arra, hogy jobban szeressem a népemet, és javukra végezzem a teendőimet.

Ezek a barátaink viszont nem tudták azt, hogy rengeteg ország-

ban Isten zsidókon keresztül végez egy másik hatalmas munkát. Borisz Paszternak mindent kockára tett, és csak ő, egy zsidó hozta vissza Jézust az orosz irodalomba, ahonnan a kommunista forradalom óta száműzve volt. Daniel és Ginzburg zsidó írók, Litvinov zsidó forradalmár az orosz szabadság ügye miatt jutottak börtönbe. Ott zsidók vezették a harcot a kommunizmussal szemben. Két ortodox pap (mindkettő felmenője zsidó volt), bátran mert tiltakozni a patriarchátus ellen, mert együttműködött a szovjet kormánnyal. A román Földalatti Egyház legnagyobb hőse a zsidó Milan Haimovici. Hét évet töltött börtönben, ahol folyamatosan kínozták. Gyakran, egész éjszakákon keresztül beszélgettünk a feleségével, Monikával fogságban levő férjeinkről. Az Evangélikus egyház megjutalmazta a pásztort. Nyugat-Németországban az egyik templomnak a gondnoka! Romániában őt említették az egyik legjobb pásztornak és prédikátornak. De Németországban a szószéken veszélyt jelenthet. Lehet, hogy leleplezné a kommunizmus kegyetlenségeit. Csöndben kellett maradnia.

Isten visszaadta a zsidóknak Izraelt. Egészen biztos, hogy olyat is feleml közülük, aki a zsidók Királyát, Krisztust fogja szolgálni.

Visszatértem a munkámhoz. Csempész vagyok. Nem a legszebb szó, de az teszi széppé, hogy a Biblia a csempészarum. Földalatti pásztorok és keresztény mártírok családjait segítem. Az ellen küzdök, hogy a nyugati fiatalokat ne érje el a kommunista méreg.

Nap, mint nap egyre jobban kiterjed ez a munka. A mártírok nevei ismertek az egész világon, és gyerekek sokasága úgy fekszik le, hogy imádkoznak értük. Nem hallgattatnak vajon meg az imáik?

Mint pásztor feleség, gyakran mondom el a gyerekeknek és a fiataloknak, annak a fiúnak a történetét, aki a parton állt és integetett egy tengeren levő hajó felé. A mellette álló férfi így szólt hozzá: „Ne butáskodj! Nem fogja megváltoztatni a gőzhajó az irányát, azért mert te integetsz neki!” De a hajó megfordult és kikötött, hogy felvegye a fiút. A fedélzetről kiabálta a fiú a férfinak „Uram, nem vagyok bolond. A kapitány az apám!”

Mi is biztosak vagyunk benne, hogy a mi Atyánk, aki a világ-egyetem kormányozza, meghallgatja az imáinkat!